

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Магістр

Випуск № 18

Тернопіль — 2013

ББК 74.480.278
С.88

Магіст. — Випуск № 18. — 2013. — 192 с.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за поданням Ради молодих вчених і спеціалістів. Протокол № 9 від 23 квітня 2013 р.

Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ББК 74.480.278
С.88

© Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2013

УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ

Будівська К.

Науковий керівник – доц. Кушнір О.

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ У «ВІЛЬНОМУ ЖИТТІ ПЛЮС» (НА МАТЕРІАЛАХ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ 2012 РОКУ)

Трансформаційні процеси, які відбулися в журналістиці після розпаду Радянського Союзу і здобуття Україною незалежності, призвели до роздержавлення майже всієї газетної періодики. Чимало видань обрали шлях самоуправління. Тобто газети, власниками яких залишилися виключно їхні редакції, змушені самостійно знаходити джерело фінансування видання.

Основним джерелом коштів для незалежного видання є реклама, а в період передвиборчої кампанії – політична реклама. Газета «Вільне життя плюс» [3–13], що є незалежним і самостійним виданням, також використовує цей шлях власного фінансування, який є одним із найбільш прибуткових. Передвиборчі змагання 2012 року показали, що політична реклама була і залишається основним способом змагань за мандат народного депутата, а друкована політична реклама у щотижневиках є чи не найпопулярнішою.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких піднімалася проблема. На проблему політичної реклами на сторінках видань та передвиборчу тематику в пресі принагідно звертали увагу вітчизняні журналістикознавці (А. Акаймова [1], Л. Весельська [2], В. Кафарський [16] та І. Михайлин [17]).

Метою дослідження є аналіз публікацій політичної реклами на сторінках газети «Вільне життя плюс» під час передвиборчої кампанії 2012 року.

Для досягнення окресленої мети потрібно розв'язати наступні **завдання**:

- з'ясувати стан дослідження проблеми в українському журналістикознавстві;
- вивчити основні класифікації політичної реклами;
- проаналізувати політичне рекламування у «Вільному житті плюс» у період передвиборчої кампанії 2012 року;
- визначити типи політичної реклами у газеті.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону «Про рекламу», який на сьогодні є базовим для регулювання рекламного простору, під поняттям «реклама» розуміється «інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару» [15, с. 1]. Таке визначення, попри свою загальність, близьке до тлумачення «політичної реклами»: «рекламування політичне – це різновид політичного маркетингу, спрямований на формування позитивного політичного іміджу для тих або інших державних, соціальних, політичних інститутів, окремих лідерів та особистостей, ідей, доктрин програм тощо» [20, с. 476]. Вказане розуміння політичної реклами є наслідком запозичення поняття «реклама» з економічної сфери.

У політиці й економіці реклама націлена на різні наслідки, тому поняття «політична реклама» має зовсім інший зміст [16, с. 65]. У проекті Закону «Про політичну рекламу» запропоновано таке визначення політичної реклами: «це будь-які не заборонені законодавством України друковані, усні, звукові і аудіовізуальні види і форми інформаційного впливу на людей, що мають на меті прямо або опосередковано привернути увагу до суб'єктів політичного процесу, сформувати у суспільстві й у свідомості громадян позитивне до них (суб'єктів) ставлення та/або спрямувати поведінку громади на підтримку суб'єктів політичного процесу, в тому числі на виборах і референдумах» [19, с. 1]. Тобто, на відміну від «ринкового» розуміння,

законопроект вкладає в зміст політичної реклами не тільки складові, що формують певний імідж політичної партії, а й ті, що стимулюють виборців до практичних дій.

Дещо інше визначення поняття «політична реклама» дає Закон «Про вибори народних депутатів». Відповідно до нього, це є «одна із форм передвиборчої агітації, оплачена за рахунок коштів виборчих фондів партій (блоків), розміщена за допомогою рекламних засобів, яка спонукає виборців голосувати за або проти певного суб'єкта виборчого процесу» [14, с. 66]. Відтак, політична реклама є агітаційним продуктом, що вимагає оплати, а також вказівки, що це політична реклама. Такий показник в більшості випадків і використовує газета «Вільне життя плюс».

Політична реклама повинна спростити складні політичні програми і концепції, виділити у них найбільш яскраве, доступне і зрозуміле, донести це до масового споживача, переклавши наукоподібні тексти мовою гасел, слоганів, закликів, символів, що запам'ятовуються, а також зорових образів. Політична реклама покликана звести високу політику до розуміння пересічного виборця, до усвідомлення зв'язку його особистих потреб з інтересами визначених політичних партій.

Політична реклама може досягти своєї мети лише тоді, коли вона максимально відповідає соціально-психологічній атмосфері суспільства, його очікуванням. Водночас вона має співвідноситися з закономірностями загальної психології [4, с. 45].

Людмила Весельська, магістр державного управління, керівник апарату Коростенської держадміністрації Житомирської області, виділила такі типи політичної реклами за критерієм психологічного впливу:

- заявка – інформування виборців про існування політика або політичної партії;
- відокремлення – сприятливе виділення конкретного політика або політичної партії з загального ряду кандидатів;
- ідентифікація – комплекс рекламних матеріалів, призначених ідентифікувати конкретного політика чи політичну організацію як «свого» для виборця;
- розкручування спроби закріпити в масовій свідомості позитивний імідж конкретного учасника виборчого процесу;
- компрометація супротивників – поширення негативних матеріалів з метою підризу іміджу основних конкурентів;
- свідчення – використання для розкручування знаменитих особистостей, популярних акторів, письменників, зірок естради;
- нагадування – постійна підтримка на слуху імені кандидата або назви політичної партії [4, с. 46].

Кожен з цих типів політичної реклами був представлений на сторінках «Вільного життя плюс» в період передвиборчого процесу 2012 року, зокрема, це прослідковується у таких матеріалах:

• *заявка*: Інтерв'ю з Іваном Чайківським «Пастка для аферистів чи бездарність влади?» [3, с. 3]; «Наш кандидат від об'єднаних сил опозиції тільки один – Михайло Головка» [3, с. 2]; «Олег Тягнибок та Арсеній Яценюк представили Олексія Кайду як єдиного кандидата від об'єднаних сил опозиції» [4, с. 2]; «Микола Люшняк презентував фільм про депортацію лемків», Олексій Сидоренко [4, с. 4]; Іван Стойко: «Дай Боже, щоб цвіт українських вишиванок ряснів в Україні на віки вічні», Лариса Ігнатів [4, с. 3]; Володимир Гульовський: «Вірю в своїх земляків і в їхній мудрий вибір», Богдан Остапенко [4, с. 4]; «У парламенті з'являться «нові обличчя» [5, с. 3];

• *відокремлення*: «Арсеній Яценюк та Олег Тягнибок представили виборцям Збарзького виборчого округу № 164 єдиного кандидата від об'єднаних сил опозиції Михайла Головка», Ю. Ваврищук [5, с. 3]; «Чому я підтримую Володимира Клименка як кандидата в народні депутати України», Петро Мазур – директор Кременецького медичного училища імені А. Річинського [5, с. 3]; «Олійник – боєць. Якщо обіцяв – виконає!», К. Топольнюк [5, с. 4]; «Микола Люшняк – кращий господар на Теробовлянщині» [5, с. 2]; Віталій Ломакович: «Я через свою честь і совість не переступлю», Олена Лайко [5, с. 4];

• *ідентифікація*: «Землю – селянинові, а не олігарху» (Юрій Костенко) [5, с. 5]; «УДАР» вимагає повернути потяги», Вікторія Рисак [5, с. 5]; «Економічний націоналізм Івана

Чайківського» [5, с. 3]; «5 законопроектів Болещука для відродження бандерівського краю» [8, с. 3]; «Фонд «Галичина-Волинь»: з турботою про найвразливіших», В. Бойчук [8, с. 4]; Юрій Олійник: «Націоналістичний, патріотичний рух земляка Кирила Трильовського в моєму характері не зламати» [9, с. 4];

- *розкручування спроби закріпити в масовій свідомості позитивний імідж конкретного учасника виборчого процесу*: Микола Люшняк: «Благодійністю потрібно займатися завжди, а не лише перед виборами», Тарас Гриців [8, с. 5]; Володимир Гульовський: «Для покращення добробуту освітян необхідні реальні реформи» Богдан Остапенко [8, с. 6]; «Проблема власного житла для українців буде розв'язана», Марія Висока [8, с. 7]; «Олексій Кайда спільно з представником Німецького Червоного Хреста передав для тернопільських лікарень необхідний медичний інвентар», О. Ткаченко [9, с. 5];

- *компрометація супротивників*: «Чому вояки УПА більше не вірять Олексію Кайді», Оксана Білик, голова спілки політв'язнів і репресованих Тербовлянського району [19, с. 2]; «Чи зніме Михайло Головка свою кандидатуру на користь Віталія Ломаковича?», Світлана Наконечна [9, с. 3]; Політолог Палій: «УДАР» зараз схожий на проект Сергія Тігіпка» [9, с. 5]; «Найбільший популіст Тернопільщини – Олексій Кайда» [9, с. 4]; «Коли Віталій Кличко зніме Ломаковича?», Роман Напованець [10, с. 5]; Юрій Шухевич: «Політична реклама на імені вояків УПА – це великий гріх», Іван Марущак [10, с. 4]; «Кандидат «з чужого міста» зробив більше, ніж місцеві», В. О. Сидоренко [10, с. 5]; «Люди світу ніколи не тримаються свого кореня», Андрій Дубовий [6, с. 7];

- *свідчення*: «Юхновський, Засць та Слободян – за Давиденка. А Ви?» [10, с. 5]; В'ячеслав Кириленко: «По Чортківському виборчому округу заслуговує на підтримку як українець, як патріот – Іван Стойко», Антоніна Ривенко [11, с. 4]; «Громадські організації Тернополя підтримують Олексія Кайду» (підписалися Євген Безкоровайний, Борис Хаварівський, Ігор Грималюк, Петро Голик, Ігор Олещук) [3, с. 2]; «Ще дев'ять громадських організацій області закликали підтримати Олексія Кайду» [5, с. 2]; «Такі депутати у Верховній Раді, як Юрій Олійник, потрібні Тернополю!», Василь Лило, генеральний директор ТОВ «Тернопільбуд» [8, с. 7]; Віталій Кличко: «Володимир Петровський – людина моєї команди», Віктор Яремчук [9, с. 7];

- *нагадування*: «Петровський звернувся до лідерів Об'єднаної опозиції з проханням зупинити деструктивну діяльність місцевих представників ВО «Батьківщина», Володимир Петровський [11, с. 6]; «Громада села Мусорівці одностайно стала на захист Михайла Головка», В. Шовкун [11, с. 5]; «10 причин проголосувати за Володимира Бедриківського» [11, с. 4]; «П'ять причин проголосувати за «Нашу Україну», Гнат Тарківський [11, с. 5]; «Подяка Юрієві Чижмарю», Христина Бойчук, студентка 333 групи спеціальності «Сестринська справа» Чортківського державного медичного коледжу [11, с. 6]; «Чому мені імпонує кандидат в народні депутати Володимир Олександрович Клименко?», Василь Фольварочний, заслужений діяч мистецтв України, професор Київського Національного Університету ім. Т.Шевченка, заступник голови пошуково-видавничої агенції «Книга пам'яті України», голова об'єднання драматургів Національної спілки письменників України, лауреат літературно-мистецьких премій ім. Сидора Воробкевича, Дмитра Загула та Фондації родини Воскобійників [11, с. 3].

Отже, кожен вид політичної реклами є певним етапом у передвиборчій кампанії відповідного кандидата, і кожен новий вид у даній системі практично неможливий без попереднього і є доповненням для наступних різновидів політичної реклами за психологічним впливом.

Існує також класифікація Анжеліки Акайомової, яка вважає, що головною метою політичного рекламування є цілеспрямований вплив на громадську думку. На її думку, рекламними темами політичних інформаційних матеріалів можуть бути:

- реклама імені кандидата або назви чи гасла політичної партії;
- реклама іміджу;
- проблемна реклама (акцент на 2–3 основних програмних питаннях);
- реклама на підтримку (демонстрація підтримки відомих політичних діячів з високим рейтингом популярності);
- контрастна реклама (вигідне позиціонування на тлі опонентів і конкурентів);

- негативна реклама [1, с. 3].

Як стверджує Анжеліка Акайомова, за допомогою політичної реклами кандидати намагаються створити враження, що саме з їхнім приходом до влади запанують мир, добробут та злагода, зменшиться рівень злочинності тощо. У цьому хвалебному вирі фахівцям складно віддати комусь перевагу. Тому деякі з них вважають, що ефективнішою є контрреклама – наголошення на негативних рисах конкурентів. Хоча використання контрпропаганди є сумнівним явищем, викликає недовіру і ворожість, расові та етичні упередження за допомогою поширення апріорі негативної інформації щодо поглядів та діяльності політичного опонента. Це свідчить про моральну недосконалість деяких рекламних технологій [1, с. 4].

Дослідниця виділила такі риси негативної реклами:

- перекручує зміст політичної полеміки, спрощує її, додає емоційності та символічності;
- спотворює політичну реальність, торкаючись лише вузького кола проблем, на яких під час виборчої кампанії акцентують увагу політичні партії та кандидати;
- здійснює маніпулювання виборцями за допомогою «перекручувань», щоб змусити їх голосувати всупереч власним інтересам;
- виступає винятково як чинник, що породжує у виборців почуття зневіри до політиків, політичних інститутів та процесів.

Негативною політичною рекламою можуть бути, наприклад, цитати з виступів кандидата або конкурента, що різко дисонують із виразом обличчя політика, або ж зіткнення в матеріалах його реплік з різних промов, що не співпадають одна з одною [1, с. 4].

Натомість якісна політична реклама, за словами Анжеліки Акайомової, сприяє реалізації демократичних ідеалів поінформованого та свідомого електорату; надає виборцям відомості про здібності, особисті якості та позиції кандидатів, допомагає громадськості контрастувати їхні іміджі, що відіграють важливу роль у кристалізації преференцій і здійсненні вибору; виступає як особливий засіб повідомлення про позицію кандидата та виокремлення його серед інших. Рекламування позицій кандидатів стосовно певної проблеми допомагає виборцям порівнювати їх з власною думкою і на цій підставі віддавати перевагу одному з кандидатів [1, с. 4].

Опрацювавши матеріали політичної реклами на шпальтах газети «Вільне життя плюс», ми виділили ще три типи політичного пропагування кандидатів у народні депутати до Верховної Ради України:

- прямі звернення кандидатів;
- звернення виборців;
- соціологічні опитування.

Прикладами *прямих звернень кандидатів* є: «Шановні країни!» (звернення Юрія Чижмаря) Юрій Чижмарь, кандидат до ВРУ по 167 виборчому округу [11, с. 2], «Звернення представників Об'єднаної опозиції ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» та Української народної партії у Чортківському районі» [10, с. 2], «Дорогі жителі Буцацького, Гусятинського, Монастириського та Терехівського районів!» Юлія Тимошенко (звернення) [10, с. 4], «Дорогі виборці» Володимир Богданович Бойко, єдиний кандидат від Об'єднаної опозиції «Батьківщина» та ВО «Свобода» у 165 виборчому окрузі [11, с. 4], «Шановні виборці!» Володимир Клименко, кандидат в народні депутати України по 164 виборчому округу [11, с. 3].

Авторами таких публікацій є самі кандидати чи політики, які їх підтримують, під матеріалами зазначено їхні прізвища. Звернення переважно невеликі за розміром, у них викладені основні позиції кандидата, що балотується, описані зобов'язання й обіцянки їх виконати в майбутньому.

Звернення виборців у газеті представлені публікаціями: «За кого голосувати злидарю?», Іван Гулей [7, с. 3], «Мій голос – безцінний», Ірина Біланик [10, с. 5], «Чи так відродите село?», Іван Стецюк [10, с. 4], «Брехнею світ пройде – назад не вернешся», Надія Ясінська [10, с. 4], «Добре серце Юрія Чижмаря» [11, с. 4] та іншими. У зверненнях виборців висловлено позитивні відгуки чи подяки за щось, зроблене кандидатом, як у матеріалі «Добре серце Юрія Чижмаря», де йде мова про благодійну діяльність кандидата в народні депутати Верховної Ради України Юрія Чижмаря [11, с. 4]. Набагато частіше – це критичні думки щодо ходу передвиборчої кампанії в цілому («За кого голосувати злидарю?», Іван Гулей [7, с. 3]) чи

якогось певного кандидата зокрема («Чи так відродите село?», Іван Стецюк [10, с. 4], «Брехнею світ пройдеш – назад не вернешся», Надія Ясінська [10, с. 4]).

Соціологічні опитування зазвичай подаються в газеті без автора як результати, підсумки. У «Вільному житті плюс» прикладами такого типу реклами виступають матеріали: «Соціологія: на виборах до Верховної Ради «Свобода» набирає 7%» [9, с. 5], «Рейтинг Давиденка перевищив 25%» [10, с. 5], «Нове соціопитування: «Свобода» набирає 7,8% на виборах до Верховної Ради» [11, с. 4]. Головний зміст соціологічних досліджень полягає в тому, що люди орієнтуються на ці дані і віддають свій голос тому, хто, як показують результати, вже точно пройде в парламент. Варто згадати скандал з кандидатом у народні депутати до Верховної Ради України Наталією Королевською, коли соціологічні опитування не передбачали для неї проходження 5% бар'єру. Такі результати є важливим чинником маніпуляції громадською свідомістю.

Деякі кандидати, що пройшли до парламенту, після виборів навіть подякували своїм виборцям на шпальтах «Вільного життя плюс» з метою ще більше підкреслити свою прив'язаність до рідного народу. У газеті знаходимо такі матеріали: «Шановні країни!», Ігор Побер, голова обласної організації партії «УДАР» Віталія Кличка [12, с. 1], Василь Деревляний: «Довіру виборців кожен з нас буде відстоювати сумлінною працею на благо краян та інтересів Тернопільщини», Олена Бутенко [12, с. 3], «Брати і сестри українці!», Олексій Кайда, голова обласної організації ВО «Свобода» [12, с. 2], «Шановні тернополяни!», Юрій Олійник [12, с. 2], «Олексій Кайда відпрацює в Києві за голоси тернополян», Світлана Наконечна [12, с. 3] та інші.

Таким чином, всі матеріали політичної реклами у «Вільному житті плюс» не можна звести до жодної з її класифікацій. Але це найтипівіші і найпопулярніші різновиди політичної пропаганди, які подаються у газеті з позначкою «Політична реклама». Це вказує на незалежність видання від певних кандидатів, на його становище як ринкової структури.

Окрім політичної реклами як такої, передвиборча тематика на шпальтах «Вільного життя плюс» присутня в авторських колонках. На думку журналістикознавця І. Михайлина, авторську колонку можна вважати особливим різновидом есею, як найбільш суб'єктивного художньо-публіцистичного жанру, де авторська концепція життя підпорядковує собі публіцистичний сюжет, добір фактів, логічних аргументів, художніх засобів, риторичних емоційних звернень до читача [17]. Тут автор висловлює свої особисті погляди щодо тієї чи іншої проблеми, позбавляючись абсолютно реального інформування, а передаючи все крізь призму свого авторського «Я».

Під час передвиборчої кампанії у вересні та жовтні 2012 року у «Вільному житті плюс» активно функціонувала колонка «Пером публіциста». Вона не має постійного автора, тут можуть усі друкувати публіцистичні роздуми про власне бачення світу. У цей період у колонці тексти на передвиборчу тематику друкувала Галина Садовська. Крім публіцистичних коментарів у період передвиборчого процесу журналістка також слідувала за підрахунком голосів і повідомляла читачів про своє враження від подій: «Хто рахуватиме наші голоси?» [10, с. 2], «Вибори–2012: крок назад» [12, с. 2], «Навіщо «гнилі яблука» у Верховній Раді?» [13, с. 2].

Матеріали Галини Садовської є типовими прикладами авторської колонки, коли автор у властивій тільки йому манері описує злободенні проблеми у країні, ставлячи собі за мету не об'єктивно-інформаційне повідомлення, а власний аналіз того, що відбувається.

У газеті «Вільне життя плюс» функціонує ще одна авторська колонка – «Коментар тижня», постійним автором якої ось уже декілька років поспіль є Віра Перун. Під час передвиборчої кампанії для звільнення площі на користь платних матеріалів колонка зникла з першої сторінки. І тільки вже після проведення виборів, 31 жовтня, вона повернулася на шпальти видання з матеріалом Віри Перун «У чий бік подме вітер перемін?» [18, с. 2]. У ньому йшлося знову про підрахунок голосів та про сам процес виборів: авторка подала інформацію про перші результати підбиття підсумків і про 5 партій, які вже на той час проходили в парламент – «Партію регіонів», ВО «Батьківщина», «УДАР Віталія Кличка», Комуністичну партію України ті ВО «Свобода».

Висновки. Проаналізовані публікації свідчать, що сторінки всеукраїнської незалежної громадсько-політичної газети «Вільне життя плюс» стали плацдармом для передвиборчих перегонів та різних вербальних виявів політичної реклами. Під час передвиборчої кампанії 2012

року видання втратило свою певну привабливість, адже кількість пропагандистських матеріалів у ньому значно зросла. Та це було ознакою високих рейтингів газети та її популярності у читачів.

Важливе значення для реалізації передвиборчої тенденції мало те, що майже всі матеріали на підтримку того чи іншого кандидата в депутати до Верховної Ради України були позначені маркуванням «політична реклама», що вказувало на незалежність та незаангажованість «Вільного життя плюс».

Також увагу привертають авторські коментарі передвиборчих перегонів, які окреслюють індивідуальний журналістський погляд на ситуацію в Україні та певним чином розбавляють загальну політичну пропаганду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акайомова А. Політична реклама як процес комунікації / А. Акайомова // Віче. – 2011. – № 6. – С. 2–5.
2. Весельська Л. Особливості впливу політичної реклами на формування громадської думки в період підготовки та проведення виборчих кампаній / Л. Весельська // Вісник книжкової палати. – 2008. – № 10. – С. 45–47.
3. Вільне життя плюс. – 2012. – 5 вересня. – 16 с.
4. Вільне життя плюс. – 2012. – 12 вересня. – 16 с.
5. Вільне життя плюс. – 2012. – 19 вересня. – 16 с.
6. Вільне життя плюс. – 2012. – 26 вересня. – 16 с.
7. Вільне життя плюс. – 2012. – 28 вересня. – 16 с.
8. Вільне життя плюс. – 2012. – 3 жовтня. – 16 с.
9. Вільне життя плюс. – 2012. – 10 жовтня. – 16 с.
10. Вільне життя плюс. – 2012. – 17 жовтня. – 16 с.
11. Вільне життя плюс. – 2012. – 24 жовтня. – 16 с.
12. Вільне життя плюс. – 2012. – 31 жовтня. – 16 с.
13. Вільне життя плюс. – 2012. – 14 листопада. – 16 с.
14. Закон України «Про вибори народних депутатів України» // Відомості Верховної ради України. – 2004. – № 27–28. – С. 366.
15. Закон України «Про рекламу» 3 липня 1996 року № 270/96–ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39. – С. 181.
16. Кафарський В. Політична реклама: проблеми правового врегулювання // Право України. – 2006. – № 10. – С. 64–69.
17. Михайлин І. Колумністика про любов до людини й до Батьківщини / І. Михайлин. - [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://historians.in.ua/index.php/dyskusiya/103-ihor-mykhaylyn-kolumnistyka-pro-liubov-do-liudyny-i-do-batkivshchyny-pro-knyzhku-vitaliia-portnykova-bohorodytsia-u-synahoz-i-kharkiv-akta-2010> - Заголовок з екрану.
18. Перун В. У чий бік подме вітер перемін? / В. Перун // Вільне життя. – 2012. – 31 жовтня. – С. 2.
19. Проект Закону «Про політичну рекламу», реєстр. № 3143 від 21.01.2004, внесений народним депутатом В. Мішурою. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua:8080/pls/zweb/webproc4_1?id=&pf3511=14290
20. Рекламування політичне // Філософія політики: короткий енциклопедичний словник / автор-упоряд.: В. П. Андрущенко та ін. – К.: Знання України, 2002. – С. 476.

Гулькевич К.

Науковий керівник – доц. Гуцал П.З.

РЕГУЛЮВАННЯ ЕТИЧНИХ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА: ДОСВІД РАДИ НІМЕЦЬКОЇ ПРЕСИ

Сучасне суспільство проходить ще один етап розвитку – інформаційний. І не дивно, що у науковий тезаурус поповнився новим терміном «інформаційне суспільство». За визначенням Д.Лайона означає «не прихід «постіндустріального» суспільства, а створення нового соціального зразка, що є результатом «другої індустріальної революції», яка в основному ґрунтується на мікроелектронній технології. Зростаюча кількість людей з необхідністю втягується в безпрецедентне розмаїття інформаційно орієнтованих типів робіт. Наукові й технічні працівники збирають і продукують інформацію, менеджери й фахівці опрацьовують її, викладачі й працівники комунікаційної сфери поширюють її. Цей процес «інформатизації» не

залишає недоторканою жодну сферу соціальної активності: од повсякденного життя до міжнародних відносин та від сфер дозвілля до виробничих відносин»[4, с. 2-3]. З міркуваннями вченого важко не погодитися. Адже продукування та обробка інформації стала основою розвитку суспільства. Плюралізм думок, ідей та переконань створює нову проблему – морально-етична якість інформації знижується. Насамперед, це стосується особливого сегмента провадження інформаційної політики – ЗМІ.

Чимало європейських країн, серед яких Австрія, Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Швеція, досягають високоякісних етичних стандартів завдяки саморегуляції ЗМІ. Також у цих країн створені національні ради у справах преси.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Питання запровадження та регулювання етичних засад діяльності журналіста дуже широко висвітлюється у сучасній науковій літературі. Так, проблеми та концепції журналістської етики (світової та вітчизняної досвід) проаналізовано Я. Ширченко [7]. Ґрунтовним є підручник «Журналістська етика» В.Іванова та В.Середюк [2]. Особливості етичних засад в роботі журналіста розглянуто С.Криворучко [3]. Цьому ж колу питань присвячені праці Д.Вайріх [1], Д. Лайон [4].

Метою статті є аналіз та характеристика процесу регулювання етичних засад діяльності журналістів у Німеччині.

Для досягнення окресленої мети потрібно розв'язати такі завдання:

- з'ясувати стан дослідження проблеми в українському журналістикознавстві;
- проаналізувати діапазон функціонування Ради німецької преси

Виклад основного матеріалу. З лекції під назвою «Етика і журналістика», яка була прочитана у в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка генеральним директором «Німецької хвилі» (1989-2001 р.) Д.Вайріхом впливає, що перед німецьким суспільством (і не лише німецьким) журналістська діяльність постає у двох крайностях: як «практика нехтування гідністю людини і як обов'язок втілення в життя основного права на свободу слова та засобів масової інформації, закріпленого в конституції» [1]. Та найбільшою проблемою є виявлення тієї тонкої межі між обов'язком журналіста бути незалежним спостерігачем та здобувачем сенсації за будь-яку ціну.

Щоби забезпечити саморегулювання та реалізацію етичних стандартів в країні у 1956 р. створено Раду з питань преси, що складається з 10 журналістів, які делегуються до її складу німецькою Спілкою журналістів та Промисловою профспілкою ЗМі, а також з 10 видавців, що обираються до складу Ради Федеральною спілкою німецьких видавців газет і Спілкою видавців журналів. Склад Ради функціонує протягом 2 років та вживає заходів до порушників етичних норм. Розглядом скарг займається комітет з скарг Ради, що включає в себе 5 журналістів та 5 видавців. Рішення Ради мають дорадчий характер. Повноваження Ради та порядок її функціонування визначаються Законом, фінансування та контроль за діяльністю Ради частково здійснюється державою [2, с.195].

Для дотримання та функціонування етичних принципів були сформовані рекомендації Ради з питань преси для публіцистичної роботи. У цих рекомендаціях вказані усі позиції фахової етики журналіста та способи її порушення. Також розглянуті можливості оскарження таких порушень.

Зокрема, свобода преси, яка гарантується Основним Законом ФРН, містить в собі незалежність та свободу інформації, вільне висловлювання думок та критики. Видавництва, редакції і журналісти при виконанні своєї роботи мають усвідомлювати свою відповідальність перед суспільством та зобов'язання, пов'язані з іміджем преси. Вони сприймають своє публіцистичне завдання чесно і совісно, без впливу з боку своїх власних інтересів та стимулів, що не відносяться до справи [2, с.196].

Публіцистичні принципи конкретизують фахову етику преси. Ця етика охоплює обов'язок в рамках Конституції і відповідних їй законів зберігати імідж преси та стояти на боці її свободи.

Серед етичних принципів, які вказані у рекомендаціях, варто виділити такі:

1. Повага до правди, захист людської гідності та правдиве інформування громадськості є найвищими заповідями преси.

2. Деякі новини, усна та візуальна інформація, які передбачається опублікувати, при певних обставинах мають бути ретельно перевірені на їх правдивість. Їх зміст не може бути зміненим або фальсифікованим через їхню переробку, зміну тексту або підпис до фотографій. Зміст документів повинен відтворюватися точно. Про непідтвержені повідомлення, чутки і припущення має бути вказано окремо для їх розпізнання. Символічні фотографії повинні супроводжуватись відповідними позначками.

3. Опубліковані новини або твердження, особливо, якщо вони стосуються окремих осіб, які пізніше виявились невірними, мають бути відповідним чином негайно і добровільно спростованими тим органом преси, який розповсюдив цю інформацію.

4. При здобутті даних про осіб, новин, інформаційних матеріалів, фото- та відеоінформації не допускаються нечесні методи.

5. Домовленостей про конфіденційність треба принципово дотримуватись.

6. Кожний, хто працює в пресі, зберігає імідж, довіру до ЗМК, а також професійну тасмницю, використовує право не називати інформаторів чи джерела інформації і не розповсюджує інформацію без виразної згоди з їх боку.

7. Відповідальність преси перед громадськістю вимагає, щоб редакційні публікації не підлягали впливу з боку приватних чи ділових інтересів третьої сторони або економічних інтересів журналіста. Видавництва та редактори відхиляють такі спроби і слідкують за дотриманням чіткого розподілу між редакційним текстом та рекламними публікаціями.

8. Преса має поважати приватне життя і інтимну сферу людини. Однак, якщо події в приватному житті перетинаються із громадськими інтересами, то в окремих випадках можливі висловлення в пресі. При цьому необхідно перевірити, чи не порушуються через ці публікації особисті права непричетних до цього людей. Преса поважає право інформаційного самовизначення і забезпечує захист редакційної інформації.

9. Публікація необґрунтованих тверджень та звинувачень, особливо таких, що порушують людську гідність, суперечить журналістській порядності.

10. Усні чи візуальні публікації, які за своєю формою або змістом можуть образити традиційні або релігійні почуття групи людей, є несумісними із відповідальністю преси.

11. Преса відмовляється від занадто сенсаційного висвітлення насильства та жорстокості. Необхідно приділяти увагу захисту молоді при підготовці повідомлень.

12. Нікого не може бути дискриміновано за статевою ознакою або через належність до расових, етнічних, релігійних, соціальних чи національних груп.

13. Повідомлення про слідство, судові та інші формальні процеси мають бути вільними від упереджень. Тому преса із самого початку і протягом процесу запобігає в змісті і заголовках будь якого висновку до моменту винесення юридичного рішення. Підозрюваний не може бути виставленим злочинцем до винесення вироку судом. Не можна повідомляти про рішення суду до його оголошення, не маючи на те важливого виправдання.

14. В репортажах на медичні теми треба запобігати занадто сенсаційного подання інформації, яка може викликати у читача необґрунтовані побоювання або сподівання. Результати досліджень, що знаходяться на початкових стадіях, не повинні подаватися як завершені чи близькі до завершення.

15. Прийняття та надання привілеїв у будь-якому вигляді, які можуть зашкодити свободі видавництва і редакції щодо прийняття власних рішень, суперечать принципам незалежності і завданням преси. Ті, хто бере хабарі за розповсюдження або, навпаки, за приховування повідомлень, діє нечесно і всупереч своєму фахові.

16. Публікація критичних зауважень Ради німецької преси, особливо у тих ЗМК, яких ці зауваження стосувалися, відповідає принципам чесної публіцистики[5].

Кожен громадянин може звертатися до Ради з питань преси зі скаргами, зауваженнями щодо діяльності преси та своїми пропозиціями.

Окрім сприяння дотриманню етичних принципів, Рада німецької преси виконує такі функції:

- розкриває та фіксує недотримання правил журналістської етики;
- аналізує та розглядає скарги, які надходять на видання, висловлює свої зауваження чи спростування;

• подає варіанти законопроектів, які покращують діяльність преси, підвищують якість та доступність інформації.

Крім того, у Німеччині дієфедеральний орган контролю, членів якого призначають відповідальний за роботу з молоддю Федеральний міністр і уряди земель. Цей орган уповноважений створювати перелік творів, які можуть завдати моральної шкоди дітям та юнацтву, що не має обов'язкової сили [6].

Висновки. Європейський досвід засвідчує, що лише державне законодавство та владні структури здатні забезпечити незалежність та саморегулювання преси. Відповідно, саморегуляція як прояв демократичності підвищує функціональні можливості ЗМІ та посилює почуття відповідальності за кожне надруковане чи сказане слово. Німеччина на сьогоднішньому етапі розвитку висунула чимало вимог до ЗМІ. Етичні засади діяльності преси прописані у рекомендаціях Ради з питань преси, яка контролює процес виконання даних рекомендацій. Дотримання цих етичних засад у своїй діяльності покращує якість та доступність інформації, підносить рейтинг видання, що робить його впливовим в очах аудиторії.

Подальші дослідження етичних принципів діяльності преси перш за все пов'язані з механізмами контролю та забезпечення дотримання цих принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вайріх Д. Етика і Журналістика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journ.univ.kiev.ua/trk/pro_nas/istoriya/Vairich/diter_vayrih.php
2. Іванов В. Журналістська етика: підручник [для студ. вищих навч. закладів]. – 2-е вид., виправ./ В. Іванов, В.Середюк. – К.:Вища школа, 2007. – 237 с.
3. Криворучко С. Етичні засади діяльностімедіа у світі та в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1842>
4. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/lajon.html>
5. Рада німецької преси: кодекс преси. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ipr.org.ua/about/partners/2_kodexPress.doc
6. Узагальнення світових етичних стандартів журналістики. Інформаційна довідка про світові етичні стандарти журналістики та досвід зарубіжних країн у виробленні механізмів саморегулювання журналістів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/news/174/>
7. Ширченко Я. Журналістська етика та принципи професійної моралі журналіста. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1488>

Гесюк Ю.

Науковий керівник – доц. Федоршин П. С.

РЕКЛАМА В СУЧАСНОМУ КОМУНІКАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЙ

В умовах сучасної інформатизації та медіатизації суспільства вагоме місце посідає реклама, адже це те масово-інформаційне явище, з допомогою якого рекламодавець комунікує із реципієнтом, вправно жонглюючи його смаками та поглядами. «Рекламний текст завжди прагматично орієнтований, і всі мовні засоби в ньому спрямовані на те, щоб змусити адресата виконати потрібні рекламодавцеві дії і таким чином задовольнити потреби суб'єкта та адресата мовлення. Саме адресат є домінуючим у рекламній комунікації, його потреби, мотивація, інтереси є визначальними для рекламодавця, мета якого зробити ідентичною сферу інтересів реципієнта зі своєю власною. Найефективнішою вважається та реклама, яка дає можливість споживачеві самому стати рекламістом, використовувати придбаний товар для того, щоб привернути до себе увагу, отримати схвалення оточуючих, високу соціальну оцінку, і тим самим підтримати почуття власної гідності» [6].

Проте, як підкреслює російський учений А. Романов, поняття «реклама» почало викликати вельми широке коло асоціацій економічного, соціального чи політичного характеру. Тому **актуальність** дослідження полягає у необхідності чіткого визначення дефініції «реклама» задля підвищення ефективності професійної комунікації та нагромадження, відповідно, тезаурусу рекламної науки.

Метою нашого дослідження є проаналізувати уже існуючі трактування поняття «реклама», та опираючись на одержану в процесі дослідження інформацію, запропонувати свою дефініцію поняття.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**: ознайомитись із існуючим спектром дефініцій «реклама»; на основі одержаної інформації, запропонувати універсальне для всіх сфер діяльності поняття «реклама».

Об'єктом нашого аналізу є тлумачення поняття «реклама».

Предметом дослідження є конкретні дефініції «реклами» науковців-рекламознавців.

Проблематикою визначень дефініції реклами займались безліч науковців – рекламознавців: А. Дейан, Л. Бове та У. Аренс, Ф. Котлер, Р. Мокшанцев, В. Усова та Є. Васькіна та інші. Слід зауважити, що даний термін дослідники трактували, опираючись на сферу своєї діяльності, у зв'язку із чим і виникла численна варіативність терміну «реклама».

Спробуємо спочатку класифікувати рекламу на основі того твердження, що рекламою є тільки те, що приносить прибуток. Зрозуміло, що прибуток – це насамперед гроші. Однак, під словом «прибуток» можуть розуміти і нематеріальні вигоди, які отримує рекламодавець в результаті рекламної комунікації. Наприклад, політична партія, яка проводить рекламну кампанію, може отримати додаткові голоси на виборах. Тому рекламу можна умовно поділити на комерційну, тобто таку, що приносить гроші, та некомерційну, яка приносить нематеріальну користь, що розповсюджена в таких сферах, як політика, релігія, наука та екологія (політична реклама, реклама престижу, реклама у сфері зв'язків з громадськістю, соціальна реклама). Реклама такого роду намагається притягнути увагу громадськості до актуальних соціальних проблем.

Багато західних та вітчизняних дослідників вважають, що повноправно називатися рекламою може лише комерційна реклама, і цей погляд є домінуючим сьогодні у світі. У зв'язку з цим наведемо визначення А. Дейана, одного з ідеологів реклами у Франції: «Реклама – це платне, односпрямоване та неособистісне звертання, яке реалізується через засоби масової інформації або інші види зв'язку, які агітують на користь будь-якого товару, марки, фірми» [3]. Подібною до цієї є дефініція Ф. Котлера: «Реклама — це будь-яка платна форма неособистого представлення та просування ідей, товарів чи послуг від імені відомого спонсора» [5].

Подібне уявлення про рекламу розповсюджене і в США. Англійський термін «advertising» в перекладі на українську мову має досить нечітке значення, називаючи рекламою лише рекламні оголошення в засобах масової інформації (в пресі, на радіо, на телебаченні). В даному контексті, «реклама інформує про виробника або його товар, формує та підтримує їх образ. Як правило, рекламний продукт створюється та розміщується у засобах масової інформації рекламною агенцією, діяльність якої оплачує рекламодавець» [2].

Ще одне визначення реклами, яке розповсюджене у США, сформульовано у підручнику «Сучасна реклама» К. Бове та У. Аренса: «Реклама – це неперсоніфікована передача інформації, яка звичайно оплачується, як правило, має характер переконування, про продукцію, послуги або ідеї відомих рекламодавців, через різноманітні носії» [1]. Досить наближеними до цього поняття є судження Т. Примака, який стверджує: «Реклама – це будь-яка платна неперсоніфікована форма інформаційного впливу на споживача з метою формування мотивів купівлі товарів» [9].

Відомі теоретики рекламної справи Ч. Сендідж, В. Фрайбургер і К. Ротцолл у своїх працях відходять від уявлення про рекламу тільки як про рекламні повідомлення у засобах масової інформації, що міцно закріпилося у США. Їх визначення реклами охоплює усі вищеописані елементи рекламної діяльності. Вони вважають, що «рекламу можна розглядати як форму комунікації, яка намагається перекласти якість товарів та послуг, а також ідеї мовою потреб та запитів споживачів» [12]. Тобто у трактуванні цих науковців, реклама – повноцінний комунікативний акт, домінуючим у якому є цільова аудиторія.

Міжнародна торгівельна палата надає наступне визначення реклами: «...неособисте, різноманітне представлення на ринку товарів, послуг та комерційних ідей чітко визначених замовником, який сплачує носію (засобу розповсюдження реклами) вартість доведення свого повідомлення, на відміну від популяризації, при якій послуги, засоби розповсюдження інформації не оплачуються, а замовник не обов'язково відомий» [8].

Російський дослідник реклами Р. Мокшанцев вважає, що рекламу можна розглядати як один з видів передачі інформації в торгівлі, але відзначає, що в даний час реклама пройшла шлях від інформування до підсвідомого навіювання, проектування символічного зображення [7, с. 9]. Реклама втручається у життя людини, керуючи ним на свідомому та підсвідомому рівнях.

Вагому ланку рекламі, як масово-інформаційному явищу, відводить А. Ульяновський, який в роботі «Міфодизайн реклами» розглядає її як соціальну комунікацію в суспільстві, тобто як підсистему суспільства, що має свою мову [13, с. 39]. Відповідно до тверджень А. Ульяновського, для успішного рекламування необхідно створити базу, що забезпечує рекламну комунікацію на нераціональному, нерелексивному рівні.

Відомий американський фахівець з питань психології реклами Д. Старч стверджує, що «реклама – це платна форма масової комунікації, метою якої є вплив на людей на користь певного товару» [14, с. 100].

Інші автори визначають рекламу як «спеціалізовану техніку інформації» (Р. Дучефайк), «мистецтво впровадження єдиного в своєму роді споживацького мотиву у голови найбільшої кількості людей» (Р. Ривз), «планомірний вплив на людську психіку з метою викликати у ній якомога більшу вольову готовність купити оголошений предмет», «платну пропозицію, що йде від особи або організації в друкованій або звуковій формі, яка спрямована на формування суспільної думки або поглядів окремих людей» [14, с. 100].

В. Усова та Є. Васькін у своїй праці «Чарівний світ реклами» [14] рекламу визначають як сукупність інформаційно-пропагандистських засобів та заходів, що слугує інтересам того класу, який панує в суспільстві. Основою рекламного механізму є вплив на споживача.

Нашу увагу привернуло й досить розширене тлумачення визначення реклами І. Рожкова: «Реклама – це вид діяльності, або вироблена в її результаті інформаційна продукція, що реалізує збутові чи інші наміри промислових і сервісних підприємств, громадських організацій або окремих осіб шляхом розповсюдження оплачуваної ними інформації, яка ідентифікує їх і сформована таким чином, щоб здійснювати посилену спрямовану дію на масову чи індивідуальну свідомість з метою викликати певну реакцію цільової аудиторії» [10]. Судячи із дефініції Рожкова, рекламою може бути як, власне, сама діяльність, так і певний продукт діяльності. Він відходить від комерціалізованого розуміння реклами, говорячи у цьому понятті, що на меті можуть бути різноманітні завдання, такі як підтримання чи створення іміджевої стратегії, розповсюдження певного бренду і т. д.

Український спеціаліст-маркетолог Є. Ромат розглядає рекламу крізь призму маркетингової діяльності, говорячи: «Реклама – це специфічна галузь соціальних масових комунікацій між рекламодавцями та різними аудиторіями рекламних звернень з метою активного впливу на ці аудиторії, яке має сприяти вирішенню певних маркетингових завдань рекламодавця» [11].

Звісно, досліджуючи специфіку дефініції «реклами», нашу увагу привернув термін, зазначений у «Законі про рекламу». Згідно із ним: «Реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару» [4]. На нашу думку, попередньо подане поняття є досить сумбурним та неоднозначним, адже сучасна реклама може бути представленою не лише у вигляді інформації. Пригадаймо, хоча б, різноманітні сувеніри, зображальні елементи тощо, які теж, незважаючи на безпосередню відсутність інформації, можуть бути рекламою. Неоднозначним це твердження є й відносно трактування поняття «соціальна реклама», описаному у цьому ж законі. Відповідно до нього, така реклама спрямована на досягнення суспільно-корисних цілей та популяризацію загальнолюдських цінностей. Відповідно, соціальна реклама не має на меті формування чи підтримання обізнаності споживачів щодо певних осіб чи товарів, що перечить прописаному у «Законі про рекламу» понятті «реклама».

Таким чином, ознайомившись із досить широким спектром дефініції «реклама», можна визначити певні основні критерії, які виділяв кожен із науковців, незважаючи на сферу їх діяльності чи певні суб'єктивні чинники. Отже, основними позиціями реклами можна вважати: безособистісний характер, багатофункціональність, ідентифікацію із спонсором, масовий

характер та інформативну сутність. Звісно, це не єдині критерії, що характерні рекламі, проте саме їх ми вважаємо доцільним виділити.

Проаналізувавши усі вище описані дефініції поняття «реклама», ми вважаємо доцільним запропонувати, на нашу думку, універсальне тлумачення цього терміну для всіх сфер її застосування. Отже, у нашому розумінні, *реклама – це мультифункціональний динамічний вид соціальної комунікації, який формує чи підвищує уже сформований інтерес суспільства до певних ідей, товарів чи послуг*. Зважаючи на сучасну різноманітність рекламної продукції, способів представлення та її цілей, загалом, ми вважаємо недоцільним обумовлювати в трактуванні поняття «реклама» такі моменти як: способи, за допомогою яких розповсюджується рекламна продукція, ідентифікація із спонсором чи її комерційна ціль.

Таким чином, підводячи підсумки нашого дослідження, слід сказати, що незважаючи на сучасну прогресивність рекламної сфери діяльності, першочергові терміни є все ж не достатньо дослідженими. Так, опрацювавши досить різнопланові дефініції «реклами», яких є значна кількість, універсального та чіткого поняття ми так і не віднайшли. Відповідно, у даному дослідженні ми пропонуємо своє трактування поняття «реклама».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бове К. Л. Современная реклама / К. Л. Бове, У. Ф. Арнс: Пер. с англ. – Тольятти.: Издательский Дом Довгань, 1995. – 704 с.
2. Викентьев И. Приемы рекламы / И. Викентьев. – СПб.: Триз-шанс, 1995. – 212 с.
3. Дейан А. Реклама : Пер. с франц / А. Дейан. – М.: Прогресс, 1993. – 176 с.
4. Закон України «Про рекламу» від 03.07.96 зі змінами та доповненнями.
5. Котлер Ф. Основи маркетинга / Ф. Котлер. – М.: Бизнес-книга, 1995. – 698 с.
6. Лебедев-Любимов А. Н. Психология рекламы / А. Н. Лебедев-Любимов. – СПб.: Питер, 2006. – 384 с.
7. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы: Учебное пособие / Р. И. Мокшанцев. – М.: ИНФРА-М, Новосибирск: Сибирское соглашение, 2001. – 230 с.
8. Песоцкий Е. Современная реклама. Теория и практика / Е. Песоцкий. – Ростов-на-Дону.: Феникс, 2001. – 320 с.
9. Примак Т. О. Маркетингові комунікації: Навч. посіб. / Т. О. Примак – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 280 с.
10. Рожков И. Я. Реклама. Планка для «профі» / И. Я. Рожков. — М.: Юрайт, 1997. – с. 27
11. Ромат Е. В. Реклама: учеб. для студ. специальности «Маркетинг» / Е. В. Ромат. – 3-те изд., перераб. и доп. – Киев – Х.: НВФ «Студцентр», 1999. – с. 27
12. Сэндидж Ч. Реклама: теория и практика / Ч. Сэндидж, В. Фрайбургер, К. Ротцолл: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 630 с.
13. Ульяновский А. В. Мифодизайн рекламы / А. В. Ульяновский. – СПб.: Ин-т личности, 1995. – 300 с.
14. Усов В. В. Волшебный мир рекламы / В. В. Усов, Е. В. Васькин. – М.: Московский рабочий, 1982. – 205 с.

Федчишин С.

Науковий керівник – проф. Поплавська Н. М.

БЛОГИВ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Ми живемо у світі, в якому велику роль в отриманні та пошуці інформації відводиться Всесвітній мережі Інтернет. Сьогодні вже мало залишилось людей, які не знають, щотакелектронна пошта, або, якіждного разу не мандрувалисторінкамиВсесвітньоїмережі. Кожен день Інтернетзмінюється, з'являютьсяновісайти, новітехнології, новікористувачі, новіінформаційніресурси,тощо. Увсьомусвіті, і зокрема в Україні, спостерігається бум соціальних мереж. Електроннапошта, чати та форумипотихенькувідійшли на друге місце. А натомістьприйшлиіншітехнології, і сьогоднівжепошукомоодноокласників та спілкуванням з ними за допомогоюсайтівОдноокласникичиВконтакт, розміщенням в мережісвоїх фото та відеофайлів, колективнимствореннямдокументівнікого не здивуєш.

Але чи вели ви в дитинствіщоденникабостворювализошити з віршами та піснями? А чизнаєтеви, що зараз є можливістьстворюватитакіщоденники в мережіІнтернет та ділитисясвоїми думками, позиціями та ідеями з друзями, знайомими з усьогосвіту.

Актуальність дослідження полягає в тому, щодосі не вивчено виникнення блогів та їх внесок в інформаційне суспільство.

Метою даного дослідження є спроба аналізу історичного аспекту інтернет-щоденника.

Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань:

- прослідкувати передумови виникнення блогів;
- окреслити особливості функціонування блогів в інформаційному суспільстві.

Методологічну основу вивчення теми складають праці А. Попова [3], О. Шеховцової [4], Д. Богданової [2], І. Артамонової [1].

Слово blog з'явилося на світдесять років тому, коли інтернет тільки набирив оберти: в грудні 1997 року Йорн Баргер запропонував називати «інтернет-щоденник» коротко-weblog (від англ. logging the web - «записуючи події Мережі»). Слово прижилося, але в квітні 1999 року стало коротше надві букви. Пітер Мерхольц, автор веб-блогу Peterme, розщепив неологізм надвоє. Вийшло вираз weblog - «ми робимо блог». З тих пір blog (блог) став усталеним визначенням для інтернет-щоденника. У 2004 році найповніший англомовний словник Merriam-Webster назвав «блог» - мережевий щоденник-словомроку.

Інтернет-щоденник або блог, як і паперовий щоденник, висвітлює інформацію, якою реципієнт послуговується з метою отримання відомостей про автора: з усіх персонажів він найбільш глибоко й повно відкриває перш за все себе, свою душу, свої переживання, власні настрої.

Саме на читацькому інтересі та зацікавленості відвідувачів мережі до особи автора ґрунтується існування інтернет-щоденників. Це вимагає від автора не лише можливості продемонструвати власну ерудицію та світоглядні позиції, а потребує особливої правдивості та щирості, а також об'єктивності, в першу чергу, до самого себе та до подій, що відбувались [4, с. 70].

Але ще до винаходу терміну люди створювали блоги, не знаючи, як назвуть плоди їх праці. В 1996 було вже два популярних щоденника - «Вечірній інтернет» Антона Носика і «паровоз News» Олександра Гагіна. У той же час Артемій Лебедєв почав збирати на сайті НЖМД «Колекцію маразму», яка була першим прикладом «майданчика» по збору користувацького контенту. Масове визнання прийшло до блогів тоді, коли можливість просто і безкоштовно завести особистий блог з'явилася у кожного, навіть не дуже досвідченого інтернет-користувача.

У 1999 році був відкритий сайт Blogger, а потім і «Живий журнал» (Livejournal.com) [3]. Епітет «живий» добре відображає ідею спілкування між багатьма людьми, які пишуть замітки самі і можуть залишати коментарі в чужих щоденниках.

Першими оцінили переваги такого спілкування політики: в листопаді 2000 року, в розпал виборів президента США, відкрився блог Talking Points Memo, відвідувачі якого обговорювали підрахунок голосів у штаті Флорида.

У міру того як зростала кількість блогів і поширювалась їх аудиторія, ними все більше цікавилися бізнесмени, хоча спочатку важко було відрізнити блог від форуму або сайту. Проте, в 2006 році маркетологи провідних компаній США назвали блоги одним з найбільш популярних інструментів у своїй справі [3].

У статті Тіма О'Райллі «Відкриваючи майбутнє» («Inventing the Future») блоги визначаються якщо де ні щоденники посилань і роздумів над цими посиланнями, які є новим засобом комунікації для технічної еліти. О'Райллі пояснює, що блоги - це не нове покоління домашніх сторіночок з перевагою змісту над дизайном і простою системою керування, а швидше платформа для експерименту над тим, як працює все світня мережа (колективні посилання, віртуальні спільноти, засіб для об'єднання і т.д.) [5].

Головними рисами «найстарших» блогів були: систематизація текстів у хронологічній послідовності; посилання на цікаві для автора щоденника веб-сайти та можливість коментування посилань. У

зв'язку зі зміною інформаційних технологій стрімко зростала кількість онлайн-щоденників. «Дослідження 2003 року відзначає, що кількість блогів збільшилась у 6 разів, сягнувши чотирьох мільйонів користувачів [4, с. 71].

Блог - це спілкування. Від статичного сайту та стрічки новин блог відрізняється в першу чергу тим, що дає читачеві можливість прокоментувати кожен запис і при бажанні стати повноправним опонентом автора або висловити йому своє схвалення. Але головне - почати розмову на рівних. Без коментарів блог і справді перетворюється на стрічку новин.

Також, блог - це повідомлення, спільнота. Кожен блог рано чи пізно «знаходить» своїх читачів, і у багатьох із них виникає бажання підписатися на отримання повідомлень про появу записів. На колективних блог-хостингах таких передплатників називають друзями (або френдами, від англ. friends), а повідомлення від усіх друзів – френдстрічкою. Друзі бувають взаємними: ти читаєш мене, я читаю тебе. Автори автономних блогів публікують «блог-ролі», показуючи посилання на своїх улюблених авторів.

На Заході є поширеним явище, коли 10-15 блогерів перехресно читають один одного і не пускають в свою «тусовку» нікого незнайомого. В Україні спілкування вузьким колом також існує, але зазвичай блогери прагнуть отримати якомога більше друзів-«підписників», особисте знайомство з якими не обов'язкове. Для багатьох боротьба за кількість читачів з іншими авторами стає азартним змаганням.

Існує «закон ста п'ятдесяти». Він говорить, що, коли число особин в групі не перевищує півтори сотні, вони всі знайомі між собою і спілкуються хоча б зрідка, не втрачаючи зв'язку один з одним[3]. Частково цей неписаний закон можна пояснити тим, що у деяких народів здавна було прийнято ділити поселення навпіл і роз'їжджатися, коли жителів ставало більше ста п'ятдесяти

У наш час деякі компанії свідомо ділять офіси на частини, що вміщують по півтори сотні співробітників або навіть менше, щоб зберегти живе спілкування між колегами.

Тому будемо вважати, що блог менше ніж зі ста п'ятдесятьма постійними читачами - це спільнота людей зі схожими інтересами, майже друзів, багато з яких знайомі між собою особисто.

Варто зазначити, що однією із переваг блогів є можливість оперативно подавати інформацію. Журналісти не можуть бути всюди. А пересічний користувач може – озброєний своєю любительською камерою або навіть телефоном із вбудованим фотоапаратом. Розважати або інформувати людей під силу майже кожному, адже фотоапарат, камера і інтернет є практично у кожного. Завести і оновлювати блог не складніше, ніж відправляти листи електронною поштою. З'являються в особистих щоденниках записи, знімки і відео з коментарями, які часто потрапляють в «великі» ЗМІ.

У сотню найпопулярніших англійських медіаресурсів потрапили десятки блогів, до того ж, перший з них за кількістю посилань (блог китайської актриси СюїЦзінлей) перевищує таким ресурсам як: GoogleNews, Forbes і BusinessWeek [3].

Можливо, саме тому інформаційне агентство Reuters домовилося з великими спільнотами блогерів про те, щоб його власні новини супроводжувалися їхніми коментарями і посиланнями на онлайн-дискусії. А «Ведомости» надають блогерам можливість вставляти свої цитати і збирають їх коментарі до статей на сторінках онлайн-версії газети.

Отже, у всьому світі політичні коментатори, аналітики і журналісти постійно відвідують сторінки інтернет-щоденників у пошуках свіжих ідей незвичайних точок зору на події. Багато журналістів теж ведуть блоги, а блогери з часом можуть знайти постійну роботу у видавничих будинках або на радіостанціях. І це чудово: досвідживо спілкування з читачами змінює звичну модель одностороннього мовлення, яка прийнята в ЗМІ.

Зародження блогів припало на 90-ті роки ХХ ст., проте тільки у 2000 році інтернет-щоденники набули популярності і стали доступними широкому колу реципієнтів. Блог — це веб-сайт, головний зміст якого — записи, зображення чи мультимедіа, що регулярно додаються. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості.

Блогерами називають людей, які є авторами блогів. Сукупність усіх блогів в Інтернеті створює блогосферу. Популярність блогосфери обумовлена насамперед можливістю використання таких недоступних раніше інструментів, як RSS, trackback та ін.

Блог – це авторський твір, де автор висловлює власне ставлення і суб'єктивні думки з приводу. Мова ведеться від першої особи. Блоги бувають колективні, але у складових частин завжди свої автори.

Блог складається з окремих записів, які додаються з плином часу.

Записи демонструються у зворотньо-хронологічному порядку. Тобто, спочатку ви отримуватимете найновіше повідомлення. Крім того він діалогічний за своєю природою і передбачає зворотний зв'язок між аудиторією та автором.

Переважає більшість блогів (99%) – це веб-сайти, у яких основна значуща частина – текст. Проте блог може існувати у вигляді зображень, звуків або відео без жодного писаного слова. А електронна пошта чи RSS дозволять обійтися без сайту.

Блогерський жанр розвивається двома напрямками: щоденники і тематичні блоги. У щоденниках люди діляться подіями з особистого життя, цікавими лінками, крамольними думками, віршами. Призначені такі сайти для порівняно невеликого кола знайомих або людей зі спільними інтересами.

Тематичні блоги здобули вплив і визнання у 2002-2003 роках, коли у США розгорілася пара політичних скандалів після публікацій у блогах. На сьогодні аудиторія популярних англійських блогів сягає кількох мільйонів унікальних відвідувачів на місяць. Професійні блогери живуть з публіцистичної діяльності, оновлюючи свій сайт кілька разів на день і заробляючи гроші на рекламі. Багато інформаційних порталів також запровадили авторські блоги, щоб не відставати в динамічності та популярності від новітніх медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попов А. Блоги. Новая сфера влияния / А. Попов, 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://royallib.ru/read/popov_anton/blogi_novaya_sfera_vliyaniya.html# – Заглавие с экрана.
2. **Шеховцова О. В.** Особливості сучасних інтернет-щоденників – блогів / О. В. Шеховцова – Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка (філологічні науки) – № 19 (230), 2011. – С. 69-74.
3. Артамонова І. М. Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет журналістики в Україні: монографія / І. М. Артамонова. — Донецьк: Лебідь, 2009. — С. 416.
4. Богданова Д. Блоги в системі мережних комунікацій / Д. Богданова. - [Електронний ресурс]. // Relga. – № 13 [135]. – Режим доступу: http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www_woa/wa/Main?textid=1093&level1=main&level2=articles
5. O'Reilly.Tim. Inventing the Future / O'Reilly. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oreillynet.com/pub/a/network/2002/04/09/f...>

Кацан Мар'яна

Науковий керівник – доц. Бачинська Г. В.

ПРИЗВИЩА ЖИТЕЛІВ СМТ. КОЗОВИ КОЗІВСЬКОГО РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ, В ОСНОВІ ЯКИХ ВІДОБРАЖЕНІ ВІДАПЕЛЯТИВНІ ІМЕНА ЧИ ПРИЗВИСЬКА

Вивченню слов'янських автохтонних імен відапелятивного походження в українському мовознавстві, як і в інших слов'янських мовах, приділялося чимало уваги. Основна проблема при дослідженні цього класу антропонімів полягала в розмежуванні відапелятивних слов'янських автохтонних імен від прізвиськ.

У слов'янській ономастиці досі не існує єдиної точки зору щодо класифікації слов'янських імен відапелятивного походження. В. Ташицький і І. Железняк схильні класифікувати такі імена виключно за лексико-семантичними ознаками твірних основ [12, 87–89; 25, 77–93]. Я. Свобода, С. Ілчев, М. Худаш вважають за доцільне класифікувати досліджувані імена за мотивами номінації [11; 32; 94]. О. Селіщев та О. Мирославська обрали змішаний принцип класифікації слов'янських автохтонних імен відапелятивного походження за семантикою твірних основ і за мотивами номінації [8, 136–141; 7, 127–138].

У досліджуваних нами прізвищах Козівщини представлені апелятивні основи двох видів. Одні з них вживалися з особовим значенням ще до антропонімізації, тобто до того часу, поки стали прізвищами чи прізвиськами. Інші не мали особового значення до того часу, поки не

стали антропонімами. Особового значення вони набули тільки з часом, лише завдяки метафоризації за мотивами, які тепер уже часто є незбагненними. На основі цього відапелятивні імена та прізвиська дослідники поділяють на 2 розряди: *nomina personalia* та *nomina impersonalia*.

У класифікаційній схемі українських прізвищевих назв М. Худаш у першу чергу (*nomina personalia*) об'єднує антропонімічно-апелятивні іменування, друга група (*nomina impersonalia*) включає власне антропонімічні іменування [9, 111].

Імена та імена-прізвиська розряду „*nomina personalia*” давалися їх носіям за фізичними чи психічними рисами, особливостями поведінки. У таких власних найменуваннях фіксуються як національні ідеали краси, так і різні відхилення від них, а також фізичні вади [4, 11].

В основах аналізованих прізвищ виступають такі семантичні групи цього розряду:

Лексеми, що вказують на зовнішні ознаки людини: Бородайко, Носенко, Білоус, Чорноус, Лабаль, Товстига, Мацьопа, Палихата.

Лексеми, які використовувалися для вказівки на зовнішні чи внутрішні особливості людини, відносяться до найдавніших часів і в минулому були надзвичайно різноманітними як у семантичному так і в словотвірному плані. Про наявність лексем названої групи в минулому свідчать саме ці прізвища [4,201].

Лексеми, що характеризують людину за її вдачею, характером: Бабій, Баб'як, Безкровний (слабосильний [Гр. I, 205]), Бахарева, Бахур (< „бахор” - хлопчик-шибенник [ЕСУМ I, 153]), Достойний, Драченко, Жила (<жила «скупа, жадібна до грошей людина[Фар, 192]»), Круцько, Ліневич, Ненза, Палюн, Піндюр (можливо, „ледар”, „дармоїд” [Гр. III, 329]), Погорілий, Простяк, Святий, Скакун, Скорик, Славетний, Твердушко, Твердун, Тринька, Хвастик, Шумило.

Найпродуктивнішими у цій лексико-семантичній групі були лексеми, які характеризували негативні сторони життя:

Лексеми, що вказують на колір волосся та шкіри: Бурило, Бурий, Білик, Білий, Рудик, Рябченко, Чорний, Чорній.

Лексеми, що вказують на фізичні недоліки та людські вади: Безвушко, Глушечко, Глушко, Кривко, Кривак, Кривий, Кривець, Криморда, Похилий.

Лексеми, які характеризують людину за мовленнєвими особливостями: Галас, Галаса, Бурмич (буркотун).

Лексеми, які вказують на вікові особливості людини: Малиш, Старушак.

Лексеми, які характеризують ріст людини та розмір тіла: Височан, Гузій (< „гузій” - короткий [Гр. I, 352]), Груб'як, Куций, Куціль, Малюта, Малиш, Малишева, Мацьопа.

Лексеми, які вказують на силу, стан здоров'я чи відгодованість людини: Гладчук, Кругляк, Слабик.

Лексеми, що вказують на інтелект людини: Голова, Головатий, Гуль (гуль «йолуп, дурень»[ЕСУМ I, 618]), Мовчко, Мудра.

У досліджуваному розряді прізвищ чимала кількість їх основ вказує на риси істот і предметів взагалі, а не тільки на людські якості. Особливо це стосується прикметників: Товстий, Грубий, Похилий, Білий.

Названі прикметники в першу чергу пройшли етап субстантивації, а вже пізніше почали виконувати функцію називання особи. У староукраїнській мові субстантивовані прикметники становили доволі продуктивний шар лексики [1, 24–25].

Для утворення прізвищ Козови використовувались давньослов'янські імена та прізвиська, які можна трактувати і як відкомполіти, і як відапелятивні імена. Такими неоднозначними є прізвищеві основи з коренями: біл- (Білик), мал- (Малишева, Малюта), руд- (Рудик). Однозначне вирішення цього питання практично неможливе, а тому важко визначити місце таких прізвищ при статистичних підрахунках.

Чисельною виявилася група прізвищ, утворених від слов'янських автохтонних відапелятивних імен та індивідуальних прізвиськ, в основі яких закладена назва „не особи” („*nomina impersonalia*”), а назви рослин, тварин, предметів, явищ навколишнього світу, абстрактна лексика.

Вони утворені шляхом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу. Саме в цих назвах відображені різні уподобання, а також ставлення людини до життя. Ці назви за походженням - індивідуальні прізвиська, що були дані особі в різні періоди її життя і за різних обставин. Більшість із них своїм корінням сягає ще праслов'янської доби, навіть інколи праіндоевропейської, і належить до традиційного народного побутового іменника відапелятивних власних імен, які давали за якимись забобними мотивами новонародженим дітям як у дохристиянські часи, так і після прийняття християнства (паралельно з церковними іменами) аж до XVIII ст. [4, 369]. Однак, по відношенню до обов'язкових для кожної людини церковно-християнських імен, слов'янські автохтонні імена були другорядними, що й дало підстави називати їх іменами-прізвиськами. Вживаючись паралельно з церковно-християнськими на другому плані ідентифікації особи, слов'янські автохтонні імена-прізвиська поступово набували тенденції передаватися у спадок і ставати сімейно-родовими прізвиськами. Проте, важко визначити, чи ті другорядні імена виступали в ролі індивідуальних імен-прізвиськ, чи сімейно-родових прізвиськ. Пройшовши стадії: особове ім'я → індивідуальне ім'я → прізвисько → сімейно-родове прізвисько → прізвище, слов'янські автохтонні імена в закостенілому виді з глибини віків дійшли до нашого часу і залишили помітний слід у складі сучасних прізвищ [2, 34].

Прізвища, в основах яких відображена апелятивна лексика, є „своєрідною енциклопедією народного побуту, звичаїв, духовної культури. У них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова” [6, 34].

Прізвища жителів смт. Козови, утворені від не особових апелятивів поділяються на декілька груп:

Прізвища, в основах яких відображені назви звірів, птахів, риб, комах. Серед апелятивів, що відображені в основах прізвищ Козівщини, окрему групу становлять назви, що віддзеркалюють фауну України і світу, тобто назви зоофорного походження

а) назви домашніх тварин: Баран, Берашко, Барна (темносірий віл[Фар, 141]) Бичко, Кіт, Кошка, Кот, Козлик, Коник, Цап, Цапко.

б) назви диких тварин та гризунів: Вовк, Волков, Заєць, Заяць, Криси, Крисина, Медвідь, Медведів, Хом'як.

в) назви диких птахів: Воронович, Воробей, Голуб, Голубович, Голубков, Деркач, Зозуля, Зозуляк, Зозулька, Зезулькіна, Кавка(< кавка «галка», «чорна вівця», «чорна корова» пор. пол. kawka ЕСУМ 2, 333, 335 [Фар, 199]), Кавчак, Сич, Сікора (сікора «синиця» [Гр. II, 119]), Сокаль, Соколов, Соловій, Сорока, Орляк, Орлов, Орлякін, Папуга, Ремез.

г) назви домашніх птахів: Гуска, Качур, Когут, Курик (кур «півень»[ЕСУМ 3, 150]), Пітух.

д) назви комах: Жук, Комар, Хрущик, Шаршонь.

е) назви риб та плазунів: Рак.

Прізвища, в основах яких відображені назви рослин, їх частин та плодів. Назви, що стосуються рослинного світу, досить широко представлені в антропоосновах на всій території України. В основах прізвищ відображені такі види флори:

а) назви дикоростучих дерев та кущів: Березюк, Драбик, Дубчак, Липа, Липна, Ліщишин, Вощина, Смерека.

б) назви плодівих дерев, кущів: Верес (вічнозелений низький кущ з дуже дрібним і численним листям та лілово-рожевими квітками [СУМ I, 322]), Калинович, Сливка, Оріхович

в) назви городніх культур та їх частин: Бобко, Бурак, Горошок, Горошко, Диня, Озімок, Озимків (<озимка «озима пшениця» [Фар, 253]) Пшеничняк, Ріпка.

г) інші назви рослин: Гриб, Кульбаба, Фіялка, Фіалко, Табак, Хміль.

Назви рослин, що фіксуються в аналізованих прізвищах, у переважній більшості загальнонародні, а самі рослини добре відомі.

Прізвища, в основах яких відображені назви видів їжі, продуктів харчування та напоїв. У складі твірних основ прізвищ Володимирецького району виступають лексеми таких груп:

а) назви видів їжі: Бездзіс, Бездик(<бездзь «оладки з тертої картоплі»[Фар, 142]), Борщ, Варениця, Галушка, Періг, Перожак.

б) назви продуктів харчування: Бурбан, Бурбела (<бульбан(субституція [л]/[р] «картофелина»)[Фар, 152]), Крупа, Сало, Сметана.

в) назви напоїв: Дзяма (< дзяма «воловий відвар», «відвар картоплі, квасолі, та бобів із шматочками хліба» [Фар, 184]), Кисіль, Бурдаш (< „бурда” - каламутний напій [Гр. I, 263]), Маслянка.

Прізвища, в основах яких відображені назви одягу, взуття та їх частин, тканин, прикрас: Гуня (гуня «верхній суконний одяг»), Кожух, Майка.

Прізвища, в основах яких відображені назви знарядь праці, предметів повсякденного вжитку та їх частин. У цій групі виділяємо прізвища, в яких відображені:

а) назви знарядь праці та їх частин: Балда(< балда «велика сокира» [Фар, 138]), , Дейнека (палиця [Гр. I, 356]), Куля (довга дерев'яна тичка [ЕСУМ III, 135]), Решетніков.

б) назви предметів домашнього вжитку: Горшкова, Гребенюк. Казан, Кубашок, Кужель, Пляшко.

в) назви будівельних матеріалів: Смоляк (< смоляк «смола»[Фар, 285]).

г) назви засобів праці: Грабовий, Коцюбан, Коцюбайло, Кацюбка, (< коцюба «кочерга»[Фар, 216]), Сапків, Шило.

д) назви музичних інструментів: Барабан, Бандура, Скрипкіна, Смик, Сурмач, Цимбалюк.

е) назви зброї: Шаблій.

Прізвища, в основах яких відображені назви абстрактних понять. Поява абстрактних слів така ж давня, як і людська свідомість. Абстрактні слова можуть виражати різні ознаки. У нашому матеріалі абстрактне значення засвідчене в основному словами, які вказують на внутрішні почуття та душевний стан - Сум, Душа, Музика. Прізвища, лексичною базою яких є назви абстрактних понять, є однією з особливостей української антропонімії [9, 226].

Прізвища, в основах яких відображені назви певних явищ природи і різних часових понять. Прізвища цього розряду входять до двох лексико-семантичних груп:

а) назви явищ природи: Вихор, Вітер, Вітровий, Зоренко, Хмара, Тучка, Мороз.

б) назви різних часових понять: Зима, Полуденко.

Прізвища, в основах яких відображені лексеми деяких інших тематичних груп. Сюди відносяться прізвища, в основах яких відображені:

а) назви грошових одиниць і виміру: Барилко(< „барилко” - міра міра місткості, вид бочки [СУМ 1, 106]), Гривняк, Мурга (< „мурга” – міра поверхності [Гр. II, 501]), Таляр (< „таляр” - срібна монета в 75 копійок [Гр. IV, 180]), Чвертневич, Шеліга.

б) назви будівель та їх частин: Воловник (воловник «крите приміщення для волів»[Гр. I, 250]), Халупа, Халуп'як, Халупник (халупа «хата» [Гр. I, 384]).

Проаналізований матеріал показує, що слов'янські автохтонні відапелятивні імена та індивідуальні прізвиська стали базою майже для 311 прізвищ Козови. Найпродуктивнішими у творенні цих прізвищ виявилися антропоніми, що відображають назви на означення внутрішніх ознак людини, а також прізвища, в основах яких відображені назви звірів, птахів, риб, домашніх тварин, продуктів харчування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бучко Г.Є. Мотивація, деривація і структура українських прізвищ // Питання сучасної ономастики. – Дніпропетровськ, 1997. – С.24-25.
2. Бучко Г.Є. Семантика та словотвірна структура сучасних прізвищ Бойківщини // Слов'янська ономастика. – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. – С.36-45.
3. Железняк І.М. Ономастика і язичництво // Ономастика України першого тисячоліття нашої ери. – К.: Наукова думка, 1992. – С.124-138.
4. Лларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. – К.: АТ „Обереги”, 1992. – 424с.
5. Илчев Стефан Речник на мечните и фамилии имена у българите. – София: Изд-во БАН, 1969. – 626с.
6. Козубенко И.И. Антропонимия Среднего Полесья (соотношение неофициальных и официальных именованных). – Автореф. диск. ... канд. филол. наук. – Киев, 1988, - С.44.
7. Мирославська А.Н. Еще раз о древнерусских именах и прізвищах // Славянский филологический сборник / Башкир. ун-т. – Уфа, 1962. – С.127-138.

8. Селищев А.М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ // Учен. записки Московского ун-та. – М., 1948. – Кн.1. – С.128-152.
9. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1977. – 236с.
10. Худаш М.Л. Из спостережень над українськими козацькими особовими назвами-композидами середини XVII ст. // Ономастика. – К.: Наукова думка, 1966. – С.136-145.
11. Swoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha, 1964. – 317s.
12. Taszycki W. Najdawniejsze polskie imiona osobowe, Kraków; przedruk [w:] TRSR I, - Wrocław, 1958. – S.32-148.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Гр. – Словарь української мови. за редакцією Б. Грінченка. – К., 1907 – 1999. – Т. 1-4.
 ЕСУМ. – Етимологічний словник української мови. – К., 1982-1989. – Т. 1-3
 СУМ – Словник української мови. – К., 1970-1980. – Т. I-XI.
 Фар. – Фаріон І. Українські прізвищеві назви прикарпатської Львівщини наприкінці XVIII – початку XIX століття (з етимологічним словником). – Львів: Літопис, 2001. – 371с.

Янкович Ірина

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сучасному етапі інтерактивні технології є групою освітніх технологій, що широко використовуються у навчальному процесі. Вони висвітлені у численних працях науковців. Зокрема, теоретико-методичні засади інтерактивного навчання обґрунтовані С. Кашлевим, М. Кларінім, Л. Пироженко, О. Пометун, Г. Селевком тощо. Ученими (В. Кирилюк, Л. Максимчук, І. Мельничук, В. Руденко, С. Рябченко та ін.) з'ясовано, що методи інтерактивних технологій сприяють поліпшенню підготовки фахівців. Зокрема, І. Мельничук дослідила формування готовності до професійної діяльності у ВНЗ соціальних працівників, Л. Максимчук – економістів, В. Кирилюк – офіцерів-прикордонників, С. Рябченко – учителів біології, В. Руденко – майбутніх філологів. Авторами описано понад 100 методів інтерактивного навчання. Отже, виникає потреба їх систематизувати. Проте вчені не досягли одностайності у класифікації інтерактивних технологій.

Мета статті: на основі аналізу психолого-педагогічних джерел та емпіричних досліджень розробити класифікацію інтерактивних технологій.

Найбільш відомою є класифікація, розроблена Л. Пироженко, О. Пометун. За формою організації навчальної діяльності вони виокремлюють:

- технології кооперативного навчання;
- технології колективно-групового навчання;
- технології ситуативного навчання;
- технології опрацювання дискусійних питань [5, с. 73].

Кооперативна форма навчальної діяльності учнів – це навчання у малих групах, об'єднаних спільною навчальною метою. За такої організації навчання вчитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність групи. Кооперативне навчання має низку переваг:

- відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми ровесниками;
- дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування;
- сприяє досягненню учнями високих результатів засвоєння знань та формування вмінь.

Використання групових форм організації діяльності учнів у рамках класно-урочної системи навчання дає змогу позбутися деяких її вад і є однією з умов використання інтерактивних технологій навчання.

Кооперативна форма організації навчання легко поєднується з традиційними формами і методами навчання і може застосовуватися на різних етапах навчання.

Другою групою інтерактивних технологій, виокремленою Л. Пироженко, О. Пометун, є технології колективно-групового навчання. До цієї групи належать методи, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу, зокрема, «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Ажурна пилка» тощо.

Ситуативне моделювання – це побудова навчального процесу за допомогою включення в гру. Завдання педагога полягає у підпорядкуванні гри визначеним навчальним цілям. Учням надається певна свобода дій у грі: вибір ролі, створення проблемної ситуації тощо.

До технологій навчання у грі О. Пометун та Л. Пироженко віднесли: імітації (імітаційні ігри, симуляції), розігрування ситуації за ролями («Рольова гра», «Програвання сценки», «Драматизація»).

Ще одна група інтерактивних технологій, виокремлена вченими, – опрацювання дискусійних питань. Дискусії є важливою формою й методом навчання, засобом пізнавальної діяльності. До цієї групи технологій відносять такі методи: «Прес», «Займи позицію», дискусія в стилі телевізійного ток-шоу тощо.

Навчати школярів дискутувати варто почати з методу «Прес». Його застосовують у процесі обговорення дискусійних питань та під час проведення вправ, у яких необхідно чітко зайняти свою позицію, довести свою точку зору.

Відомим дослідником питань інтерактивного навчання, автором науково-методичних посібників із цієї теми є білоруський учений С. Кашлев.

Він класифікував методи інтерактивного навчання за їх провідною функцією в педагогічній взаємодії на такі методи:

- створення сприятливої атмосфери, організація комунікації;
- організація обміну діяльностями;
- організація мисленнєвої діяльності;
- організація змістотворчості;
- організація рефлексивної діяльності;
- інтегративні (інтерактивні ігри) [1, с. 23].

Процесуальною основою методів створення сприятливої атмосфери, організації комунікації є «комунікативна атака», яку здійснює педагог на початку організованої педагогічної взаємодії (на початку уроку, заняття тощо) для оперативного залучення до спільної роботи всіх учнів. Методи цієї групи сприяють самоактуалізації кожного учня та конструктивній адаптації до конкретної педагогічної ситуації.

Методи організації обміну діяльностями передбачають поєднання індивідуальної і групової спільної роботи учасників педагогічної взаємодії, спільну активність, співвідношення діяльності педагога та учнів. Провідною ознакою цих методів є об'єднання учнів у творчі групи для спільної діяльності як домінуючої умови їх розвитку.

Методи організації мисленнєвої діяльності створюють сприятливу атмосферу, сприяють мобілізації творчого потенціалу учнів, розвитку позитивної мотивації до навчання, а також стимулюють активну мисленнєву діяльність.

Провідною функцією методів організації змістотворчості є продукування учнями і педагогом нового змісту педагогічного процесу, створення учнями індивідуального розуміння явищ і предметів, що вивчаються.

Методи організації рефлексивної діяльності спрямовані на самоаналіз та самооцінку учасниками педагогічної взаємодії своєї діяльності, її результатів.

Інтегративні методи (інтерактивні ігри) є способами взаємодії педагога та учнів, у яких інтегруються (об'єднуються) всі провідні функції інтерактивних методів.

В. Мельник класифікувала інтерактивні технології за розподілом інтерактивних методів, виділивши:

- превентивні інтеракції (тренінг, інтеракції, консультації тощо);
- імітаційні інтеракції (інсценування, ділові ігри, диспут, мозковий штурм тощо);
- неімітаційні інтеракції (проблемна лекція, конференція, практикум тощо) [3, с. 24].

О. Січкарук розділила інтерактивні методи на такі групи, де 1) однією з сторін спілкування виступає викладач і 2) спілкування відбувається між студентами (слухачами).

До першої групи відносять лекції із включеними бесідами, дискусіями, проблемні лекції, семінари-обговорення, семінари «питання – відповідь», дискусії із провокаційними запитаннями, консультації (особливо під час дистанційного навчання), роботу через сайт-курс.

До другої – бесіди, дискусії, круглі столи, «мозковий штурм», групове вирішення конкретних ситуацій, ділові, рольові та дидактичні ігри, бізнес-симуляції, проекти, панельні

вправи. Вони можуть використовуватися як окремі методи, так і всі разом (наприклад, у діловій грі) [9, с. 10].

Т. Сердюк запропонувала класифікувати інтерактивні технології за такими критеріями, як: дидактична мета, домінуючі форми організації навчально-пізнавальної діяльності, домінуючі методи навчання, домінуючі засоби навчання.

Згідно з дидактичною метою вона розподіляє інтерактивні технології на інформаційні, технології розвитку дієво-практичної сфери, технології розвитку механізмів самокерування особистості, технології розвитку сфери творчих якостей, технології формування ключових компетентностей.

За домінуючими формами організації навчально-пізнавальної діяльності науковець розподіляє інтерактивні технології на індивідуальні, парні, групові, колективні.

За домінуючими методами навчання дослідниця виокремлює інформаційні, проблемно-пошукові, імітаційно-ігрові, дослідницькі інтерактивні технології.

За домінуючими засобами навчання у вищезгаданій класифікації інтерактивні технології поділяються на гомоорієнтовані, коли основний партнер у взаємодії – людина або група осіб, і техноорієнтовані, коли переважають технічні засоби навчання [8, с. 12].

Узагальнивши й переосмисливши погляди учених, В. Руденко запропонувала класифікацію інтерактивних технологій на основі імітаційних та неімітаційних інтерактивних технологій навчання.

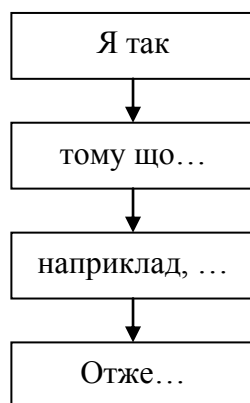
В основі імітаційних інтерактивних технологій навчання лежить імітаційні або імітаційно-ігрове моделювання, тобто відтворення в умовах навчання процесів, які відбуваються в реальній системі. Імітаційні інтерактивні технології доцільно розділити на ігрові та неігрові. Зокрема, виокремлюються технології, що сприяють формуванню професійно-комунікативної компетентності філологів, – це навчально-педагогічна гра, розігрування ролей, ігрове проектування, аналіз конкретних ситуацій і імітаційний тренінг (неігрові). Сутність неімітаційних інтерактивних технологій полягає в тому, що в їх основі лежать такі технології, які не вимагають виконання ролей, імітації, а саме: інтерактивна лекція, мозковий штурм, технології кооперативного навчання, різновиди дискусії (круглий стіл, засідання експертної групи, форум, дебати, засідання суду, технологія акваріума) [7, с. 8].

Поодинокими є джерела, де виокремлюються інформаційно-комунікаційні технології як група інтерактивних. Проте вважаємо такі класифікації обґрунтованими, адже інтеракція – це не лише взаємодія людини з книгою чи з іншою людиною, а й з комп'ютером.

У низці публікацій (В. Биков, Р. Гуревич, Б. Гершунський, М. Жалдак, М. Кадемія, Г. Кедрович, М. Кусій, Н. Морзе, Є. Полат, І. Прокопенко, С. Сисоєва тощо) розглядаються інтерактивні технології на основі комп'ютерної взаємодії. Зокрема, М. Кусій виокремлює низку інтерактивних методів на базі інформаційно-комунікаційних технологій. Науковець зазначає, що нині зростає актуальність упровадження в навчальний процес інформаційних технологій, що базуються на інтерактивних методах навчання. До них можна віднести: комп'ютерні тренінги, ділові ігри, ситуаційний метод (кейс-стаді), індивідуальні та групові проекти.

На основі аналізу теоретичних джерел, власних досліджень нами розроблено авторську класифікацію технологій інтерактивного навчання. На нашу думку, недоцільно проектну діяльність чи ситуаційне навчання розглядати як інтерактивні технології, оскільки вони у психолого-педагогічних працях описані як окремі. Ми розглядаємо методи взаємодії студентів між собою та з педагогом, а також методи взаємодії з неживими об'єктами: книгою, комп'ютером. Коли йдеться про вивчення української мови (за професійним спрямуванням), то вони є одними з провідних, оскільки виникає необхідність отримувати інформацію зі словників, енциклопедичних видань як на паперових, так і на цифрових носіях.

Оскільки в класифікації не виділено обговорення дискусійних питань як окрему групу інтерактивних технологій, то метод «Займи позицію» ми віднесли до колективно-групового навчання. Що стосується методу «Прес», то, на нашу думку, викладачі мають використовувати його постійно під час реалізації будь-якої інтерактивної методики (чи то «Акваріум», чи то «Займи позицію»). Студенти мають привчатися висловлювати свою думку за таким алгоритмом дій:

На жаль, студенти часто обмежуються висловлюваннями за типом «Я так думаю». А ось для відповіді на питання, чому саме так, у них вже немає аргументів. Не завжди студенти можуть навести приклади, щоб аргументувати свою думку.

Інтерактивне навчання		
<i>Методи групового навчання</i>	<i>Методи колективно-групового навчання</i>	<i>Методи взаємодії з неживими об'єктами (з книгою, комп'ютером)</i>
Робота в малих групах	Мозковий штурм	Комп'ютерні тренінги
Робота в парах	Ажурна пилка	Робота з книгою
Навчаючи – вчуся	Диктант для розвідника	Робота з довідниками на електронних носіях
	Займи позицію	
	Шість капелюхів	
	Хокей	
	Упізнай мене	
	Магазин самообслуговування	

Висновки. Зважаючи на численність методів інтерактивного навчання, доцільно їх класифікувати. Найбільш відомою є класифікація (автори О. Пометун, Л. Пироженко), у якій виділені методи кооперативного, колективно-групового, ситуативного навчання, а також опрацювання дискусійних питань. Проте у відомих класифікаціях не виокремлено групи методів, що передбачають роботу студентів (учнів) з комп'ютерною технікою, книгою, хоча інтеракція – це не тільки взаємодія з людьми, а й з паперовими та цифровими носіями інформації. На основі аналізу наукових розробок, власних досліджень виокремлено три групи інтерактивних технологій: групового, колективно-групового навчання та взаємодії з неживими об'єктами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кашлев С. С. Технологія інтерактивного обучения / С. С. Кашлев. – Минск. : Беларуский вересень, 2005. – 196 с. – (Педагогика, обращенная на завтра).
2. Кусій М. Інтерактивне навчання на базі інформаційно-комунікаційних технологій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Sitimn/2010_24/interaktivne%20navchannya%20na.pdf
3. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації / В. В. Мельник // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 15 – 34.
4. Освітні технології у короткому викладі : навч.-метод. посіб. для вчит., вихователів та студ. пед. закл. освіти / О. І. Янкович, Л. М. Романишина, М. М. Бойко, Н. М. Лупак, Л. М. Паламарчук. – Тернопіль : Астон, 2012. – 144 с.
5. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / Олена Пометун. – К. : А. С. К., 2007. – 144 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А. С. К., 2004. – 192 с.
7. Руденко В. М. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. «Теорія і методика проф. освіти» / В. М. Руденко. – Черкаси, 2010. – 20 с.

8. Сердюк Т. В. Інтерактивні технології навчання суспільних дисциплін як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09. «Теорія навчання» / Т. В. Сердюк. – Кривий Ріг, 2010. – 21 с.
9. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. / О. Січкарук. – К. : Таксон, 2006. – 88 с.

Колесник Лариса

Науковий керівник – доц. Данилевич М.М.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОЇ МОВИ ЛІРИКИ СТЕПАНА САПЕЛЯКА

Поезія Степана Сапеляка позначена впливами барокової традиції української літератури. Основою поетичного мислення є метафора. Вона вишукана, нетрадиційна, несподівана. Автор звертається саме до барокової традиції творення метафор. Разом з тим, він використовує сучасні реалії. Старослов'янізми переплітаються із авторськими новотворами, постають в яскравих інверсіях. У віршових рядках звучить якась «надламність».

Мотиви страждання, страху і смерті, які переважають у поезії, підкреслюються саме за допомогою влучно підібраних метафор, котрі допомагають митцю створити такий настрій, передати всі його відчуття. Хаос і страх творять особливий малюнок химерного життя. Час в поезіях тече по - особливому. Він ніби застигає на полотні картини, щоб читач зумів легко побачити біль і жах людини:

Йде Перебендя
вкупі з роботом
на електричний стілець
неправдивої віри
і неправдивої пам'яті
навколо вбивць і жертв [9, 26].

С. Сапеляк творить картину сучасного світу, котрий насичений стражданнями, нещастями. Людина не хоче зупинитися в гонитві за смертю. Автор застерігає: ми нищимо самі себе і навіть не помічаємо цього. Тому завдяки метафорі в поезіях так легко зображено химерність і безглуздя цього складного світу, в якому суєта поглинає людей і вони вже не знають, для чого живуть:

Все в минулому
на дні тяжких кіл
сльозою і вірою
хлюпається
об занурений час
отруйних дніпрових хвиль
і отруйних полудневих хмар [9, 31].

Метафора у С. Сапеляка розкриває внутрішній світ ліричного героя. Коли він замислений, то з уст виривається «тривалий рваний зойк», бачить своє «розп'яття в чорнім чорнокрилі», «кровоточить смутком». Значну роль відіграє кольористика. Письменник малює світ у похмурих тонах:

Вмовкає тінь у чорний колір
Пожовкла губ твоїх цнота
В отім затінні знаки долі
Й розлуки наша самота... [8, 52].

Проте, коли ліричний герой сповнений піднесення, радості майбутнього побачення, то й метафора стає світлою, навіть «сонце цвіте у три соняшники» і «сині кола моросять теплими зірками».

Особливими вірші автора є й тому, що вони насичені *епітетами* – новотворами. Автор прагне, поєднавши два слова, витворити нове поняття. У нього «міжчасся зрадо пасхальне», «час крєвнорусичанський», «судьбовидіння лица застиглого», «сліди скелетоголаві», «дівоче

свідооччя», «злотоносне чтиво з віттям світопісенного винограду» тощо. Письменник не може обійтися без цих новотворів. Так він краще відчуває світ і поетично змальовує його.

Ще одна риса, схожа з традицією барокової поетики, – *використання контрастів*. Для їх творення, для передачі настрою поезії автор використовує кольористику. Червоний колір завжди асоціюється з пристрасстю, чимось «гарячим» і яскравим. Сніжний колір, тобто білий, виконує функцію зображення спокою і врівноваження. Але поезії не сповнені лише одним настроєм. В душі ліричного героя завжди йде боротьба між «хочу» і «мушу».

Червоний колір допомагає розкрити внутрішній «бунт» ліричного героя. Також автор малює світ у чорно - сірих тонах. Це наше життя, наші будні, мрії, які не збулися. І раптом виринає прихована нота пристрассті, щоб знову потонути в морі буднів:

Стривай... Це знов дощів отих цимбали.
Ніде нікого. Тінь. І ніч під ліхтарем.
Червоні плащаниці листопаду...
Стривай. Ще ні... Блищать некрологи дерев... [8, 43].

Автор розділяє навколишній світ на чорний, червоний, білий, сірий кольори, кожен з яких символізує щось добре чи зле. Проте письменник насичує свою поезію оксиморонами. В нього «чорна глина сну», «сльоза... в крові», «біла кров», «снігу чорний шовк», «губи біліють смолою». Все це перемішується, зміщується. І вже не зрозуміло, що тут добре, а що – зле. Оксиморони, які стали невід'ємною атрибутикою Сапелякової поезії, допомагають йому вивершувати весь трагізм його світовідчуття, ліричний герой прагне спокою і затишку, проте розуміє те, що цього не може досягти. Він шукає спокою навіть у «щасливому безсонні смерті». Оксиморони «посмертна смерть», «голосне безголосся», «любота нестерпна» допомагають розкрити митцю хаотичність і мінливість навколишнього світу.

Алітерацію теж можна часто спостерігати в поезіях С. Сапеляка. Вона надає віршам інтонації виразності, емоційного поглиблення й смислового зв'язку. За допомогою повтору приголосного звука *p* створює асоціації тривоги, неспокою, якогось поганого передчуття:

Блищать нари, як сапфіри,
Розп'яті на семи вітрах [9, 66].

Поєднання звуків *c*, *m* та *p* передають відчуття нагнітання, неспокою, прихованої тривоги:
Останніх днів посмертні стріли
У смертнім мареві стремлять [9, 66].

Про поезію С. Сапеляка можна говорити як про музичну та поліфонічну. Його вірші пружні і живуть глибоким внутрішнім почуттям. Стрибкоподібна інтонація дуже природна для його поетичного мислення. Переривчасте дихання тут є рисою поетики. Автор наказує сам собі обривати фразу, дрібнити інтонацію, щось опускати між рядки.

Поезія С. Сапеляка – особливе явище в сучасній українській літературі. У ній відсутня традиційна сповідальність. Проте у віршах відчувається глибина внутрішнього почуття, більшого, ніж словесне. Манера письма побудована на фрагментарності, тонкій абстрактності, асоціативності.

Виникає враження, що митець не komponує вірш, а він «функціонує», як живий організм, образи розгортаються самі по собі, мовби своєю волею, спонтанно, стихійно.

С. Сапеляк експериментує не лише з ритмом, а й з віршовим розміром. Він схильний поєднувати в одній поезії різні віршові розміри. Наприклад, «Псалтир пом'янальний» – поєднання білого вірша з чотиристопним амфібрахієм, в поезії «Журбопис свободи» поєднуються стилі віршування – білий вірш і сонет, відповідно і різні віршові розміри.

Автор схильний до емблематизації вірша. Він прагне, щоб читач не лише слухав, а й сприймав поезію зором. Так, у вірші «Епітафія» він виділяє крупним шрифтом слова і з цього можна скласти цілий вислів: «ВОДОХРЕСТЯМ КОБЗАРСЬКОЇ НОСТАЛЬГІ ВОЗНЕСІННЯ НА СТРУНАХ ЙОГО ДРУГЕ ПРИШЕСТЯ І СЛОВО ЙОГО НАГІРНЕ ОСТАННЄ ВІРИ І БУТТЯ». Знову ж таки розділові знаки – на розсуд читача.

Зустрічаємо чимало поезій без розділових знаків. Спершу вони справляють враження суцільної зливої маси, але насправді читач сам робить паузи там, де підказує йому серце. Поряд з таким ігноруванням синтаксису є й використання в поезії одного чи кількох розділових знаків. Це сприяє створенню різного контрасту і привертає увагу читача. Наприклад:

засіяв березень
в березняку
врем'ям дожидається
бідолашний

летять горобці –
горобина пахне

летять синиці –
сніг синій [8, 98].

Художня мова поезії С. Сапеляка вишукана, несподівано вражаюча, навіть шокуюча (що було характерне і для літературного періоду XVII-XVIII століть).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко Л. Генеза поетичної метафори бароко // Мовознавство. – 1996. – №2-3. – С. 39–44.
2. Бойненко В. Зорова поезія: на перетині «бароко-сьогодення» // Слово і час. – 2003. – №12. – С. 50–55.
3. Естетична сутність і цінність літератури бароко // Дивослово. – 1997. – №2. – С. 40–42.
4. Літературознавчий словник-довідник / Ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів – К.: Академія, 1997. – 752 с.
5. Мовчан Н. Слова що виголошувались подумки: Поезія Степана Сапеляка / С. Сапеляк. Тривалий рваний зойк. – К.: Український письменник, 1991. – С. 3–9.
6. «Невольничі діалоги» Степана Сапеляка // Тернопіль. – 1996. – № 4-5. – С. 3–13.
7. Сапеляк С. Журбопис. – Харків.: Майдан, 1995. – 94 с.
8. Сапеляк С. Страсті по любові. – Харків.: Майдан, 2000. – 129 с.
9. Сапеляк С. Тривалий рваний зойк. – К.: Радянський письменник, 1991. – 198 с.

Пітула Оксана

Науковий керівник – доц. Сипко Л. М.

ПУБЛИЦИСТИЧНОСТЬ КАК ФОРМА ВЫРАЖЕНИЯ АВТОРСКОГО СОЗНАНИЯ В ПОЭМЕ А.А. АХМАТОВОЙ «РЕКВИЕМ»

Проблема автора в художественном произведении является одной из актуальных в современном литературоведении. Сегодня мы имеем различные толкования понятия «автор», породившие множество ключевых терминов: «образ автора» (В.В. Виноградов), «автор-творец» (М.М. Бахтин), «голос автора» (В.В. Кожин) и многие другие.

Существующие концепции и трактовки многочисленны и разнообразны. Но, в большинстве случаев они основываются на утверждении об исключительности авторской позиции в художественном произведении как организующего, конструктивного, стилевого либо оценочного компонента структуры.

Теоретические основы концепции образа автора изложены в работе М.М. Бахтина «Автор и герой в эстетической деятельности». Они базируются на *восприятии автора не как реально существующего лица или героя произведения, а как совокупности творческих принципов* [2, с.405]. Исходя из этого, широкое распространение в литературоведении получило понятие «авторское сознание», которое отличается определенной универсальностью: оно применимо как для анализа произведений с реально существующим образом автора (или нарратора), так и для тех художественных текстов, где автор выступает лишь субъектом творческой деятельности.

«Краткая литературная энциклопедия» дает такое определение понятия «авторское сознание»: «Под авторским сознанием в литературоведении понимают категорию литературоведческого анализа, которая выражает мироощущение писателя, воплощающееся в художественных образах произведения, всей его структуре» [3, с.173].

Авторское сознание выражается на всех уровнях художественного текста. Так, на уровне *содержания* оно проявляется в отборе тематики, постановке проблем произведения, в выражении его идейной направленности, а также в своеобразии формирования конфликта.

На уровне *формы* авторское сознание выявляет себя и в подборе деталей предметной изобразительности, и в особенностях композиции произведения (сюжетные и внесюжетные

элементы, система персонажей, выбор формы повествования). Элементы авторского сознания проявляются также в хронотопе произведения, его жанровых характеристиках, ну, и конечно же, в художественной речи.

Публицистичность – одна из наиболее ярких форм выявления авторского сознания, поскольку она выступает максимально на «поверхность» произведения. Пронизывая различные уровни художественного текста, публицистичность все же наиболее полно представляет себя в плоскости *идейного мира произведения*, который включает в себя *авторские оценки, авторский идеал* и *пафос* произведения.

Как форма выражения авторского сознания публицистичность особенно отчетливо проявляется в произведениях на гражданскую тематику, примером такого произведения является поэма А.А. Ахматовой «Реквием», а поэтому *цель* нашей работы состоит в анализе данного произведения в аспекте его публицистичности как одной из форм выражения авторского сознания.

Прежде чем говорить о творчестве Ахматовой, мы должны осмыслить и систематизировать на теоретическом уровне формы проявления публицистичности в художественной литературе и в частности – в поэзии.

Исходя из анализа научной литературы, мы определили *критерии*, по которым можно говорить о наличии в художественном произведении публицистических черт.

Исходя из анализа научной литературы, мы определили *критерии*, по которым можно говорить о наличии в художественном произведении публицистических черт.

Итак, на уровне *содержания* публицистичность проявляется в следующем:

1. В выборе автором социально-исторической или политической тематики.
2. В остроте постановки проблем произведения (элемент оценочности, открытое выражение отношения писателя к изображаемому).
3. В идейном мире произведения (авторские оценки событий и героев, создание авторского идеала, пафос произведения).
4. В проявлении черт тенденциозности произведения (служение определенной цели, призывность, активное стремление повлиять на сознание читателя и таким образом изменить ход событий).

На уровне *формы* черты публицистики, прослеживаются:

1. В жанрово-композиционном своеобразии произведения (наличие эпических черт, фрагментарность структуры).
2. В художественной речи (экспрессивная лексика, широкое использование эмоционально-оценочных тропов, применение на уровне поэтического синтаксиса риторических вопросов, восклицаний, градации и контраста, чеканность поэтического ритма и др.).

Именно эти критерии стали основой для анализа поэмы А.А. Ахматовой.

Поэма «Реквием» подчинена выражению авторского сознания через ряд публицистических приемов.

Анна Ахматова воспела в произведении свои страдания, страдания своего сына и всего репрессированного народа.

Публицистичность «Реквиема» проявляется и на уровне содержания, и на уровне формы. Авторская позиция определена уже в выборе темы и постановке проблем: представлена ахматовская точка зрения на годы сталинщины.

Обращает на себя внимание и пафос произведения, поскольку в нем сочетается драматическое и трагическое, с помощью которого проявляется авторская позиция. В произведении нарисовано осознание утраты, причем утраты непоправимой: каких-то важных жизненных ценностей – человеческой жизни, социальной и личной свободы, возможности личного счастья.

Композиция ахматовской поэмы фрагментарна, поскольку она состоит из отдельных стихотворений, разных по своей тематике и стихотворной структуре. А это явно позволяет усилить публицистичность, так как предпринимается попытка охватить как можно больше жизненных аспектов.

На уровне изобразительно-выразительных средств публицистичность проявляется в следующем:

1. Одним из главных приемов выражения публицистичности в произведении является *противопоставление*, автор противопоставляет два мира: мир, который для поэтессы уже не существует и мир, который лег на ее плечи тяжелым бременем; т.е. противопоставляется прошлое благополучие и настоящая, нынешняя, трагедия:

Для кого-то веет ветер свежий,
Для кого-то нежится закат...
А для кого-то:
Перед этим горем гнутся горы,
Не течет великая река... [1, с.214]

Ахматова использует усиливающие эмоциональность *контрасты*: каменное слово – живая грудь; светлый день – опустелый дом. Исстрадавшаяся героиня не может найти выхода из пространства убивающей памяти.

2. В последних строках произведения на прием контраста наслаивается *образ-символ* «тюремного голубя». Известно, что во все века голубь считался символом чистоты и святости. Оттого особенно глубоким смыслом наполняется словосочетание «тюремный голубь» – как борьба свободы и заточения, гордости и унижения, незапятнанности и поруганной чести.

3. Часто в поэме встречаются имплицитные и эксплицитные *сравнения*, придающие изложению мыслей поэтессы особую эмоциональность и страстность. В некоторых случаях эти сравнения повторяются, что наполняет произведение особой экспрессией и даже придает ему оценочность суждений, подчеркивая таким образом авторскую позицию, выразившуюся в данном тексте.

4. В отдельных стихах поэмы встречаются *фольклорные элементы и библейские мотивы*. Фольклорные мотивы проявляются в использовании формы плача и стиля колыбельной. Библейские мотивы вводятся Ахматовой с помощью эпитафии к 10 части, которая называется «Распятие», а также библейских образов – эксплицитного образа Магдалины и имплицитного образа Христа. Эти элементы являются индивидуально-авторским способом выражения публицистичности в тексте, с их помощью Ахматова усиливает экспрессивность произведения и подчеркивает его историческую значимость.

На уровне поэтического синтаксиса публицистичность проявляется в таких стилистических фигурах:

В поэме «Реквием» большое количество усиливающих публицистичность *риторических вопросов*: «Что случилось с жизнью твоей», «А сколько там / неповинных жизнью кончается...», «Кто зверь, кто человек».

Эмоциональность поэтических строк усиливается *индикативами*, которые передают внутреннее состояние автора: «идет...», «шатается...».

3. Важным средством выражения авторского сознания является *анафора*, этот прием встречается чуть ли не в каждом стихотворении, составляющем поэму. Частое употребление анафоры подчинено изображению идейного мира автора (показать свою трагедию и трагедию целого народа, подчеркнуть однообразность происходящего и обобщенность). С помощью этого приема А.А. Ахматова рисует целостную картину жизни советской эпохи, которая нивелировала личность человека, перечеркнула в нем все гуманные качества. Кроме того, анафора используется для усиления экспрессивности стиха:

Для кого-то веет ветер свежий,
Для кого-то нежится закат... [1, с.214]

4. Еще одним оригинальным приемом, который выражает авторское сознание, является *градация*: «зову – кричу», «я вижу, я слышу, я чувствую вас...». С помощью этого приема поэтессе удается достичь концентрирования читательского внимания на эмоциональном состоянии лирической героини, а значит и самой Ахматовой.

Одним из оригинальных приемов выражения публицистичности является ахматовская *звукопись*. Она становится еще одним способом воздействия на читательское восприятие («громыхание черных марушь», хлопанье постылой двери, вой старухи). Звукопись усиливает публицистическую эмоциональность поэмы при чтении ее вслух.

Все вышесказанное позволяет нам говорить, что «Реквием» – это подлинно народное произведение, но не только потому, что в его тематике отразилась трагедия народа. Поэтическая форма «Реквиема», включив в себя многообразие публицистических приемов, сделала это произведение диалогом автора с читателями.

Не смотря на то, что «Реквием» – это лирическое произведение, по широте идейного замысла, по важности изображаемых событий, по количеству мотивов и явному выражению авторского сознания оно напоминает эпическое произведение.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахматова А.А. Лирика. – М., 1989. – 305 с.
2. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 9-191, 404-412.
3. Краткая литературная энциклопедия. – М., 1971. – 930 с.
4. Павловский А.И. Анна Ахматова: Жизнь и творчество. – М., 1991. – 291 с.
5. Поэтика публицистики / Под ред. Г.Я. Солганика. – М., 1990. – 230 с.

Кармелюк Лілії

Науковий керівник – доц. Лісняк С. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВЛАСНИХ НАЗВ ДРАМИ-ФЕЄРІ «ЛІСОВА ПІСНЯ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Серед класиків української літератури одне з найпочесніших місць належить Лесі Українці, яка збагатила скарбницю нашої літератури численними високохудожніми поетичними та драматичними творами, прозою, літературно-критичними та публіцистичними статтями. В її творчому доробку є немало творів на іноземну тематику, а також численні переклади з багатьох мов світу. На сучасному етапі все більше зростає інтерес до літературних шедеврів письменниці поза межами України. Твори Лесі Українки перекладаються російською, польською, німецькою, англійською, французькою та іншими мовами. Зацікавлення феноменом таланту Лесі Українки у світі свідчить, попри високу майстерність, талановитість письменниці, про рівень духовного розвитку нації.

Переклади художньої літератури – знаряддя спілкування між народами, знаряддя обміну культурними цінностями [4, 239]. Іван Франко вбачав завдання перекладу в тому, щоб знайти народ з вершинами людського духу, ширити просвіту, піднімати рівень культури, плекати мистецтво слова. Письменник вважав: «Передача чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації... [6, 7]. «Переклад – вікно в інший світ, в світ іншого народу, інколи – в іншу епоху», – зазначав А. Федоров [5, 13].

Серед мов, якими перекладались твори Лесі Українки, чільне місце займає німецька. На сьогодні ми маємо вагомий здобуток в сфері німецькомовного перекладу художньої спадщини письменниці. Та незважаючи на це, пересічний громадянин Німеччини майже не обізнаний з творчістю видатної української поетеси. Знають Лесю Українку лише ті поодинокі представники наукових і культурно-громадських кіл, які безпосередньо причетні до вивчення слов'янських літератур, культурних традицій України. Проблемою інтерпретації та популяризації творчості Лесі Українки в німецькомовному світі займалися Г. Глясл, Ю. Бойко-Блохин, І. Качуровський, Е. Ведель, М. Неврлі, Г. Роте, А. Кіпа, Й. Ган, Е. Райснер.

Особливим і водночас нелегким завданням для перекладача дуже часто є передача власних назв мови-джерела. Мета нашого дослідження – з'ясувати особливості перекладу та способи передачі німецькою мовою онімів у драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки.

Передача власних імен відбувається здебільшого за допомогою транслітерації (побуквенної передачі онімів). Проте при трансформації онімів перекладач часто використовує й інший варіант – переклад. Переклад, в свою чергу, може бути точний та описовий (пояснювальний). Це спосіб передачі лексики за допомогою слів, словосполучень, що розкривають суттєві ознаки, предмета, явища, людини, тобто це його коротка дефініція [3, 139].

У «Лісовій пісні» Лесі Українки можна виокремити 2 типи онімів: власні імена людей (антропоніми) та назви міфологічних істот. При передачі людських імен в Ірини Качанюк-Спех,

яка переклала «Лісову пісню» Лесі Українки, труднощів не виникає. Так імена *Лукаш*, *Килина* перекладачка транслітерує: *Lukasch*, *Kylyna*.

При відтворенні німецькою мовою образу дядька Лева перекладач вдається до поєднання перекладу з транслітерацією: загально видове поняття точно перекладає, а власну назву – транслітерує («переклад + транслітерація»): *дядько Лев – Oheim Lev*. Таким же способом І. Качанюк-Спех передає і назву «*Білий Паланин – Weiser Pallannin*», який за давніми міфологічними уявленнями є сином Зорі. У назві цієї істоти простежується звернення Лесі Українки до язичницьких вірувань.

Привертає увагу ім'я центральної фігури драми – лісової русалки Мавки. Мавка є не просто міфологічною постаттю, за авторським задумом вона – істота ідеальна за своєю суттю, найчарівніша з усіх мешканців фантастичного царства, яка наприкінці драми стає вищою за духів і людей. Зважаючи на специфіку Лесиноного бачення української міфології, де ключовим компонентом є ідея мрії і поезії, переклад імені головної героїні, Мавки, має бути особливо обережним і точним. Тому перекладач передає назву героїні способом транслітерації, адже мавка – істота, яка пов'язана із українським фольклором, у німецькому фольклорі їй немає відповідників: *Мавка – Mavka*.

У «Лісовій пісні» Лесі Українки, що є шедевром у змалюванні міфологічної картини світу, є такі духи-демони, як *Лісовик*, *Водяник*, *Русалка*, *Куць*, *Перелесник*, *Потерчата*. Коли етимологія власної назви прозора, перекладач свідомо відходить від звучання першоджерела і передає її засобами своєї мови, щоб відтворити у свідомості читача образ об'єкта. Тому значно простіше відбувається передача тих міфологічних істот, які існують також і в німецькому фольклорі і при перекладі яких можна знайти точний відповідник: *Русалка – Nymphe*, *Русалка Польова – Feldnymphe*, *Лісовик – Waldschrat*. У цьому випадку відбувається простий переклад, який є точним і зрозумілим для німецькомовного читача. Однак знаходимо і такий випадок, коли одну і ту ж назву міфологічної істоти «*русалка*» перекладач передає різними еквівалентами: «*Nymphe*», «*Fee*». У германській міфології ці лексеми вживаються на позначення однієї і тієї ж істоти і є синонімами, автор свідомо використовує різні варіанти перекладу слова «русалка».

Точний переклад відбувається і при передачі таких персонажів драми-феєрії, як *Океан – Ozean*, *Доля – Schicksaal*, дядько Лев згадує казку про *Царівну-Хвилю – Prinzessin-Woge*. Вдалий відповідник знайдено і до образу *Пропасниці –* безмовної лісової примари. Перекладачка вживає лексему «*Gespens*», що означає «привид».

У «Лісовій пісні» фігурує міфологічний персонаж *Водяник*. За народними переказами, це злий дух, що живе в річках, озерах, болотах і приносить людям нещастя. У драмі-феєрії Лесі Українки він – добрий, для Русалки є батьком і водночас охоронцем водяного царства. При передачі назви «*Водяник*» перекладач використовує відповідник німецької мови «*Wassermann*», що дослівно означає «*водяний чоловік*». Оскільки водяник в українській міфології – це дух, то І. Качанюк-Спех дещо відійшла від точності перекладу цієї істоти, створила загальне враження, олюднила її.

Надзвичайно цікавим є переклад антропонімів, відсутніх у німецькій міфології. Передача таких назв здійснюється на основі асоціацій перекладача-творця. Тому в таких випадках перекладач змушений фантазувати, домислювати і попри це все дбати про семантичну відповідність та правильність. Наприклад, перелесник в українському фольклорі – це красивий юнак, який зваблює дівчат. Первинне значення цього слова – «спокусник» [1, 14]. І. Качанюк-Спех трансформує цю назву так: *Перелесник – Flattergeist*, що означає «легковажний чоловік», і цим дещо послаблює семантику оригіналу.

Доречно розглянути водночас особливості передачі антропоніма *Літавиці*. Літавиці у драмі-феєрії – сестри Перелесника, в українській міфології – це казкові жіночі особи, які живуть переважно в горах, спокушають молодих чоловіків. Перекладач трансформує цей образ, як *Bergersnymphe*, що означає «гірські німфи», вказуючи тим самим на місце, де найчастіше перебувають ці істоти, ховаючись від людських очей.

У «Лісовій пісні» наявний міфологічний персонаж *Куць*, який є образом молодого чорта. На Волині та Західних регіонах України на слова біс, чорт накладалося своєрідне табу, оскільки вважалося, що вони притягують нечисту силу, тому їх замінювали евфемізмами: дідько, куць, нечиста сила. Назва міфічної істоти *Куць* утворилася від словотвірної прикметникової основи *куц(ий)*, тобто короткий. І. Качанюк-Спех замість *Куць* вживає лексему «*Gnom*», акцентуючи увагу на невеликих розмірах істоти. Гноми у німецькій міфології – маленькі, людиноподібні істоти, що мешкають під землею, в горах або в лісі, наділені надприродною силою. Етимологія слів «куць» і «гном» різна, проте спільне в них те, що і перше і друге – це духи, невеликі за розмірами істоти, які мешкали далеко від людських очей.

Для точної передачі назви ще одного міфічного персонажа перекладач вживає складний іменник: *Злидні* – *Elendsbringer*. Таким чином, за допомогою словоскладання І. Качанюк-Спех описовим методом пояснює німецькомовному читачеві значення слова «злидні», вживання якого більш характерне для українського середовища: *Elendsbringer* – «ті, що приносять біду, лихо».

Цікавим є відповідник антропоніма *Змія-Цариця* – *der König der Drachen*. Лексема «*der Drachen*» означає «дракон». Перекладач робить граматичну заміну: жіночий рід змінює на чоловічий. І. Качанюк-Спех свідомо вдається до такого прийому, щоб не порушувати ритміки і милозвучності німецького перекладу. Оскільки за фольклорними уявленнями дракон і змії за своєю суттю тотожні поняття, тому перекладач не змінює семантичне звучання антропоніма і точно відтворює його.

У «Лісовій пісні» часто з'являються істоти, яких Леся Українка називає *Потерчата*. За народними віруваннями, потерчата – це діти, які померли нехрещеними. Іноді потерчат ототожнюють з русалками. У поетеси потерчата – це двоє маленьких бліденьких діток з писклявим голосом, в білих сорочечках, які виринають з-поміж латаття. У німецькій міфології потерчат не існує, тому німецькомовному читачу цей образ буде незрозумілим. Слово «*Потерчата*» І. Качанюк-Спех перекладає за допомогою лексеми *Knirpse*, що означає «малюк», а у виносці за допомогою описового звороту пояснює: *«*Knirpse – Kinder, die ungetauft verstarben*» [2, 17], тобто «діти, які померли ненародженими».

Серед номінацій міфологічних істот значного поширення в драмі має явище табу і відповідні до нього назви. Перекладач не порушує цих перифразів і трансформує їх таким чином:

Той, що греблі рве – *Der die Dämme sprengt*;

Той, що в скалі сидить – *Der im Felsen sitzt*.

Ці два варіанти характеризуються дослівним перекладом кожного компонента антропоніма.

Отже, передача власних імен людей та назв міфологічних істот драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки здійснюється такими способами: точним відтворенням імені (*Lukasch, Kulyna*), транслітерацією (*Mavka*), поєднанням перекладу із транслітерацією (*дядько Лев – Oheim Lev*), точним перекладом понять, які існують у мові-реципієнті (*Лісовик – Waldschrat*), перекладом на основі власних асоціацій перекладача (*Перелесник – Flattergeist, Лімавиці – Bergersnymphe*). Труднощі виникали при передачі міфологічних істот, яких не існує в німецькій міфології, тому для точності перекладу та семантичної відповідності І. Качанюк-Спех застосовувала методи словоскладання, основоскладання, описові звороти, пояснення слова у виносці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій Ф. Про назву твору «Лісова пісня» та імена її персонажів // Диво слово. – 1995. – №2. – С. 10-14.
2. Леся Українка. Лісова пісня: Драма-феєрія в 3 діях. /Пер. На нім. Ірина Качанюк-Спех. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 224 с.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Междунар. отнош., 1974. – 216 с.

4. Рильський М. Т. Проблеми художнього перекладу // Рильський М. Т. Зібрання творів: У 20 т.: Наука; Критика; Публіцистика: Т. 12 – 18 /Редкол.: Л. М. Новиченко (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 16. – С. 239 – 306.
5. Федоров А. В. Искусство перевода и жизнь литературы: Очерки. – Л.: Сов. Писатель, 1983. – 352 с.
6. Франко І. Зібрання творів у 50 томах. Т. 39. – К.: Наук. думка, 1983. – 703 с.

Гурин Ірина

Науковий керівник – доц. Царик Л. І.

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ У КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У наш час методика викладання української літератури вийшла на той рівень, коли необхідною є заміна старих методів і розробка нових ефективних технологій навчання, які були б спрямовані на виховання вдумливого читача літературних творів, мислячої людини, яка володіє системою знань і розвиненими здібностями працювати у колективі для досягнення очікуваного результату. Змінились вимоги і до фахової підготовки вчителя-словесника. Сучасний вчитель літератури має не лише володіти ґрунтовними літературознавчими знаннями, естетичним смаком і читацькою культурою, але й повинен навчити учнів самостійно аналізувати літературний твір, формувати власну думку про мистецькі явища, аргументовано відстоювати її тощо. Реалізувати такі цілі може використання інтерактивних технологій навчання, які, на відміну від традиційної методики, зорієнтовані на формування у студентів навичок приймати продуктивні рішення, діалогічно спілкуватися, дискутувати, критично мислити.

Знайомство з науковою і науково-періодичною літературою, присвяченою проблемам використання інтерактивних технологій на уроках української літератури, дозволяє зробити висновок про те, що питання вдосконалення й оновлення методів навчання літератури у школі не обійдене увагою науковців. Сутність інтерактивних технологій навчання досліджували М. Кларін, В. Гузєєв, О. Пометун, Л. Пироженко, Г. П'ятакова, Н. Заячківська тощо. Але праці з проблем застосування інтерактивних технологій на заняттях з української літератури у вищій школі відсутні.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей використання інтерактивних технологій під час вивчення модуля «Відродження української літератури 20-30-х років ХХ століття» в курсі історії української літератури на філологічних факультетах вищої школи.

Слово «технологія» походить від грецького *techne* – мистецтво, майстерність, *logos* – наука, закон, знання, вчення і перекладається як наука або вчення про майстерність [5; 48].

У тлумачному словнику української мови термін «технологія» трактується як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [1; 529].

У визначенні поняття «інтерактивні технології» різними авторами можна помітити певні розбіжності. Наприклад, О. Пометун та Л. Пироженко розглядають інтерактивні технології як окрему групу технологій та протиставляють їх активним технологіям завдяки принципу багатосторонньої комунікації [3, 8]. Білоруські науковці В. Симоненко та Н. Фомін включають інтерактивні технології до складу активних технологій навчання разом з технологіями проблемного навчання, технологіями навчального співробітництва, ігровими та комп'ютерними технологіями [4, 83]. Колектив авторів посібника «Освітні технології у короткому викладі», погоджуючись з науковцями О. Пометун та Л. Пироженко, протиставляє інтерактивні методи навчання активним та пасивним і визначає інтерактивні технології як сукупність методів, які забезпечують формування знань на основі спільної діяльності педагога з учнями, котрі взаємодіють між собою, здійснюючи самонавчання та саморозвиток [2; 25-26]. Таким чином, спільним у всіх трактуваннях терміна «інтерактивні технології» є діалектика взаємодії.

Опираючись на класифікацію інтерактивних технологій О. Пометун і Л. Пироженко, можна виділити чотири групи технологій, які доцільно використовувати під час вивчення історії української літератури на філологічних факультетах вищих навчальних закладів:

- інтерактивні технології кооперативного навчання,
- інтерактивні технології колективно-групового навчання,
- технології ситуативного моделювання,
- технології опрацювання дискусійних питань.

Інтерактивні технології кооперативного навчання, згідно з О. Пометун і Л. Пироженко, передбачають опанування учнями навчального матеріалу у малих групах [3; 24]. Серед методів кооперативного навчання, які доцільно застосувати під час вивчення першого модуля «Відродження української літератури 20-30-х років ХХ століття», можна виділити такі: «Два – чотири – разом», «Ротаційні (змінювані) трійки», «Карусель» тощо.

Інтерактивний метод «Два – чотири – разом» є ефективним для розвитку навичок спілкування в групі, вмінь переконувати партнера та вести дискусію [2; 29]. Його можна використати під час опрацювання теми «Складна картина літературного процесу 20-30-х років ХХ століття», яка, зокрема, має на меті знайомство студентів з творчістю Миколи Хвильового та проблемами, порушеними митцем у ході літературної дискусії в Україні 1925-1928 років у циклі своїх памфлетів. Викладачеві, щоб організувати роботу, потрібно намалювати на дошці дерево, коріння якого – назви памфлетів Миколи Хвильового «Камо грядеши», «Думки проти течії», «Апологети писаризму», «Україна чи Малоросія». Студенти працюють спочатку у парах, потім – у четвірках, після цього переходять до колективного обговорення проблеми. У парах студенти визначають 4 проблеми, порушені Миколою Хвильовим у ході літературної дискусії в Україні 1925 – 1928 років, у четвірках – виділяють 2 проблеми, які записують на «листочках» і прикріплюють до дерева. Після цього колективно обговорюють визначені у групах і парах проблеми.

Інтерактивний метод «Ротаційні (змінювані) трійки» є варіантом кооперативного навчання. Для того щоб організувати роботу, студенти об'єднуються у трійки і стають у коло. Кожен у трійці отримує картку з номером від 0 до 2. Студенти з номером 1 для роботи над новим завданням переходять до наступної трійки за годинниковою стрілкою, з номером 2 – через дві трійки, а з номером 0 залишаються на місці. Трійки рухаються доти, доки є завдання. Цей варіант кооперативного навчання доцільно застосувати під час вивчення теми «Модерністська дискурсивна практика українських поетів 20-30-х років ХХ століття». Тема передбачає знайомство з великою кількістю імен поетів періоду «розстріляного відродження» та їхніх творів, оскільки дозволяє активно, ґрунтовно проаналізувати та обговорити навчальний матеріал з метою його осмислення, закріплення та засвоєння. «Трійкам» можна запропонувати такі завдання:

1. Зобразіть у вигляді схеми чи малюнка різновиди модерністського дискурсу в українській поезії 20-30-х років ХХ століття.

2. Погрупуйте українських поетів 20-30-х років ХХ століття за різновидами стилевих течій, в межах яких вони творили.

Василь Чумак, Василь Еллан-Блакитний, Павло Савченко, Яків Савченко, Дмитро Загуд, Микола Терещенко, Олекса Слісаренко, Михайль Семенко, Гео Шкурупій, Раїса Троянker, Віктор Ярина, Валер'ян Поліщук, Євген Плужник, Майк Йогансен, Юрій Яновський, Дмитро Фальківський, Микола Зеров, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович.

Серед інтерактивних методів кооперативного навчання варто виокремити метод «Карусель», який може забезпечити одночасне включення в активне спілкування всіх учасників з різними партнерами. Його можна використати під час опрацювання творчості Павла Тичини. Організація роботи передбачає особливе розташування учасників у просторі: студенти повинні сидіти навпроти один одного (стілці розставлені у два кола, причому внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє – рухоме). За сигналом викладача всі пересідають на один стілець вліво і опиняються навпроти нового партнера. Під час роботи учасник із внутрішнього кола ставить запитання про творчість Павла Тичини тому, хто сидить навпроти (питання підготовлені заздалегідь). За правильною

відповідь студент отримує кольорову картку. Переможцем стає той, хто збере найбільшу кількість карток. Студентам можна запропонувати такі питання для «Каруселі»:

У якому році вийшла у світ перша збірка поезій Павла Тичини? (1918)

До якої збірки входять вірші «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух...», «Арфами, арфами...», «Пастелі»? («Сонячні кларнети»)

Хто автор праці про Павла Тичину «Феномен доби. Сходження на Голгофу слави»? (Василь Стус) тощо.

Надзвичайно важливими на заняттях з історії української літератури у вищій школі є інтерактивні технології колективно-групового навчання, що передбачають опанування навчального матеріалу фронтально з метою пояснення, уточнення певних положень, посилення уваги до складних або дискусійних питань в літературі, стосовно яких у студентів повинна бути сформована власна думка. Доцільними на заняттях з історії української літератури будуть такі інтерактивні методи цієї групи, як «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм» тощо.

Так, метод «Мікрофон» надає можливість кожному швидко висловити свою думку або позицію. Студенти отримуючи уявний «мікрофон» (ручку, олівець тощо), по черзі беруть слово. Наприклад, в межах першого модуля «Відродження української літератури 20-30-х років ХХ століття» студентам можна запропонувати такі питання для «Мікрофона»:

«Самогубство Миколи Хвильового у відповідь на репресії митців, згорання літературної дискусії тощо – це прояв слабкості чи мужності?» (тема «Складна картина літературного процесу 20-30-х років ХХ століття»);

«Чи мав право Євген Маланюк у вірші «Сучасники» засуджувати Павла Тичину за зраду поетичного таланту та соцреалістичне змалювання дійсності?» (тема «Жанрово-стильові особливості збірок Павла Тичини «Сонячні кларнети», «Плуг», «Замість сонетів і октав», «Вітер з України»).

З методом «Мікрофон» часто поєднується інтерактивний прийом «Незакінчені речення». За умови його використання викладач повинен визначити тему, з якої студенти будуть висловлюватися, у формі незакінченого речення. Кожен учасник обговорення має починати свій виступ із запропонованої формули. Наприклад, під час вивчення першого модуля «Відродження української літератури 20-30-х років ХХ століття» студентам можна запропонувати закінчити такі речення:

«Якщо б українська література не зазнала непоправних втрат митців у роки «розстріляного відродження», то...» (тема «Модерністська дискурсивна практика українських поетів 20-30-х років ХХ століття»);

«Миколою Бажана можна назвати новатором у жанрі поезії, тому що ...» (тема «Жанрово-стильова палітра Миколи Бажана») тощо.

Мета інтерактивного методу «Мозковий штурм» в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх студентів протягом обмеженого періоду. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) викладач пропонує всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою. Наприклад, під час вивчення творчості Володимира Сосюри студентам можна запропонувати висловити ідеї, коментарі, озвучити фрази чи слова, пов'язані з таким проблемним твердженням: «Поезії Володимира Сосюри навчили мене...». Усі пропозиції записуються на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань. Обов'язковою умовою є те, щоб викладач не лише підтримував, фіксував креативні, нестандартні ідеї, але й заохочував усіх студентів до висловлення своїх пропозицій [3; 46].

Важливе місце на заняттях з історії української літератури у вищій школі посідають технології ситуативного моделювання. Серед методів цієї групи можна виділити такі: «Магазин самообслуговування», «Диктант для розвідника», «Хокей» тощо. За визначенням дослідників, модель навчання у грі – це побудова навчального процесу за допомогою включення студента у гру (ігрове моделювання явищ, що вивчаються) [3; 55].

Суть методу «Магазин самообслуговування» полягає в тому, що студенти із запропонованого переліку питань, що вивішені на дошці і поділені на групи за коефіцієнтом складності, мають змогу обрати для власної команди запитання за власним бажанням.

Наприклад, під час вивчення теми «Третє цвітіння Максима Рильського» викладач готує перелік питань 3 рівнів складності: «літературознавчий відділ», «ліричний відділ», «творчий відділ».

– «Літературознавчий відділ» (правильно виконане завдання – 1 бал)

Дати визначення літературознавчому терміну «сонет».

Дати визначення літературознавчому терміну «медитація».

– «Ліричний відділ» (правильно виконане завдання – 2 бали)

Прочитати напам'ять одну з поезій Максима Рильського періоду «третього цвітіння».

Виписати з поезій Максима Рильського імена 5 античних богів чи героїв, вказавши назву вірша.

– «Творчий відділ» (правильно виконане завдання – 3 бали)

Прочитайте вірш Максима Рильського «Діалог». Розіграйте дискусію між ліриками і фізиками.

Словесно «намалювати» за допомогою образів одну із запропонованих поезій Максима Рильського («Троянди й виноград», «Мова», «Порада»).

Як вважають науковці, інтерактивний метод ситуативного моделювання «Магазин самообслуговування» доцільно застосовувати на підсумкових заняттях після вивчення певної теми, розділу тощо [2; 34].

Ефективною на заняттях з історії української літератури буде й інтерактивний прийом «Диктант для розвідника». Для того, щоб організувати роботу, студенти повинні об'єднатися у 4 групи. Завдання кожної групи – відтворити текст «диктанту», який прикріплений на дошці, при цьому кожен з учасників групи стає «розвідником». Він може підходити до тексту, скільки потрібно, запам'ятовувати його, щоб повернутись до команди і відтворити їм свою частину. Перемагає група, яка найшвидше справиться із завданням і не допустить помилок (або зробить їх менше найменше). Методичний прийом «Диктант для розвідника» можна використати під час вивчення теми «Складна картина літературного процесу 20-30-х років ХХ століття» і, зокрема, питання про літературні угруповання на західноукраїнських землях у 20-30-х роках ХХ століття. На думку науковців, «Диктант для розвідника» дає змогу розвивати зорову пам'ять, тренує уважність і відповідальність за кінцевий результат [2; 35].

Добре працює на заняттях філологічного циклу й інтерактивний метод «Хокей». Для того щоб організувати роботу, викладач об'єднує студентів у дві команди, які по черзі обмінюються питаннями з теми. Перед початком гри у кожній команді обирають «воротаря» (капітана команди), «захисників» (відповідають на запитання суперників – «відбивають кидок»), «нападників» (ставлять питання суперникам – «роблять кидок»). Перемагає команда, яка «заб'є» більше «голів» («гол» – неправильна чи відсутня відповідь суперників). За ходом гри слідкує «арбітр», який рахує кількість забитих і пропущених «шайб». Такий метод буде доцільним на етапі поглиблення засвоєних знань або повторення вивченого з будь-якої теми першого модуля.

Останнім часом під впливом сучасних соціальних умов збільшується питома вага технологій опрацювання дискусійних питань. На заняттях з історії української літератури добре працюють такі інтерактивні методи опрацювання дискусійних питань, як метод «ПРЕС» та «Займи позицію».

Так, інтерактивний метод «Займи позицію» корисний на початку роботи з дискусійними питаннями та проблемами. На думку дослідників, його можна використовувати на початку заняття для демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчатиметься, або після засвоєння студентами певної інформації з проблеми й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо її вирішення. Слід використовувати дві протилежні думки, які не мають одної (правильної) відповіді [3; 68]. Наприклад, під час вивчення теми «Жанрово-стильові особливості збірок Павла Тичини «Сонячні кларнети», «Плуг», «Замість сонетів і октав», «Вітер з України» студенти знайомляться з відгуками митців і критиків про творчість Павла Тичини, серед яких знайдуться і цілком протилежні думки. Викладач може запропонувати студентам дискусійне питання: «Чи підтримуєте ви точку зору Євгена Маланюка щодо оцінки творчого доробку Павла Тичини: «Від кларнета твого пофарбована дудка зосталась»? Студенти повинні стати біля плаката «підтримую» або «не підтримую»

залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми. Плакати розміщені у протилежних кутках аудиторії. Можна запропонувати їм три позиції: «підтримую», «не знаю, немає конкретної позиції», «не підтримую». Усі, хто поділяє одну і ту саму точку зору, повинні обговорити її і виробити спільні аргументи на захист своєї думки. Після викладу різних точок зору учасники можуть змінити своє рішення і перейти до іншого плаката, але з обґрунтуванням причини свого переходу.

Метод «ПРЕС» використовується при обговоренні дискусійних питань, коли потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію. Щоб організувати роботу, викладач роздає студентам матеріали, у яких зазначено чотири етапи технології:

1. Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору (починаючи зі слів «я вважаю, що»).
2. Поясніть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази (починайте зі слів «тому, що»).
3. Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, які демонструють ваші докази («наприклад»).
4. Узагальніть свою думку (починаючи словами «отже», «таким чином»).

Викладач формулює проблему з теми, що вивчається, і пропонує студентам висловити свою думку щодо проблеми з аргументацією. Наприклад, під час вивчення творчості Максима Рильського студентам можна запропонувати таке проблемне питання: «Чи міг Максим Рильський не творити віршів на догоду радянській владі і не оспівувати Сталіна?» Цей метод доцільно використати і під час опрацювання теми «Модерністська дискурсивна практика українських поетів 20-30-х років ХХ століття». Викладач може запропонувати студентам зразки віршів без вказівки на авторство та стильову течію. Завдання студентів – визначити, до якого з різновидів модерністського дискурсу можна віднести аналізовану поезію. Обов'язковою умовою є аргументація власної думки. Метод «ПРЕС» на заняттях з історії української літератури дає можливість студентам висловити власну думку з дискусійних питань у виразній та стислій формі, а також навчає виробляти й формулювати аргументи для відстоювання своєї позиції.

Таким чином, заміна традиційних методів викладання української літератури інтерактивними не лише сприяє формуванню літературознавчої компетенції у студентів-філологів, стимулює їх до співнавчання і взаємонавчання, пошуків шляхів вирішення проблемних ситуацій, але й допомагає створити умови для самореалізації особистості майбутнього фахівця, його професійного самовдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Новий тлумачний словник української мови: в 3 т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко – Т. 3. – К.: Аконт, 2008. – 864 с.
2. Освітні технології у короткому викладі: навч.-метод. посіб. для вчит., вихователів та студ. пед. закл. освіти / О. Янкович, Л. Романишина, М. Бойко та ін. – Тернопіль: Астон, 2012. – 144 с.
3. Пометун О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192с.
4. Симоненко В. Современные педагогические технологии: уч. пособ./ В. Симоненко, Н. Фомин. – Брянск: Издательство БГПУ, 2001. – 395с.
5. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. – Т. 1. – М: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.

Варениця Анна

Науковий керівник – доц. Бабій І. М.

СЕМАНТИКО-ГРАМАТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВОТВОРІВ У РОМАНІ «ЖОВТИЙ КНЯЗЬ» В. БАРКИ

В українській мові досить інтенсивно продукуються індивідуально-авторські неологізми, чи, як ще їх називають, okazіоналізми. На сучасному етапі це актуальне питання знаходить відображення у працях відомих лінгвістів: О.Мельничука, В.Русанівського, М.Кочергана, С.Єрмоленко, Н.Клименко, Є.Карпіловської, О.Стишова, О.Тараненка, Г.Вокальчук, І.Бабій.

Авторські неологізми, які називають українські мовознавці (І.Олійник, В.Ковальов, Л.Павленко, Г.Вокальчук, І.Принцевський, Ю.Касім, І.Бабій, В.Маремпольський, В.Русанівський, О.Стишов, В.Герман) ще стилістичними, індивідуально-авторськими, оказіоналізмами, становлять окрему групу.

Так, Г.М. Вокальчук до оказіональних слів відносить структурно-семантичні новотвори, авторські варіанти загальновідомих лексем. В.П. Ковальов розрізняє оказіоналізми з експресивними відтінками і без них. В.А. Чабаненко ж поділяє на дериваційні, семантико-дериваційні та лексико-граматико-дериваційні [4, с.5]. Індивідуально-авторські новотвори варто розглядати як складне явище системного (реалізація словотвірних можливостей, закладених у системі певної мови) і асистемного (ненормативність, функціональна й експресивна зумовленість, створення для ситуативних потреб) характеру, тому вони не так часто поповнюють словник сучасної мови [2, с.15]. Як правило, це позанормативні периферійні лексичні елементи, створені переважно зі стилістичною метою – увиразнення якоїсь ситуації, образу, фрагменту дійсності, на що вказує контекст. Основна сфера функціонування таких одиниць – художній та розмовний стилі, рідше – публіцистичний стиль. У художньому стилі мова персонажів яскрава й експресивна, індивідуалізована, багата на місткі авторські неологізми та словотвори. Це і привертає увагу дослідників до творчості поетів та прозаїків.

Цікавий для дослідження індивідуальний стиль поета-емігранта, прозаїка Василя Барки. Втім, спадщина поета з мовознавчого погляду і дотепер є малодослідженою. Є ряд досліджень Наталії Адах про авторські новотвори, проте лише в поезії автора, тому вважаємо, що семантико-граматична характеристика новотворів у прозі В.Барки є актуальним дослідженням у сучасній лінгвістиці.

Основним матеріалом дослідження послуговував твір Василя Барки «Жовтий князь». Завданням пропонованого дослідження є аналіз семантичних та граматичних особливостей оказіоналізмів у романі.

У романі «Жовтий князь» статистичним методом визначено 296 одиниць авторських неологізмів. За граматичним вираженням усі опрацьовані нами оказіоналізми діляться на: іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові. Результати такого поділу можна виразити у такій діаграмі, в якій оказіональні іменники становлять 53% слів, прикметники – 34%, дієслова – 33%, прислівники – 2%.

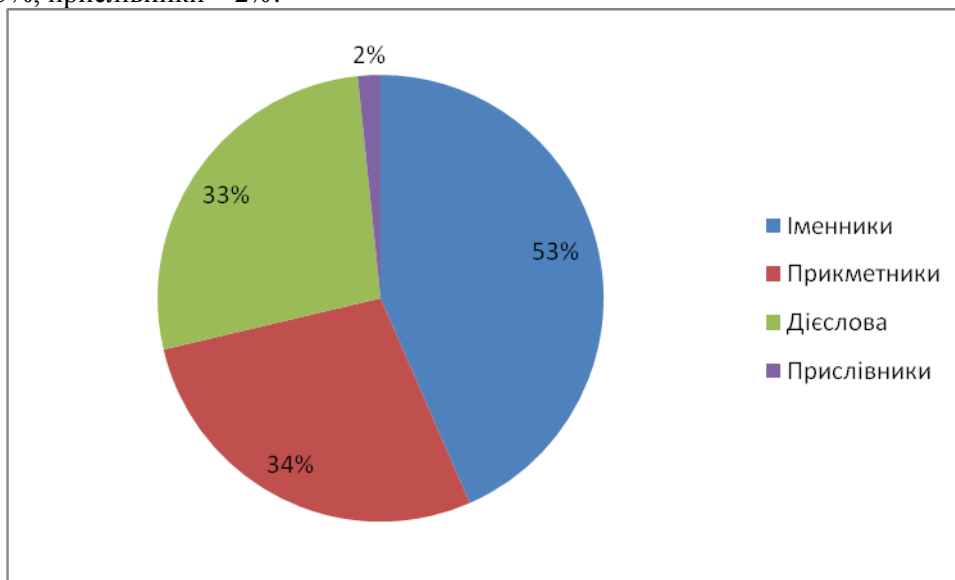

Рисунок 1. – Частиномовний розподіл неологізмів у творі В. Барки «Жовтий князь»

Індивідуально-авторські новотвори-іменники можна згрупувати в такі семантичні групи:

- назви осіб за родом діяльності: *хліботруди*, *хлібокуси*, *хлібопроби*, *хлібокради* (с.51), *борцюїди* (с.45), *дожидачі* (с.237), *зривцики* (с.139), *дармороби* (с.134), *доповідчик* (с.45);
- назви осіб за зовнішніми ознаками: *височинець* (с.277), *мовчазниця* (с.85), *білявиця* (с.235), *сліпець-дідик* (с.59), *жовтовид* (с.83);

– неологізми, які вказують на збірні поняття: *соняшничиння* (с.112), *воцаріння* (с.142), *горбовиння* (с.193), *кущовиння* (с.239), *зиркання* (с.286), *турення* (с.47), *драговиння* (с.79);

– іменники на позначення місця: *харчівня* (с.101), *джмілятник* (с.107), *піч-прірва* («Багато селян згорало в велетенській печі-прірві, над якою стовпи думку вставляли, мов над фабриками» (с.218)), *лагпункт* (с.229), *крижина-скеля* (« Мабуть, і сама вічність, наче скресла річка, в крижинах-скелях з мертвою повільністю повзла мимо вокзального будинку» (с.256)), *хата-святиня* (с.66);

– новотвори на позначення рослинного та тваринного світу: *кущовиння* (с.239), *рибище* (с.55), *колосків'я* (с.199), *ховрашати́на* (с.207), *комишина* (с.47), *бур'янина* (с.190), *пташати́на* («Того вечора в хаті парувала юшка з пташи́тиною» (с.198));

– назви місяців: *трупень*, *могилень*, *розбосень*, *пухлень*, *худень*, *людоїдень*, *пустирень* (с.232);

– абстрактні назви: *проголубінь* (с.46), *просвітлість* (с.131), *прочервонілість* (с.222), *думність* (с.51), *довколишність* (с.52), *скипілість* (с.45);

– на позначення предметів: *заморок* (с.55), *парткаверз* (с.55), *лустка* («Зварили кашу – рідкувату, трішки припряжену лустками цибулі» (с.70)), *корморізка* (с.138).

Продуктивність оказіональних іменників пояснюється їх яскравою стилістичною забарвленістю, а також тим, що вони можуть позначати поняття, які у сфері узуального словотворення виражаються лише описово. Своєрідні, яскраві та стислі мовні засоби дають митцю змогу по-новому відтворювати дійсність і своє ставлення до неї.

Оказіональні прикметники у романі В.Барки вказують на такі ознаки предметів:

– на форму: *грушуватий* (с.43);

– на ознаку кольору: *небілий* (с.54), *чорнявенький* (с.78);

– на внутрішні та зовнішні властивості людини: *тихоголосий* (с.56), *круглощокий* (с.64), *рідкобородий* (с.99), *кістякуватий* (с.239);

– на вік: *старолітній* (с.85).

– позначення здібності і, як правило, позитивного ставлення до предмета автор використовував оказіоналізми із суфіксами - еньк, - ськ: *блажененький* (с.191), *несвітський* (с.208), *кладовищенський* (с.267), *чорнявенький* (с.78).

– за відношенням матеріалу або речовини і містять сему речовинності (предметності): *золотозубий* (с.48), *некришталевий* (с.54), із семою щодо розміру, обсягу, кількості: *багатовіконний* (с.54), *великориб'ячий* (с.55), *великовидний* (с.171). Майже всі з названих новотворів неекспресивні, основна їх функція – лаконічно назвати ознаку. Лише окремим інноваціям притаманна експресивність, при цьому важливу роль відіграє семантика мотивуючого слова.

У творчому доробку письменника кількісно переважають складні прикметники-новотвори, які значно багатші у семантичному відношенні. Серед композитів найбільше ад'єктивів з колірним компонентом. Переважають композити з компонентами *біл(о)-*, *зелен(о)-*, *золот(о)-*, *сір(о)-*, *блід(о)-*: *золотозубий* (с.48), *білохресний* (с.58), *зелено-картатий* (с.163), (с.208), *сіро-брунастий* (с.285), *блідо-рудий* (с.208), *блідно-жовтий* (с.231), де поєднується колірний компонент з іншою ознакою денотата. Варто зазначити, що серед складних прикметників-новотворів виокремлюються композити, що містять два і більше компонентів із семою кольору: *темно-сірий* (с.50), *блідо-рожево-сизий* (с.54).

Семантичні якості морфологічних одиниць, в даному випадку – дієслів, визначаються не тільки їх стилістичним забарвленням. Не менш важливі властиві їм різного роду додаткові відтінки, пов'язані з такими категоріями, як стиль. Серед аналізованих нами слів ми визначили, що семантична ознака в них нейтральна. Ці оказіональні дієслова можна поділити на дві групи:

– динамічні: *відпурхнула* (с.43)

– адинамічні (за душевним станом): *очужіли* (с.40), *розжалобили* (с.260), *приуявлюється* (с.79).

Визначальне в семантиці прислівників полягає в тому, що їм здебільшого властиве широке, різноаспектне й своєрідне значення ознаки. У романі автор використовує прислівники: означальні прислівники способу дії: *нерозлучимо* («Чи так, мов через небозвід переходить гурток зоряний, *нерозлучимо*, склавши руки» (с.43)) , де прислівник *нерозлучимо* позначає виражальну ознаку дії (переходить гурток зоряний як саме? – *нерозлучимо*), *врізноголос* («-

Добрідень, дядьку, добридень! – *врізногolos* відказують на привітання копачі; здивовано і недовірливо поглядають» (с.135)) , оказіональний неологізм *врізногolos* вказує на ознаку дії, відказують як? – *врізногolos*. Тотожне значення у реченнях твору мають і інші прислівники: *парокінно* (с.177), *жердкувато* (с.231), *безпровинно* (с.44).

Отже, мовлення В.Барки у романі «Жовтий князь» індивідуалізоване, багате на оказіоналізми, Саме індивідуально-авторські новотвори роблять мову персонажів яскравою і експресивною, навантажують образи необхідними для контексту смислами. Найпродуктивнішими способами творення неолексем є афіксація та складання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адах Н. Прикметникові новотвори в поетичному словнику Василя Барки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf/2008_16/articles/article14.pdf. - Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.
2. Бабій І. Авторські неологізми у поезії Дмитра Павличка // *Studia methodologica*. – Випуск 30. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С.14-18.
3. Барка В. Поезія. Повість «Жовтий князь». – К.: Наук. думка, 1999. – С.36-298.
4. Герман В.В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60-90-і роки) [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В.В. Герман.– К., 1999. – 22с.

Вагатович Т.

Научный руководитель – доц. Сергунина Т.А.

“ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА В РОМАНЕ Т.ТОЛСТОЙ “КЫСЬ”

Проза Т. Толстой одно из самых интересных явлений в русской литературе конца XX – начала XXI века, которое смыкает границы между литературным и теоретическим дискурсами. Особый интерес представляет роман «Кысь» Т. Толстой, поскольку в нем автор ставит новую проблематику, новый жанр, новую тему и одновременно с этим, с помощью постмодернистического дискурса, утверждает свой индивидуальный подход в литературе.

Несмотря на многочисленные исследования творчества Т. Толстой и, в частности, ее романа «Кысь» не существует комплексного исследования языковой и концептуальной картины мира в указанном романе, а также особенностей их репрезентации и вербализации в языке. Эти аспекты по-прежнему остаются в поле зрения исследователей, что обуславливает **актуальность** выбора данной темы исследования.

Объектом исследования выступает роман Т. Толстой «Кысь» в аспекте представления языковой картины мира.

Предметом исследования является языковая картина мира.

Проведенное нами исследование показало, что отражая в процессе деятельности объективный мир, человек фиксирует в слове результаты познания. Совокупность этих знаний, запечатленных в языковой форме, представляет собой то, что в различных концепциях называется то как «языковой промежуточный мир», то как «языковая репрезентация мира», то как «языковая модель мира», то как «языковая картина мира». Под **картиной мира** в самом общем виде понимается упорядоченная совокупность знаний о действительности, сформировавшаяся в общественном сознании [6, с. 302]. Языковая картина мира фиксирует восприятие, осмысление и понимание мира конкретным этносом не на современном этапе его развития, а на этапе формирования языка, то есть на этапе его первичного, наивного, донаучного познания мира [6, с. 302]. Языковая картина мира формирует тип отношения человека к миру (природе, животным, самому себе как элементу мира). Она задает нормы поведения человека в мире, определяет его отношение к миру. Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации («концептуализации») мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка.

В процессе исследования установлено, что в художественном тексте автор определенным образом фиксирует свою индивидуальную языковую (концептуальную) картину мира. Способы такой фиксации, или репрезентации, исследуются в рамках лингвистики. Под **языковой**

(концептуальної) картини мира в художественном тексте понимается система информации об объектах, актуально и потенциально реализующаяся в деятельности индивида. Единицей картины мира признается концепт как система понятий и смыслов, несущих различную информацию об объектах.

Как показало исследование языковая картина мира отражается в ключевых словах – концептах. Концепт определяется как: «оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы языка мозга, всей картины мира, отраженной в человеческой психике» [8, с. 73]; «операциональная единица мысли, как единицу коллективного знания (отправляющую к высшим духовным сущностям), имеющую языковое выражение и отмеченное этнокультурной спецификой» [2, с. 51]; оперативная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мозга, квант знания [4, с. 90] и др.

Таким образом, в лингвистической науке определения понятия и термина «концепт» различны, что свидетельствует о разном понимании концептов учеными, поскольку концепт – сущность когнитивная и многоаспектная.

На основе вышеуказанных определений, мы понимаем *концепт* как содержание понятия, смысловое значение концептуальной системы, имеющее языковой выражение и характеризующееся этнокультурной спецификой. Концептуальная система представляет собой множество взаимосвязанных концептов. Основным элементом данной концептуальной системы являются базовые концепты, представляющие собой основу для возникновения остальных элементов концептуальной системы. Следовательно, новые концепты образуются на базе уже существующих.

Смысловые слои концепта (вплоть до его глубинных уровней) могут быть выявлены через анализ языковых средств его репрезентации. Язык является способом формирования концептов в сознании человека, однако «языковые средства своими значениями передают лишь часть концепта, что подтверждается существованием многочисленных синонимов, разных дефиниций, определений и текстовых описаний одного и того же концепта» [1, с. 40].

В языке концепт, во-первых, вербализуется, поскольку получает свое имя, а во-вторых, репрезентируется разноуровневыми средствами языка: лексемами и фразеологическими сочетаниями, структурными и позиционными схемами предложений, несущими типовые пропозиции (синтаксические концепты), а также свободными словосочетаниями, текстами и совокупностями текстов.

В процессе исследования языковой (концептуальной) картины мира особое значение имеет функция автора-творца как «конститутивного момента художественной формы». Личность автора является определяющим началом его творчества, ключом к пониманию художественного текста. Именно замысел автора определяет детерминирующие языковые элементы в тексте, гармонически раскрывающие противоречивую реальность объективного мира и отражающего его языка. В этом аспекте литературно-художественное произведение может быть рассмотрено как одна большая метафора авторского видения мира и человека в его эмоциональной оценке. Создавая средствами языка художественную картину мира, автор в процессе текстоположения всегда уточняет смысл своих высказываний и позицию.

Исследуя языковое пространство романа Т. Толстой «Кысь» мы выявили, что диалогические отношения являются ведущими в процессе структурирования текста романа «Кысь». Они обеспечивают адекватность понимания смысла художественного произведения и проявляются на различных уровнях текста: композиционно-сюжетном, смысловом, словесном [7, с. 5].

Роман Т. Толстой «Кысь» представляет собой аллегорическую антиутопию, которая отправляет читателя к басенным аллегориям, где животные персонифицируют те или иные человеческие качества, пороки и добродетели. В «Кыси» большая часть последствий голубчиков зооморфна (*хвост, вымя, повышенная волосатость* и т.д.). Внешнее сходство говорит о внутреннем родстве с животными. Этот момент отражается и в именах героев.

Кроме того, «Кысь» является авторской оригинальной мифологической структурой. В романе «Кысь» представлены различные виды мифов: архетипические (*о создании мира*),

тотемний міф («*мыши – наша опора*»), міф о культурном героє (*Федор Кузьмич*), есхатологічний міф (*о конце света*).

В романе «Кысь» міфологічна пам'ять проявляється в кожній главі роману і затрагує різні життєві сфери: *топоніми, оніми*. В романі присутствують численні фамілії знаменитих російських поетів і прозаїків: *В. Набоков, Андрей Белый, Саша Черный, В. Маяковский, Л.Н. Толстой* [9, с. 87].

Особое место в романе отводится А.С. Пушкину. Образ А.С. Пушкина в романе представляет собой сложный культурно-семантический комплекс, в котором соединены имя поэта, его детально разработанный литературоведами и историками-искусствоведами облик, четко определенный сюжет жизни, основные мотивы творчества. Тексты А.С. Пушкина подвергаются комическому переосмыслению. В романе «Кысь» часто встречается алогизм как разновидность комизма. Неумение главного героя устанавливать причинно-следственные связи, правильно соединять имеющуюся культурную информацию является частым примером и всегда сопровождается цитированием пушкинского текста.

Таким образом установлено, что роман «Кысь» – это авторская интерпретация русского национального мифа, составными частями которого являются государственные праздники, традиции русского народа, литературное наследие нации, среди которого особое место занимает пушкинский миф.

Роман «Кысь» отчасти создан по мотивам устного народного творчества. Традиционен для волшебной сказки мотив запрета, неперемное его нарушение ведет за собой кару.

Образное заимствование выражается в двух основных формах: явное перенесение фольклорного персонажа в художественное произведение и ассоциативно-образное наследование. В «Кыси» представлены обе формы образного заимствования. Мир голубчиков населен русалками, водяными, символ Зла – *Кысь*, символ Добра – *Князь Птица Паулин* – священна. Представителями второй группы являются *Никита Иванович* и *Бенедикт*.

Т. Толстая часто использует цитату как точное воспроизведение какого-либо чужого фрагмента текста, но при этом полностью меняется смысл «чужого слова». Преобразование и формирование смыслов авторского текста является главной функцией цитаты в «Кыси».

Цитирование фольклорного текста представляет собой элемент создания особого стиля романа. В основном это прямое цитирование русских народных сказок, заговоров, сказаний, преданий, песен. Авторское переосмысление фольклорных образов, мотивов и сюжетов помогает раскрыть существенные аспекты поэтики произведения [7, с. 17].

Пушкинская цитата используется как «макет для нового произведения». Это не пародия на Пушкина, но использование пушкинского текста в пародийной функции. Посредством этого происходит деканонизация поэта, превращенного в памятник. Примером комического переосмысления цитаты, характеризующий отсутствие воображения и буквальность мышления главного героя, может быть следующий: «*Много, говорит, он стихов понаписамши, думал, не зарастет народная тропа, дак только если не пропальвать, так и зарастет.*» [9, с. 67].

Таким образом, можно сделать вывод, что интертекстуальность в романе «Кысь» – один из основных приемов создания художественных структур.

В тексте присутствуют различные виды фольклорного цитирования: структурный, мотивный, образный, прямое цитирование фольклорного произведения, переделка фольклорного текста, его осовременивание и пародирование.

В тексте романа пересказаны сюжеты нескольких известных русских народных сказок: «Колобок», «Золотое яичко», «Репка» с целью переосмысления и применения к реальной жизни Федор-Кузьмича.

Концептуальную сферу романа составляет ряд концептов, среди которых мы исследовали наиболее значимые. Так, одним из концептов романа «Кысь» является «Пространство». Мир «Кыси» абсолютно замкнут: в первой же главе четко проведены его границы. Важно, что никакого другого населенного пространства – ни вокруг Федора-Кузьмича, ни в целом мире не существует. При этом пространство описано очень подробно, четко разграничены его зоны: свои – чужие, живые и необитаемые земли, разрешенные и запретные: «*На семи холмах раскинулся городок Федор-Кузьмичск, родная сторонка*» [67, с. 1]; «*На семи холмах лежит городок Федор-Кузьмичск, а вокруг городка – поля необозримые, земли неведомые. На севере –*

дремучие леса, бурелом, ветви переплелись и пройти не пускают, колючие кусты за порты цепляют, сучья шапку с головы рвут. В тех лесах, старые люди сказывают, живет кысь.» [9, с. 2] и др. Два основных направления в романе – это юг и восток.

В романе «Кысь» используется жанровый код антиутопии (поэтому особое прочтение получает концепт катастрофы и др.), а также символы, ставшие художественным оформлением констант национальной культуры, что, как представляется, связано, во-первых, с осознанием кризиса культуры (интерпретированного в его конкретном национальном воплощении), во-вторых, с постмодернистской интерпретацией мира как текста.

В романе «Кысь» центральными в этой группе являются «алфавит» и «книга».

Семантические поля символов охватывают широкий спектр как традиционных значений, например, устройства мира и его гармонизации («алфавитный» принцип построения картины мира, мир как книга в средневековой и барочной культуре), так и более конкретных (в обоих произведениях это мир именно русской культуры) и, наконец, специфических, ставших результатом постмодернистских стратегий десакрализации и деконструкции и их преодолением в «поздних» постмодернистских текстах. Так, в романе новым дикарем Бенедиктом создается и новая система мироустройства, отстраняющая и осмеивающая алфавитный принцип, поскольку традиционно он ассоциируется с гармонизацией, а в «каталоге» Бенедикта гармония исчезает, уступая место произволу. Алфавитный принцип закреплён и формально. Каждая глава, репрезентируемая в романе «Кысь» последовательно подобранной буквой алфавита, повествует не о гармонизации, как того требует традиция, а о деградации мира. Но при этом автор, как представляется, не ограничивается описанием наступившего хаоса и не ставит перед собой цель полностью деконструировать традиционные значения символа «алфавит» (гармонизацию, упорядочивание, познаваемость). Об этом свидетельствует тот факт, что символ обретает вновь свои традиционные значения в финальной сцене романа.

Эти же особенности отражены и в авторской интерпретации еще одного концепта – «книга». Книга является одним из основополагающих концептов романа, непреходящей ценностью, ставшей запретной в обществе будущего. Значение концепта «Книги» реализуется на следующих уровнях: симулятивный враг, товар, результат творческого труда, символ жизни (бытия), маниакальная цель, семиотический набор.

Книга становится важным элементом в тоталитарном обществе, изображенном в романе Т. Толстой, приобщение к которой воспринимается как *потенциальная опасность – фрейм «книга – опасность», враждебности (фрейм «книга – враждебность»), товар (фрейм «книга – товар»), результатом творческого труда (фрейм «книга – результат труда»), символ жизни, бытия (фрейм «Книга – символ жизни»), маниакальная цель (фрейм – маниакальная цель).*

Еще одним интересным концептом, составляющим концептуальную картину мира в романе «Кысь», является концепт «Знание». Представляется, что в романе «Кысь» наиболее значимыми являются следующие оппозиции, характеризующие концепт «знание»: 1) «знание» – «незнание»; 2) «высшее, божественное знание, знание о высшем мире – земное, человеческое знание»; 3) «знание как результат познания, как образ мира – знание как процесс, добывающее знание»; 4) «знание непосредственное, нечто увиденное, обнаруженное» (практическое знание) – «знание опосредованное, полученное сложным путём» (теоретическое знание, наука).

Знание добывающее, вернее, *добываемое вновь*, особо значимо в анализируемом романе, поскольку является также обозначением процесса, ведущего от незнания к знанию.

Указанный концепт представлен в романе на разных уровнях, в первую очередь, на композиционно-текстовом – в названиях глав романа буквами русского алфавита; на лексическом (синонимические ряды) и ассоциативном уровнях – целым рядом лексем: *знать, дознаться, учить, научить, выучить, наука, поучение, приучен, научное, по-научному, измыслить, догадаться, азбука, алфавит, письмо, слово, сочинил* и др. [5, с. 65].

Данное понятие (знание) связано номинативно или ассоциативно с такими феноменами, как *деятельность, информация, незнание, опыт, отражение объективного мира, познание, понятие, представление, сведения, сознание*, так или иначе представленными в тексте романа «Кысь».

Свой художественный концепт «знание» Т. Толстая выстраивает, прежде всего опираясь на ассоциацию с *книгой, буквой*. На этой общеязыковой ассоциации строится у неё образный

(т.е. основной для художественного произведения) слой концепта «знание». А такой композиционный приём, как именование глав буквами славянского алфавита, является сугубо индивидуальным способом «упаковки» образной составляющей ХК «знание».

В соответствии с замыслом автора, речь персонажей отражает особенности времени и пространства, где они существуют. В романе прослеживается стилизация под древнерусский язык, призванная отразить особенность времени и пространства, в котором существуют персонажи. Так вместо современных глаголов Татьяна Толстая использует в тексте форму перфекта: *попрятавшись, рассвирепеши, разжамши, зарумянившись*. Автор вводит в ткань романа слова иностранного происхождения, но озвученные в народной интерпретации (*каклета, канпот, тульпан*), старославянизмы (*орясина*).

В текст произведения введено определенное количество слов-гибридов, неологизмов, созданных причудливой языковой игрой автора романа. Они являются отражением «первобытно-животной послевзрывной культуры голубчиков, формирующейся вокруг первичных потребностей человека»: *хлебда, червыри, грибыши, клель, дубельт* [8, с. 17].

Важной особенностью языка романа, является наличие свойственных народнопоэтической речи повторов: «*ну, народ, ну, народ*» [9, с. 7].

Особое место в романе занимают языковые единицы, которые манифестируют остаток языковой памяти о прежнем цивилизованном периоде, но которые после Взрыва видоизменились до неузнаваемости. Эти слова фиксируются персонажами только со стороны звуковой оболочки, без осознания их смысла: *ИЛИМЕНТАРНЫЕ ОСНОВЫ МАРАЛИ, ОНЕВЕРСТЕЦКОЕ АБРАЗАВАНИЕ, ЭНТЕЛЕГЕНЦЫЯ, ТРОДИЦЫЯ, ПИНЗИН* (в смысле *бензин*) и др. Эти уродливо-бессмысленные искажения свидетельствуют об устной традиции передачи новому поколению и кричат о главной катастрофе – об изменении языка, культуры и народа.

Характерно для Т. Толстой и использование необычных, глубоких по своей выразительности неологизмов, которые поразительны по своей простоте, а одновременно емкости – *кысь, могозин, осфальт* и др. Широкое использование просторечной лексики позволяет тщательнее и точнее обрисовать портрет героев: *сызмальства, древорубы, голубчик, спросонья, потягушечки, тютюхнутья*.

Таким образом, благодаря широкому использованию и вербализации языкового пространства романа «Кысь» автор добивается особой гармонии в создании образа своих героев, даже речь которых отличается самобытностью и неповторимостью. Несмотря на попытку дать полное и комплексное представление о специфике языковой и концептуальной картины мира в романе Т. Толстой «Кысь», данное исследование не является полностью исчерпанным. Перспективой дальнейшего исследования мы видим стилистические аспекты репрезентации языковой и концептуальной картины мира в романе Т. Толстой «Кысь», а также исследование отдельных пластов лексики романа: онимы, просторечия, неологизмы и др.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н.Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н.Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – Тамбов, 2004. – №1. – С. 18-36.
2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 192 с.
3. Крыжановская О.Е. Языковое пространство в романе Т. Толстой «Кысь» / О.Е. Крыжановская // Художественное слово в современном мире: Сборник статей / Под общ. ред. И.М. Поповой. Тамб. гос. техн. ун-т. Тамбов, 2004. – Вып.7. – 60 с.
4. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. / Е.С. Кубрякова, А.М. Шахнарович, Л.В. Сахарный. – Ч. 39. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
5. Милютин М.Г. Репрезентация концепта «знание» в романе Т.Н. Толстой «Кысь» / М.Г. Милютин, Я.С. Наговицына // Вестник Удмуртского университета. – Вып. 2. – 2010. – С. 63-70.
6. Небольсина П.А. Языковая картина мира: определение понятия / П.А. Небольсина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pstgu.ru/download/1236686618.nebolsina.pdf>
7. Пономарева О.А. «Диалогизм» романа «Кысь» Т. Толстой (фольклорный, литературный и историко-культурный аспекты): автореф. дис. канд. филол. наук / Пономарева О.А. – Майкоп, 2008. – 24 с.
8. Сергеева Е.Н. Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике / Е.Н. Сергеева // Вестник ВЭГУ № 3 (41). – 2009. – С. 72-85.

*Несторович Н.**Науковий керівник – доц. Папуша І. В.*

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ АНТРОПОНІМІЇ РОМАНУ І. Я. ФРАНКА “ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ”

Дослідження функціонально-стилістичних особливостей антропонімії в художньому тексті - одна з найважливіших проблем не лише сучасної української ономастики, а й один із аспектів вивчення авторської точки зору в художньому тексті, де номінації персонажа “виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного значення цих класів слів і, таким чином, беруть участь у формуванні смислового аспекту тексту” [2, с. 310]. На відміну від імені в реальному житті, оніми в художньому творі семантично наповнені, оскільки окрім номінативної, доповнені характеристичною функцією. Так, О. Суперанська вважає, що письменник паралельно створює ім'я і образ, які взаємно уточнюють і доповнюють одне одного [4, с. 133].

Загалом, ім'я – це невід'ємний елемент форми художнього твору, складова стилю письменника, один із засобів створення художнього образу. Оніми можуть нести в собі яскраво виражене семантичне навантаження, мати незвичайне звукове оформлення, прихований асоціативний фон. Власна назва завжди надає тексту особливого колориту, може виражати спеціальний зміст, у якому концентровано виражений авторський задум. Крім того, система імен певного твору – це завжди носій конотацій історичного, соціального, локального та національного планів.

«Перехресні стежки» – соціально-психологічний роман. У ньому Іван Франко в художніх образах розкриває взаємовідносини народу та інтелігенції Західної України, проблеми, які хвилювали тогочасне суспільство. Саме тому антропонімікон аналізованого твору містить у собі не лише характеротворчу, але й етнічну та соціальну функції.

Отже, **мета** дослідження – аналіз літературно-художньої антропонімії роману Івана Франка «Перехресні стежки».

Завдання дослідження: 1) виявити особливості вживання онімів на позначення вигаданих персонажів, критерій їх відбору; 2) вивчити функції реальних антропонімічних одиниць, їх роль у структурі художнього твору.

Роман «Перехресні стежки» належать до “зенітної фази” у творчій еволюції І. Франка. Вперше роман опубліковано в журналі «Літературно-науковий вісник» 1900 р., і цього ж року він вийшов окремим виданням.

Загалом, значна частина антропонімів у творі мають етнічно зумовлену мотивацію. Так, тут представлено персонажів трьох найбільших етнічних груп, які проживали в Галичині за часів письменника: українці, поляки, євреї (у них відповідні найменування, що допомагає уникнути докладних описів і характеристик персонажів): українці мають українські номінації (Ілько, Марусяк, Демко Горішний, Олекса, Чапля, Митро Бабій, Андрій, Баран, Євген), поляки – польські (Кшивотульський, Брикальський, Страхоцький, Шнадельський), євреї – єврейські (Абіхт Хаскель, Лейба Хамайдес, Фроїм Анштелер, Вагман, Гершко, Парнас, Рессельберг). Часто євреї мали німецькі прізвища, та й їдиш, національна мова євреїв, була побудована на основі німецької (зокрема, бурмістр належав до «т[ак] зв[аних] німецьких жидів, ... а Вагман належав до жидів-старовірів, гуситів» [5, с. 385]).

Також привертає увагу факт, що керівні посади посідають фактично тільки поляки, про що свідчать, зокрема, їх прізвища (Кшивотульський, Брикальський, Страхоцький), а українці-русини, окрім Рафаловича та священників, – селяни.

Найчастіше, звісно що, ми зустрічаємося з іменем головного героя – Євгенія Рафаловича. Так, дослідники М. Могульський та М. Возняк убачають прототипом адвоката Рафаловича (як громадського діяча) адвоката Євгена Олесницького [1, с. 32]. З цього погляду зрозуміло, чому герой називається Євгеном. А прізвище вказує на несільське походження героя: українців-селян автор називав простими іменами та прізвищами: Ілько Марусяк, Демко Горішний, Гриць Галабурда, Олекса Чапля, Андрій. Той факт, що Євген ріс під опікою

сільського (а не, скажімо, міського) священника, сам по собі не свідчить ні про що, оскільки з сиріт з міста часто віддавали на виховання в село, зокрема священників. Проте, все-таки, якщо звернутися до етимології імені Євген (грец. Ευγένιος (Еугеніос), яке походить від ευγενής (еугенес) — нащадок шляхетного роду, можна говорити про бажання автора надати своєму персонажеві благородного походження.

Також мотиваційна основа прізвища Рафалович вказує на основну місію героя у творі – вилікувати хворе суспільство, яке тоне у власній багнюці: «Йому робилося страшно при думці, що й його, може, жде та сама доля: бовтнутися з головою в отсе каламутне озеро і потонути в ньому з душею і тілом» [5, с. 22]. Прізвище меценаса співзвучне з іменем одного зі семи святих архангелів: Рафаїлем — ангелом духів людей, Божим цілителем, лікарем, чудотворцем, який поселяється Богом для зцілення людей та лікування землі. Отож, д-р Рафалович у творі виконує функцію лікаря суспільства, людини, яка намагається боротися із «п'явками людськими» і різними пройдисвітами, які правлять бюрократичною машиною.

Ще одним непересічним героєм аналізованого роману є **Регіна Твардовська** – кохана Рафаловича. Її прототипом стала Целіна Зигмунтовська-Журовська. Заміна двох літер дала можливість І. Франкові, за влучним спостереженням Івана Денисюка, створити прекрасно конотований образ головної героїні. Регіна – лат. королева (із відповідними менталітетом та шармом) → Королева мрій Євгена Рафаловича. До речі, І. Денисюк першим звернув увагу на певну значущість прізвища Регіни: «Незважаючи на свої “королівські” аспірації Твардовська врешті-решт знаходить “твердь” духу, аби порвати зі своїм чоловіком-тираном – Стальським і навіть розправитись з ним фізично» [1, с. 104].

Як поліглот, І. Франко мотивував прізвища персонажів різними мовами:

– українською, польською, німецькою, єврейською.

Так, прозору мотиваційну основу мають прізвища **Стальський**: сталь (це людина із сталевими нервами і з твердим, наче метал серцем, адже лише безсердечна особа для того, щоб показати свою вищість і принциповість може десять років не розмовляти з дружиною, удавати, що не помічає її: «Я роблю своє діло помалу, спокійно, холодно...» [5, с. 43]. У персонажів твору це прізвище викликає винятково негативні асоціації: «Скотина у людській подобі» [5, с. 9] – виникає в думках Євгенія після згадки про п'ятиденне вигадливе катування kota за крадіжку шматка ковбаси; «Якому звіру, людоїдові я попалася в руки!» [5, с. 43] – ридала його дружина Регіна), та **Шварц**, нім. schwarz – чорний. Про «чорну» репутацію Шварца та його товариша розповідають Рафаловичеві Стальський та податковий інспектор, а про «чорну душу» персонажа свідчить факт, як він без мук сумління використав сприятливі обставини (видурив у Барана вексель з інформацією про гроші у Вагмана...) для пограбування з убивством, не відчуваючи при цьому навіть крихти докору сумління.

Деякі прізвища викликають комічні асоціації. Так, **Шнадельський** утворене шляхом контамінації двох негативно забарвлених дієслів швендяти і надитися, позаяк він внадився до селян видурювати гроші за нібито звільнення їхніх синів від залучення до армії. Проте, походження прізвища можна вбачати й у нім. schnadern – «базікати». Це також цілком підходить до характеристики персонажа **Кшивотульський**: пол. krzywo tulić (się) – «криво тулитися» – граф, який мав славу опозиціонера, правдомовного й досить саркастичного. Т. Пастух слушно вбачає в імені конотації «слабко припасованого», «того, що не надається до належного установа» [3, с. 160], адже поведінка Кшивотульського не тільки суперечила належним становим правилам та приписам, але й привела до того, що він через свої консервативні погляди не вписувався у новонасталі соціально-правові принципи, негативно оцінював знесення панщини, не сприймав нових судів та карного порядку. Самовільні судові розправи над селянами свого села призвели до неприємного для графа судового розгляду..

Брикальський: пол. brykać, укр. брикати – повітовий маршалок, збанкрутілий власник села Буркотин, якого «держить у руках» Вагман (скупивши його кредитні векселі на гіпотечні позички). Він кидається в різні боки, щоби покращити своє фінансове становище: просить милості у Вагмана, щоби він нікому не продавав його векселів, пропонує об'єднати «панську» та «хлопську» каси, хоче забрати у селян пасовисько тощо, тобто «брикається» намагаючись знайти вихід із скрутного становища.

Страхоцький: пол. strach, укр. страх – розумово відсталий, «острий» суддя з Гумніськ. Мізерні розумові здібності, помножені на прагнення відповідної професійної та станової пошани, породжують прагнення застосувати силу й могутність судової машини до підсудних. Причому до уваги не береться міра їхньої провини, основне для Страхоцького – залякати, змусити боятися і поважати суд (у підтексті – себе самого): «При вигляді селян його обличчя «з добродушно-заляканого зробилося якимсь тупо-жорстоким», «На лиці судді ... малювалися за чергою зачудування, перестрах і тупа резигнація» [5, с. 149-150] .

Прізвище єврея-лихваря **Вагмана** походить від нім. Wag(e)man (від Waage, Wage – вага) – «інспектор з мір і ваг» [3, с. 161] , тобто людина, яка все і всіх контролює. За словами самого Вагмана, його основна місія – опікуватися людьми, які простим людям роблять «добро», себто стати так званим «добродієм добродіїв».

Імена другорядних євреїв мають дещо пафосно-комічні мотивації: **Хаскель** (євр. форма від Ezekiel – Бог зміцнить) та **Анштелер** (нім. Ansteller – наймач, працедавець) – це герої твору, яких викликали в суді як учасників процесу. **Елькуна** (євр. Елькана – Бог (ви)купив) – у тексті це шинкар. **Готтесман** (нім. Gott – Бог, Mann – чоловік, «божий чоловік») – один з євреїв, у яких маршалок позичав гроші та ін.

О. Зварич – священик села Бабинці. Його основна мета – тихо, проте послідовно вникаючи в життя селян, безкорисно допомагаючи їм виходити з боргів, він ніби «зварює», поєднує селянство з духовенством, тобто створює місток між двома такими різними, проте навіки поєднаними, світами.

Бараном автор назвав психічно неврівноваженого слугу Вагмана. Ця тварина символізує впертість (з маніакальною впертістю цей герой був переконаний у тому, що Рафалович – диявол), тупість, нерозважливість (фактично всі його дії це демонструють) в поєднанні з фанатичністю віри (недаремно отець-єзуїд наголошує на тому, що він – пастир стада Божого, який вказує своїм прихожанам (овечкам і баранам) шлях істинний). За допомогою цього ономазасобу письменник увиразнив характер героя.

Отже, у романі І. Франка «Перехресні стежки» усі антропоніми естетично вмотивовані, адже дають додаткову характеристику героям, допомагають їх глибше зрозуміти. Мотивуючи оніми українськими, польськими, німецькими, єврейськими основами та називаючи персонажів відповідно до їх національностей, автор веде немовби ономастичну гру з читачем, яку сприйме та «розшифрує» не кожен. Ономастична гра – явище лінгвокультурне, лінгвопрагматичне та естетичне, тому підтримати її зможе тільки інтелектуальний читач, який знає реалії Галичини того часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Денисюк І. Невичерпність атома. – Франкознавчі студії. – Львів, 2001.
2. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
3. Пастух Т. Конотації прізвищ та імен у прозі Івана Франка/ Тарас Пастух// Українське літературознавство. – 2006. – № 68. – С. 153-162
4. Суперанская А. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанська. – М.: Наука, 1973.– 365 с.
5. Франко І. Перехресні стежки: Повесть. – К.: Велес, 2007. – 320 с.

Мусієнко Н.

Науковий керівник – доц. Федоришин П. С.

«СПІВІСНУВАННЯ» МІКРОТЕКСТУ І МАКРОТЕКСТУ В МАТЕРІАЛАХ МЕРЕЖЕВИХ ВЕРСІЙ ТЕРНОПІЛЬСЬКИХ ГАЗЕТ

Актуальність проблеми. Нині електронна версія паперового мас-медіа стала доволі звичним явищем. Тож усі друковані видання, які розмістили у «всесвітній павутині» свої інтернет-відповідники, мають усвідомити вихід до цілковито іншого, кількісно та якісно, інформаційного виміру і рахуватися зі появою системи додаткових, нових читачьких запитів. Безумовно, для вже існуючих традиційних мас-медіа створення власних сайтів стало одним з найважливіших пріоритетів [1, с. 261]. У ХХІ ст. – це той сегмент ЗМІ, який зростає і розвивається дедалі стрімкіше.

Зрозуміло, що створювати в інтернеті точну копію надрукованого не варто, про якого рівня видання не йшла би мова. Адже читацька аудиторія з часом очікує все більшого, приміром, відеоматеріалу, не кажучи вже про таку елементарну річ, як фотографії високої якості. Власне, вся проблема й полягає в тому, що «інтернет-версія газети – це не проста заміна паперового носія інформації на електронний» [2, с. 42]. Справді, є чимала дистанція між простою електронною копією газети в мережі і повноцінним інтерактивним новинно-аналітичним ресурсом з можливістю архівного пошуку, коментуванням, мультимедійністю та іншими привабами онлайн-життя. Створення веб-сайту, за змістом ідентичного до останнього номера газети, є безперспективним шляхом.

Мета статті – на основі аналізу матеріалів електронних версій провідних тернопільських газет охарактеризувати «співіснування» мікротексту і макротексту.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що інтернет дає великі можливості для забезпечення додаткового контексту і розуміння того, що люди більше потребують добре структурованої і докладної інформації [3]. Звучить доволі абстрактно, але певна суть у тих словах видима: кожен новинний інтернет-ресурс повинен мати гнучку структуру, інакше кажучи, містити покликання на інші сайти, а також мати, що дуже бажано, вихід до різних соціальних мереж. Нескладно здогадатися, що подібні речі практикують переважно ті віртуальні видання, розробники яких більш-менш впевнені в інформаційній якості і загальній привабливості свого ресурсу, тобто в тому, що жодні покликання не змусять користувача мережі «піти, і більше не повернутись» [2, с. 98]. Хоча насправді всі ці нібито переконання є дуже умовними, бо ніхто не в змозі сказати напевно, «загрожує» сайтові вихід «у відкритий простір» чи навпаки.

Що мають на меті розробники сайтів тернопільських газет, обираючи ту чи іншу структуру (в сенсі відношення мікротексту до макротексту)? Наскільки відкритою насправді є структура кожного з ресурсів? Так уже виходить, що мусимо тут собі пригадати поняття «цільова аудиторія» і відштовхуватися передусім від нього.

Скільки кожен із сайтів, які ми розглядаємо, має постійних користувачів, котрі достеменно «сидять на інформаційній голці» саме цього ресурсу? Сайт «www.20minut.ua» – це яскравий взірець «прохідної дороги», де всього багато і часто немає нічого, немає жодних надзвичайних зачіпок, які би «ловили» той чи той контингент. Є всі і часто нікого. Але ж бажання взнавати нові, не відомі раніше факти – одна з вагомих потреб людини, тому її варто враховувати редакції газети. Єдине, навколо чого може формувати свою цільову аудиторію сайт «www.20minut.ua», – це добра (далі за шкалою – дуже добра, надзвичайна і т. д.) якість подання «сирих» фактів. До обробки громадськістю факт повинен бути все ж таки підготовленим, без решток «шкаралупи» у вигляді стильових і стилістичних авторських недоречностей. Оскільки цього наразі не спостерігаємо, то, очевидно, що великих шансів на чисельну постійну аудиторію, яка би «вгніздилася» на цьому ресурсі, віртуальна версія газети «20 хвилин» не має.

Коли говорити про побудову сайтів інших газет, то «Вільне життя плюс», «Свобода», «Місто» – всі вони також не без покликань на які-завгодно ресурси: регіональні і всеукраїнські, винятково мережеві чи передусім друковані, російськомовні чи україномовні.

Більшість любителів «традиційного газетного слова», на жаль, не буває на www.vilne.org.ua. І випадкових користувачів мережі там однозначно менше, аніж на «www.20minut.ua», адже спрацьовує все той же нюанс, що «Вільне життя плюс» – не новинна газета. Тому всі «вихідні двері» з цього ресурсу є радше моментом дотримання певного стандарту. А якщо врахувати, що жодне з покликань не відсилає користувача до джерела, яке подає або уточнює ту саму новину, котра подана власне на сайті (до речі, це на всіх сайтах, які ми розглядаємо), то все начебто стає на свої місця: рідко кому спало би на думку звиряти інформацію, подану на www.vilne.org.ua, з іншою, на яку покликаються. Спрацьовує принцип традиції і авторитету видання, все той же «факт тяглості видання у часі». Бо чим менш авторитетним є віртуальне видання, тим більше перевірок інформації потребує користувач.

Для сайту ж «Свободи» www.svoboda.te.ua увесь макротекст фактично є своєрідною декорацією, таким собі атрактивним компонентом, бо ефект інформаційного вакууму створює на цьому ресурсі вже сама спрямованість газети. Людина, котра звикла скрупульозно

перевіряти факти, які читає, навряд чи є вхожою до кола потенційної аудиторії «Свободи». Адже і цільовою аудиторією такої газети є винятково ті, хто беззастережно вірить новинам з-під чинівницької поли.

Щодо співвідношення і «співіснування» мікротексту і макротексту, то йдеться про дві одночасні і протилежні тенденції в мережевій журналістиці. Спроби деконструкції традиційних журналістських жанрів і форм аж ніяк не позбавлені сенсу, оскільки вони безпосередньо пов'язані з природою мережі. Всі добре знають, як функціонують найбільш поширені та ефективні інструменти пошуку в інтернеті. Відбувається намагання скасувати наратив, відмовитися від оповідних форм і «розкласти» журналістику на «атомарні» форми – сирі факти і покликання на джерела [4, с. 39]

Попри скептичне ставлення до цієї ініціативи, треба визнати, що інтернет-журналістика все ж виявляє виразні тенденції до реконструкції. Припустимо, ми хочемо довідатися щось про президентські вибори в Україні в 2010 р. Вводимо ці слова в пошукову програму та обмежуємо пошук хронологічними рамками. У підсумку отримаємо сотні повідомлень з різним політичним та партійним забарвленням, що дає нам змогу порівняти різні підходи до цієї теми. Звісно, час до часу заглядаємо на інший рівень, щоб з'ясувати, в якому журналі чи газеті вміщено повідомлення, яке нас зацікавило, тобто звертаємося до більшої текстової структури, котру умовно можна означити макротекстом. Назва джерела допоможе нам визначити ступінь об'єктивності й достовірності отриманого матеріалу. Одна справа, якщо ми перебуваємо на електронних сторінках авторитетних друкованих видань, і зовсім інша, якщо інформацію взято з анонімного блогу.

Ось у цьому аспекті бачимо суперечливу роздвоєність інтернет-журналістики. З одного боку, її природа, на відміну від традиційних ЗМІ, тяжіє до реконструкції, до розбивання матеріалу на «цеглинка»-мікротексти – так їх легше і зручніше шукати й використовувати. А з іншого – все ще зберігає своє значення традиційна медійна структура, втілена у текстових комплексах, макротекстах, як-от сайти газет, журналів чи інформаційних агенцій [4, с. 39–40].

Ведемо, отже, мову про дві протилежні тенденції. Перша полягає у відданості людей медійним брендам, схильності мислити стереотипно. У маркетингу це називають лояльністю до певної торгової марки. Саме ця психологічна особливість зумовлюватиме в майбутньому сплески зацікавлення до ретро-стилю в мережі, подібно до моди на ретро в музиці, в одязі тощо. У сфері інтернет-журналістики мода може зумовлювати специфічний дизайн і контент багатьох новинно-аналітичних веб-сайтів, наприклад, архаїчні шрифти у назві інтернет-ресурсу. Зокрема, варто звернути увагу на подачу себе в мережі газети з американського міста Солт Лейк Сіті (www.sltrib.com) [5].

Факт тяглості друкованого видання у часі діє на аудиторію його електронного відповідника. Читач очікує, що таке солідне видання, представлене в мережі, неухильно дотримується високих журналістських стандартів якості, надійно і багаторазово перевіряє інформацію, належно редагує матеріали, збалансовуючи їх різними поглядами. Йдеться про архаїку як частину іміджу інтернет-видання. В інтернет-виданнях архаїчний дизайн поєднано з новітніми інструментами інтерактивності та мультимедійності, наприклад, використано потокове відео чи аудіо. Так інтернет-журналістика засвідчує продовження давньої журналістської традиції: не заперечує, а навпаки, наче охоплює її на символічному рівні.

Друга, протилежна тенденція полягає в дезінтеграції традиційних медійних структур і реінтеграції їх на базі універсального пошуку й ідеалу «всезнання». Тобто дезінтеграція, реконструкція і зведення інформації до вже згаданих мікротекстів є невіддільною ознакою інтернет-комунікації, оскільки вона оптимізує пошук інформації.

Висновки. Таким чином, кожен із сайтів тернопільських газет, які розглядаємо та аналізуємо (www.vilne.org.ua, www.svoboda.te.ua, www.gazeta-misto.te.ua), має, принаймні, чималу «претензію» на те, аби згодом зробитися повноцінним самостійним ресурсом зі всіма можливими привабами онлайн-життя, як-от: процес інтерактивного обміну між авторами й аудиторією, найбільша багатовимірність мультимедійності, можливість подавати інформацію на такому рівні, який не змусить користувача мережі шукати альтернативи з-поміж інших ресурсів із аналогічним типом інформації.

Для захоочення і втримання аудиторії потрібна не стільки сукупність усіх наявних ознак якісної інтернет-журналістики, скільки своєрідне і при тому вдале поєднання лишень деяких із перелічених ознак, зокрема, тих, які «личать» концепції і спрямованості газети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонова І. М. Тенденції становлення та перспективи розвитку Інтернет-журналістики в Україні: монографія / І. М. Артамонова. – Донецьк: Лебідь, 2009. – 446 с.
2. Крейг Р. Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ; пер. з англ. А. Іщенко / Р. Крейг. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 324 с.
3. Макаренко В. Що робити, коли люди вже знають, що є в газеті? / Вадим Макаренко // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zgroup.com.ua/print.php?articleid=2615.
4. Потятиник Б. Інтернет-журналістика: навч. посібник / Б. Потятиник. – Львів: ПАІС, 2010. – 243 с.
5. Crosbie V. Individuated Media on the Horizon / V. Crosbie // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.oasc05024.247realmedia.com/RealMedia/ads/click_Ix.ads/.

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Шевела В.

Науковий керівник – доц. Олійник Т.С.

ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК ФІГУРАНТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ПРОЦЕСУ

Як і будь-яка професія, професія перекладача вимагає певних умінь та знань. Щоб бути хорошим професіоналом – потрібно їх добре знати та постійно удосконалювати.

Роль перекладача у взаємодії культур і народів важко переоцінити, адже перекладач є тією головною ланкою, яка повинна забезпечувати так звану міжкультурну комунікацію.

Метою нашої статті є визначити роль перекладача у процесі перекладу та встановити його основні характеристики.

Якщо сучасний синхронний перекладач з мікрофонами, навушниками і обладнанням для звукозапису – явище відносно нове, то мистецтво перекладу таке ж давнє, як і саме людство [5; 2; 7; 6]

Діяльність перекладачів здавна дуже різноманітна: вони працювали в якості місіонерів, посланців, кур'єрів і посередників на переговорах. Під час Пунічних війн переговори вели перекладачі, а драгомани XII ст. – офіційні перекладачі, призначені місцевою владою, були спеціалістами у міжнародних відносинах, яким часто доводилось проводити досить важливі бесіди. Діючи у всіх цих ролях, перекладачі перекладали мову іноземців так як і їхню культуру і політику [1, с. 20].

До своїх перекладачів хазяїни відносились інколи як до радників. Французькі драгомани, які добре володіли східними мовами, повинні були не лише перекладати, але й пояснювати своїм політичним діячам зміст різних слів і висловів на іноземних мовах, тобто по-суті забезпечувати переклад однієї культури на мову іншої. Колумб відправив молодих індійців з Нового Світу в Іспанію для вивчення мистецтва перекладу, щоб в подальшому вони могли на нього працювати [4, с. 19].

В середньовічній Європі латинська мова була засобом спілкування всього континенту, і до появи чітко різних національних розмовних мов гострої потреби в перекладачах не було. Також в той час їх не дуже і поважали. В Європі у XIX ст. не було потреби у перекладачах на вищому рівні, тому що французька мова була спільною мовою дипломатів і всіх освічених людей [1, с. 26].

В XX столітті виникла велика потреба в інституалізації перекладацької діяльності під час серії міжнародних і регіональних конференцій, де далеко не всі делегати були високоосвіченими людьми чи вихідцями з аристократичної еліти. Вони являли собою багатомовну аудиторію, вже не здатну обійтись без лінгвістичних посередників. В 1919 році на Паризькій мирній конференції вперше практикувався послідовний переклад, а перша спроба синхронного перекладу була проведена у Радянському Союзі в 1928 році [1, с. 20]. Перший патент на обладнання для синхронного перекладу був виданий на ім'я радіоінженера і працівника американської фірми ІВМ Гордона Філли, після чого мікрофони і навушники вже перестали бути екзотикою і почали поступово вдосконалюватись [2, с. 20].

Кажуть, перекласти – означає перш за все зрозуміти. А щоб зрозуміти і перекласти, одного розуму мало – потрібні ще талант, знання і спеціальна підготовка [4, с. 26]. Але усному перекладачу і цього мало: щоб моментально зрозуміти, тут же перекласти вголос на іншу мову і зробити це правильно і тактично, - йому необхідний особливий набір аналітичних, психологічних та інших вмінь і знань. Він повинен володіти неперевершеною довготривалою та короткотривалою пам'яттю, умінням сконцентруватись, стійкими нервами, витривалістю, інтуїцією, умінням імпровізувати, здібністю захопити тон і нюанси мови і пристосовуватись до

стилю виступаючого, але не намагатись заступити його своїм драматичним даром, якщо такий є у перекладача. У перекладача повинен бути приємний дзвінкий голос і не повинно бути дефектів мови. Крім того, він повинен абсолютно точно приходити на роботу, тому що різномовні засідання без перекладача просто неможливі і, в кінці-кінців, він повинен вміти тримати язик за зубами і не показувати навіть натяком своєї симпатії до тієї чи іншої сторони учасників переговорів.

Виконати все це, насправді, не так просто. Особливо це відноситься до нейтральності та безпристрасності голосу. Одним із найскладніших і важливих завдань усного перекладача полягає в тому, щоб вловити тон того, хто виступає, зрозуміти, говорить він з іронією, безпристрасно чи зі злістю. Але перекладач не повинен видавати свого особистого відношення до делегатів і до питання, що обговорюється. Під час роботи перекладачу доводиться бути актором, який перетворюється у свого героя: він перетворюється у ту людину, яку він перекладає і повинен переконати в цьому слухачів.

Скількома б мовами не займався перекладач і як би він їх не знав, він повинен бути не лише лінгвістом, або, висловлюючись метафорично, мовним акробатом, але й ходячим енциклопедичним довідником [4, с. 29]. У процесі роботи перекладачу доводиться мати справу з термінологією політичних переговорів, географією, літературою, світовою історією, не кажучи вже про правила і процедури ведення засідань. Сюди ж відносять правильно і неправильно перекладені цитати з Біблії, Данте, Сервантеса, Шекспіра, Толстого та інших авторів, на яких частіше за все посилаються оратори. В другому великому розділі того ж довідника – дані з різних областей природознавства і техніки, які обговорюють на наукових конференціях. На них учасники вирішують проблеми геології, медицини, програмування та інші, і перекладачу доводиться мати справу з такими різними темами, як рак крові і природній газ. „Життя синхронного перекладача – це вічний брифінг,” – писав П.Р.Палажченко [4, с. 92].

Компетентність перекладача не обмежується мовною компетенцією. Переклад буде повноцінним, якщо перекладачу вдалося пізнати глибини культури того народу, на знання мови якого він претендує. Мова відображає національне бачення навколишнього світу, його специфічність, пов'язана з історією, релігією, традиціями та звичаями. Так, наприклад, у французів суп їдять лише вечері, а вдень в обідній час він не значиться в жодному меню. Американські студенти за звичкою сидять на підлозі самих престижних університетів. В Бельгії вважається непристойним пихати в міському транспорті і таке інше. І з такими „деталлями” перекладачу доводиться стикатися на кожному кроці, хоча часто іноземця вони ставлять в незручне становище [3, с. 11].

Компетенції перекладача включають наступні: мовна компетенція, слухання та відтворення, етична поведінка, розмовна компетенція, знання культури, знання предмету і теми [3, с. 8–9].

Усні перекладачі повинні демонструвати компетенції, перелічені вище, незважаючи на те, де і для кого вони перекладають. Перекладач повинен інтенсивно тренуватись та демонструвати високий рівень вмінь, щоб ефективно працювати.

Знання культури є надзвичайно необхідним. Перекладачі повинні точно знати усі міжкультурні відмінності. Вони повинні бути як мовними так і культурними посередниками. Під час своєї роботи перекладачі заповнюють культурні та концептуальні прогалини між учасниками переговорів.

Вміння та якості хорошого перекладача очевидні. Не варто розпочинати цю кар'єру без отримання відповідної освіти. Знання мови та різних предметів приходить згодом. Перекладач, як актор, повинен вміти говорити у великій аудиторії, не боятися, не переживати та не соромитись. Як і на актора, на перекладача дивиться багато людей і він повинен відповідно виглядати. Також потрібно чітко відчувати відношення аудиторії до своїх слів. Але існує радикальна відмінність. Актор повинен вміти влитися в роль – відчувати себе персонажем, якого він грає, і імітувати поведінку цього персонажу. Перекладач же, навпаки, повинен бути повністю відстороненим від образу тієї людини, яку він перекладає [1, с. 150]. Саме тому важливим є вміння публічно виступати. Перекладач повинен володіти таким вмінням, як правильне спілкування – уміння передавати повідомлення таким чином, щоб воно було отримане та зрозуміле слухачами. Візуальна комунікація також є важливою. Мають рацію ті, хто стверджує, що усний перекладач має бути професійним оратором. Він повинен володіти

хорошою дикцією, уміти інтонаційно правильно оформляти вислів і говорити досить голосно.

Існує думка, що усний перекладач – це певний вид машини, який забезпечує відповідне спілкування між двома і більше людьми з різних мовних спільнот. Без наявності перекладача неможлива жодна комунікація, і бажаний ефект не буде отриманий. Він є основною ланкою, яка сполучає різних людей, і яку багато хто недооцінює. Для перекладача типовим є бути залученим до розмови, додавати деяку інформацію, але лише у випадках, коли спілкування носить особистий або неофіційний характер. Інша справа, коли розмова ведеться між головами держав.

Фізичне та розумове напруження, яке є невід’ємною частиною роботи перекладача, може привезти до того, що навіть у досвідченого професіонала, який прекрасно володіє двома мовами, при перекладі з рідної мови на іноземну з’являється цілий ряд граматичних і стилістичних помилок. Це спостерігається в усіх перекладачів, крім небагатьох тих, хто з легкістю перекладає „в обидві сторони” [4, с. 12].

Отже, можна зробити наступний висновок – робота усного перекладача є надзвичайно важкою, відповідальною та потребує багато зусиль і праці. Щоб стати хорошим перекладачем, потрібно багато практики, бажання досягти певної мети і нарешті, але не востаннє, любов до іноземної мови та культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виссон Л. Синхронный перевод с русского на английский. – М.: Р.Валент, 1999. – 272с.
2. Гофман Е. К истории синхронного перевода // Тетради переводчика. – 1963. – № 1. – С. 21—26.
3. Мирам Г.Э. Профессия: переводчик. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160с.
4. Палажченко П.Р. О предварительной обработке текста синхронным переводчиком // Тетради переводчика. – 1981. – № 18. – С. 89 – 97.
5. Чернов Г.В. Теория и практика синхронного перевода. – Москва: Международные отношения, 1978. – 336с.
6. Henry Van Hoof, Theorie et pratique de l'interpretation, pp. 9 – 23.
7. Jean Herbert, "How Conference Interpreting Grew," in Gerver and Sinaiko, p. 191.

Цимбалюк Г.

Науковий керівник – доц. Чумак Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ СТІВЕНА КІНГА

Художній переклад – один з найпоказовіших проявів міжлітературної (і значить певним чином міжкультурної) взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-літературного процесу, оскільки виступає посередником між літературами, без нього неможливо було б говорити про міжлітературний процес у всій його повноті.

Легендарний майстер жахів Стівен Кінг написав безліч оповідань і романів, за якими було знято десятки кіно- і телефільмів. Його книжки перекладено 33 мовами, видано у понад 35 різних країнах. В усьому світі надруковано вже понад 300 мільйонів екземплярів його книжок. У 2003 році цього визнаного короля жахів було нагороджено премією The National Book Foundation Medal за видатні досягнення в літературі. Майже всі твори С. Кінга були перекладені російською. Українські переклади Стівена Кінга почали видаватися відносно недавно, серед них – «Вітер у замкову шпарину. Темна вежа VIII», «Зона покриття», «Історія Ліззі», «11/22/63», «Повна темрява. Без зірок», «Шукач. Темна вежа - I», «Коли впаде темрява» та ін.

Серед останніх перекладів українською – роман «Острів Дума». У США «Острів Дума» з’явився у січні і вже зараз – в українському перекладі. Росіяни цей твір Кінга ще не видали. Випередити своїх колег з Росії українським видавцям вдалося завдяки хорошій репутації та налагодженим зв’язкам. Книгу видає харківське видавництво Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля». Переклад здійснив Олександр Красюк, знайомий українським читачам книгою про понтифіка Івана-Павла II «Папа і Україна», перекладами романів «Полька» Мануели Гретковської та «Сходження Ганнібала» Томаса Гарріса.

Перша умова адекватного відтворення реалій – їх глибоке знання. Коли у перекладача є правильне уявлення про реалію та її контекстуальне використання, йому легше знайти

адекватний відповідник цієї реалії в перекладі.

Кожен прозовий переклад передує і супроводжується великою країнознавчою, біографічною та літературознавчою роботою. Діяльність перекладача спрямована на подолання *лінгвоетнічного бар'єру*, по обидві сторони якого комуніканти розділяє не лише відсутність спільної мови, але і те, що пов'язують з поняттям етносу: відмінності в культурах та національній психології, недостатня поінформованість у питаннях поточного життя чужої країни тощо [2, с. 12].

За останні роки значно збільшилась кількість робіт, що свідчить про інтерес і прагнення лінгвістів до дослідження мовних явищ у широкому екстралінгвістичному контексті. Урахування системи екстралінгвістичних факторів є необхідною передумовою адекватності перекладу.

З'являється ряд праць, у яких робляться спроби виділити так званий "культурний" компонент значення, розкрити лінгвістичну природу "фонових" знань, показати особливість і своєрідність їхнього функціонування в кожній з розглянутих мовних спільнот. Труднощі перекладу простежуються на межі досліджень лінгвістики, культурології (мультикультурології, кроскультурології), перекладознавства (транслатології) та інших наук. У цьому і полягає новизна й актуальність питання.

Соціокультурним аспектом перекладу реалій займалися В. Гумбольдт, О.О. Потебня, Е.Сепір, Б. Уорф, Р. Робертс, А.Д. Швейцар, В.Н. Комісаров, Р.П. Зорівчак, О.С. Ахманова, В.В. Сдобніков, В.В. Коптілов, О. Кундзіч, О.І. Чередниченко, Ю. Найда, В.А. Маслова, А.А. Мороз, та інші.

Перекладознавчий аспект реалій на матеріалі англійських перекладів української прози досліджувала Р.П. Зорівчак. [4]

Вивченням реалій як об'єкту лінгвістичного дослідження присвячена праця А. А. Мороз. [8]

Невід'ємною вимогою до перекладача при перекладі творів С.Кінга є встановлення перекладацьких рішень, коли еквівалент слова, що необхідно перекласти, відсутній у мові перекладу. Кінг пише суто для американського читача і зовсім не бере до уваги іншого. Його тексти настільки насичені американськими реаліями, а їх якраз перекладачі часто оминають. У Кінга все абсолютно американське: імена, історичні особистості, факти. «Острів Дума» – книга про художника, тому там багато імен і натяків на сюжети картини незаниханих у нас американських живописців. Герої роману балакають прямими цитатами з рок-н-рольних пісень та творів класиків, наприклад, Шекспіра чи Емілі Дікінсон. Якби Олександр Красюк не робив коментарів, то читачеві було б незрозуміло, що мається на увазі. Звичайно, йому доводилося і використану Кінгом поезію перекладати.

Подібну перекладацьку стратегію Красюк використовує і в перекладі збірки оповідань «Коли впаде темрява» (Just After Sunset).

David didn't believe his fianc? would hitchhike west on her own-the idea was crazy-but he believed she wasn't here. Had known even before counting heads, actually, and a snatch of some old book or poem about winter occurred to him: A cry of absence, absence in the hear [10].

Девідові не вірилося, щоб його наречена могла раптом поїхати сама автостопом на захід, ця думка здалася йому безглуздою, але він переконався, що тут її справді немає. Йому це стало ясно, навіть без того, щоб почати рахувати всіх по головах. Він пригадав уривок з якоїсь старої книжки, чи вірша про зиму: «**плач втрати, втрата у серці**» [6, с. 15].

І далі перекладач дає пояснення процитованого поетичного рядка : *Цитата із вірша «Пам'ятна зима» Джона Крау Ренсома (1888-1974).*

Якщо географічні реалії здебільшого перекладені методом транскрибування, то додатково подається інформація про етимологію власної назви.

Few people came to places like Crowheart Springs, Wyoming on purpose [10].

Мало хто спеціально приїздить до таких закутків, як Кравхарт Спрингс у штаті Вайомінг.

Кравхарт Спрингс - селище в окрузі Фремонт, Вайомінг; назва, яка буквально означає «Вороняче серце», походить від легенди про битву між індіанцями племені Крау (Ворони) і шуїонами, в якій вождь останніх переміг вождя Ворон і вирізав його серце; у той же час слово stow означає крик півня перед світанком [6, с. 15].

Завдяки коментарям перекладача, читачі мають змогу вловити приховану алюзійність текстів

Кінга.

Оповідання «Зупинка по дорозі» (Rest Stop) із збірки «Коли впаде темрява» особливо насичене топонімами та онімами, кожен з яких перекладено методом транскрибування та додатково пояснено у посиланнях.

Sometimes he told himself the answer to that was no, the whole Rick Hardin/John Dykstra thing was nothing but an artificial construct, pure press agency, no different from Archibald Bloggert (or whatever his real name might have been) performing as Cary Grant, or Evan Hunter (whose actual birth name had been Salvatore something-or-other) writing as Ed McBain. And those guys had been his inspiration...along with Donald E. Westlake, who wrote hard-boiled “caper” novels as Richard Stark, and K. C. Constantine, who was actually...well, no one really knew, did they? As was the case with the mysterious Mr. B. Traven, who had written Treasure of the Sierra Madre. No one really knew, and that was a large part of the fun [10].

Інколи він запевняв себе, що не має, що вся ця схема Рік Гардин – Джон Дикстра – ніщо інше, як штучна конструкція, чистий піар, такий самий, як у випадку Арчібалда Блоггера (чи яке там у нього справжнє ім'я?), який виступав як Кері Грант, або Івена Гантера (якого при народженні називали Сальваторе якийсь-то-там), що пише під псевдонімом Ед МакБейн. А всі ці хлопці його надихали...разом з Дональдом Вестлейком, що видав круті «каперські» романи як Річард Старк, і Кей Сі Константин, якого насправді звали... та ніхто насправді не знає, як його звали. Той самий випадок з потаємним містером Б. Трейвенном, котрий написав «Скарби Сьєра Мадре». Ніхто не знав насправді, і саме в цьому полягала суть забави [6, с. 118-119].

І далі у примітках – детальний описовий переклад кожного оніма.

Подібну перекладацьку стратегію обрав і Віктор Шовкун для передачі американських реалій у романі «Історія Лізі» (Lisey's Story), виданому тим же Харківським видавництвом Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля». Однак, він пропонує менше описового перекладу, натомість просто транскрибує чи транслітерує топоніми чи оніми. Лише в окремих випадках читачеві додатково пояснюють культурні реалії у примітках.

“Don't be sille dollink ,” she told the empty kitchen in her best Zsa Zsa Gabor voice [10].

Не говори дурниці, любий, - сказала вона, звертаючись до порожньої кухні воім найліпшим голосом, голосом Ца Ца Габор [7, с. 394].*

* Популярна американська актриса угорського походження (нар. 1917 р.)

Але перекладач тут не врахував власне американське прочитання угорського імені актриси, яке транскрибується як **За За Габор**.

Загалом, із зіставного аналізу перекладацьких стратегій Олександра Красюка та Віктора Шовкуна можна зробити висновок, що детальні коментарі та примітки Красюка допомагають читачеві краще зрозуміти експліцитні та імпліцитні алюзії та інші інтертекстуальні включення Стівена Кінга, в той час як переклад Віктора Шовкуна подекуди грішить неточностями транскрибування та транслітерації власних назв. Тому, українські переклади Олександра Красюка можна вважати більш адекватними і, на нашу думку, обрана ним перекладацька стратегія повністю передає специфічний авторський стиль короля жахів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурбак О.Ф. Реалія та способи визначення її лінгвістичного статусу / Бурбак О.Ф. // Іноземна філологія. – 1985. – № 5. – С. 68 – 69.
2. Гадамер, Ганс Георг. Батьківщина і мова // Гадамер, Ганс Георг. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. / Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001.
3. Елистратова А. «Трагическое животное – человек» (О романах Дж. Апдайка) // Современная литература за рубежом. – М. : Советский писатель, 1966. – С. 126-150.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Зорівчак Р.П. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Квіт С.М. Основи герменевтики: Навч. посіб. – К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2003. – 192с.
6. Кінг С. Коли впаде темрява [Текст] : пер. з англ. і комент. О. Красюка. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2009. – 432 с.
7. ISBN 978-966-14-0360-3 (укр.).
8. Кінг С. Історія Лізі [Текст]: пер. з англ. В. Шовкуна. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2007. – 624 с.
9. ISBN 978-966-343-609-8 (укр.), ISBN 978-0-7432-8941-2 (англ.).

10. Мороз А.А. Реалія як об'єкт лінгвістичного дослідження / Мороз А. А. – Бердянськ, 1999. – 240 с.
 11. Хіль Н.П. Відтворення національно-культурних особливостей оригіналу в художньому перекладі // <http://www.confcontact.com/>
 12. King, Stephen. Just After Sunset. //
 13. <http://www.e-reading.mobi/book.php?book=136107>.
 14. 11. King, Stephen. Lisey's Story. // <http://loloyd.homeip.net/ebooks1/Stephen%20King%20%28Bibliography%29/2000%27s/2006/Stephen%20King%20-%20Lisey%27s%20Story.pdf>.

Хімчук О.

Науковий керівник – доц. Олійник Т.С.

МЕТАФОРА ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Повновартісне розуміння художнього туксту неможливе без адекватного сприйняття металогічного висловлення і, насамперед, правильного декодування різних мовних тропів. Троп (*грец. tropos: зворот*) – у поезиці і стилістиці – незвичне, семантично двопланове слово або словосполучення, вжите у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації внутрішньої форми.

У літературознавчому словнику української мови ми знаходимо таке визначення метафори (*грец. metaphora: переміщення*) - троп художньої літератури, що полягає у перенесенні значення одного слова (словосполучення) на інше, розкритті сутності одних явищ чи предметів через інші за схожістю і контрастом. Концепції метафори відіграють важливу роль у теорії письменства та естетики, поширюються на будь-які аспекти художнього мислення (малярство, кінематографія тощо). Метафору вивчають семіотика, логіка й методологія науки, теорія пізнання. Мовознавці розглядають метафору у семасіологічному аспекті при аналізі переносних значень, а також в ономасіологічному при з'ясуванні загальних принципів номінації (*морський заєць, морська капуста*), лінгвофілософському та етнолінгвістичному слововживанні (*піднімається вгору, на крилах радості, комп'ютерний вірус*).

Ї на сьогодні не існує єдиної системи класифікації метафор. За функцією метафори поділяються на загальномовні (*фініш року, час летить*) та індивідуально-авторські. В лексикології виділяють також метафори лексичні (стерті, мертві), що втратили свою образність і виконують лише номінативну функцію, тобто вживаються в прямому значенні (*крило літака, сонце сідає*). Для лінгво-стилістичного аналізу інтерес становлять лише індивідуально-авторські метафори. На основі метафоризації слів виникають інші види тропів, зокрема гіпербола і літота [1, 3].

Зокрема, варто зазначити, що на сьогодні можна знайти досить багато індивідуальних поглядів на класифікацію метафор. Так, наприклад, на думку таких відомих науковців у цій галузі як Дж. Лакофф та М. Джонсон слід виділяти ще й онтологічні та орієнтовані метафори. Однак, у нашому дослідженні ми не будемо зупинятися та детально розглядати ці класифікації, оскільки, як ми вже згадували, їх існує дуже багато.

А тепер зупинімося детальніше на поглядах Дугласа Робінсона на метафору та метафоричний переклад. Він визначає метафору як «скорочене порівняння чи ототожнення протиставних об'єктів» [3, 43]. Оскільки метафора вважається «супертропом», то й метафоричний переклад (прагнення до бездоганної тотожності між мовою оригіналу та мовою перекладу) вважається ідеальним устремлінням будь-якого перекладу. Як метафора є ідеальним ототожненням речей, так і метафоричний переклад є ідеальним ототожненням текстів. Однак, у той же час Робінсон застерігає, що цього не можливо досягти в реальності. Метафора лише прагне до ототожнення речей, а насправді ж вона зображає їх однаковими лише з певної перспективи, змальовуючи одне у значенні іншого. Дуглас Робінсон стверджує, що до статусу супертропа метафору піднесли романтики, а саме теоретики романтичного перекладу (від Гете до Стайнера) були найпалкішими захисниками метафоричного перекладу. Вчений вважає, що характер діалогу перекладача з автором при метафоричному перекладі близький до характеру метонімічного діалогу, хоч і дещо посиленій: і метонімічний, і метафоричний перекладачі підпорядковують свою інтерпретацію тому, що вони вважають волею автора. Однак, метонімічний перекладач прагне наслідувати цього автора, то метафоричний перекладач прагне ним бути [3, 44].

Особливість проблематики перекладу метафор полягає у тому, що її функція в більшості випадків є не лише комунікативною. Як ми вже згадували у попередньому розділі, метафора виступає також у дуже складній та важливій функції – естетичній. Тому слово, вжите метафорично несе навантаження, нерівноцінне тому, що виконує у процесі повсякденних комунікативних актів. У такому випадку слово вже стає знаряддям творення нового образу.

Канонізовані метафори з часом стають символами. Символ – це певний предмет, що представляє якийсь інший. Це згадка певного предмета чи явища в усному чи писемному мовленні, що означає якісь ідеї, почуття, події чи умови. Окрім того, символ – це, зазвичай, щось матеріальне чи конкретне, яке, однак, символізує щось абстрактне [2, 56].

Як правило, у процесі перекладу канонізованих метафор перекладач стикається з численними труднощами, оскільки символи яскраво відображають традиції та менталітет певної нації. Нижче ми наведемо декілька прикладів стандартизованих символів, спільних як для української так і для англійської мов:

троянда символізує кохання та любов;

голуб – мир;

хрест – християнство.

Таким чином, ми бачимо, що переклад метафор – це дуже складний та клопіткий процес, який вимагає неабиякого хисту та знань. Щоби хоч якось полегшити завдання перекладачам, вчені розробляли класифікації способів перекладу метафор. Однак, якщо поняття метафори вивчали численні вчені багатьох країн протягом століть і навіть тисячоліть, то проблема перекладу саме цього тропу недостатньо досліджена.

Тож, можна зробити висновок, що відтворення метафор за допомогою часткових образних еквівалентів є дуже характерним при перекладі англійських поетичних виразів (як правило, це стосується Шекспірівських робіт), які в українській мові мають образні лексико-семантичні відповідники (зазвичай фразеологічного характеру), що належать до розмовного стилю. Наприклад:

to smooth the ice/ to gild refined gold/ to add another hue to the rainbow/ to pain the lily – переливати з пустого в порожнє/ товкти воду в ступі;

triton among the minnows – велетень серед пігмеїв/ молодець проти овець.

Серед більшості людей й по сьогодні існує стереотип, що метафори притаманні виключно художньому стилю мовлення. Тому прийнято вважати, що у науковому стилі цього тропу слід уникати. Однак, така думка є хибною. Далі ми наведемо декілька аргументів та прикладів на їх підтвердження, щоб довести правдивість такого судження.

Здатність до метафоричних переносів як вияв асоціативного мислення відіграє надзвичайно важливу роль у науковому пізнанні [5]. Метафора базується на можливості переносно вжитого слова виконувати функцію нової характеристики предмета або явища через його перейменування за схожістю чи подібністю з іншим предметом. Однак, у науці метафора є не тільки найменуванням (тобто виконує не лише номінативну функцію). Більш суттєва функція метафори у пізнанні полягає у тому, що вона є необхідним засобом мислення, формою наукового міркування. Тому залучення вченими метафор у процеси наукового пізнання видається цілком природним і неминучим.

Проблема “метафора в нехудожньому тексті” не нова (її висвітлювали у своїх роботах Г. Дядюра, О.Кадомцева, А. Коваль, І. Кочан, Г. Краковецька, Н. Непийвода, Н. Родзевич, Т. Молодід, Т. Харитонова та ін.) [4].

Хоча, як відомо, для наукового стилю характерними є такі ознаки, як стислість, чіткість, динамічність, об’єктивність аргументації положень, логічна послідовність і однозначність викладу, що досягається використанням спеціальних термінів, стійких термінологічних словосполучень, у наукових текстах досить часто вживаються метафори-терміни. Тут варто зазначити, що використання метафоричних одиниць у економічних, юридичних, медичних та інших текстах наукового стилю більш притаманне для англійської мови, аніж для української. Тому у підрозділі нашого дослідження ми розглядатимемо проблеми передачі метафор-термінів з англійської мови на українську.

Тож, найбільш поширеним способом перекладу метафор-термінів є калька або транслітерація, заміна повним образним еквівалентом або ж експлікація. Досить часто використовується також калькування чи транслітерація з подальшою експлікацією.

Саме тому найчастіше при перекладі таких метафоричних одиниць доводиться звертатися до описового способу і значно рідше до часткових образних відповідників. Що ж стосується метафор із колірним елементом *black/чорний, green/зелений та pink/рожевий*, то їхній семантичний спектр відзначається значною схожістю значень в обох мовах. Тому відтворення таких метафор досить часто можна виконувати за допомогою повних образних еквівалентів. Однак, і серед цієї групи метафоричних одиниць трапляються випадки описового перекладу. Ось чому перекладач повинен завжди бути насторожі, працюючи над відтворенням метафор із колірним елементом.

Попри існування повних образних відповідників серед метафоричних одиниць, значний їх відсоток мають суттєві відмінності у мові перекладу. Відтворення метафор вимагає від перекладача не лише перекладацького хисту, а й, насамперед, глибоких знань про саме поняття метафори та її функції

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арешенков Ю.О. Загальні виблиски образного слова: лінгвістичний аналіз мовних тропів// Вивчаємо українську мову та літературу. - К., 2007. - № 2. - С.2-3. – Мовознавчистудії.
2. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилїстика англійської мови і дискурсивний аналіз. Учбово-методичний посібник. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240с.
3. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу. (на матеріалі перекладів з англ., ірл. та амер. поезії): Монографія. – Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 522с.
4. Деркач-Степанова Т. В. Питання метафори у сучасній українській літературній критиці. /http://www.nbuv.gov.ua/Articles/KultNar/knp36/knp36_215_217.pdf
5. Романюха М. В. Особливості метафоричної номінації в англійській фінансовій термінології. [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(102_2\)/29_Romaniuha.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(102_2)/29_Romaniuha.pdf)

Улична І.

Науковий керівник – доц. Олійник Т.С.

АБРЕВІАТУРИ ТА СКОРОЧЕННЯ У ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ

Абревіація нерідко ставала предметом лінгвістичних досліджень у нас в країні і за кордоном. Це пояснюється широким поширенням використання цього явища в різних мовах, у тому числі і в сучасній англійській мові.

Абревіація як особливий спосіб словотворення, спрямована на створення більш коротких порівняно з вихідними структурами синонімічних їм номінацій. Вихідним теоретичним підґрунтям для визначення абревіації є розуміння її, слідом за І. А. Бодуен де Куртеном, Л. В. Щербою, Е. Д. Полівановим, А. Мартіні, Т. Пауль, Є.С. Кубряковою, Є.А. Дюжиковою, А.Н. Елдишевим та ін., як процесу «створення одиниць вторинної номінації зі статусом слова, який полягає в усіканні будь-яких лінійних частин джерела мотивації і який призводить до появи такого слова, яке у своїй формі відображає якусь частину або частини компонентів вихідної одиниці» [6, 2].

Ділове мовлення є сферою широкого вживання різних скорочень – як тих, що увійшли до мови і зафіксовані у словниках, так і авторських, оказіональних, що створені тільки на конкретний випадок і зафіксовані лише в одному тексті. У деяких видах текстів скорочення іноді становлять 50 % усіх слововживань та 15% словникового складу. З точки зору їхнього перекладу, зазначений розподіл скорочень доцільний тому, що останні, як правило, мають свої відповідні повні форми у конкретному тексті, що перекладається, і їхнє розуміння, звичайно, не викликає труднощів, тоді як при перекладі перших іноді можуть не допомогти й перекладні словники скорочень, якщо вони не містять потрібного скорочення.

У кожній сфері діяльності існують свої скорочення. Перекладач, який спеціалізується в тій або іншій області, повинен слідкувати за появою нових скорочень і оновлення свого активного словника абревіатур. Наприклад, до сфери міжнародних фінансових інститутів відносяться такі скорочення, як:

ВОР – Balance of Payments (Платіжний баланс); ССФФ – Compensatory and Contingency Financing Facility (Механізм Компенсаційного і надзвичайного фінансування, ССФФ); СРІ – Consumer Price Index (Індекс цін споживача, ІЦІ); ЕФТА – European Free Trade Association

(Європейська асоціація вільної торгівлі, ЕАВТ).

Окрему групу аббревіатурних скорочень складають аббревіатури, що виникли під час листування у всесвітній мережі Інтернет. Найбільш поширені з них такі:

BTW – By The Way – до речі; BOT – Back On Topic – повертаючись до теми спілкування; FWIW – For What It's Worth – справжня ціна; FYI – For Your Information – до вашого відомо; GIGO – Garbage In Garbage Out – за що купив за те і продав; HTH – Hope This Helps – сподіваюся, це допоможе і т.д.

Абревіація як специфічне мовне явище привертало увагу багатьох дослідників. Метою даної статті є дослідити причини виникнення аббревіатур.

Проблемою виникнення скорочень займалось багато лінгвістів. Вони розглядаються в численних роботах російських і зарубіжних авторів. По-перше, виділяють чинники лінгвістичні та нелінгвістичні (екстралінгвістичні), або чинники внутрішні і зовнішні (по відношенню до мови). Однак, таке розмежування не припускає заперечення їх єдності і взаємозв'язку. Вчені порізно розмежовують внутрішні і зовнішні причини, вкладають в них різноманітний зміст.

Існування різних підходів до пояснення причин виникнення аббревіації і аббревіатур відображають плюралізм думок щодо умов їх утворення та глибину проблеми. Істотний внесок у розвиток теорії аббревіації внесли роботи, виконані на основі німецької та англійської мов: Павлов В.Г. описав формальну структуру скорочень та їх відносини з твірними одиницями, Дюжикова Є.А. та Кубрякова Є.С. досліджували межі між аббревіацією та словоскладанням, Елдишев А.Н. основну увагу приділяв розробці типології аббревіатур, Горшуновим Ю.В. досліджувалася прагматика аббревіатур, Алексеева Н.Н., Арнольд І.В., Мешков, Борисов О.В. та ін. визначали фактори, що спричинили появу аббревіатур та вивчали їх історичний розвиток.

Наприклад, Н.Н. Алексеева згадує про такі екстралінгвістичні причини як: 1) науково-технічний і соціальний прогрес, 2) зростання потоку інформації, 3) широке використання механічних засобів зв'язку. Що стосується лінгвістичних причин, то нею розглядаються: 1) тенденція до компресії, мовної економії, 2) нерівномірність розподілу інформації між окремими елементами мовного потоку, 3) вплив розмовних і жаргонних елементів у лексиці, 4) здатність до утворення цілеформленого слова для закріплення нового поняття замість його опису [1].

Деякі лінгвісти пояснюють появу скорочених лексичних одиниць з поширеністю процесу «зростання темпу життя». Пауль Берг зазначає, що починаючи з 30-х років, «глибоко укорінена звичка (скорочувати слова) перетворилася на свого роду пристрасне захоплення, яке випустило на волю справжній потік форм, які заощаджують час»[4].

В одній з ранніх робіт по аббревіації «Матеріали до вивчення еліптичних слів у сучасній англійській мові» (1904) шведського лінгвіста К. Сунде можна знайти цікаві і гідні уваги ідеї про причини утворення скорочень в сучасній мові. Розглядаючи загальні причини, що зумовлюють появу скорочень, К. Сунде виділяє, з одного боку, функціональний фактор, пов'язаний з необхідністю передачі емоційного наміру мовця, а, з іншого боку, фактор практичного використання, пов'язаний з передачею повідомлення найбільш економними засобами.

Сучасний американський лінгвіст Чарлтон Леард констатує тенденцію до економії як одну з словотворчих тенденцій. Економія проявляється у скороченні. Ч. Леард вважає, що скорочення слів може бути викликане різноманітними причинами: тверезим почуттям ошадливості в мові, лінню або глибоким почуттям протесту [9].

Слід звернутись і до теми основних видів аббревіатур та скорочень та звернути увагу на їх побудову та особливості.

Лексичні скорочення. Види усічень. Найчастіше зустрічаються кінцеві усічення типу exam, doc, gym (з examination, doctor, gymnasium відповідно). Усічення типу plane, phone (з airplane, telephone) називаються початковими, а приклади frig або flu (з refrigerator, influenza) ілюструють так звані кінцево-початкові усічення.

Графічні скорочення та напівскорочення також численні й вживаються для позначення мір, одиниць або величин (kg, km, mph, Dr, Mr, etc.). До цієї групи відносяться широко відомі скорочення: i.e. (латинське id est, англійське that is); e.g. (латинське exempli gratia, англійське for example); etc. (латинське et cetera, англійське and so on)

Л. І. Сапогова розглядає такі типи скорочень:

1) синтаксичні:

- a) семантико-синтаксичні (public - public house, Liberals-Liberal party);
 б) морфолого-синтаксичні (sitters - baby-sitter, char - char woman);
 2) фonomорфологічні (doc - doctor, mike - microphone, pub - public house, noncom - noncommissioned officer);
 3) фонографічні (Dr - doctor, Sgt - sergeant, sec - second, IG-Inspector-General, NATO - North Atlantic Treaty Organization);
 4) змішані (напівскорочення) (a-bomb - atom-bomb, scific - scientific fiction, Eurasia - Europa and Asia).

Отож, у статті проаналізовано історичний аспект виникнення, розвитку та функціонування абрєвіатур та скорочень, з'ясовано причини, та, зокрема, процес утворення скорочених лексичних одиниць, способи перекладу досліджуваних явищ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєва Наталя Николаевна. Типология сокращенных лексических единиц современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Алексеєва Наталя Николаевна. – Москва, 1984. – 151с. – Библиогр. : с. 132-151.
2. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. – Москва, 1972. – 156 с.
3. Горшунов Юрий Владимирович. Прагматика аббревиатуры : дис. ... д-ра филол. Наук : 10.02.04 / Горшунов Юрий Владимирович. – Москва, 1999. – 299 с. – Библиогр. : с. 243-287.
4. Дюжикова Екатерина Андреевна. Аббревиация сравнительно со словосложением: структура и семантика (на материале современного английского языка) : дис. ... д-ра филол. Наук : 10.08.06 / Дюжикова Екатерина Андреевна. – Москва, 1997 – 340 с. – Библиогр. : с. 287-332.
5. Зацний Ю.А. Неологизми англійської мови 80-90 років ХХ століття. – Запоріжжя: РА "Тандем-У", 1997. – 396 с.
6. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава современной англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. – 431 с.
7. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової літератури на українську мову. – К.: Політична думка, 1997. – 300 с
8. Клименко О.Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем: Дис...канд. філол. наук: 10.02.04/ Запорізький держ. ун-т – Запоріжжя, 1999. – 198 с.
8. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. – Москва : Наука, 1981. – 200с.
9. Медвідь О.М. Комп'ютерний сленг // Вісник СумДУ. – 2005. - №6 (78). – С. 50-56. -10
10. Снікєєва Є.М. Особливості перекладу комп'ютерних термінів на українську мову //Вісник СумДУ. – 2001.– №5 (26). – С. 54-59.

Татарчук В.

Науковий керівник – доц. Панченко В.В.

ЮРИДИЧНИЙ ПЕРЕКЛАД В КОНТЕКСТІ КОРЕЛЯЦІЇ МОВИ, СУСПІЛЬСТВА І КУЛЬТУРИ

Юридичний переклад – це переклад текстів, що відносяться до області права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами. Оскільки право є наочною областю, пов'язаною з соціально-політичними і культурними особливостями країни, юридичний переклад є складним завданням. Для адекватної передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути особливо точною, ясною і достовірною [1, с.130].

В переклодознавстві такий вид перекладу рахується як один із найскладніших видів перекладу. Його складність обумовлена такими чинниками:

1. Специфічність юридичної "мови", наявність складних і заплутаних юридичних формулювань та кліше, дуже великі та архаїчні фрази та звороти.

2. Необхідність розуміння адекватного перекладу. Такий переклад вимагає юридичної освіти чи глибоких спеціальних правових знань у перекладача (зокрема, англо-саксонська система права, побудована на понятті прецеденту, таким чином вона відрізняється від інших правових систем)

3. Висока ціна помилки, тобто, велика відповідальність, що лягає на перекладача.

4. Комплексний характер, тобто сполученість перекладу із супровідними юридичними послугами, такими як нотаріальне засвідчення перекладу та легалізація (апостиль), причому такі послуги надає не перекладач, а нотаріуси та юристи, тобто, дії які лежать поза сферою контролю перекладацьких агентств, які не несуть відповідальність за результат. [5]

Залежно від типу юридичних документів, що перекладаються, юридичний переклад розподіляється на:

- переклад законів і нормативно-правових актів і їх проектів;
- переклад договорів;
- переклад юридичних висновків і меморандумів;
- переклад апостилів і нотаріальних свідоцтв;
- переклад установчих документів юридичних осіб;
- переклад довіреностей;

Юридичні документи і теоретичні роботи повинні перекладати тільки професійні перекладачі, які спеціалізуються на юридичному перекладі. Як правило, вони мають відповідну юридичну освіту або, як мінімум, значний досвід перекладів юридичної тематики. Крім цього юридичний переклад не допускає двозначностей і вільних трактувань: це може призвести до порушення прав зацікавлених осіб. На перекладача лягає велика відповідальність. Помилки в перекладі на абсолютно законних підставах можуть стати причиною судового розгляду між замовником перекладу і його виконавцем. Найчастіше переклад юридичних текстів вимагає від перекладача особливої лінгвістичної майстерності, щоб знаходити в мові перекладу еквіваленти тих понять, які використані в оригінальному тексті.

Одним з важливих етапів перекладу документів є редакція. Переклад юридичних документів обов'язково підлягає перевірці юристом. Помилки у перекладі тексту договору можуть призвести, наприклад, до спричинення матеріального збитку і пред'явлення судового позову, за що несе відповідальність перекладач.

Під час перекладу тексту з області права перекладачеві не можна забувати наступне: початковий текст організований відповідно до правової системи, наявної у конкретній країні, що знаходить своє віддзеркалення у юридичних формулюваннях цього тексту, а текст перекладу призначений для використання в рамках іншої правової системи з характерними саме для неї юридичними формулюваннями.

Крім термінологічних лакун, або відсутності відповідних лексичних еквівалентів, перекладачеві слід пам'ятати, що текстові конвенції в початковій мові часто залежать від культурних особливостей і можуть не відповідати конвенціям тексту перекладу.

У мовних конструкцій, як зазначає Гамзатов, характерних для вихідної мови, немає прямих еквівалентів у мові перекладу [2, с.51.] У зв'язку з цим до завдань перекладача входить віднайдження конструкцій в мові перекладу, які мають функції, аналогічні функціям конструкцій початкової мови [4].

Як робочі джерела інформації перекладачі юридичних текстів часто звіряються з юридичними словниками, особливо з двомовними. До них слід відноситись з обережністю, оскільки більшість двомовних юридичних словників — низькоякісні і їх використання може привести до помилок в перекладі. При цьому з метою юридичного перекладу на загальні двомовні словники взагалі не можна спиратись [1, с. 131].

Неодмінним етапом процесу юридичного перекладу документів є редагування тексту перекладу іншою особою, бажано юристом, або консультативний переклад.

Консультативний переклад – вид інформаційного перекладу, здійснюється звичайно в усній формі, включає елементи анотування, реферування і вибіркового перекладу з листа, виконується, як правило, у присутності замовника, який відразу уточнює аспекти змісту тексту-оригіналу, які його цікавлять.

Перекладач-консультант допомагає спеціалістам, які слабо знають іноземну мову, зрозуміти про що йде мова. Спеціаліст може спитати про що йдеться в тій чи іншій статті, і перекладач-консультант повинен зробити анотацію або реферат на наявний у нього матеріал; але в будь-якому випадку потрібно ретельне вивчення контексту.[3, с. 25].

Відмінною рисою перекладу текстів з юриспруденції є юридично завірений переклад. Юридично завірений переклад – переклад, виконаний сертифікованим перекладачем або завірений в нотаріальному порядку.

Здійснюючи переклад юридичного тексту, перекладач навмисно відступає від структурної і смислової відповідності між двома сторонами комунікації на користь їх рівноцінності в плані дії [1, с.133].

Юридичний документ, письмовий носій перекладної юридичної інформації, має текстові особливості, своєрідне мовне вираження. Не дивлячись на наявні суперечності в поглядах учених-лінгвістів і юристів, більшість погоджуються з тим, що будь-який текст має лексичну, логічну і граматичну основи, певним чином організований з метою передачі інформації. Немає сумніву, що юридичні тексти у перекладі з іноземної мови мовою перекладу незалежно від їх функціонального призначення і прагматичної ролі мають такі ж основи.

Юридичний переклад, як і будь-який переклад галузевої літератури потребує значної бази знань перекладача та обізнаності у різних сферах діяльності і наукових галузях. Особливо, якщо справа стосується перекладу текстів англійської мови українською і навпаки, адже Україна і Великобританія (і звичайно ж США) належать до різних правових систем. Україна – унітарна та правова держава.

Великобританія та США належать до англосаксонської правової системи. Це зумовлено особливостями географічного положення, історичного розвитку і культурних традицій країн, і як наслідок юридичні документи – контракти, договори, угоди, домовленості – значно різняться за своєю структурою і відрізняються вживаною лексикою, існуючими поняттями.

Отже, перекласти текст юридичної тематики, означає не лише бути обізнаним в галузі юриспруденції та дати еквіваленти наявні в словнику іншомовним термінам, а передати зміст, смисл документу таким чином, щоб він був зрозумілим читачеві, який не володіє мовою оригіналу і не знає всіх тонкощів правової системи країни мови оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власенко С. В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализмы в языковой паре английский-русский//Филологические науки в МГИМО. Сборник научных трудов. – М.: МГИМО(У), 2005. – №21. – С. 129–140
2. Гамзатов М. Г. Техника и специфика юридического перевода: Сб.статей. – СПб., 2004.
3. Гредина И.В.Перевод в научно-технической деятельности: учебное пособие / И.В. Гредина. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2010. – 121 с.
4. <http://www.justinian.com.ua/author.php?id=556>
5. <http://elger.ru/archives/151#more-151>

Струганець Ю.

Науковий керівник – доц. Панченко В. В.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ФУТБОЛЬНИХ ТЕРМІНІВ

Сьогодні футбол – це соціокультурний феномен, що не знає національних кордонів. Чемпіонат Європи із футболу 2012 року черговий раз увиразнив значення цієї гри для європейської спільноти. Перед початком Євро-2012 в Україні було побоювання, чи мовний бар'єр (недостатній рівень володіння громадянами України іноземними мовами) не завадить проведенню чемпіонату. Але футбольне дійство відбулося. У редакційній колонці офіційного видання UEFA.direct (липень 2012 р.) президент УЄФА Мішель Платіні зазначив, що Євро-2012 став справжнім святом футболу. Мішель Платіні також підкреслив, що європейський футбол може пишатися тим, в якому світлі він був представлений на цьому турнірі: прекрасні матчі, високі технічні стандарти та чудові стадіони, заповнені пристрасними вболівальниками. Ми ж додамо до цього переліку ще один важливий компонент – успішну футбольну комунікацію, вивчення якої є актуальною лінгвістичною проблемою.

Зауважимо, що здійснено чимало досліджень, присвячених спортивній термінології загалом. Футбольну ж лексику лінгвісти студіювали лише принагідно [2; 4; 5]. Мета нашої розвідки – проаналізувати особливості англо-українського перекладу футбольних термінів.

Кожна терміносистема являє собою не просто сукупність термінів, а складне структуроване об'єднання, що інтегрує загальнонаукову та спеціальну інформацію. Терміноодиноці виступають як вербальні репрезентанти нового знання, його осмислення та розвитку. Термін – це “лінгвістичний знак наукового (логічного) поняття, смисл якого встановлюється дефініцією” [1, с. 6].

Футбольна лексика об'єднує футбольну термінологію (терміни, що позначають певні абстраговані поняття цієї галузі спорту), номенклатуру (назви спортивних команд, назви гравців), прощарок загальноживаної лексики, яка служить для опису термінологічних понять, а також професіоналізми.

Більша частина футбольних термінів запозичена з англійської мови й усталилася в інших мовах. Порівняймо лексеми в англійській, німецькій та українській мовах: *goal – Tor – гол; penalty – Elfmeter – пенальті; offside – Abseits – офсайд; pass – Pass – пас; sector of the stadium – Sector des Stadions – сектор стадіону; foul – Foul – фол; football – Fussball – футбол; league – Liga – ліга; hat trick – Hattrick – хет-трик; champion – Meister – чемпіон; goalkeeper – Keeper – голкіпер; libero – Ausputzer – ліберо; striker – Sturmstipitze – страйкер; feint – Finte – фінт; final – Endspiel – фінал.*

Із погляду перекладацької практики усі елементи денотативної системи вихідної мови поділяються на дві групи: 1) ті, що вже мають відповідники в мові, на яку здійснюється переклад (наприклад, *game – гра, rest – перерва*); 2) ті, що (ще) не мають відповідників у мові перекладу (наприклад, *lateral – латераль, winger – вінгер*). Перші В. І. Карабан називає одиницями, що мають еквіваленти у мові перекладу, а другі – безеквівалентними одиницями. “Еквівалентні одиниці поділяються на одноквівалентні (тобто такі, що мають тільки один перекладний відповідник, ...і багатоквівалентні, тобто такі, що мають два або більше перекладних відповідники” [3, с. 278].

При перекладі футбольних термінів з англійської мови на українську спостерігаємо два види еквівалентних одиниць. Мають тільки один перекладний відповідник такі терміни: *take advantage of the chance (to), seize a chance (to) – використовувати момент; tackle an opponent (to), charge (to), recover the ball (to) – відбирати м'яч у суперника; charge from behind (to), tackle an opponent from behind (to) – відбирати м'яч з-заду; lose one's marker (to), make space (to), free oneself from making (to) – відкриватись; high ball, high pass, high cross, aerial pass – навис та ін.*

До футбольних термінів, що перекладаються двома чи більше відповідниками, належать: *free kick goal – гол з карного удару, гол зі штрафного; short pass – короткий пас, коротка передача; linesman – лайнсмен, боковий арбітр; withdrawn forward – відтягнутий нападник, відтягнутий форвард.*

Суттєвим у нашому дослідженні є питання про довжину футбольного терміна. Як відомо, межа між терміном і термінологічним описом нечітка. Крім зовнішніх критеріїв (звернення до словників та енциклопедій, наявність визначення терміна у тексті), для ідентифікації терміноодиноці слід використовувати, як рекомендує С. М. Дерба, внутрішній, лінгвістичний критерій (відтворюваність у текстах, семантичну цілісність словосполучення, ступінь уживаності) [1, с. 11]. Таким чином установили, що до футбольної термінології належать однослівні терміноодиноці і терміни-словосполучення.

Переклад **однослівних термінів** здебільшого відбувається за двома моделями: слово вихідної мови передано: 1) **однослівним відповідником** (*amateur – амадор, referee – арбітр, outsider – аутсайдер, running – біг, scorer – бомбардир*); 2) **двочленим словосполученням** (*scorer – автор гола, lob (to) – бити парашутом, participate (to) – брати участь, obstruct (to) – блокувати удар, clearance – вибивання м'яча, ejection – вилучення з поля*); 3) **багатокомпонентним терміном** (*attack – атака воріт суперника, kick-off – введення м'яча в гру, promotion – вихід у вищу лігу, retreat – відхід команди в захист*).

Оскільки у футбольній лексиці констатуємо високу продуктивність складених найменувань, частотні моделі англо-українського перекладу двочлених, тричлених і багатокомпонентних конструкцій.

Переважно **двокомпонентні футбольні терміни** мають таку будову:

“Adj. + Noun in Nominative case, singular”, де Adj. – це прикметник, а Noun in Nominative case, singular – це іменник у Н. в. в однині: *unsporting gesture – антиспортивний жест*,

aggressive player – агресивний гравець, *charity match* – благодійний матч, *goal area* – воротарський майданчик, *cannonball shot* – гарматний постріл, *yellow card* – жовта картка.

“Noun + Noun”: *game analysis* – аналіз гри, *assistant referee* – асистент арбітра, *refereeing crops* – бригада арбітрів, *headed goal* – гол головою, *penalty goal* – гол з пенальті, *ball control* – ведення м'яча, *consolation goal* – гол престижу, *heel goal* – гол п'ятою, *local team* – господар поля, *hand ball* – гра рукою, *substitute player* – гравець на заміні.

У перекладацькій практиці спостерігаємо також численні випадки, коли **двочленні** англійські **терміни** перекладено українською мовою за такими моделями:

одним словом (*own goal* – автогол, *playing position* – ампула, *football boots* – бутси, *inside forward* – вінгер);

трьохкомпонентним терміном (*frontal attack* – атака з глибини поля, *corner arc* – дуга кута поля, *halfway line* – лінія середини поля, *center mark* – позначка центра поля, *cross a highball (to)* – віддавати передачу верхом, *attack failure* – втрата м'яча в атаці, *fair charge* – гра без порушення правил, *offside player* – гравець у положенні поза грою);

терміном із чотирьох елементів (*legal charge* – атака суперника в рамках правил, *illegal charge* – атака суперника з порушенням правил, *close dribble* – дриблінг на малому шматку поля, *long dribble* – дриблінг на великій частині поля).

Для **трикомпонентних** футбольних **термінів**, що функціонують в англійській мові, характерні кілька моделей перекладу:

двокомпонентним терміном (*attacking midfield player* – атакувальний півзахисник, *attack through the center (to)* – атакувати центром, *perform a scissors kick (to)* – бити ножицями, *make a save on penalty (to)* – відбити пенальті, *distract opponent's attention (to)* – відволікати суперника, *make a save on a penalty (to)* – відбити пенальті, *counter attacking tactic* – гра на контратаках);

трьохкомпонентним терміном (*cancel match result (to)* – анулювати результат гри; *right wing attack*, *attack on the right* – атака правим флангом, *shot over the crossbar (to)* – бити вище воріт, *penetrate the penalty area (to)* – входити у карний майданчик, *first team player* – гравець основного складу, *blow the final whistle (to)* – дати фінальний свисток, *top corner goal* – гол, забитий у дев'ятку, *boundary of the penalty area* – лінія карного майданчика);

чотирьохкомпонентним терміном (*perform an illegal charge (to)* – відібрати м'яч з порушенням правил).

Особливі труднощі у діяльності перекладача викликають **багатокомпонентні** футбольні **терміни**: *collective action to win the ball*, *team effort to win the ball* – колективний відбір м'яча, *leave the player on the bench (to)* – залишити на лавці запасних, *player in a passive offside position* – гравець в пасивному положенні поза грою, *goalkeeper coming off his goal line* – вихід воротаря з воріт.

У футбольній комунікації виявили також **однослівні** та **двослівні** англійські **терміни**, які перекладаються українською мовою **багатокомпонентними моделями аналітичного способу творення із підрядним реченням** у ролі атрибута, як-от: *leader* – команда, що очолює турнірну таблицю; *outsider* – команда, що замикає турнірну таблицю; *defending team* – команда, що захищається; *attacking team* – команда, що атакує. Проте такі моделі непродуктивні.

Отже, футбольна термінологія репрезентує понятійно-класифікаційну систему, у якій переважають видові поняття. Саме цим можна пояснити велику кількість аналітичних терміноодиниць на позначення явищ зі сфери футболу в англійській та українській мові. Серед багатокомпонентних футбольних термінів домінують двочленні і тричленні конструкції. У ракурсі англо-українського перекладу терміносполук виявлено широкий діапазон типових моделей. Вважаємо, що футбольна термінологія як динамічний сегмент мовної практики соціуму потребує перманентних наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дерба С. М. Українська термінологія в галузі прикладної (комп'ютерної) лінгвістики (логіко-лінгвістичний аналіз): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / С. М. Дерба / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с.

2. Дубяк М. Б. Ієрархічна структура найменувань фізичної дії на об'єкт у футбольній термінології (на матеріалі французької та іспанської мов) / М. Б. Дубяк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – № 17. – Луцьк, 2009. – С. 111–115.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
4. Коваль Р. Синонімія у французькій футбольній лексиці / Р. Коваль // Молода спортивна наука України. – 2010. – Т. 2. – С. 107–112.
5. Мова футболу. Шестимовний словник футбольної лексики / уклад.: Р. С. Помірко, М. Б. Дубяк, Т. Р. Іваньо, М. І. Проців. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2009. – 100 с.

Загнійної М.

Науковий керівник – доц. Олійник Т.С.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДУ ЕМОЦІЙНО–ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена специфіці перекладу дитячої літератури. Актуальність цієї роботи пов'язана з появою все нових перекладів дитячих творів, як канонічних так і новітніх, а також визначається перспективністю подальшого дослідження стратегій перекладу дитячої літератури на основі естетичного сприйняття твору дітьми та вивчення впливу перекладної дитячої літератури на формування особистості.

Метою роботи є дослідити специфіку перекладу дитячої літератури і проаналізувати функції та особливості перекладу емоційно – експресивної лексики та її вплив на цільову аудиторію.

Предметом роботи є переклад дитячої літератури в контексті емоційно-експресивної лексики.

Дитяча література – це особливий вид літератури, який виконує важливі функції і головним завданням якого є формування особистості дітей, ознайомити їх з іноземною культурою та розширити їхній світогляд. Все це зумовлює специфіку перекладу дитячої літератури та потребує систематизованого підходу до використання перекладацьких стратегій. Переклад дитячої літератури є особливим, оскільки має специфічного адресата. Прагматичний аспект перекладу розглядається з трьох різних точок зору. По-перше, з'являється питання про передачу прагматичних значень слів оригіналу. По-друге, прагматика перекладу трактується як прагматичне завдання конкретного акту перекладу. По-третє, висувається вимога адаптації перекладу з метою забезпечити рівність комунікативного ефекту в оригіналі та перекладі.

Художня мова – це обличчя поета, його внутрішня сутність, свідчення майстерності, образності, багатства мислення тощо. Адже неможливо з допомогою одних лише словників засвоїти навіть предметно-сміслові, не кажучи вже про функціональні значення, художні знаки. Передача художньої інформації потребує навіяння і збудження, а їх не можна здійснити без активної роботи асоціативного механізму [2, с. 1].

Останнім часом дослідження вказаної проблеми зацікавило як лінгвістичних, так і психолінгвістичних. Експресія – це не тільки емоційна якість мовлення, завдяки якій воно набуває стилістичної маркованості і стає спроможним передати певний нетривіальний зміст, але й складна стилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного [2, с. 1].

Експресивність тісно пов'язана з емоційністю, що призвело до ототожнення деякими вченими цих понять. "Експресія пов'язана не лише з емоційним та образним (художнім), а й іншими планами вислову – вольовим, естетичним, соціально-оцінним, семантичним, нормативним і т. п." Тому експресивність набагато ширша за емоційність у мові [1, с. 92].

Основа лексичного складу мови становить загальноживана лексика, що вживається в різних жанрах усіх стилів і є стилістичним тлом (фоном) для інших шарів лексики, яким притаманне певне стилістичне забарвлення. Для загальноживаної лексики не властиве оцінне чи емоційно-експресивне забарвлення. Емоційно-експресивні слова, крім понятійного, мають ще й емоційне значення, вказують на позитивну або негативну оцінку й тому мають експресію (тобто сильне вираження змісту чи емоцій). Така лексика служить для інтенсивного вираження

почуттів, емоцій, позитивних чи негативних оцінок, вона здатна викликати уявлення й асоціації.

Мова народу надає письменнику в розпорядження велику кількість емоційно забарвлених слів, що відрізняються яскраво вираженою експресивністю. Ці мовні засоби виділяються у складі лексики завдяки тому, що їх номінативні значення ускладнені оцінно-характеристичними значенневими відтінками. В залежності від своєрідності цих оцінних характеристик у складі цієї лексики відрізняються:

- 1) слова зі значенням пестливості (*дідуньо, березонька, голубонька*);
- 2) слова, що виражають вибачливу іронію (*злодюжка, працівничок*);
- 3) слова, що використовуються для вираження зневажливої та презирливої оцінки (*дівчисько, писака, скиглій, канюка*);
- 4) слова зі значенням збільшуваності (*голосище, ножища*);
- 5) лайливі слова (*падлюка, мерзотник, дурень*) [5, с.224-226]

Емоційна лексика усвідомлена також як слова, що містять позитивну або негативну оцінку того, що називається в слові (пестливі, лайливі слова, вигуки) та як образне вживання похідних слів завдяки гіперболі. Отже, тут безумовної протилежності між емотивністю й емоційністю не простежуємо. Емоційність для І. В. Арнольд тісно пов'язана з оцінкою. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, оцінка “застосовується до всього, що спрямоване на облагороджену модель малого й великого світу, тобто на те, що людина вважає добром. Це найвище добро лінгвістика визначити не може, але вона здатна підтвердити, що вживання загальнооцінних предикатів (добрий і добре, поганий і погано) зумовлене ставленням до ідеалізованої моделі світу” [5, с.175].

Щодо специфіки поняття “*емотивна лексика*”, то ним уперше в лінгвістиці зацікавився російський вчений В. І. Шаховський, розробивши його в дисертаційному дослідженні “Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка)” (1988). *Емотивна лексика*, як стверджує учений, лексика “с явной, всем известной и постоянной эмотивностью, адекватно понимаемой коммуникантами и вне контекста и в контексте” [10, с. 200].

У концепції Л. Г. Бабенка семантична категоризація емоцій здійснюється передусім у царині лексики, яка називає емоції. Учений вважає, що саме в ідентифікаційній емотивній лексиці емотивні смисли експліцитні, більш стійкі і стабільні, тому пропонує називати всю сукупність засобів, якими означають назви емоцій і емоційно забарвлені слова із чуттєвим фоном, *емотивною лексикою* [10, с.176].

З позицій Ю. І. Гамаюнової, назви емоцій – це семантично самодостатня, гомогенна, синтагматично й парадигматично організована група, яка органічно входить до більш широкої тематичної групи психологічних явищ, процесів і належить до так званої лексики «невидимих світів» [8, с.176].

На особливу увагу заслуговує лаконічне визначення емотивної лексики, авторами якого є М. Я. Блох і Н. А. Резнікова: “емотивна лексика – це слова, які мають у своєму значенні сему емотивності” [10, с.177].

Для того, щоб проаналізувати застосування емоційно – експресивної лексики, ми розглянемо декілька прикладів із перекладу творів Р. Кіплінга «Слоненя» та «Ріккі Тікі Таві». Казки, окрилені теплом і радістю, починаються з чарівного звертання до дитини: «Це тільки тепер, милий мій хлопчик, у слона є хобот». Перший переклад казки “Слоненя” був здійснений В. Ткачевичем у 1907 році. Цей текст рябіє прикладами буквального тлумачення першотвору, що цілком зрозуміло з огляду на час створення тексту. Наприклад, у цього перекладача “a new Elephant” – це насправді “новий слон”. В. Ткачевич дає тлумачення, зовсім незрозуміле й неадекватне у своєму лексичному оточенні [7, с. 125].

Основною проблемою при перекладі експресивних слів є збереження стилістичної маркованості одиниці, оскільки часто перекладач прагне передати денотативне значення, втрачаючи при цьому конотат. Традиційно до засобів вираження емоцій належать емпатичні конструкції типу *It is(was)+smth(smb)+-+that (who)...*, конструкції з відносним займенником *what*, конструкції з інверсією, а також псевдо порівняльні конструкції [9, с.2]. Крім того, експресивне забарвлення мають еліптичні речення, повтори слів та виразів, паралельні конструкції та номінативні речення (*у казці Р. Кіплінга «Ріккі Тікі Таві»*):

... *It is a mongoose who is eaten up from nose to tail with curiosity.*

... Це мангуст, у якого від носика до кінчика хвоста, гризе безнастанна цікавість [6, с. 85].

Такий засіб вираження емоцій, як **повтор слів та виразів**, є теж характерним і для англійської, і для української мов (у казці Р. Кіплінга «Слоненя») :

...*his tall aunt the Ostrich spanked him with her hard, hard claw.*

... довгонога тітка Страусиха біла його за це своїми твердими-твердими кігтями [6, с. 67].

Емоційність у мові часто створюється за допомогою **інверсії**, а саме зворотним порядком слів, викликаним стилістичними або смисловими вимогами (у казці Р. Кіплінга «Ріккі Тікі Таві») :

... *All that day he spent roaming over the house.*

... Цілісінський день він тільки те й робив, що нишпорив по всіх кімнатах і кутках [6, с. 86].

Для вираження емоцій в англійській мові існують дуже різноманітні засоби на різних структурно-семантичних рівнях. При цьому головним завданням перекладача віднайти адекватні засоби відображення всієї палітри відтінків емоціональних почуттів та висловлювань героїв художніх творів.

Тема є надзвичайно актуальною та цікавою, потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васютенко І. О. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 58. Філологічні науки .
2. Власенко В., Яцик С. Емоційно – експресивні засоби та їх стилістичні функції.
3. Здражко А.Є. Переклад дитячої літератури : « Очуження» чи « Одомашнення» [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Stling/2011_5_1/549_552.pdf
4. Зорівчак Р. Перекладна література для дітей як чинник формування особистості // Іноземна філологія / Р. Зорівчак. - К.: Український науковий збірник, 2007. - С. 3-9.
5. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. М.: Издательство Московського университета, 1961. – 520 с.
6. Кіплінг Р. Такі самі оповідки. – К.: Темпора, 2012. – 272с.;іл
7. Мосьпан Н.В. М 84 Семіолінгвістичний аспект українських перекладів казок Р. Кіплінга : монографія / Н. В. Мосьпан. – К. : “Освіта України”, 2011. – 279 с.
8. Ребрій О. В. Творчі виміри перекладу дитячої літератури
9. Усик Г. Н., Пагурець Е. І., Андросюк А. Л. Особенности перевода эмоционально окрашенных англоязычных высказываний.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе (на материале английского языка) : дис.... доктора филол. наук : 10.02.04 / Шаховский Виктор Иванович. – М., 1988. – 402 с.

Бодзян Р.

Науковий керівник – доц. Кравець С.В.

ШЛЯХИ ТА СПЕЦИФІКА ВИБОРУ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ КІНОФІЛЬМІВ

Переклад являє собою важливу складову розвитку та функціонування культури. У теоретичному плані нове трактування поняття «культура» отримало подальший розвиток у двох напрямках. З одного боку, почала формуватися нова наукова дисципліна «культурологія» як важлива частина глобальної науки про людину. З іншого боку, традиційна проблема «мова і культура» отримала нову значущість і масштабність. Мова як знаряддя вербальної комунікації є найважливішою частиною культури, і всі особливості його структури і функціонування можуть вважатися проявами культури відповідного мовного(або етнічного) колективу [8, с. 41].

У дослідженні перекладацької діяльності важливими чинниками є особливості мови, прямо або опосередковано зумовлені культурою носіїв мови [4, с. 64]. Подібні особливості можуть виявлятися на різних рівнях мовної структури, у правилах вербальної комунікації, у способах опису позамовної реальності. Легко демонструється соціально-культурна детермінованість словникового складу мови.

Дослідники вважають, що переклад назв фільмів можна порівняти з перекладом афоризмів та прислів'їв, тому що вони мають схожі текстові ознаки і принципово схожий підхід до перекладу [1, с. 242]. Серед великої кількості засобів здійснення перекладу потрібно використовувати лише ту, яка необхідна для найбільшого наближення назви-перекладу до оригіналу, враховуючи такі важливі критерії, як структура, виразність та інформативність. Отож, процес передачі назви кінострічки варто починати із комплексного аналізу загального сюжету картини та зіставлення його з назвою, виявивши мету її використання. Тільки за такої умови можна зрозуміти, який засіб мови перекладу повинен бути використаний. За статистикою, найбільш поширеною трансформацією при перекладі виступає модифікація, що надає перекладачеві певної свободи та простору для творчого підходу [2, с. 174]. Ще одна спільна риса між художньою літературою та фільмами в тому, що їхні назви майже ніколи не містять слів з однозначною співвіднесеністю, оскільки їх змістовний бік характеризується надзвичайною узагальненістю. Лише назви, що є особистими іменами, топонімами та термінами, передбачають переклад за допомогою однозначного еквіваленту [1, с. 244].

Ю.М. Лотман у своїй роботі «Семіотика кіно та кіномистецтва» зазначив: «Фактично уся історія кіно як мистецтва – череда відкриттів, які мали за мету зігнання автоматизму з усіх ланцюгів, які підлягають художньому вивченню. Кіно перемогло рухому фотографію, зробило її активним засобом пізнання дійсності. Відтворюваний ним світ – одночасно й сам об'єкт, і модель цього об'єкту» [7, с. 22].

Крім того, при здійсненні передачі назв іноземних фільмів на українську мову виникає проблема через полісемію англійської мови. У разі виникнення таких складнощів важливу роль відіграє контекст. У мовознавстві виділяється вузький та широкий контекст. Під час перекладу назв художніх фільмів перекладачі спираються на широкий контекст, який охоплює весь фільм у цілому [5, с. 33].

Незважаючи на те, на що спирається перекладач під час перекладу назви фільму, існує три етапи-стратегії перекладу назв англомовних художніх фільмів: прямий переклад, трансформація назви, тобто використання перекладацьких трансформацій, та заміна назви фільму [6, с. 54].

Культура поділяється на масову і елітарну. Так і кінематограф ділиться на класи. Виділяють 2 класу кіно: клас «А» і клас «В»

Кіно класу «А» (англ. A-movie) часто розуміють як щось велике, значне. Раніше до кіно класу «А» відносилася тільки продукція найбільших студій Голлівуду, так званих «мейджорів» (до них зараховують до сих пір «Уорнер Бразерс», «Коламбія Пікчерз», «XX століття - Фокс», «Парамаунт», «Буена Віста», що включає в себе компанію Уолта Діснея. Всі фільми дрібних незалежних компаній, що визначаються терміном «інді» (незалежні), включалися в категорію «Б». Таким чином, до класу «А» останнім часом найкраще відносити те, що виходить в прокат в кінотеатрах і має збори.

Правильний вибір трансформації при перекладі назви фільму – це перший крок до успішності самого фільму. Більшість кінофільмів – це не лише культурний феномен, який відображає соціокультурні пріоритети суспільства, але й засіб формування картини світу, як окремої особистості так і лінгво-культурного суспільства в цілому. Дуже часто саме фільми стають чи не єдиним джерелом та засобом створення обліку іншої культури. Прикладом цього можуть бути американські кінофільми, за допомогою яких ми можемо побачити картину американського способу життя, особливості міжособистісних відносин, систем цінностей та інших речей. У перекладацьких дослідженнях визнано, що трансформації при перекладі обумовлені різними факторами. За останні часи трансформації досліджуються з позиції особливостей когнітивних процесів, специфіки картини світу, яка відображається в різних жанрах фільмів. Саме тому правильний вибір трансформації може донести до глядача певну частку насиченості інформацією, а саме – назву. Вдалих переклад допоможе зрозуміти загальну сюжетну лінію та викликати достатньо заінтригованості, необхідної для виникнення бажання переглянути певну кінострічку.

Існує багато класифікацій засобів трансформації. Професор В.Н. Комісаров виділяє такі типи лексико-семантичних трансформацій:

- конкретизація (коли слова в англійській мові мають більш ширше семантичне значення і не мають конкретного еквіваленту в українській мові);

- генералізація (коли вужче семантичне значення замінюється більш ширшим);
- смисловий розвиток (переклад завдяки контекстуальній та логічній зміні предмета, процесу або ознаки);
 - антонімічний переклад (переклад за допомогою слова з протилежним значенням до слова, що вживається в оригіналі);
 - додавання слів під час перекладу задля пояснення;
 - пропуск слів під час перекладу;
 - компенсація (передача змістового значення не тими засобами, що були застосовані в оригіналі) [3, с. 176–185].

Чимало людей цілком переконані у тому, що фільми потрібно дивитися тільки в оригіналі. І в цьому є раціональне зерно, адже недоліки перекладу та дубляжу часто позбавляють глядача щонайменше автентичних жанрів, а іноді і зовсім змінюють суть показуваного. Ще більшою проблемою постає переклад назв фільмів, зокрема, невдалі адаптації чи вибір недоцільної трансформації.

При смисловій адаптації важливо не відхилятися від оригіналу і не «перестаратися» із творчою адаптацією назви. Наприклад, фільм «In her shoes» (дослівно «В її шкірі») переклали як «Подалі від тебе», хоча ближче до оригіналу було б «На її місці». В перекладі «Public Enemy», який звучить як «Джонні Д» висхідний смисл взагалі втрачений, а назва не дає глядачу ніякої інформації. В назві «Доказ смерті» – «Death Proof», перекладач притримується майже дослівного перекладу, хоча після перегляду фільму його краще було б перекласти як «Той, кого не можна вбити».

Крім того використовується засіб опущення. Наприклад, «Three Burial of Melquiades Estrada» в українському перекладі отримало назву «Три могили». Якби перекладач залишив ім'я Мельхіадес, а ще й прізвище Естрада, то назва стала б надто важкою, крім того не несла б ніякої інформації, а лише створювала б труднощі для розуміння. Ще один приклад, це переклад фільму «A Love Song for Bobby Long» як «Любовна лихорадка», де ім'я героя в перекладі опустили і повністю трансформували назву. Наскільки виправданий такий вибір стратегії сказати важко.

Важливою складовою адаптації фільмів є його жанрова адаптація. Серед стратегій перекладу жанрова адаптація набирає все більших обсягів та популярності. Наприклад, «Gun Shy» – «Супершпигун». Мелодрама «Declare Noaire» (дослівно «Об'ява розкладу») в українському прокаті відома як «Історія кохання». Назва детективу «City by the Sea» в українському перекладі адаптовано до жанру – «Остання справа Ламарк», а назва фільму жахів «She Creature» в українському перекладі більше відповідає «жахливому» жанру: «Страхіття з безодні».

У багатьох випадках еквівалентне відтворення змісту оригіналу здійснює і передачу прагматичного потенціалу перекладу. Проте присутність рецептора перекладу у іншій мові, культурі приводить до того, що еквівалентний переклад стає прагматично неадекватним. В цьому випадку перекладачу потрібно здійснювати прагматичну адаптацію перекладу, додаючи у текст необхідні зміни. У перекладацькій практиці найбільш часто використовують чотири типи прагматичної адаптації.

Всі чотири типи адаптації застосовуються при перекладі назв фільмів. В даному випадку вони поєднуються із жанровою адаптацією. Наприклад, переклад фільму «Діамантовий поліцейський». Оригінальна назва в англійській мові передбачає щось рухливе, тому ближче до оригіналу було б «Сплеск блискавки» від оригіналу «Blue Streak». Це приклад третього типу адаптації, де перекладач вирішив напряму вказати глядачам на зміст стрічки. Крім того перекладач намагався не просто назву, але забезпечити аналогічне оригіналу враження та вплив на глядачів. Наступний приклад фільм «Dead Snow», який переклали як «Операція «Мертвий сніг»». Це приклад першого типу адаптації, оскільки окрім додавання слова «операція», перекладач залишив оригінальну назву. Ще одним прикладом першого типу адаптації є фільм «Чудовий собака» – «Cool Dog». Переклад здійснений дуже точно. Перекладач змінив слово «cool» таким еквівалентом, оскільки для реципієнта слово «крутий» не асоціюватиметься зі словом «собака». Перекладач використав стилістичний прийом заміни. У назві «Професіонали» – «San-Antonio» перекладач вирішив повністю змінити висхідну назву, спираючись на зміст

самого фільму, де розповідається про поліцейських, одного з яких звати Сан Антоніо. Це третій тип адаптації. Фільм «Свідок на весіллі» це український відповідник для «The Best Man», але існує ще один варіант – «Дружба». І це перший тип прагматичної адаптації. У перекладі фільму «Kazaam» – «Джина викликали?» перекладач повністю змінив назву при перекладі, використавши заміну, в той час коли сама назва фільму носить назву джина. Цей фільм став популярним, мабуть, через вдалий переклад. Такий переклад відноситься до третього типу адаптації. В прикладі перекладу фільму «Єва: Штучний розум» – «Eva» перекладач доповнює назву інформацією з фільму задля загального розуміння картини, використавши прийом додавання, і відносить його до першого типу адаптації. Переклад назви «Роби як треба» – «Do the Right Thing» здійснений за допомогою прийому смислової заміни, так як дослівна назва перекладається як «Роби правильну річ». Проте слова «right thing» перекладач вирішив перекласти словосполученням «як треба», тобто правильно, що відноситься до першого типу адаптації. В перекладі назви «Дика штучка» – «Wild Target» перекладач фільму використав прийом додавання, опустивши слово «target», яке перекладається як «ціль» або «мішень» і додав в перекладі слову «штучка», що відповідає змісту фільму. Проте слово «target» несло собою певну інформацію. Згідно з сюжетом, фільм про вбивцю, який влюбився в свою жертву. Цей переклад можна віднести до третього типу адаптації.

Розглянемо ще декілька прикладів перекладу назв фільмів і чому перекладач вибрав саме таку назву. «Стильна штучка» – «Sweet home Alabama», незрозуміло, чим назва «Стильна штучка», цікавіша ніж «Дім рідний Алабама».

«Minority report» – «Особлива думка», що могло б бути перекладено як «Думка меншості».

Отже, основним методом нашого дослідження був аналіз назв кінофільмів, тобто аналіз форми та змісту назви у перекладі і як вона співпадає із назвою оригіналу. Зіставляючи обидва варіанти, ми виявили різноманітні перекладацькі трансформації та способи передачі назв, зокрема, додавання, опущення, заміна. Ці трансформації мають місце бути у випадку неможливості перекласти назву фільму, здійснивши дослівний переклад. Крім того, ми визначали, що переклад назв кінофільмів дуже часто здійснюється за допомогою смислової, жанрової та прагматичної адаптації.

Дана проблематика дозволяє проводити подальші дослідження даного явища, що забезпечуватиме досягнення високого рівня адекватності перекладу, а також формування соціокультурного аспекту художнього перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика : учеб. пособие. – СПб. : Союз, 2005. – 288 с.
2. Антропова А. В. Названия американских и российских кинофильмов: сопоставительная характеристика и проблемы перевода : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / А. В. Антропова. – Екатеринбург, 2008. – 217 с.
3. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1973.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Ламзина А.В. Заглавие // Введение в литературоведение / А. В. Ламзина. – М.: Высшая школа, 1999. – 204 с.
7. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман. – Таллин: Ээсти Раамат, 1973. – 122 с.
8. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208с.

Дзьоба А.

Науковий керівник – доц. Панченко В. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДЕТЕКТИВНОЇ ПРОЗИ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЕНА БРАУНА «ЯНГОЛИ І ДЕМОНИ»

На сьогодні важко залишити явище масової літератури поза увагою. Вона була і залишається цікавою для широкого кола читачів. На відміну від елітарної, вона не несе додаткового смислового навантаження, а отже читається легко і швидко. Поділ літератури на масову і елітарну не можна назвати новим, проте з появою нових творів виникає потреба поглибленого вивчення цього явища. Особливо важливим питання популярності «легкої» літератури стає для перекладачів, оскільки переклад таких творів повинен бути націленим на читача, на його рівень сприйняття. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглиблення знань про специфіку перекладу наукової термінології, мовної гри та інтертекстуальних посилань для широкого кола читачів.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних труднощів у процесі перекладу детективів та виявленні лексичних та стилістичних особливостей у романі Дена Брауна «Янголи і демони».

Об'єкт дослідження – переклад детективів як особливий вид діяльності перекладача.

Предмет дослідження – переклад мовної гри та спеціальної термінології у жанрі детективу українською мовою.

Матеріалом дослідження став роман Дена Брауна «Янголи і демони», написаний англійською мовою, та його переклади українською та російською мовами.

Зважаючи на зацікавлення українського читача іноземними детективами, виникає потреба перекладу доробку сучасних авторів детективного жанру на українську мову, а отже, і у дослідженні явищ, які не мають прямого еквівалента в українській мові, чи вимагають додаткового тлумачення.

Особливість детективного жанру та проблеми перекладу детективів досліджували: Бехта Т. О. у статті «Жанрові фрейми класичного детективу», Валуєва Н. М. у статті «Ретро-детектив як внутрішньожанровий різновид детективу», Хан О. Г. у праці «Детектив як тип тексту. Перекладознавчий аспект», Шама І. М. у статті «Гра в детектив, чи як визначити злочинця (про символіку в оригіналі і перекладі детективу)».

Проаналізувавши ці джерела можна сказати, що тема детективу не втрачає своєї актуальності, адже цей жанр постійно вдосконалюється та поповнюється новими літературними творами, які виходять за рамки класичного детективу. Сучасні автори пропонують нові сюжети та мотиви вже добре відомого жанру.

Одним з найбільш відомих письменників сьогодення, який працює у детективному жанрі є Ден Браун. Такі його романи, як «Ангели і демони», «Код да Вінчі» та «Цифрова фортеця» перекладені на більше ніж 50 мов [7]. Зважаючи на це можна сказати, що читацька аудиторія цього автора досить широка. Основною причиною популярності творів Дена Брауна можна назвати захоплюючий сюжет, несподівані відкриття та смислове наповнення романів, але деякі особливості стилю написання романів викликають труднощі у розумінні та сприйнятті.

Як правило, детективи вважаються «легкою» літературою, яку читають люди різного віку та рівня освіти, але цим і відрізняються романи Дена Брауна від інших зразків масової літератури. «Стосовно літератури «високої» принципи нормативної поетики поступово змінилися визнанням творчої свободи письменника, індивідуально-авторського начала в мистецтві слова. Однак у масовій літературі принципи нормативності збереглися майже непорушними. Звісно, це не означає, що автор творів масової літератури не може бути оригінальним. Його оригінальність реалізується через принцип варіювання в рамках готового канону (моделі, формули)» [5; с. 82].

Відомо, що наявність термінів є однією з ключових стилістичних особливостей, притаманних творам Дена Брауна. Вони дають змогу точніше передати особливості часу, і надають певної специфічності стилю автора, що допомагає вирізнити стиль Дена Брауна поміж інших авторів детективного жанру, проте для читача мета залишається тією ж, що й під час читання будь-якого іншого детективу – розгадати загадку.

«Детектив – це особливий тип оповіді. В кожному конкретному випадку, з кожною конкретною річчю, свідченням, лжесвідченням, відсутністю жодних свідчень, наша думка буде рухатись од наслідку до причини шляхом обґрунтування причин наслідками.» [4; с. 413] У

такому разі, якщо читач не може осягнути всю глибину символічного слова, то він втрачає той зв'язок з подіями, який буде тримати у напруженні до останньої сторінки так званого «ідеального читача».

З цієї точки зору романи Дена Брауна є важкими для сприйняття пересічним читачем, який не має фонових знань з міфології, релігієзнавства, літератури, фізики чи астрономії. Як правило, при перекладі використовується багато зносок з поясненнями вузькоспеціалізованої термінології, тому часто доводиться відриватися від основного тексту заради пошуку пояснення того чи іншого терміна. «Іноді інтертекстуальне посилення настільки непомітне, що коли в тексті і є певна єхидність, то за неї цілком і повністю відповідає емпіричний автор, хоча при цьому можна сказати, що сам текст не дає жодної підказки для розуміння (навіть якщо й апелює до єхидства зразкового читача, який повинен би був зрозуміти посилення на попередні твори літератури» [3; с.256].

Розглянемо вірш з роману Дена Брауна «Янголи і демони»:

*Англ.: From Santi's earthly tomb with demon's hole,
`Cross Rome the mystic elements unfold.
The path of light is laid, the sacred test,*

Let angels guide you on your lofty quest. [6; с. 374]

Цей вірш є основою подальшого розвитку сюжету, оскільки у кожному слові й у самій його формі зашифрована загадка. Символічне значення вірша не дозволяє нічого змінювати, тому він повинен бути написаний п'ятистопним ямбом, бо це є умовою розгадки. Також не можна опустити жодного слова, бо вони є символічними і якщо замінити їх на більш милозвучні, тоді стане незрозумілим хід думок головних героїв.

Оскільки дотриматися всіх вищеназваних умов і збереження милозвучності висловлювання може стати непосильним завданням, перекладач повинен чимось пожертвувати. Для того, щоб зрозуміти важливість точного дотримання параметрів тексту оригіналу, порівняємо переклади російською та українською мовами.

*Рос.: Найди гробницю Санти с дьявольской дырой...
Таинственных стихий четверка жаждет боя.
Уже сияет свет; сомненья позабудь,
И ангелы чрез Рим тебе укажут путь. [1; с. 70]*

Основним недоліком цього перекладу є недотримання форми вірша. В тексті оригіналу сказано, що вірш повинен бути писаний п'ятистопним ямбом, оскільки ця форма є символічною для ілюмінатів, а у перекладі зміст вірша передано шестистопним ямбом, що порушує задану умову.

*Укр.: Земний гріб Санти, демона діра, -
Звідтіль стихіям тайним вже пора
Крізь Рим сюди прокласти світла путь.
Хай янголи у пошуку ведуть [2; с. 220].*

У цьому перекладі було збережено і форму, і основний зміст вірша, тому автору перекладу не доведеться приписувати прихований зміст вірша самим головним героям.

Щодо перекладу спеціальної термінології, то в українському перекладі вона зазвичай пояснюється в тексті, дуже рідко зносками в кінці сторінки, а от в російському перекладі зноски використовуються набагато частіше:

Англ.: It was now pronounced assassin. [6; с. 15]

Рос.: Теперь оно произносится «ассасин». (Assasin — наемный убийца, совершающий убийство политического или видного общественного деятеля.) [1; с. 5].

Укр.: Сьогодні воно звучить як асасин – найманний убивця. [2; с. 25]

Отже, романи Дена Брауна відрізняються від інших великою кількістю спеціальної термінології, символів, що ускладнює переклад і сприйняття творів читачами. Не варто забувати про те, що переклад повинен бути націлений на читача. Масова література, і детективи зокрема, мають широку аудиторію, тому основне завдання перекладача – не лише передати зміст висловлювання, а й полегшити його розуміння для читача будь-якого віку та рівня освіти. Також потрібно зважати на жанр детективу, оскільки кожне слово може стати ключем до розгадки.

Переклад масової літератури і детективів зокрема вимагає від перекладача глибокого розуміння тексту, спеціалізованої термінології, а також символічного значення слів, які можуть стати каменем спотикання для читача. Саме від перекладача залежить, наскільки точно буде передано задум автора, для наскільки широкої аудиторії стане доступним твір.

Проблема перекладу спеціальної термінології у детективній прозі не є вичерпаною в українському перекладознавстві і передбачає подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дэн Браун. Ангелы и демоны // інтернет ресурс. Режим доступу: http://www.loveread.ec/read_book.php?id=2330&p=1
2. Ден Браун. Янголи і демони. – Харків. – Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. – 544с.
3. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе. – СПб.: Симпозиум – 2006. – 574с.
4. Скалицькі М. Феномен детектива: до питання про своєрідність детективної оповіді // Кур'єр Кривбасу. – 2010. - №9-10. – С. 396-419
5. Філоненко С. Масова література: влада жанрів і жанрових канонів // Слово і час. – 2010. – С. 81-95
6. Dan Brown. Angels and Demons // інтернет ресурс. Режим доступу: <http://www.readanybook.com/ebook/angels-demons-32>
7. Dan Brown // інтернет ресурс. Режим доступу: <http://www.danbrown.com/news/>

Скибінська О.

Науковий керівник – доц. Кравець С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РАСОВИХ ТА ЕТНІЧНИХ КЛИЧОК ЯК НОВОГО ВИДУ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТАБУ

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначився демократизацією у сфері мовного самовираження, зняттям багатьох заборон на використання певних груп лексики та обговорення їх у науковому дискурсі. Спочатку на Заході, а останнім часом і в Україні все більше уваги приділяється дослідженню лексики субстандарту.

Якщо в українському суспільстві основне табу накладено досі на сексуальну сферу та фізіологічні функції організму, то в багатонаціональному англомовному світі, де активно розвивається рух за політкоректність, поступово найбільшої заборони на вживання набувають расові та етнічні образи. Відмінність між рівнем табуйованості расово-етнічної лексики робить актуальним вивчення не лише її місця в англомовному дискурсі, але і способи передачі в українських перекладах.

Серед дослідників расово-етнічних термінів варто відзначити Березовича Е.Л., Грищенка А.І., Гулика Д.П., Ніколіну Н.А.. Вивчення впливу політкоректності на вживання цих лексичних одиниць займаються також Кашкин В.Б., Кокова М.М., Куц Е.О., Смоленцева Е.М. та ін.

Мета дослідження полягає у тому, щоб визначити основні способи збереження семантичного і прагматичного наповнення при передачі расових та етнічних кличок як одного із різновидів табу у сучасному західному світі.

Об'єктом дослідження виступають расово-етнічні табу, а предметом – засоби їх передачі в українських перекладах англомовного літературного та кіноматеріалу.

Табу (з полінез. мови «та» – виділяти, відзначати і «ри» – зовсім, цілком, «тапу» (tabu) – зовсім виділений) – заборона вживання певних слів (лайливих, вульгарних, нецензурних), зумовлена культурними, етичними, моральними чинниками [6, с. 181].

Необхідно підкреслити, що табу – явище соціокультурне, адже існує лише в суспільстві і тісно пов'язане із культурою. Саме тому воно здатне змінюватися разом із розвитком суспільства. Те, що було суворо заборонене в один період часу, поступово втрачає свою табуйованість, а те, що до того вважалося коректним, у певний проміжок часу може набути статусу «табу».

У наш час богохульства та лексика, пов'язана із статевими та фізіологічними функціями організму, втратили свою попередню силу через часте їх вживання у різних сферах. Натомість нецензурну лексику витіснили расові клички та етнічні епітети. Дж. Х'юз стверджує, що сьогодні в суд швидше подадуть через расистські висловлювання, ніж через образи із сексуальним підтекстом. [14, с. 7].

Вживання расових та етнічних образ у творах літератури та кіно може спричинити труднощі для перекладача. Необхідність збереження змістового та прагматичного компонентів оригінального висловлювання змушує шукати нові перекладацькі рішення. У цілому, можна виділити такі основні способи передачі расових та етнічних кличок:

1. Власне переклад (використання словникового відповідника лексеми)

Blueberry, didn't I give you my last apple?[11] – **Чорнице**, я ж віддав тобі останнє яблуко [5].

If that... monkey had run some kid over... everybody would have a very different opinion [9]. – *Якщо б ця мавна переїхала якогось хлопця, у громадськості була б інша думка* [1].

2. Транскрипція або транслітерація

Am I a nigger? [15] – *Я тобі хто, нігер?* [7].

«Nigger» – зневажливий термін на адресу темношкірих людей, на який накладене суворе табу через його расистський характер. Найчастіше його відтворюють шляхом повної («нігер», «нігер») або наближеної («негр») транскрипції, що пояснюється відомістю цієї лексеми в українському середовищі і відсутністю необхідності у додаткових поясненнях.

How much do you know about mandingo fighting?[11] – *Що тобі відомо про бої мандинго?* [5]

Термін «Mandingo» – алюзія на головного героя однойменного фільму 1975 року, чорношкірого раба. Оскільки в Україні цей фільм невідомий, використана транскрипція не вносить жодної ясності у розуміння терміну, який сприймається більше як реалія, ніж звична назва чорношкірих людей міцної статури.

3. Калькування

You here to bring this little present? Oriental yummy?[12] – *Привіт мені цей маленький подарунок? Східні ласощі* [4].

«Oriental yummy» – це метафорична назва людини східної зовнішності. Калькування у цьому випадку сприяло збереженню в перекладі цієї метафори, яка має негативно оцінні конотації.

4. Описовий переклад

And I'm gonna personally strip and clip that garboon myself [11]. – *А із його чорнодуної мавни я особисто шкіру здеру* [5].

Расова кличка «garboon» (ne-GAR + ba-BOON) використовується стосовно чорношкірих людей, що мають усі типові риси, характерні для цієї раси. Відсутність в українській мові аналогічного складного терміну створює необхідність розшифрування його значення шляхом створення описового словосполучення. При цьому використовується синекдоха «чорнодупий», яка посилює зниженість та грубість висловлювання.

5. Генералізація та конкретизація

Some wetback gettin' paid \$1.50 an hour really give a fuck you're stealin' from the owner?[15] – *Незаконним емігрантам, яким платять по 1,5 бакси за годину, просто пофіг, хто взуває господарів* [7].

Пейоративний етнонім «wetback» вживається стосовно мексиканців, зокрема тих, які живуть в Америці нелегально. Використане у перекладі словосполучення «незаконні емігранти» є гіперонімом, оскільки стосується представників усіх етносів, а не лише мексиканців.

You are wrong egg roll [12]. – *Помиляєшся, чучмеко* [4].

Словосполучення «egg roll» вживається на адресу вихідців із Азії. Натомість у перекладі використано поширений зневажливий етнонім «чучмека», який позначає жителів Кавказу і Середньої Азії [8, с. 368], а отже, має вужче значення, ніж оригінальний вираз.

6. Інтергіпонімічна трансформація (лексична заміна)

Цей спосіб передачі расово-етнічних табу достатньо поширений: *zipper head* – *косоокий* [4], *gook* – *вужькокий* [4], *spooks* – *чорномазі* [4], *guinea* – *макаронник* [4], *spic* – *латинос*[1] тощо. У всіх цих випадках оригінальна лексема замінюється близькою до неї, поширеною в українськомовному середовищі.

7. Компенсація

If you get the wrong one he's gonna blow you gook head right off [12]. – *А якщо ти натрапиш на якогось чужинця, та ще й, він ж відстрелить нафіг твою азіатську гену* [4].

Хоча саме слово-табу «gook» у перекладі нейтралізовано і передано як позбавлений негативних конотацій прикметник «азіатський», згрубіло-зневажливий тон висловлювання компенсований за рахунок заміни нейтральної лексеми «голова», вжитої в оригіналі, на знижене слово «гепа», яке позначає сідниці.

8. Метафоричні трансформації (метафоризація, реметафоризація, деметафоризація):

*Look at this fucking **jungle bunny**. He does a spin move every time [9]. – Подивися на цю **мавпу**. Він щоразу обходить його з повороту [1].*

*Well, **smoke**... you gotta deal [11]. – Добре, **кіптявий**, ми згодні [5].*

У цих прикладах вдало збережено метафорично-знижені терміни стосовно чорношкірих, при цьому вжито більш поширені в Україні вирази.

9. Евфемізація

Евфемізація, або нейтралізація, полягає у використанні евфемізмів на місці расово-етнічних кличок.

*So, now, old **coon** ...get us hot water, and sugar, and cigars, and plenty of the real stuff and we'll have a blow-out [10]. – А тепер, **панове**... подай нам гарячої води, цукру, сигар і добрячу міру справжнього питва, щоб було чим душу звеселити! [2]*

10. Використання функціонального еквіваленту (лексеми, що співпадає за своєю функцією з оригінальною, але відрізняється семантичним змістом).

*I'm 74 and I come from a different time. You don't hear me calling white folks **honky and flat-ass!-Casper. Cracker. Ofay. Peckerwood. Wonder bread. Bird shit** [13]. – А мені 74 і я також з іншого покоління, але я ж не кажу білим **виродок, дуна, кефір, замет, розмазня, пліснява, мухомор, пташине лайно** [3].*

До інших виявлених нами поширених способів передачі расових та етнічних слів належать суфіксація (*beaner – мексикос* [4], *nip – япончик* [4]), граматичні субституції (*gook food – чуркоїжа* [4]), перестановки (*dragon lady – леді-дракон* [4]), вилучення (*drunken wops – н'янички*), контекстуальний переклад (*nigger – бієць*[5]) тощо.

Таким чином нами було виділено ряд способів передачі расових та етнічних кличок. Найефективнішими виявилися використання функціонального аналогу, метафоризації та лексичних замінь, оскільки вони забезпечують найповніше збереження прагматичного потенціалу цих лексичних одиниць. У цілому, адекватний переклад вказаних термінів вимагає наявності екстралінгвістичних знань про їх денотативне значення та конотації. Велику роль також відіграє контекст, в якому вони вжиті.

Відсутність ґрунтовних праць щодо проблем відтворення расових табу в українському перекладознавстві робить необхідним проведення подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Американська історія Ікс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kinostok.tv/video/121635/amerikanska-istoriya-iksAmerican-HistoryX1998-ukrayinska>
2. Бічер-Стоу Г. Хатина дядька Тома [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/printthebookzl.php?id=40&bookid=0&sort=0>
3. Вгадай, хто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kinoprostir.com/komediya/vgadaj-htoguess-who-2005.htm>
4. Гран Торіно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://moviestape.com/katalog_filmiv/drama/760-gran-torino.html
5. Джанго вільний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://moviesite.com.ua/ua/dzhanho-vilnyj/>
6. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
7. Кримінальне читиво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://filmline.in.ua/publ/kriminalni/kriminalne_chtivo_pulp_fiction_ukrajinskoju_divitis_onlajn/29-1-0-336
8. Ставицька Л.О. Український жаргон: Словник. – К.: Критика, 2005. – 496 с.
9. American History X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iwannawatch.ch/2011/04/american-history-x-1998/>
10. Beecher Stowe H. Uncle Tom's Cabin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saylor.org/site/wp-content/uploads/2011/11/SAYLOR-ENGL405-7.3-UNCLETOM.pdf>
11. Django Unchained [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.movie2k.to/Django-Unchained-watch-movie-2366580.html>

12. Gran Torino [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.movie2k.to/ Gran-Torino-watch-movie-51766.html](http://www.movie2k.to/Gran-Torino-watch-movie-51766.html)
13. Guess Who [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.solarmovie.so/ watch-guess-who-2005.html](http://www.solarmovie.so/watch-guess-who-2005.html)
14. Hughes G. An Encyclopedia of Swearing: The social history of oaths, profanity, foul language, and ethnic slurs in the English-speaking world. – London and New York: M.E. Sharpe, 2006. – 573 p.
15. Pulp Fiction [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.solarmovie.so/ watch-pulp-fiction-1994.html](http://www.solarmovie.so/watch-pulp-fiction-1994.html)

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ
ІНФІНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНАХ ЧАРЛЬЗА ДІККЕНСА
“ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА” ТА “ДЕВІД КОППЕРФІЛЬД”**

У процесі перекладу дуже часто стає неможливим використовувати ті відповідники слів і виразів, які нам подаються у словнику. У таких випадках для досягнення адекватності нам доводиться вдаватися до трансформаційного перекладу. Трансформація (перетворення) слугує основою для більшості перекладацьких прийомів. Під терміном трансформація розуміємо певні перетворення формальних компонентів одиниці вихідного тексту при збереженні інформації, закладеної у повідомлення, призначене кінцевому отримувачу, яка в семантичному плані називається інваріантом.

Існує й інше визначення трансформацій, запропоноване Л.С.Бархударовим: “... перекладацькі трансформації – це ті численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються заради досягнення перекладацької еквівалентності (адекватності перекладу) попри розбіжності у формальних і семантичних системах двох мов” [1, с.189].

Теорія перекладацьких трансформацій з'явилась в середині ХХ століття й викликала великий інтерес у лінгвістів. Серед вітчизняних дослідників, які займалися розробкою питань, пов'язаних з положенням даної теорії, необхідно відмітити імена таких видатних вчених, як Я. І. Рецкер, В. Н. Комісаров, Л. С., Бархударов, А. Д. Швейцер, Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман, А. В. Федоров і багато інших [2].

Проте в системі перекладацьких трансформацій значне місце займають різноманітні прийоми та способи, які ми використовуємо під час перекладу інфінітивних конструкцій.

Метою нашого дослідження є визначення способів перекладу інфінітивних конструкцій у романах Чарльза Діккенса.

Матеріалом нашого дослідження стали романи “Пригоди Олівера Твіста” та “Життя Девіда Копперфільда”.

Труднощі у процесі перекладу з англійської мови на українську виникають, головним чином, через розходження в граматичному ладі англійської й української мов. Англійська і українська мови належать не тільки до різних гілок індоєвропейської родини мов, а й до різних структурних типів мов: перша – переважно аналітична мова, а друга – флективна мова. У сучасній англійській мові існує три конструкції, або звороти, з інфінітивом: об'єктний інфінітивний зворот (Objective with the infinitive Construction), суб'єктний інфінітивний зворот (Subjective with the Infinitive Construction), інфінітив із прийменником for (For-to-Infinitive Construction).

Вивчення інфінітивних конструкцій було завжди предметом дослідження вчених різних країн: Бархударова Л., Голікової Ж., Каушанської В., Комісарова В., Мальчевської Т., Карабана В., Корунця І., Шпака В. та ін.

Інфінітив є багатофункціональним як в українській, так і в англійській мові. Але кількість форм інфінітиву і можливості їх використання в обох мовах відрізняються, що призводить до певних труднощів під час перекладу. Так, в українській мові немає форм, що відповідають тривалому (Continuous) та перфектному (Perfect) інфінітиву. Немає прямих відповідників таким специфічним інфінітивним утворенням, як конструкції із вторинною предикацією, типу об'єктний інфінітивний зворот суб'єктний інфінітивний зворот та ін. Також варто зауважити, що можливості використання інфінітиву у тій чи іншій функції для кожної мови специфічні [6].

Існують певні правила перекладу таких утворень, але вони не завжди є діючими, особливо, коли йдеться про художній текст. З огляду на це дослідження даного явища вважаємо актуальним.

У нашому дослідженні ми аналізуємо трансформаційні перетворення, які відбуваються під час перекладу інфінітивних конструкцій згідно способів, що були запропоновані Корунцем І. Так, за основні способи перекладу суб'єктивного інфінітивного комплексу, у випадку, якщо він вживається із дієсловами, що виражають дозвіл, наказ, умисел, прохання та примус було запропоновано:

- 1) неозначено-особове речення;
- 2) безособове речення з пасивним дієслівним присудком;
- 3) додаткове підрядне речення.

Проаналізуємо переклад суб'єктивної конструкції такого типу у наступних прикладах:

As for exercise, it was nice cold weather, and he was allowed to perform his ablutions, every morning under the pump [8].

Щодо вправ, то в цю чудову холодну погоду йому дозволялося щоранку [3, с. 33].

У поданому вище прикладі ми можемо побачити, як суб'єктивна інфінітивна конструкція “*he was allowed to perform*” була перекладена за допомогою безособового речення з пасивним дієслівним присудком “*йому дозволялося*”.

And so far from being denied the advantages of religious consolation, he was kicked into the same apartment every evening at prayer-time, and there permitted to listen to, and console his mind with, a general supplication of the boys [8].

А щоб не позбавити Олівера духовної розради, його щовечора заганяли стусанами до мієї-таки зали й дозволяли втішатися спільною молитвою хлопців. [3, с. 33].

У даному реченні перекладач вдається до іншого способу передачі суб'єктивної конструкції. Ми помічаємо, що суб'єктивна інфінітивна конструкція “*was permitted to listen to*” була перекладена за допомогою неозначено-особового речення “*дозволяли*”.

Що стосується наступного виду інфінітивних конструкцій, а саме об'єктивного інфінітивного звороту, то Корунець І. пропонує наступні способи його перекладу:

- 1) підрядним реченням;
- 2) іменником від об'єктного інфінітива або додатковим підрядним реченням;
- 3) об'єктною інфінітивною групою слів, що формує частину складного дієслівного присудка;
- 4) простим дієслівним присудком.

Проаналізуємо переклад об'єктивної інфінітивної конструкції у наступних прикладах:

“ I was present myself, and I remember to have felt quite uncomfortable and confused, at a part of myself being disposed of in that way ” [7].

“Я сам був присутній на цій лотереї і пригадую, що почував себе вкрай збентеженим, бачачи, як продається частина мене самого” [4, с.4].

Проаналізувавши подане вище речення, можна помітити, що об'єктивна інфінітивна конструкція “*I remember to have felt*” була перекладена за допомогою підрядного речення “*пригадую, що почував себе*”.

“There's your tea; take it away to that box, and drink it there, and make haste, for they'll want you to mind the shop ” [8].

“Сідай отам на скриню й пий. І не барися, бо тебе зараз покличуть до контори ” [4, с. 49].

У цьому прикладі об'єктивна конструкція “*they'll want you to mind*” була перекладена за допомогою простого дієслівного присудка “*покличуть*”.

Щодо прийменникової інфінітивної конструкції, то наступні запропоновані способи можуть бути застосованими задля досягнення адекватного перекладу:

- 1) інфінітив;
- 2) інфінітивний зворот, що вводиться за допомогою сполучника “щоб”;
- 3) означена форма дієслова, що виступатиме у ролі дієслівного присудка;
- 4) підрядне речення.

Проаналізуємо переклад даного явища у наступних прикладах:

It would have been hard for the haughtiest stranger to have assigned his proper station in society [8].

Найвисоко-поставленіша людина навряд чи зуміла б визначити його суспільний стан [4, с. 22].

Речення з цією конструкцією зазнає під час перекладу наступних лексико-граматичних трансформацій: перше місце (підмета) займає іменник, вжитий після прийменника *for*, безособовий зворот (*it is + Adj.*) перетворюється у прислівник, а інфінітивна прийменникова конструкція “*for the haughtiest stranger to have assigned*” трансформується в особову форму дієслова-присудка “*зуміла б визначити*”.

It was no very difficult matter for the boy to call tears into his eyes [8].

Йому зовсім не важко було пустити сльозу [4, с. 27].

У даному прикладі застосована наступна трансформація: приємникова інфінітивна конструкція *“for the boy to call tears into his eyes”* при перекладі трансформується в інфінітив *“пустити сльозу”*.

Отже, основним методом нашого дослідження був порівняльний аналіз художніх текстів, тобто аналіз форми та змісту тексту перекладу шляхом порівняння з формою і змістом оригіналу. Зіставивши обидва тексти, ми виявили різноманітні перекладацькі трансформації та способи передачі значень, яких слід дотримуватись під час перекладу інфінітивних конструкцій.

Дана проблематика дозволяє проводити подальші дослідження даного явища, що забезпечуватиме досягнення високого рівня адекватності перекладу, а також формування соціокультурного аспекту художнього перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. – М., "Международные отношения", 1975. – 237ст.
2. Гаражанкіна О.М. Лексичні трансформації при перекладі текстів науково-технічної тематики // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – Ч. II., № 9 (220). – с.149-155.
3. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста. – К., 1987. – 424 с.
4. Діккенс Чарлз. Давід Копперфільд.- Авгсбург: Пу-Гу, 1948.- 92с.
5. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. – Вінниця, “Нова Книга”, 2003. – 448с.
6. Молозовенко І. О. Семантичне варіювання інфінітивних речень в сучасній англійській мові // Іноземна філологія. – Львів: Вища школа, 1986. – №83. – С. 136. - с.12-15
7. <http://www.online-literature.com/dickens/copperfield/>
8. <http://www.online-literature.com/dickens/olivertwist/>

Левинська О.

Науковий керівник – асист. Кравець С.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИХ І НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ФІЛЬМАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Незважаючи на те, що кінематографія, як один із видів мистецтва, виник порівняно недавно, роль кіно у житті суспільства є надзвичайно вагомою. Саме фільми значною мірою сприяють міжкультурній комунікації, що і зумовило гостру необхідність розповсюдження та адаптації іноземних кінострічок для сприйняття представниками різних країн та культур.

Актуальність статті полягає у наступному: щороку виходить величезна кількість іноземних фільмів, які потребують перекладу українською мовою. Під час дослідження було з'ясовано, що проблема перекладу фільмів все ще залишається не розв'язаною, актуальне теоретичне та практичне значення для перекладознавства, з огляду на можливість вивчення труднощів при перекладі екстралінгвістичних та національно-культурних елементів.

Метою даної статті є дослідити особливості перекладу кінематографії, зокрема екстралінгвістичну інформацію та національно-культурні елементи, розглянути основні проблеми перекладу кінострічок та шляхи їх вирішення, проаналізувати найпоширеніші та найдоцільніші способи перекладу екстралінгвістичних та національно-культурних елементів.

Переклад кінематографії є одним із найскладніших видів перекладу, оскільки фільм – це сукупність текстів різних жанрів і стилів. Водночас кінострічка як форма аудіовізуального перекладу є надзвичайно впливовим засобом передачі інформації та міжмовної комунікації, оскільки вплив на глядача може здійснюватись як за допомогою діалогів, так і картин та музики.

У сучасній науці проблематикою аудіовізуального перекладу займалися такі іноземні науковці: Х. Диас Синтас (J. Diaz Cintas), І. Іварсон (I. Ivarsson), Г. Матамала (A. Matamala) та ін.; визначенням видів аудіовізуального перекладу займалися такі вітчизняні вчені, як І. С. Алексеева, А. П. Чужакин та ін. [5, с. 76–77; 1, с. 19–20]. Перекладом фільмів у СРСР займалися справжні професіонали своєї справи. Серед них Леонід Володарський, Андрій

Гаврилов, Василь Горчаков, Леонід Кантор, Олег Левін, Григорій Лібергал, Олекса Нагребецький (справжнє ім'я – Леонід Дмитренко), Ігор Єфимов та інші.

Найвидатнішою постаттю серед кіноперекладачів у 80-х – 90-х роках був перекладач та спеціаліст зі східної культури, член Союзу письменників та Союзу кінематографістів Олексій Михальов. Серед видатних перекладів О.Михальова слід відзначити «З життя маріонеток», «Мовчання ягнят», «Аладдін», «Міцний горішок» та ін. [12].

Аудіовізуальний переклад, існування якого починається з моменту виникнення кінематографа, має свої особливості та різновиди. Виділяють чотири основні види аудіовізуального перекладу: дубляж, субтитри, синхронізація та закадровий переклад [3]. Необхідно відзначити, що переклад всього відеоматеріалу відбувається за двома напрямками одночасно: письмовий переклад і усний переклад. Професійні перекладачі здійснюють переклад з готових реплік в роздрукованому вигляді, паралельно звіряючи їх із відео, з метою дотримання відповідного стилю, смислового навантаження висловлювання та для того, щоб тривалість репліки перекладу відповідала оригіналу. Переклад кінофільму дозволяє відрізнити ліцензований запис від піратського, адже у піратській копії переклад здійснюється виключно на слух, що значною мірою впливає на якість перекладу.

У процесі перекладу фільму перед перекладачем постає багато завдань, зокрема: вибір стратегій і тактик для відтворення реалій, безеквівалентної лексики, інтертекстуальних елементів; адаптування реалій до культурних стереотипів глядача; укладання тексту в хронометраж; синхронізація із зображенням, що, відповідно, призведе до скорочення фраз, врахування соціального статусу, культурного рівня та віку героїв; відтворення специфічного гумору, сленгу, переклад назв фільмів [9].

Найпоширенішим способом у процесі перекладу субтитрів англomовних кінотекстів є вилучення, що є закономірним, оскільки сутність будь-якої репліки необхідно вмістити на невеликій екранній площі, максимально точно передавши зміст, і дати можливість глядачам встигнути прочитати її до зміни її наступним субтитром [11].

Аналіз теоретичних та практичних статей у друкованих та Інтернет виданнях показав, що перекладознавці та перекладачі опікуються такими проблемами кіноперекладу: труднощі у виборі стратегій для передачі реалій, пейоративної, безеквівалентної лексики, інтертекстуальних елементів, засобів створення гумористичного ефекту; труднощі перекладу назв кінофільмів; кінодіалог як одиниця перекладу; специфіка перекладу фільмів із субтитрами; фільм як форма сучасного художнього тексту; проблеми прагматичної адаптації тексту художнього фільму; психолінгвістичні особливості перекладу кіно- та відеоматеріалів; критерії оцінювання кіноперекладу – чи відрізняються вони від критеріїв, за якими оцінюють переклад художнього тексту та ін. [12].

Великі труднощі у сфері перекладу кінострічок створює така частина фонових знань, як екстралінгвістичні і національно-культурні елементи, що відображають явища, характерні для іншої культури: ономастичні реалії, до яких відносять географічні назви, антропоніми – імена історичних особистостей, суспільних діячів, вчених та письменників, спортсменів, персонажів художньої літератури, кіно тощо, а також назви літературних творів та витворів мистецтва, історичні факти та події у житті країни, назви державних закладів тощо [2, с. 38].

Слід зазначити, що проблема перекладу національно-культурних елементів не раз піднімалася в працях вітчизняних і закордонних лінгвістів, починаючи з 50-х рр. ХХ ст. (див. Балль, 1952; Верещагін, Костомаров, 1976; Виноградов, 1978; Влахов, Флорин, 1986; Гак, 1962; Гледроу, 1998; Джампелт, 1961; Картагена, 1994; Кейд, 1964; Коллер, 1979; Комісаров, 1960; Леві, 1969; Маркстейн, 1999; Рецкер, 1950; Сорокін, Морковіна, 1988; Стюр, 2004; Томахін, 1988; Фененко, 2001, 2006; Чернов, 1958; Шатков, 1952;). У даних роботах підкреслюється можливість перекладу реалій і описуються можливі прийоми передачі унікальних національно-специфічних лексичних одиниць на прикладі різних пар мов [8].

Федоров А.В. виділяє шість типів екстралінгвістичної інформації: змістова, емоціонально-експресивна, соціолокальна, хронологічна, фоновна та диференціальна інформація. Щоб виконати свою професійну місію, перекладач зобов'язаний бути не просто в курсі побуту, політики, філософії країн, але і добре знати реалії їх життя. Це, в першу чергу, відноситься до тих понять, що не існують в інших країнах і для яких в українській мові немає

готових еквівалентів, адже кожна нація в процесі свого історичного розвитку набуває велику кількість рис, притаманних лише їй одній [5, с.151].

Специфічні культурні лінгвістичні елементи відображаються шляхом прямої культурної передачі реалії, перестановкою або перестановкою з поясненням, простим поясненням, за допомогою вилучення. Вибір залежить від контекстної, лінгвістичної слухової й візуальної ситуації, що відбувається на екрані [10].

Аналізуючи фільм «Код да Вінчі» за романом Д. Брауна можемо виділити способи перекладу екстралінгвістичних та національно-культурних елементів, які залишаються найпоширенішими:

– транскрипція

Last month, much to Langdon's embarrassment, Boston Magazine... – Минулого місяця журнал «Бостон Мегезін»...

– транслітерація

The collection was astonishing – a black Ferrari, a pristine Rolls-Royce, an antique Astin Martin sports coupe, a vintage Porsche 356 – Колекція автомобілів вражала – чорний «Феррарі», новесенький блискучий «роллс-ройс», антикварний спортивний «астон-мартін», класичний «Порше-356» став об'єктом безкінечних кніпів колег у Гарварді

– приблизний переклад

Vendors manned carts of sandwiches and mineral water. – Працювали лотки з канапками й мінеральною водою.

– описовий переклад

– full-length mirror - дзеркало, що займало всю протилежну стіну.

– калькування

– the Dead Sea Scrolls - Сувої Мертвого моря.

Гіпонімічний переклад

The agent gave a dire sigh and slid a Polaroid snapshot through the narrow opening in the door. – Поліцейський тяжко зітхнув і пропхав у щілину дверей миттєвий знімок [10].

За Корунцем І.В. вибір способу перекладу національно-культурних елементів також визначається як лінгвістичними, так і екстралінгвістичними факторами. Таким чином, вибір методу перекладу залежить і від специфічних понять, що є новими для певної культури, і від довготривалих традицій використання цього поняття у мові перекладу, сфери застосування даного способу перекладу, особистості перекладача та мети, з якою здійснюється переклад [4, с.156–157].

Кожен кінофільм – це частина культурної спадщини народу, адже несе в собі соціокультурні особливості, що стають джерелом для формування основних уявлень про культуру країни, предмети її гордості, особливості життя іноземців тощо. Для людей, які не мають можливості відвідати ту чи іншу країну, іноземна кінострічка стає своєрідним «вікном» у світ, допомагає створити образ іншої культури, почерпнути для себе нову важливу інформацію, на певний час перенестись у вир тих подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика / СПб., 2000. – 178 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов/ О.С. Ахманова – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608с. с.10 Томахин Г.Д. Америка через американизмы/Г.Д. Томахин – М.: Высшая школа, 1982. – 256 с.
3. Виды перевода фильмов: разновидности и их расшифровка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://file-tracker.net/topic/12_17
4. Корунец І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): Підручник. -Вінниця. «Нова Книга», 2001 – 448 с.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб. пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «Филология Три», 2002. – 416 с. – (Студенческая библиотека).
6. Чужакін А.П., Палажченко Р.П. Мир перевода // 1.Introduction to Interpreting XXI. Протокол, поиск работы, корпоративная культура. 6-е изд., доп. – М.: Р. Валент, 2004. – 244 с.
7. Якобсон Р.О. Язык в отношении к другим системам коммуникации/Р.О. Якобсон//Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С.306-330
8. http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2010/14_2010_fil_part2.pdf

9. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/filtr/2012_2/12ltgops.pdf
 10. <http://subs.com.ru/>. - Subtitles Catalogue [Electronic resource]
 11. <http://www-foreign.univer.kharkov.ua/ua/kafedra/05/kinoperekklad.pdf>
 12. http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvkhdu/2010_X/51.pdf

Ланарашвілі Т.

Науковий керівник – асист. Кравець С.В.

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ГУМОРУ У ФІЛЬМАХ КОМЕДІЙНОГО ЖАНРУ

Фільми, без сумніву, зайняли доволі важливе місце у житті сучасної людини і справедливо почали вважатися окремим видом мистецтва. Розвиток кінематографії як потужного соціокультурного феномену відразу вплинув на наповнення художнього простору і здійснив потужний вплив на життя суспільства цілому і особистості зокрема.

Актуальність даної проблематики зумовлена, з одного боку, важливістю врахування труднощів перекладу кінокомедій для досягнення найповнішого результату, з іншого, – відсутністю теоретичних і практичних досліджень комплексного характеру у галузі кіноперекладу.

Предметом дослідження в роботі є процес перекладу фільмів. Об'єкт дослідження – особливості перекладу американських художніх фільмів, що відносяться до комедійного жанру. Метою даної статті є виявлення особливостей перекладу гумору у комедійних фільмах.

Загальною теорією перекладу кінопродукції займалися такі вчені, як М. Берді, В. Гайдук, І. Гамб'є (Y. Gambier), В. Горшкова, Г. Денісова, М. Єфремова, Ж. Жюрт (J. Jurt), А. А. Кастаньєда Діас (A. A. Castañeda Díaz), Р. Матасов, Н. Скоромислова, Г. Слишкін, М. Снеткова, Б. Тіль (B. Thill) та ін. Особливості гумору досліджували у різних аспектах К. Глінка, О. Лук, А. Макарян, Ж. Поль, О. Шонь, Ю. Щуріна та ін.

Кінотекст – це єдине, складне, семіотично неоднорідне повідомлення, до складу якого, крім власне кінодіалогу – його вербальної складової – входять образотворчий ряд і саундтрек [6]. Властивостями кінодіалогу є обмеженість часовими рамками звучання, націленість на миттєве сприйняття і залежність від образотворчого ряду. Невербальне вираження в кінотексті, на відміну від художнього тексту, зазвичай знаходять зовнішність, одяг, предмети побуту; пейзаж, інтер'єр, жести, міміка, пантоміміка. Фільм звертається до здатності реципієнта розшифрувати світ і людей, не вдаючись до мови [5; 27].

Кінодіалог складається з реплік; репліки, у свою чергу, поділяються на

- 1) мовлення персонажа
- 2) думки персонажа
- 3) авторське мовлення
- 4) ономапеї (звуконаслідування) [4; 153].

Широкі художні можливості кіно, вільне оперування часом і простором, що стає можливим завдяки монтажному принципу, взаємозалежність елементів різних семіотичних структур визначають дві важливі особливості кінодіалогу: його імпліцитний характер і взаємозалежність вербальних засобів та інших елементів мови кіно [6].

Переклад фільму пов'язаний з особливостями не тільки лінгвістичного, але і технічного характеру, що впливають на ступінь еквівалентності та адекватності перекладу оригіналу, а також його технічне втілення на екрані (тобто синхронність артикуляції акторів і реплік дублерів) [4; 153].

Гумор – це результат відображення комічного у свідомості суб'єкта і перетворення його в матеріальну форму у вигляді різних жанрів комічного (афоризм, анекдот і т.д.) за допомогою почуття гумору. Відзначимо, що у гумору немає нічого спільного з уїдливістю і підступністю, з ехидством і злістю – це функції сатири, сарказму, глузування, знущання. Гумор же – це витонченість розуму, що несе добро, це розкутість розуму, легкість асоціації, вміння бачити незвичайне у звичайному, це те, що, відображає творчі здібності розуму. Істинний гумор припускає наявність високого смаку, почуття прекрасного, почуття міри, спостережливості і, звичайно, творчості.

Канадський психолог Рот Мартін виділив чотири основних види гумору, за якими можна судити про стан психіки людини:

1. Афіліативний (Affiliative від «toaffiliate» – приєднувати, приєднуватися – прагнення людини бути в товаристві інших людей): найбільш м'який стиль, для якого характерні іронічні жарти, безглуздість.

2. Самостверджуючий (Self-enhancing): не травмує нікого, стиль базується в основному на вихвалянні, спосіб захисту і зміцнення почуття власної гідності.

3. Агресивний (Aggressive): сарказм, осміювання. Може бути небезпечний для оточуючих.

4. Згубний (Self-defeating): гуморист намагається образити жартом. Може завдати шкоди почуттю власної та чужої гідності, призвести до депресії [3; 318-320].

Загалом, позитивний вплив сміху на здоров'я існує, з цим погоджується доктор Рот Мартін.

До мовних засобів гумору відносяться фонетичні, лексичні, фразеологічні та граматичні (морфологічні та синтаксичні) засоби. Інтерес викликає той факт, що комічне мистецтво здатне виявляти комічний потенціал не тільки загальноживаних, емоційних слів, але і термінів, термінологічних слів і сполучень.

Лінгвокультурне вивчення гумору передбачає висвітлення тих цінностей, які актуальні для порівнюваних культур. Гумор має етнічне забарвлення, орієнтований на традиції носіїв мови і, без сумніву, несе на собі відбиток національної культури. Гумор визначається специфічними рисами національного характеру, соціальним і політичним устроєм певної країни, її історичним розвитком, культурними традиціями, ментальністю народу та іншими чинниками [8].

До суто американських видів комічного належать грубий фарс або «фізичний гумор» та близький до нього за своєю естетикою «gag» (особлива побудова комедійної ситуації, до якої входять елементи ексцентрики та гротеску). Ще однією популярною формою американського гумору є розіграш, або жартування (kiddingaround, puttingsomeoneon), що становить органічну частину повсякденного спілкування американців. Людина, яка стає об'єктом такого розіграшу, повинна зорієнтуватися в ситуації і виявити певні інтерпретаційні здібності, щоб з'ясувати, жартує її співбесідник чи каже правду [1; 191].

Американцям більше подобаються невігадливі, прямі жарти; вони надають перевагу оглушливому реготу і міцному слівцю перед іронічними усмішками і тонкими натяками. Анекдоти, в яких йдеться про відмінність рас, кольору шкіри, віросповідань і національностей – непопулярні. Залишається, однак, чимало інших кумедних речей – професія, політичні погляди чи регіональні відмінності. Мабуть, найбільш характерний прояв американського гумору – це влучна і лаконічна відповідь співрозмовнику [7].

В лінгвістиці гумор поділяють на три основні групи:

- 1) універсальний (universal);
- 2) такий, що базується на компоненті вихідної культури (culturebased);
- 3) лінгвістичний (linguistic).

Першу групу, умовно названу «універсальним гумором», характеризують як таку, що викликає найменші труднощі в перекладацькій роботі. Даний тип гумору, як правило, зрозумілий і легко розпізнається, незалежно від приналежності до того чи іншого культурного середовища/мовної групи, оскільки в його основі знаходяться загальнолюдські, універсальні реалії і він, як правило, базується на комізмі ситуації. Прикладами даного типу гумору можуть слугувати жарти про чоловіків на дружин, кмітливі висловлювання дітей, жарти про роботу і керівництво тощо. Ситуативний або універсальний тип гумору без особливих втрат може перенестись в інше лінгвістичне середовище.

До другого типу гумору відносяться жарти, що мають за основу культурну базу вихідної мови. Даний тип гумору важче піддається перекладу через відсутність аналогічного фону в мові перекладу, і передбачає певні знання про вихідне культурне середовище. Саме тому він рідше викликає адекватну реакцію у відповідь у «культурно невідготованій» аудиторії, – оскільки часто при перекладі форми гумору залишається незрозумілою його складова ідея, – а іноді взагалі не сприймається як гумор. Прикладом другого типу гумору можна вважати жарти

про національні меншини різних країн, жарти, що базуються на специфічних реаліях, та такі, основою яких є вживання професіоналізмів і жаргонізмів, а також сатиру.

Третю і останню групу класифікації гумору представляє собою лінгвістичний гумор. Даний вид гумору за своєю структурою є найбільш важким для декодування на іншу мову, оскільки будується на грі слів, яку, на жаль, переважно вважають такою, що не піддається перекладу [9],[10].

Коли мова заходить про варіанти перекладу гумору, існують три можливі шляхи, якими може слідувати перекладач:

1. Повністю вилучити жарт із тексту перекладу (що може негативно відобразитися на змісті тексту, проте, у деяких випадках може бути виправданим рішенням);

2. Залишити жарт, але перекласти його буквально (комічний елемент буде втрачено, але збережено вихідну інформацію) – тут може бути доданий коментар з поясненням жарту у культурі мови, що перекладається, особливо, якщо гумор є важливим компонентом тексту;

3. Перекладач може «адаптувати» жарт до мови перекладу, створивши в тексті атмосферу, схожу на вихідну.

Зрозуміло, що всі три вищезгадані можливості перекладу гумору залежать від конкретної ситуації, і тому певного універсального рецепту роботи з перекладом гумору не існує. У кожному окремому випадку перекладач приймає рішення, опираючись на власне бачення, професійний досвід і чуття. Можна також зазначити, що у випадку перекладу гумору доволі широко застосовуються принципи теорії Скопос, відомої саме завдяки своїй функціональній направленості. У випадку, коли немає можливості знайти прямий еквівалент, Скопос-теорія надає можливість розширення рамок більш креативного підходу до перекладу [11].

Як відомо, перекладати гумор дуже складно через особливості тієї чи іншої мови і через відсутність фонових знань. В деяких випадках адекватне сприйняття ситуації або гумористичності висловлювання вимагає наявності у реципієнта певних фонових знань щодо культурних традицій країни, специфіки уявлень і вірувань, що у ній панують. Якщо людина іншої культури не володіє такими знаннями, гумористичний текст в її сприйнятті втрачає свою комічність, відтак збереження гумористичного ефекту, який створюється завдяки обігруванню специфічних культурних явищ, забезпечується лише наданням відповідного коментаря при перекладі.

При перекладі кінотексту гумористичного змісту необхідне використання інтеркультурної адаптації кінотексту, застосування словникових відповідників та етнолінгвокультурних мовних одиниць і адекватне відтворення етнозумовлених і соціальних реалій, притаманних певній лінгвокультурі, що дозволить здійснити адекватний переклад гумору у фільмі. Стилiстична обробка й адаптація кінотексту має відбуватися із урахуванням реалій і традицій країни, мовою якої здійснюється переклад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубенко О.Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 224 с.
2. Лукьянова Т. Г. Основи англо-українського кіноперекладу : навчальний посібник для студентів 4 курсу освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» денної форми навчання факультету іноземних мов / Т. Г. Лукьянова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 104 с. – Режим доступу: <http://www-foreign.univer.kharkov.ua/ua/kafedra/05/kinopereklad.pdf>
3. Мартин Р. Психология юмора / Пер. с англ. под ред. Л. В. Куликова. – СПб.: Питер, 2009. – 480 с.
4. Скоромыслова Н. В. Теоретический аспект перевода художественных фильмов / Н. В. Скоромыслова // Вестник Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова. – 2010. – № 1. – 153–156 с. – Режим доступу: <http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2010/ling/1/st34.pdf>
5. Слышкин Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М.: Водолей Publishers, 2004. – 153 с. – Режим доступу: <http://window.edu.ru/library/pdf2txt/887/66887/39647>
6. Снеткова М. С. Лингвостилстические аспекты перевода испанских кинотекстов: На материале русских переводов художественных фильмов Л. Бунюэля “Виридиана” и П. Альмодовара “Женщины на грани нервного срыва”. – Москва, 2009. – 232 с. – Режим доступу: <http://www.philol.msu.ru/~ref/avtoferat2009/snetkova.pdf>
7. Фол С. Этнистранные американцы. – М.: Эгмонт Россия Лтд., 1999. – 72 с. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/inosttra/txt03.htm#3>

8. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. – Львів, 2003. – 19 с.
9. Askildson L. Effectsofhumorinthelanguageclassroom: Humorasa pedagogicaltoolintheory and practices. – Modeofaccess: <http://slat.arizona.edu/sites/slat/files/page/awp12askildson.pdf>
10. Raphaelson-West D. OntheFeasibility and StrategiesofTranslatingHumour. – Meta: Translators'Journal, vol. 34. – 1989 – 128-141 p. – Modeofaccess: <http://www.erudit.org/revue/meta/1989/v34/n1/003913ar.pdf>
11. Vermeer H. Skopos and translationCommission (Someargumentsfor and against). – Heidelberg: TEXTconTEXT, 1996.

Круц Н.

Науковий керівник – доц. Чумак Г. В.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ ВЛАСНИХ НАЗВ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ АВТОРСЬКИХ КАЗОК «ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА» Р. ДАЛА ТА «ЧАРІВНИК КРАЇНИ ОЗ» Л.Ф. БАУМА

Система власних назв є значним елементом художнього твору, адже вони творять лексичну категорію тексту, яка у поєднанні з іншими мовними засобами формує авторську концепцію, сприяє побудові художнього образу. Функціонально власні назви – один із найважливіших компонентів літературного твору.

Робота письменника над поетонімією передбачає підбір її компонентів із реальної онімії або створення нових онімів на основі власних ідей чи наявних моделей. Завдяки власним назвам читач сприймає художній текст через низку асоціацій, які впливають на розуміння твору та його декодування.

Освоєння дитячих творів Л.Баума та Р.Дала українськими перекладачами – важливий чинник становлення української перекладної думки. А власні назви у цих творах – це досить важлива тема для перекладознавства.

При оцінці стану наукової розробки цієї теми визначимо, що аспекту перекладу дитячої літератури та власних назв зокрема в різні часи присвятили свої наукові праці М.О. Бережна, Р.П. Зорівчак, Л.М. Назаренко, О.Д. Петренко, А.Є. Потапова, О.В. Ребрій, Є.І. Тимченко, С.А. Ярова. Сучасні ономастичні й лінгвостилістичні розвідки спираються на ґрунтовні теоретичні засади. Сьогодні поглиблюється загальна теорія оніма, розширюється амплітуда ономастичних досліджень, з'ясовується специфіка перекладу антропонімів, активно розробляється літературна антропонімія. Проте ономастикон різних літератур та літературних жанрів досліджено нерівномірно, фрагментарно. І разом з тим слід відмітити, що цілісного дослідження ономастики творів Роальда Дала та Френка Лаймена Баума проведено не було. У зв'язку із цим існує необхідність аналізу перекладу власних назв у творах «Чарлі і Шоколадна фабрика» Р. Дала та «Чарівник країни Оз» Л.Ф. Баума.

Власні назва (оніми) – слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість єдину в своєму роді [3, с. 150]. М. П. Кочерган зазначає, що власні назви, на відміну від загальних, служать для виділення названого ними об'єкта з низки подібних, його індивідуалізації та ідентифікації [3, с. 186]; і пропонує таку класифікацію власних назв: 1) антропоніми – імена людей; 2) топоніми – географічні назви; 3) теоніми – назви божеств; 4) зооніми – клички тварин; 5) астроніми – назви небесних тіл; 6) космоніми – назви зон космічного простору і сузір'їв; 7) хрононіми (“квазівласні імена”) – назви відрізків часу, пов'язані з істичними подіями; 8) идеоніми – назви об'єктів духовної культури; 9) хрематоніми – назви об'єктів матеріальної культури; 10) ергоніми – назви об'єднань людей: товариства, організації тощо; 11) гідроніми – назви водоймища (річки, озера, моря, болота); 12) етноніми – назви народів, етнічних груп.

Як зазначає Л. С. Бархударов, переклад власних назв у художньому тексті завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. В цьому випадку прийнято говорити про випадки безеквівалентної лексики [1, с. 93]. Незважаючи на те, що ця група лексики найважче піддається іншомовній трансформації, її еквівалентний переклад необхідний для досягнення рівноцінної ефективності впливу на читача. Переклад власних назв відбувається шляхом: перекладацької транслітерації та транскрибування; описового перекладу;

перекладу [1, с. 96]. В. С. Виноградов стверджує, що звичайні власні назви, як правило, транскрибуються або транслітеруються [3, с. 149].

Кожен художній прозовий переклад передусім супроводжується великою країнознавчою, біографічною та літературознавчою роботою. Діяльність перекладача спрямована на подолання *лінгвоетнічного бар'єру*, по обидві сторони якого комуніканти розділяє не лише відсутність спільної мови, але і те, що пов'язує з поняттям етносу: відмінності в культурах та національній психології, недостатня поінформованість у питаннях поточного життя чужої країни тощо [2, с. 12].

Беатріс Поттер (*Beatrix Potter*) відома англійська письменниця, авторка серії казок про Кролика Пітера. Містер Тод (*Mr. Tod*), білка Наткін (*Squirrel Nutkin*), поросятко Бленд (*Pigling Bland*), містер Тіггі-Міггі (*Mrs Tiggy-Winkle*) – головні герої казок тієї ж Беатріс Поттер.

А «Як у Верблюда з'явився горб» (*Just How The Camel Got His Hump*) та «Як Мавпа втратила свій хвіст» (*How The Monkey Lost His Rump*) – це казки відомого англійського письменника Редьярда Кіплінга.

Досить важко зрозуміти, хто всі ці персонажі без фонових знань чи додаткових засобів, таких як книги чи Інтернет, якщо ніколи не читав цих творів.

Провівши кількісно-якісний аналіз авторських казок «Чарлі та Шоколадна фабрика» Р. Дала та «Чарівник країни Оз» Л.Ф. Баума та їх перекладів на українську мову В. Морозова (перекладач твору «Чарлі та Шоколадна фабрика») та М. Пічевського (перекладач твору «Чарівник країни Оз»), ми виявили приблизно 70 онімів у першому творі та 50 у другому.

У творі «*Charlie and the Chocolate factory*» ми виявили антропоніми, топоніми, хрематоніми та етноніми. І англійський топонім має відповідник в українській мові, зазначений у словниках: «India» – «Індія», а один топонім був перекладений в спосіб транслітерування – часткового, поєднаного з транскрибуванням та додаванням закінчення –ія: «Loompaland» – «Лумпаландія».

Варто зазначити, що Роальд Дал у своїх казках часто використовував власні вірші, так і в оригіналі твору «Чарлі та Шоколадна фабрика» присутній один з його поетичних творів, у якому є досить багато власних назв:

Англ.: ... (*It smells so good, what can it be? Good gracious, it's Penelope.*) *The younger ones had Beatrix Potter With Mr Tod, the dirty rotter, And Squirrel Nutkin, Pigling Bland, And Mrs Tiggy-Winkle and - Just How The Camel Got His Hump, And How The Monkey Lost His Rump, And Mr Toad, and bless my soul, There's Mr Rat and Mr Mole - Oh, books, what books they used to know, Those children living long ago!... [4]*

Укр.: ... (*Як пахне! Що це - з кмином юшка? Та ні, це хлопчик-нечемнушка! Аж перехоплювало дух від тих книжок... Ось Вінні-Пух, он Білосніжка йде до лісу... Ось Гулівер веде Алісу у Дивосвіт, і прямо тут до них підходить ліліпут. Ген Королева виглядає чи знайде Герда свого Кая... Таке, готуючись до сну, читали діти в давнину!.. [6]*

Перекладач В. Морозов вдався до засобу одомашнення (*domestication*) враховуючи те, що українська та англійська дитячі аудиторії мають своїх літературних героїв. Саме тому така заміна казкових персонажів, якими захоплюються діти в Англії та Америці на тих, з якими виростають українці, є цілком виправданою.

Продовжимо аналізувати переклад антропонімів. Метод транслітерування – повного або часткового, поєднаного з транскрибуванням, – В. Морозов застосовує для відтворення таких антропонімів як:

Mr. Willy Wonka – містер Віллі Вонка,
Mr. Fickelgruber – містер Фікельгруббер,
Cornelia Prinzmetel – Корнелія Принцметель,
Angina – Ангіна .

Проте в основному перекладач використовує метод транскрипції для передачі англійських власних назв:

Charlie Bucket - Чарлі Бакет,
Mr. Slugworth - пан Слатворт,
Augustus Gloop – Августус Глуп,
Professor Foulbody - професор Фолбоді,
Veruca Salt - Верука Солт, *Violet Beauregarde* - Віолетта Боретард,

The Teavee – родина Тіві, Оотра-Lootpas – умпа-лумпи.

Оригінал просто заповнений власними назвами, які є авторськими неологізмами. Це в основному назви кондитерських виробів та назви цехів: *Wonka's Whipple-Scrumptious Fudgemallow Delight* - «Високочудесний зефірмелад Вонки», *Storeroom number 77. All the Beans, Cacao Beans, Coffee Beans, Jelly Beans, and Has Beans* - Склад номер 77 – Усі сорти бобів – Какао-боби, Кавові боби, Боби-високі-мов-тополя й Боби-дурні-немов-квасоля.

Вони передані засобом описового перекладу з частковим калькуванням.

У казці “*The Wonderful Wizard of Oz*” ми виявили антропоніми, топоніми, хремотоніми, етніоніми та зооніми. Метод транслітерування М. Пічевський застосовує для відтворення таких антропонімів як: *Aunt Em – тітонька Ем, Oz – Оз, Glinda – Глінда*. Метод транскрипції використаний у перекладі: *Uncle Henry – дядечко Генрі, Voq – Бокк*.

В основному під час відтворення антропонімів перекладач користувався засобом перекладу, іноді у поєднанні з калькуванням: *the Wicked Witch of the East - Луха Відьма Сходу, the Scarecrow – Страшило, Tin Woodman – Бляшаний лісоруб, the China Princess - Порцелянова Принцеса*.

Що ж до перекладу топонімів, то 2 з них мають відповідники в українській мові, зазначений у словниках: *Kansas – Канзас, Omaha – Омаха*. Решту ж передані засобом перекладу: *the land of the Munchkins - Край жувачів, the City of Emeralds; the Emerald City - Смарагдове місто, The Wonderful City of Oz - Чудесне Смарагдове місто Оза, The Dainty China Country - Країна Ламкої Порцеляни*.

1 зоонім (кличка домашньої тварини) перекладений засобом транслітерації: *Toto – Томо*. Усі інші - засобом перекладу: *The Cowardly Lion - Лякливий Лев, the Stork – Лелека, The Queen of the Field Mice - Королева Польових Мишей* [6].

Етніоніми передаються засобом перекладу: *Munchkin – жувач, Quaddlings – ковтачі, Winkies – моргуни*.

Зазвичай назви казкових героїв перекладені та адаптовані під цільову аудиторію, і за ними закріплене певне предметно-логічне значення у безлічі різноманітних контекстів.

Отож, власні назви у художньому творі, а надто у творі для дітей, є ключем до розуміння його концепції. Саме в них криється авторське бачення персонажів, характерів, атмосфери твору. Працюючи над текстом, перекладач відтворює назви, виходячи з власного сприйняття твору.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що серед усіх можливих способів передачі, в перекладі власних назв з англійської на українську мову, найчастіше використовується метод транскрибування та перекладу з калькуванням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М. : ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
2. Гадамер, Ганс Георг. Батьківщина і мова // Гадамер, Ганс Георг. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. / Пер. з нім. – К.: Юніверс, 2001.
3. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства, підруч. – 2.вид. / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 2005. – 368 с.
4. http://www.ae-lib.org.ua/texts/dahl__charlie_and_the_chocolate_factory__ua.htm
5. http://www.ae-lib.org.ua/texts/baum__1_the_wonderful_wizard_of_oz__ua.htm
6. <http://www.readanybook.com/ebook/charlie-and-the-chocolate-factory-127>
7. <http://www.literature.org/authors/baum-l-frank/the-wonderful-wizard-of-oz/>

Корінь Г.

Науковий керівник – доц. Олійник Т. С.

СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ РЕАЛІЙ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Національна самобутність художнього твору виражається, перш за все, за допомогою реалій. Реаліями називають об'єкти, характерні для життя та побуту одного народу, які відсутні в мові іншого. Вони є носіями місцевого колориту, культурно-історичного забарвлення. Відтворення реалій у перекладі – важливе питання перекладознавства. Численні наукові праці присвячені цій проблемі [1– 4].

В межах предмету дослідження лінгвокраїнознавства як науки реалії досліджували Є. Верещагін, В. Костомаров “Мова і культура: Лінгвокраїнознавство у викладанні російської мови як іноземної ” та Г. Томахін “Реалії в культурі і мові”. У перекладознавстві реалії розглядались у працях А. Федорова “Про художній переклад”, “Основи загальної теорії перекладу: Лінгвістичні проблеми” Г. Шаткова, Г. Чернова, Я. Рецкера “Про закономірні відповідники при перекладі рідною мовою”, В. Коптілова, О. Шумагер, В. Виноградова “Лексичні питання перекладу художньої прози” та багато інших.

Найґрунтовніше дослідження реалій здійснили болгарські вчені С. Влахов та С. Флорін “Неперекладене у перекладі”, а також наша співвітчизниця Р. Зорівчак “Реалія і переклад”.

За визначенням Р. П. Зорівчак “**реалії** – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріпленій за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об’єктивної дійсності мови-сприймача” [3, с.58].

Сьогодні у науковій лінгвістичній літературі представлені різноманітні класифікації реалій за часовими, семантичними, граматичними, місцевими, фонетичними та іншими ознаками.

Метою дослідження є дослідити семантичну класифікацію реалій.

А. Є. Супрун вперше запропонував ділити реалії на декілька семантичних груп за предметною ознакою [4].

Р.П.Зорівчак поділяє реалії в двох площинах: історико-семантичному та структурному планах.

З **історико-семантичного** погляду Р. П. Зорівчак виділяє:

- **власне реалії** (при існуючих референтах): укр. *коломийка, трембітяр, китайка, гласність*; англ. *a baby-sitter, Boxing Day, the Central lobby, Halloween, Harley Street doctor* та ін.;

- **історичні реалії** – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Їм властива сема “минуле”, пов’язана із старінням референта, виходом позначуваного ним слова з царини активної суспільної практики мовного колективу. Вони вміщують фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр. *медведиця* (“група жінок, що, переодягнувшись, ходила по селу під час косовиці”), *підбрехач* (“другий сват у давніх українських весільних обрядах”); англ. *the Black and Tans* (“чорно-руді” – англійські каральні загони в Ірландії в 1920-1923) [3, с.70].

У структурному плані Р. П. Зорівчак виділяє:

- **реалії-одночлени**: укр. *вечорниці, денцівка*; англ. *a maypole* (“травневе дерево” – “стовп, прикрашений квітами, різнобарвними прапорцями, довкруги якого танцюють в першу неділю травня у Великобританії”).

- **реалії-полічлени номінативного характеру**: укр. *курна хата, разовий хліб, трійста музика*; англ. *a banana split, St. Valentine`s Day, a ticket day*.

- **реалії-фразеологізми**: укр. *коло печі поратися, стати під вінок*; англ. *to reach the woolsack, to enter at the Stationer`s hall* [3, с.71].

Найчастіше дослідники вдаються до предметної, зовнішньої, позамовної класифікації реалій. Найпослідовніше та найґрунтовніше провели її С. Влахов і С. Флорін [2, с.47]: Вони поділяють реалії на великі чотири категорії: „1) Предметний поділ 2) Місцевий поділ, 3) Часовий поділ, 4) Перекладацький поділ”.

За предметною ознакою реалії бувають:

1) **Географічні**: назви об’єктів фізичної географії та метеорології (*степ, сопка*); назви географічних об’єктів, пов’язаних з людською діяльністю (*крига, грид, арик*); назви ендеміків (*ківі, снігова людина, секвоя*).

2) **Етнографічні реалії**:

а) **Побут**: їжа, напої, побутові заклади та ін. (*пиріжкова, сауна*); одяг, взуття, головні убори і та ін. (*рукавички, сомбреро*); житло, меблі, посуд та інше начиння (*юрта, горниця, обрік*); транспорт (засоби та “водії”) (*кеб, ландо, пірога; ямицик, кебмен*); інше (*сакви, будинок відпочинку, путівка, кізьяк*).

б) **Праця:** люди праці (*передовик, фермер, консьержка*); знаряддя праці (*кетмень, бумеранг*); організація праці та господарства (*колгосп, ранчо*);

в) **Мистецтво і культура:** музика і танці (*козачок, гонакрил*); музичні інструменти (*балалайка, тамтам*); фольклор (*сага, частушки*); театр (*містерія, петрушка*); інші види мистецтва та предмети мистецтва (*чинте, пелікани*); виконавці (*кобзар, гейша*); звичаї та ритуали (*коляда, тамада, маслениця*); свята та ігри (*День подяки, крикет*); міфологія (*Леший, Дід Мороз, вурдалак*); культ (служителі та послідовники) і культові будівлі та предмети (*Лама, дерев'їші; мечеть, пагода*); календар (*вересень, бабине літо*).

г) **Етнічні об'єкти:** етноніми (*гуцул, баски*); прізвиська (зазвичай жартівливі або образливі) (*хохол*); назви осіб за місцем проживання (*габровець, шоп*).

д) **Міри і гроші:** одиниці мір (*десятина, акр, четверть*); грошові одиниці (*рубль, франк*); простонародні назви мір і грошей (*сотка, п'ятак, бакс*).

3) Суспільно-політичні реалії:

а) **Адміністративно-територіальний устрій:** адміністративно-територіальні одиниці (*область, графство*); населені пункти (*станція, стійбище*); деталі населеного пункту (*ларго, ряд*).

а) **Органи та носії влади:** органи влади (*народні збори, верхня палата*); носії влади (*канцлер, лорд-мер, гетьман, хан, цар*).

в) **Суспільно-політичне життя:** політична діяльність та діячі (*більшовики, есдеки*); патріотичні та суспільні рухи (і їх діячі) (*партизани, західники*); соціальні явища та рухи (і їх представники) (*бізнес, стиляги*); звання, ступені, титули, звертання (*бакалавр, містер*); заклади (*загс, золотий стіл*); учбові заклади та установи культури (*коледж, лицей*); стани та касти (і їх члени) (*дворянство, мужик*); станові знаки і символи (*червоний прапор, півмісяць*).

г) **Військові реалії:** підрозділи (*легіон, орда*); зброя (*фінка*); обмундирування (*кітель, бушлат*); військові службовці і командири (*сотник, унтер*).

В. С. Виноградов на основі предметного поділу реалій, запропонованого С. Влаховим та С. Флорінім, створює власну класифікацію і включає в неї:

1. Ономастичні реалії: антропоніми; топоніми; імена літературних героїв;

назви компаній, музеїв, театрів, магазинів та ін.;

2. Асоціативні реалії: вегетативні символи; анімалістичні символи; кольорова символіка; фольклорні, історичні, літературно-книжні алюзії; мовні алюзії [1].

Місцевий поділ реалій у класифікації С. Влахова та С. Флоріна проходить з урахуванням двох нерозривно зв'язаних та взаємообумовлених критеріїв: національної приналежності позначуваного реалією об'єкта – її референта; мов, які беруть участь у перекладі.

Класифікація має такий вигляд:

У межах однієї мови:

1. “Свої” реалії – це більшою частиною споконвічні слова даної мови:

Хіт (*heath* – болотиста місцевість, покрита вереском),

ель=ейл (*ale* – світле англійське пиво)

– національні;

– локальні;

– мікролокальні.

Національні реалії називають об'єкти, що належать даному народу, даній нації, але чужі за межами країни.

Локальні реалії, на відміну від національних, належать не мові певного народу, а діалекту, говірці чи мові менш значної соціальної групи.

Мікролокальними С. Влахов та С. Флорін називають такі реалії, сфера застосування яких обмежена лише одним містом чи селом.

2. “Чужі” реалії – це або запозичення, тобто слова іншомовного походження в словниковому складі мови, або кальки, тобто поморфемні або послівні переклади назв чужих для даного народу об'єктів, або транскрибовані реалії іншої мови:

Бринза (рум.), бізнес (ам.), супутник (рос.)

– інтернаціональні;

– регіональні.

Інтернаціональні реалії фігурують в лексиці багатьох мов і увійшли у відповідні словники, зберігши при цьому своє національне забарвлення. Особливістю інтернаціональних реалій є те, що їх зміст може відрізнятися від первинного: наприклад, ковбой (англ. cowboy) – “пастух” перетворився у “безстрашного” авантюриста, “героя” американських вестернів і пригодницьких фільмів.

Регіональними називають реалії, що розповсюдились серед кількох народів, зазвичай разом із референтом, і увійшли у лексикон кількох мов.

В площині пари мов:

– Зовнішні реалії – однаково чужі для обох мов напр., фіорд – зовнішня реалія для рос., болг., або будь-якої іншої мови, окрім норвезької

– Внутрішні реалії – слова, які належать одній з пари мов, і отже, чужі для іншої мови напр., фіорд – для пари російської і норвезької мов - для норвезької мови буде внутрішньою реалією.

У загальних рисах поділ за часовою ознакою відносить реалії до однієї із запропонованих груп:

– сучасні реалії;

– історичні реалії.

З погляду перекладацької практики можна виділити **явні і скриті (приховані, потаємні) реалії**. Останні – це слова типу укр. *пич, сорочка* (“вишиванка”), *скриня* в українсько-англійському бінарному зіставленні. Вони начебто мають відповідники у мові-сприймачі, але співвідносні денотати в позамовній дійсності дуже відрізняються між собою, так що беззастережна субституція їх позначень, що мають різну художньо-стилістичну наповненість, може спричинити ряд додаткових труднощів (лексичний збіг відповідних номінацій при культурологічній розбіжності). В українсько-англійському бінарному зіставленні до прихованих реалій належить лексема *рушник*. У значенні “утиральник”, для позначення необхідної в хаті ужиткової речі, вона рівновартна рос. “полотенце”, англ. *towel*. Але в Україні лексемою “рушник” позначають і декоративні рушники, вишивані та ткани, що споконвіку є суттєвим атрибутом усякденних і урочистих народних звичаїв, обрядів. З опорним компонентом “рушник” в українській мові виникло чимало реалій-етнографізмів, з погляду лінгвістики, – фразеологічних одиниць: *подавати рушники, вернутися з рушниками* [3, с.73].

Поділ реалій значною мірою є умовним. Багато з них можна віднести одночасно до декількох рубрик предметної класифікації, до різних її підрозділів чи до інших класів перекладознавчих одиниць.

Отож, знання класифікації реалій дуже важливе для лінгвістів та перекладачів. Семантична класифікація реалій допомагає орієнтуватись в якій сфері вживається реалія, це полегшить роботу перекладача.

Тема цікава, складна і потребує подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1978. – 174 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – 2-е изд., испр. и доп. / Под ред. Вл. Россельса. – М.: Высшая школа, 1986. – 416 с.
3. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
4. Супрун А. Е. «Экзотическая» лексика // Науч. докл. высш. шк. Филол. науки. – 1958. – №2. – С. 51–54.

ІСТОРІЯ

Юрчак М.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Європейська інтеграція України – фундаментальна складова зовнішньої політики, стратегічна перспектива нашої держави та реальність сьогодення. Цей різноплановий процес іще на стадії розгортання, і, як усі складні та багатоманітні процеси сучасності, часто не вкладається у рамки звичних дефініцій. Це якоюсь мірою виправдує певну термінологічну розмитість та невизначеність понять, якими доводиться оперувати дослідникам: «глобалізація», «європейський глобалізм», «євроінтеграція», «інтеграція», «євроатлантична інтеграція», «євроатлантичне співробітництво», «європеїзація», «вступ до ЄС», – подібних, близьких чи взаємопов'язаних за значенням, але все ж, не тотожних. Деякі спроби провести розмежування визначень здійснюються [1] і кожен дослідник здійснює його самостійно, однак ми вважаємо за потрібне окрему увагу присвятити проблемі концептуалізації поняття «європейська інтеграція України».

Словосполучення «європейська інтеграція України» – одне з найбільш уживаних у національній історії новітньої доби. Запит у пошуковій системі «google» за цими ключовими словами видає 481 тисячу результатів. Втім, популярність цього поняття не компенсує поверхневого, спотвореного чи неповного розуміння його змістового навантаження як на рівні простих громадян, так і на рівні політиків чи науковців, котрі ним послуговуються. За умов, коли конкретні дії із включення України в європейські об'єднавчі процеси замінюються проєвропейською риторикою, а європейська інтеграція «зайняла у нашій уяві місце, яке колись займало будівництво світлого комуністичного майбутнього» [2, с. 32], необхідно встановити чітке розуміння того, що ж мається на увазі під поняттям «європейська інтеграція України». Здійснення «інвентаризації» термінології як основного інструменту історика постає важливим завданням сучасної методології історіописання.

Якщо брати за основу визначення А. Мартинова, то європейська інтеграція – це «складний та суперечливий соціально-економічний процес налагодження тісного співробітництва європейських держав. Є одним із проявів провідної тенденції сучасного історичного розвитку – посилення всебічної взаємозалежності держав, передусім в економічній сфері, та подальшого зближення цивілізаційно споріднених національних спільнот» [3], то, відповідно, європейська інтеграція України є участю нашої держави у цьому соціально-економічному процесі налагодженні співпраці європейських держав від моменту утвердження її як самостійного суб'єкта міжнародних відносин, тобто із проголошенням незалежності 1991 року.

Вивчення чималого масиву наукової літератури, присвяченого європейській інтеграції України стало центральним у науковій діяльності І. Арт'ємова [4], Ф. Барановського [5], С. Василенко [6], В. Бігуна [9], А. Гальчинського [8], В. Горбатенка [9], Б. Гунського [10], П. Демчука [11], О. Ковальнової [12], В. Копійки [7, 9, 13], Л. Луць [9], В. Манжоли [5], В. Посельського [14], В. Сіденка [15], І. Тодорова [2], О. Шниркова [16] та не залишило байдужим багатьох інших вітчизняних дослідників.

На основі аналізу історіографічних джерел ми можемо говорити про широкий та вузький контекст європейської інтеграції України. Слід відзначити, що ні численні довідники, словники та енциклопедії академічного чи науково-популярного стибу не дають чіткого визначення «європейська інтеграція України» [17, 18, 19]. Така запутаність виникає, по-перше, через

ототоження Європи у культурно-історичному, цивілізаційному сенсі, географічному та геополітичному розумінні з європейськими наднаціональними та міжнародними інституціями (зокрема, ЄС). Другим чинником виступає еволюція основних засад державної політики, що здійснюється у цьому напрямку і спричиняє видозміни у тлумаченні поняття «європейська інтеграція».

У перші роки незалежності, коли відбувалося утвердження України як європейської держави здебільшого у декларативному плані, європейська інтеграція уявлялася передусім як входження у цивілізаційний простір, у культурно-історичну спільність Європи. Науковці частіше послуговувалися абстрактними ідеологемами на кшталт «Україна на шляху по Європи», «повернення до Європи», «Нова Європа та нова Україна», аніж поняттям «євроінтеграція України». Розуміння євроінтеграції як процесу «входження до єдиної сім'ї європейських народів, звернення до європейських політичних і культурних традицій» [20 с. 104] залишилося на полях наукового аналізу, тоді як наголос змістився в сторону інституційного зближення з Європою. Так само, культурно-цивілізаційні аспекти євроінтеграції та її механізми не знайшли відображення в офіційних документах. Втім, вони теж не давали чіткого визначення євроінтеграції України. Про зміни у розумінні цього поняття свідчать постанови українського парламенту щодо сфери відання Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції. У 2007 році Комітет забезпечував участь України в міжнародних інтеграційних процесах, пов'язаних із діяльністю Європейського Союзу (ЄС), Світової організації торгівлі (СОТ), Організації Північноатлантичного договору (НАТО) [21].

Таке широке розуміння євроінтеграції, нехай і в інституційному плані, відображене в наукових публікаціях того часу [2, 4, 22]. Європейська інтеграція означала політичне та інституційне зближення з ЄС, адаптування українського законодавства до норм ЄС і Ради Європи, а також поглиблення відносин з НАТО. Кінцевою метою євроінтеграційної політики визначався вступ до НАТО і ЄС, а органічною частиною – приєднання до Світової організації торгівлі (СОТ). Проте в дипломатичній практиці та науковому лексиконі України розрізняли дві спільнокореневі похідні від одного і того ж поняття: європейську інтеграцію (як ключовий пріоритет з метою вступу до Європейського Союзу) і євроатлантичну інтеграцію (поступове влиття до НАТО через щорічні цільові плани і приєднання до Плану дій щодо набуття членства) [22, с. 6-7].

Євроатлантична інтеграція розумілася як складова частина або часто – як передумова [23, с. 92-93] успішної участі в європейських об'єднавчих процесах, що, на наш погляд, було поступкою дослідників у бік політичної кон'юктури.

Вже 2007 року Україна стає повноправним членом Світової організації торгівлі, тож питання про вступ в СОТ знімається з порядку денного. А Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Відомості Верховної Ради України» [24, с. 527] засвідчив остаточну відмову від входження до НАТО і затвердження позаблокового статусу держави.

Можна констатувати, що в останні два роки розуміння європейської інтеграції України звузилося до співпраці нашої держави з ЄС, це пов'язано із виходом на перший план питання про підписання Угоди про асоціацію. Той же профільний Комітет Верховної ради України з питань євроінтеграції з 2012 року займається виключно сферою взаємовідносин нашої держави з Євросоюзом [25].

Така зміна акцентів відбулася і в науковій літературі. Так, академічне видання «Енциклопедії державного управління» у тому, присвяченому державному управлінню в умовах глобальної та європейської інтеграції дає таке визначення євроінтеграції: «Інтеграція європейська (European integration) – процес усупільнення державами-членами Європейського Союзу (ЄС) власних суверенітетів, створення ними спільних інституцій, яким вони делегували частину своїх національних повноважень для того, щоб рішення в певних сферах загальних інтересів могли ухвалюватись демократичним шляхом на загальноєвропейському рівні» [26, с. 329]. Владислав Гончаревський дає «авторське» визначення європейської інтеграції, як об'єднання європейських країн у формі «Європейського Союзу» на основі належності до Західної цивілізації та процесу утворення і подальшого розширення Європейського Союзу [27, с. 179]. Як бачимо, суттєве звуження змісту європейської інтеграції обмежує розуміння участі України у цьому процесі, що викликає ряд застережень. Зокрема, Надзвичайний і Повноважний

посол України, представник України при Європейському Союзі Костянтин Єлісеєв наголошує, що «європейська інтеграція – це не зовнішньополітичний і навіть не загальноурядовий проект. Аби дати плоди та отримати позитивну динаміку, європейська інтеграція повинна стати проектом загальнонаціональним, практичним та орієнтованим на досяжний і відчутний для простого українця результат» [28, с. 7]. Таку ж думку поділяє інший український дипломат, експерт з питань євроінтеграції Олександр Чалий: «європейську інтеграцію не можна зводити до членства в ЄС. Європейська інтеграція – це ключова модернізаційна чи трансформаційна ідея українського суспільства» [29, с. 61]. Підводять підсумок дискусії автори новітньої монографії «Європейський проект та Україна» (2012 р.) – колектив дослідників Національного інституту стратегічних досліджень: «Процес європейської інтеграції охоплює весь спектр присутності нашої держави у європейській підсистемі міжнародних відносин, у т. ч. соціально-економічну інтеграцію, фінансово-бізнесову кооперацію, формування спільного простору безпеки, гуманітарно-цивілізаційну взаємодію», він є «процесом реалізації унікальних можливостей Української Держави та її громадян, що здійснюються завдяки розкриттю й утвердженню нашої європейскості» [30, с. 6, 75].

Таким чином, можна стверджувати про існування двох вимірів поняття «європейська інтеграція України»: зовнішньополітичного, що розумівся як відносини нашої держави з міжнародними європейськими інституціями (Рада Європи, Наради з безпеки, Західноєвропейський союз, Вишеградська група тощо), а на сьогоднішній момент звужився до діалогу «Україна–ЄС» та внутрішньополітичний вимір – «європеїзацією України» – перетворення України на справді європейську державу, що передбачає глибинну внутрішню трансформацію, адаптацію до європейських норм, стандартів та практик у майже всіх сферах суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булик М. В. Поняття «європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://istfak-mgu.at.ua/publ/procesi_regionalizaciji_ta_globalizaciji_jak_dominanta_svitovogo_rozvitku/ponjattja_evr_opejska_integracija_ta_evropejizacija_u_suchasnij_naukovij_dumci/1-1-0-18
2. Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 268 с.
3. А.Ю. Мартинов. Європейська інтеграція [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2005. – 672 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Evropejska_integracija (останній перегляд: 30-03-2013).
4. Артьомов І. В. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз [Текст] : навч. посіб. / І. В. Артьомов ; Закарпатський держ. ун-т. Навчально-науковий Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень. – Ужгород: Ліра, 2007. – 384 с. – (Серія «Євроінтеграція : український вимір»; вип. 7)
5. Барановський Ф.В. Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: Монографія. - Луганськ: Елтон-2, 2007. – 407 с.
6. Василенко С. Д. Європейський вибір України / Одеська національна морська академія. – О. : «ВидавІнформ» ОНМА, 2003. – 212с.
7. Манжола В. А., Муравйов В. І., Філіпенко А. С., Сапсай А. П., Копійка В. В. Інтеграція України в європейські правові, політичні та економічні системи: монографія / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка / Л. В. Губерський (ред.). – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 320с.;
8. Гальчинський А.С. Стратегія євроінтеграції та питання участі України у формуванні єдиного економічного простору: Аналіт. оцінки / Національний ін-т стратегічних досліджень / О. О. Янішевський (відп. ред.) – К. : НІСД, 2003. – 23с.
9. Горбатенко В. П., Луць Л. А., Бігун В.С., Кресін О. В., Копійка В. В. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми / Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України / В. П.Горбатенко (ред.). – К. : Юридична думка, 2005. – 329с.
10. Гунський Б.В. Євроатлантична інтеграція України / НАН України. Ін-т
11. світ. економіки і міжнар. відносин. – К.: Логос, 2003. – 328 с.
12. Демчук П.О. Міжнародні відносини та проблеми євроатлантичної інтеграції. – К., 2004;
13. Ковальова О. О. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. — К., 2003. — 340с.;

14. Копійка В.В. Європейський Союз: Досвід розширення і Україна : Монографія/ В.В. Копійка. – К.: Юридична думка, 2005. – 448 с.
15. Посельський В. Європейський союз: інституційні основи європейської
16. інтеграції. — К., 2002;
17. Сиденко В. Р. Глобализация -европейская интеграция - экономическое развитие: украинская модель=Глобалізація -європейська інтеграція - економічний розвиток: українська модель: в 2 т. / Институт економіки и прогнозування НАН України – Т. 1: Глобализация и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2008 – 376с.;
18. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: монографія / О.І. Шнирков; Київ. нац. ун-т ім.Т.Шевченка. – К., 2008. – 144 с.
19. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й / Відп. ред.М. М.Варварцев.– К.:Ін-т історії України НАН України, 2010. – 252 с.
20. ЄС у кишені. Довідник з європейської інтеграції України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_17874-1522-1-30.pdf?091023162452
21. Довідник з євроінтеграції [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://eu-directory.ru/>
22. Яковюк І, Трагнюк Л., Медеяєв В. Азбука європейської інтеграції. Харків: «Апекс+», 2006. – 168 с.
23. Постанова Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України шостого скликання» / Відомості Верховної Ради України, 2007. – № 51. – с. 533.
24. Офіцинський Р. А. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Соціальний аспект [Текст] : навч. посіб. / Р. А. Офіцинський; Закарпатський держ. ун-т. Навчально-науковий ін-т філософії та євроінтеграційних досліджень. – Ужгород: Ліра, 2007. – 320 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; вип. 6).
25. Білоус О., Доцяк І., Климончук В. Євроатлантична інтеграція України:
26. проблеми та перспективи. Навчальний посібник для студентів вищих
27. навчальних закладів. – Івано-Франківськ, 2007. – 108 с.
28. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики Відомості Верховної Ради України» / Відомості Верховної Ради України, 2010. – № 40. – с. 527.
29. Постанова Верховної Ради України «Про комітети Верховної Ради України сьомого скликання» від 12.12.2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/11-18>
30. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К.: НАДУ, 2011. Т. 7: Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / наук.-ред. колегія: І. А. Грицяк (співголова), Ю. П. Сурмін (співголова) та ін. – 2011. – 764 с.
31. Гончаревський В. Е. Цивілізаційний підхід до історії: сучасний український досвід (1991 – 2009). – К.: Логос, 2011. – 220 с.
32. Єлісєєв К. «Україна – ЄС: що день прийдешній нам готує» / Національна безпека і оборона, 2009. – №1. – 56 с.
33. Європейська інтеграція України: поточна ситуація, завдання та пріоритети державної політики: мат. засідання «круглого столу» / за заг. ред. О. В. Снігир. – К.: НІСД, 2010. – 64 с.
34. Європейський проект та Україна: монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 192 с.

Стоколова Т.

Науковий керівник – проф. Москалюк М. М.

РОЗВИТОК ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. на Правобережній Україні відбувається інтенсивний розвиток харчової промисловості. Даний процес можна пояснити рядом факторів, зокрема: близькість сировинної бази, технічний переворот та нововведення, концентрація виробництва, дешевизна робочої сили, розширення торговельних зв'язків. Дослідження цих процесів на прикладі Подільської губернії – важлива складова у вивченні соціально-економічної історії Правобережної України, що особливо актуально на сучасному етапі в контексті трансформації економічної структури народного господарства, у тому числі й харчової промисловості.

Становленню і розвитку харчової промисловості на Правобережжі, в тому числі на Поділлі присвятили свої праці В. Гульдман [3], Ю. Фартушняк [23–24], М. Вороліс [4], А. Задорожнюк [6], М. Москалюк [11–12] та інші.

У другій половині XIX – на початку XX ст. найрозвиненішими галузями промисловості Подільської губернії були: цукрова, винокурна та борошномельна.

Характеризуючи промисловість Подільської губернії варто відмітити, що найважливіше місце в регіоні посідала цукрова галузь. Цукрові заводи починають з'являтися в губернії ще в 20-х роках XIX ст. У 1827 р. був заснований перший цукровий завод у Бершаді графом Машковським, який дуже ретельно вивчав дану галузь промисловості у Франції 1826 р. [11, с. 76]. Кількість заводів з року в рік зростає. Так, наприклад, в 1859 р. в Подільській губернії нараховувалося 25 цукрових заводів [17, с. 116].

У перші роки після скасування кріпосного права в 1861 р. цукрова промисловість вступила в смугу кризи, особливо у перші два роки. У поміщиків-цукрозаводчиків гостро відчувалася нестача вільних капіталів. Не вистачало сировини (оскільки зразу після розкріпачення селяни майже не засівали буряків), робочих рук (селяни, які раніше відбували на заводах панщину, не хотіли йти на цукроварні). Тому кількість заводів почала швидко зменшуватися, а розмір річного виробництва цукру на початку 60-х років значно скоротився. Селянська реформа “порушила устрій поміщицького господарства, заснованого не тільки на капіталі, скільки на примусовій праці”. Для дрібних сільськогосподарських вогневих заводів нестача дарової робочої сили стала справжньою катастрофою і вони, не маючи можливості конкурувати з комерційними паровими заводами, почали швидко закриватися [9, с. 66]. Однак, згодом, цукрова промисловість почала ставати на ноги. Досить швидко зростав ринок вільнонайманої робочої сили. Коли із селян почали збирати недоїмки, примушували сплачувати викупні платежі, то це спонукало їх знову йти на цукроварні, щоб заробити гроші. Сезон цукроваріння розпочинався восени, після закінчення польових робіт, і це забезпечувало цукроварні робочою силою з місцевих селян, особливо тих, які володіли певними навичками [11, с. 76].

В 1864–1865 рр. у Подільській губернії діяли 33 цукрові заводи. На них було перероблено 705457 берківців цукрового буряка з якого виготовлено 447404 пудів цукру-піску на суму 2144030 крб. [23, с. 37]. З другої половини 1860-х років у цукровій промисловості Подільської губернії та України загалом розпочинається піднесення. Так, у 1866 р. на Літинському цукровому заводі було перероблено 16605 берківців буряку, з яких виготовлено 8960 пудів піску, у 1867 р. виготовлено 11906 і в 1869 р. – 16000 пудів цукру-піску [11, с. 77]. У 70-ті рр. XIX ст. темпи розвитку цукрової промисловості Подільської губернії продовжують зростати. Це пояснюється перш за все придатністю ґрунтів Правобережжя до вирощування цукрового буряка і збільшенням посівів, технічним переворотом і нововведеннями у промисловості. Ще у 50-х рр. XIX ст. на цукрових заводах почав діяльність інженер М. Толпигін, який уперше впровадив новий спосіб відбілювання цукру-сирцю із застосуванням пари, на відміну від вогневих, де згущування цукрової сировини проводилося в казанах на “голому вогні” [24, с. 86]. З 1871 р. для одержання соку впроваджуються дифузійні апарати, що збільшили вихід цукру на 10% від ваги буряка [5, с. 23].

Варто навести дані стосовно розвитку цукрового виробництва у Подільській губернії у 70-х рр. XIX ст.

Розвиток цукрового виробництва у Подільській губернії в 70-х рр. XIX ст. [22, с. 201–202]

Рік	Заводи	Робітники	Сума виробництва
1872	32	9532	2591269
1873	32	9805	3298696
1874	42	13393	5801732
1875	46	13298	4330437
1876	47	14065	9116999
1877	51	18079	8705662
1878	48	15775	7752500
1879	48	15870	8560000

Наведені дані свідчать про пріоритетне становище цукрового виробництва у промисловому розвитку Подільської губернії. Слід зазначити, що введення нових технологій у цукрову промисловість призводило до концентрації виробництва. Вона, у свою чергу, з 1862 по 1891 р. дозволила перетворити заводські промисли у заклади фабрично-заводського типу. Середня продуктивність виробництва однієї цукроварні на Поділлі збільшилася у 4,3 рази. Технічний прогрес вплинув і на продуктивність праці. Так, коли на початку 60-х рр. XIX ст. середній виробіток цукру на одного робітника становив 33 пуди на рік, то в середині 80-х рр. він збільшився до 310 пудів [24, с. 86–87].

Поряд зі зростанням кількості заводів, чисельності робітників та суми виробництва зростали також посіви цукрового буряка. Швидке зростання посівних площ цієї культури напряму пов'язане із швидким розвитком цукроваріння, яке, в свою чергу, стимулювалось недостатнім виробництвом продукту в Російській імперії, а звідси – великими потребами ринку цукру аж до 80-х рр. XIX ст. У 1880 р. на 100 дес. орної землі краю було зайнято під цукровим буряком 3,38 дес. За цим показником регіон займав 3 місце в імперії (3,84 дес. у Західних губерніях, 6,68 – у Прибалтійських). Посівні площі цукрового буряку на території Подільської губернії на середину 80-х рр. XIX ст. досягли 52 тис. дес. [10, с. 379].

Варто відмітити, що затрати на вирощування цукрового буряка були досить значними. Якщо обробіток однієї десятини пшениці обходився в 7–8 крб., то затрати на одну десятину цукрового буряка становили до 60 крб. Внаслідок цього вирощуванням цукрового буряка більшою мірою починають займатися не дрібні одноосібні господарства, а великі, спеціальні, які перебувають у власності великих промислових товариств [22, с. 203].

Продукти цукрово-бурякового виробництва Подільської губернії становили 85% від вартості сільськогосподарського виробництва, тоді як на інші галузі припадало лише 15% і ці відсотки майже на половину розподілялися між вартістю млинарських виробів (7%) і горілчаних та броварних продуктів (8%) [11, с. 78].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. цукрова промисловість Подільської губернії продовжує розвиватися інтенсивними темпами. Варто відмітити, що упродовж цього періоду кількість цукрових заводів не була сталою. Так, наприклад, у Подільській губернії у 1885 працювало 49 цукрових заводів [18, с. 236]; 1886–1887 рр. – 46 заводів, з яких 31 належав акціонерним товариствам, а 15 приватними особам [3, с. 164]; 1890 р. – 43 [14, с. 20]; 1892 р. – 44 [15, с. 28]; 1895 р. – 46 [21, с. 306–312]; 1904 р. – 51 [1, с. 232–237]; 1905 р. – 53 [16, с. 53]; 1909 р. – 51 [19, с. 51]. Виходячи із наведених даних можна зробити висновок про нерівномірний випуск продукції заводами цукрової промисловості Подільської губернії, оскільки в різні періоди розвитку їх кількість була неоднаковою.

Також слід відмітити, що поряд із уже працюючими заводами відкривалися нові. Зокрема, Бар поступово перетворювався у промислове місто. У 1900 р. тут став до ладу цукровий завод – перше велике індустріальне підприємство, на якому працювало понад дві сотні робітників, і яке одразу стало найбільшим у місті. Завод був побудований проскурівським цукрозаводчиком, купцем Соломоном Маранцем [2, с. 195].

У Подільській губернії, як і в цілому Південно-Західному краї цукрове виробництво стало пріоритетним напрямком економіки. Наскільки великим було зростання цукрової промисловості в цьому краї видно з таких даних: протягом 1865–1866 рр. тут було вироблено 1700000 пудів цукру-піску, в 1881–1882 рр. – 9803298 пудів, у 1889–1890 рр. – 26821755 пудів [13, с. 41]. Станом на 1882–1885 рр. частка українського цукру у всеросійському виробництві досягла 87,8 %. Цукрова промисловість стала головним постачальником цукру для всієї Російської імперії [7, с. 228]. У 80-х роках XIX назрів конфлікт між цукровиками та урядом. У зв'язку із небажанням йти на поступки виробникам цукру останні вирішили організувати синдикат [8, с. 171]. Його було створено 28 квітня 1887 р. на з'їзді цукрозаводчиків у Києві. На початку створення він об'єднав 78% цукрових заводів імперії, а у 1892 р. – 91% [20, с. 271].

Отже, у пореформений період цукрове виробництво починає займати пріоритетне місце у промисловому розвитку як Подільської губернії, так і Правобережної України загалом.

В Подільській губернії поряд із цукровою промисловістю досить швидко розвивалася винокурна. Згідно з даними за 1859 р. в губернії нараховувалося 257 винокурень на яких працював 1871 робітник. Виробництво їх у вартісному виразі становило 2379101 крб. [17, с.

116]. Упродовж 70-х років кількість винокурень значно зменшилася, але зросла сума їхнього виробництва. Зокрема, винокурня в м. Китайгород знаходилася в оренді у Лейби Гурфінкеля. На підприємстві працювало 12 чоловік, які в трьох чанах виготовляли за рік 8 тис. відер 75% спирту [6, с. 227].

Динаміка розвитку винокурного виробництва у Подільській губернії в 70-х рр. XIX ст. відображена у таблиці.

Розвиток винокурного виробництва у Подільській губернії в 70-х рр. XIX ст. [22, с. 201]

Рік	Заводи	Робітники	Вартість виробництва
1872	165	1324	3107633
1873	170	1802	4171922
1874	152	1502	4167259
1875	140	1338	3523668
1876	118	1167	2740195
1877	120	1265	4008560
1878	124	1291	4191900
1879	134	1402	4268000

Наведені дані свідчать про значне скорочення кількості винокурень порівняно із 1859 р. Дане явище можна пояснити введенням у липні 1861 р. норми виходу спирту, за яку власник заводу мав сплачувати державі акциз не залежно від виробничих показників підприємства. Поряд із цим обсяги випуску продукції при цьому не тільки не зменшувалися, а навпаки, зростали [7, с. 229].

Порівнюючи дані стосовно цукрового та винокурного виробництва можна побачити, що саме цукрова галузь займала пріоритетне місце у промисловому розвитку регіону. Якщо середня сума виробництва цукрового заводу становила 180000 крб. в рік то винокурного не більше 32000 крб. Середня кількість працівників цукрового заводу складає близько 314, тоді як на один винокурний завод припадає до 11 робітників. Способи виробництва цукру та спирту також відрізняються, як по складності необхідних апаратів та машин так і по кваліфікації робітників [22, с. 206].

Згодом кількість заводів продовжувала зменшуватися. Станом на 1890 р. в губернії діяло 94 винокурні. З них 4 належали акціонерним товариствам, 60 належало власникам та орендаторам із християн, а 30 власникам та орендаторам із євреїв. Загальна кількість викуреного спирту становила 117120023 градуси. Загальна сума виробництва всіх винокурних заводів дорівнювала 2717321 крб. [14, с. 23–24].

Упродовж 60–80-х років відбувається процес технічного переустаткування підприємств, що охопив усі без винятку гуральні. Починає впроваджуватися система безперервної перегонки. Удосконалюються механізми. Застосування безперервно діючих апаратів (системи Пісторіуса, Савалля, Галля), що замінили прості перегоні куби, значно зменшили витрати палива, одночасно прискоривши виробництво [9, с. 91–92]. Це дало свої результати і в 1909 р. кількість викуреного спирту в Подільській губернії досягла 204496860 градусів при наявності 92 винокурень. Вартість їхнього виробництва становила 4325485 крб. [19, с. 360–361].

Таким чином, важливою галуззю промисловості Подільської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. стає винокуріння. Це пояснюється рядом факторів, зокрема: технічним вдосконаленням підприємств, відносною простотою виробництва та близькістю сировинної бази.

В Подільській губернії окрім цукрової та винокурної промисловості значного розвитку набула також борошномельна. У цій галузі у пореформений період визначилися три напрями розвитку: 1) розвиток млинарства у вигляді численних дрібних водяних млинів і вітряків, а також тартаків (з кінськими приводами), що переробляли місцеве зерно і обслуговували невелику місцеву округу, або ж перемелювали “за мірчук” зерно селянам для їх власних потреб; 2) будівництво млинів, що були складовою частиною іншого виробництва. Так, зокрема, було збудовано млин при Уладівському цукровому заводі Подільської губернії; 3) у пореформений період виникають великі капіталістичні механізовані парові млини – “характерний супутник епохи великої машинної індустрії” – спеціально розраховані на широкий ринок збуту [9, с. 96–97].

Станом на 1887 р. в Подільській губернії нараховувалося 3236 млинів, які виробляли продукцію на суму 3219974 крб. В загальну кількість млинів губернії входить 54 парових (1,8%), крупчастих – 156 (4,5%), простих водяних 1792 (55,5%), вітряних – 1212 (37,5 %), приводилися в рух твариною силою – 22 (0,7%). 2951 млин знаходився в сільській місцевості [3, с. 166–173]. Незважаючи на незначну кількість млинів у містах, вони займали значне місце у їх економічному розвитку. Так, наприклад, у Хмільнику знаходився водяний млин (належав місту, в оренді у Е.Мазур). У 1894 р. він виготовив 7 тис. пудів борошна на 3150 крб. [2, с. 196]. У с. Голозубинці працював водяний млин дворянина В. Скибневського, який переробляв до 26 тис. пудів зерна і давав прибутку на 20000 тис. крб. [4, арк. 9-зв–10].

Загальна вартість млинарської продукції у 1912 р. у всіх повітах Поділля становила 7032000 крб. проте ця цифра стосується тільки ценових млинів, тобто тих, що перемелювали зерно на продаж (промислові млини) та мали певну кількість найманих робітників [12, с. 24]. За показниками випуску продукції в цей час значне місце займав Сутинський млин, який щодоби перемелював 4000 пудів. Також з добовим перемелюванням у Подільській губернії знаходилося 5 млинів: Браїлівський, Гайсинський, Вінницький, Проскурівський та Сокольський. 38 млинів перемелювали щодоби від 1000 до 2000 пудів зерна. Варто відмітити, що більшість млинів Подільської губернії належали до дрібних і не мали значного промислового значення.

На млинах Поділля борошно виготовлялося переважно із пшениці та жита і лише в невеликій кількості перемелювалося просо та гречка. За характером виробленої продукції млини поділля розподілялися в такій послідовності: 60% млинів виробляли пшеничне борошно, близько 8% – житнє, а 32% млинів мали змішане виробництво. Мала кількість великих млинів, що виробляли житнє борошно, пояснюється тим, що зерно, як продукт селянського споживання, перемелювалося переважно на дрібних “сільськогосподарських млинах”. Млини Подільської губернії на відміну від млинів двох інших губерній Правобережної України Київської та Волинської – перемелювали майже виключно місцеве зерно та дуже рідко вдавалися до підвозу зерна з інших місцевостей. Особливістю млинарської справи Поділля було також те, що тут млини здебільшого (понад 50%) експлуатувалися орендарями [12, с. 25].

Отже, з другої половини ХІХ ст. в Подільській губернії відбувається інтенсивний розвиток харчової промисловості. Основними галузями, які досягли найбільших темпів виробництва були, насамперед, цукрова, винокурна та борошномельна. Пріоритетним напрямком промислового виробництва губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. стала цукрова галузь. Це пояснюється, насамперед, якісними та кількісними змінами, які відбулися в пореформений період у цукровому виробництві. Водночас, винокурна та борошномельна галузі також продовжували відігравати значну роль у господарському житті Подільської губернії, але, на відміну від цукрової промисловості, їхня продукція була спрямована здебільшого на задоволення потреб місцевого населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адрес-календарь Подольской губернии / Сост. А. Крылов. – Каменец-Подольский: Издание Подольского Губернского Статистического Комитета. – 1904. – 370 с.
2. Вороліс М. Г. Розвиток промисловості у заштатних містах Подільської губернії у другій половині ХІХ століття / М. Г. Вороліс, С. М. Єсюнін // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2007. – Вип. 12. – С. 194–197.
3. Гульдман В. К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания / В. К. Гульдман. – Каменец-Подольский, 1889. – 414 с.
4. Державний архів Хмельницької області. – Ф. 71. – Оп. 1. – Спр. 659. – 13 арк. – 1906 р.
5. Душинский И. Е. Сахарное производство в русской технической литературе / И. Е. Душинский – К.: Издание сахаротреста. – 1922. – Вып. 1. – 48 с.
6. Задорожнюк А. Б. Стан фабрично-заводської промисловості в містах і містечках Поділля у ХІХ – на початку ХХ ст. / А. Б. Задорожнюк // Вісник Кам'янець-Подільського університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. – 2008. – Вип. 1. – С. 220–230.
7. Лановик Б. Д. Історія господарства: Україна і світ: Підручник / Б. Д. Лановик – К.: Вища шк., 1995. – 480 с.

8. Маслов А. О. Деякі питання синдикування української промисловості в кінці XIX – на початку XX ст. / А. О. Маслов // Історія народного господарства та економічної думки України. – 2005. – Вип. – 37-38. – С. 170–179.
9. Мельник Л. Г. Технічний переворот на Україні у XIX ст. / Л. Г. Мельник – К.: В-во Київського університету, 1972. – 239 с.
10. Михайлик А. О. Розвиток буряківництва на території Подільської губернії в пореформенний період / А. О. Михайлик // Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. – 2009. – Т.19. – С. 375–384.
11. Москалюк М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. / М. Москалюк // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 75–85.
12. Москалюк М. Розвиток борошномельної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. / М. Москалюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка – 2009. – Вип. 2. – С. 23–26.
13. Нестеренко О. О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату на Україні в кінці XIX – на початку XX ст. / Нестеренко О. О. – К.: Політвидав, 1952. – 180 с.
14. Обзор Подольской губернии за 1890 год. – К., 1890. – 144 с.
15. Обзор Подольской губернии за 1892 год. – К., 1892. – 182 с.
16. Обзор Подольской губернии за 1905 год. – К., 1905. – 164 с.
17. Памятная книжка Подольской губернии на 1859 г. – Каменец-Подольский, 1859. – 184 с.
18. Памятная книжка Подольской губернии на 1885 г.: Адрес-календарь и стат.-справ. сведения. – Каменец-Подольский: Типография губернского правления, 1885. – 266 с.
19. Памятная книжка Подольской губернии на 1911 г. / Сост. В. В. Филимонов. – Каменец-Подольский, 1910. – 616 с.
20. Перевозчиков В. І. Історія економіки українських земель (кінець XIX – поч. XX ст.): Курс лекцій / В. І. Перевозчиков, О. А. Тимчик / За ред. В. О. Огнев'юка. – К.: КНТ, 2011. – 472 с.
21. Подольский адрес-календарь / Сост. В. К. Гульдман. – Каменец-Подольский: Издание Подольского Губернского Статистического Комитета, 1895. – 460 с.
22. Сборник сведений о Подольской губернии. Вып. 1. – Каменец-Подольский: Издание Подольского Статистического комитета, 1880. – 215 с.
23. Фартушняк Ю. Взаємовплив між бурякоцукровим виробництвом та шляхами сполучення і транспортом Подільської губернії в другій половині XIX ст. / Ю. Фартушняк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2003. – Вип. 1. – С. 36–43.
24. Фартушняк Ю. До питання про розвиток цукрової промисловості на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. / Ю. Фартушняк // Україна на шляху до незалежності і демократії. – 1996. – С. 84–89.

Цілінська К.

Науковий керівник – доц. Свідерський Ю. Ю.

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ ЯК ФЕНОМЕН ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Актуальність даного питання полягає в тому, що видання Острозької Біблії стало визначним чинником розвитку богословської думки в православній церкві і тим канонем, який дала Острозька Біблія православним слов'янам і до сьогодні користуються православні церкви.

Мета полягає у тому, щоб проаналізувати внесок Острозької Біблії в розвиток української та європейської культури.

Об'єктом дослідження є комунікативні реалії в Європі та їх відображення в діяльності Острозької Академії.

Предметом вивчення є Острозька Біблія в контексті української та європейської культури.

Вивченню даної проблематики свої праці присвятили такі вчені, як: Б. Гудзяк [1], П. Кралюк П. [6], Т. Кемпа Т. [5], Торконяк Р. (о. Рафаїл) [11] та інші.

Велична і славна в минулому історія міста на Волині – Острога, який вперше згадується в 1100 р. у Іпатіївському літописі. В середині XII ст. місто входило до складу Волинського князівства, яке було в залежності від Києва, а після феодалної роздробленості Київської Русі було складовою частиною Галицько - Волинської держави. У XIV ст. місто увійшло до складу

Литви і стало резиденцією князів Острозьких. Саме завдяки цьому роду в Острозі, під впливом Реформації, у 1576 р. була започаткована перша у Східній Європі школа вищого типу – слов'яно - греко - латинська Острозька Академія, яка проіснувала до 1636 р. і залишила помітний слід не лише в українській культурі, а й зробила чималий внесок у розвиток європейської освіти та науки. І усім цим завдячує Острозька Академія своєму засновнику Василю – Костянтину Острозькому, який розумів, що однією з найбільших проблем православної церкви є відсутність вищого рівня освіти, тоді коли католицьке та реформаційне шкільництво переживало свій розквіт. Князь вирішив виправити помилку та заснувати школу, зібравши до Острога людей, які б змогли підняти на вищий рівень освітню справу на українських землях, і йому це вдалося.

Варто сказати про те, що в Острозі був поліетнічний склад населення, крім русинів - українців, проживали поляки, татари, євреї, і вони усі сповідували різні релігії. Відповідно, крім кількох православних храмів, в Острозі було споруджено костюль Успіння Діви Марії, мечеть, головну синагогу [2, С.681]. Очевидно, поліконфесійний склад городян вплинув на сам факт заснування слов'яно - греко - латинської Академії та на підбір її викладацького складу.

Відомо, що в Острозькій академії викладали православні, католики та протестанти, проте жодної ворожнечі між ними не існувало, адже князь хоч і був ревним поборником та захисником православ'я, проте до інших віросповідань ставився також з повагою. Академік Я. Д. Ісаєвич дослідив, що серед тих «мужей в божественном писаніи и искусных» [4, С. 13] були не лише українці, а й вихідці з Болгарії, Греції, Московщини, Молдавії, Сербії, Польщі, Італії та інших країн. Вони здійснювали активну роботу, що увінчалася виходом кількох десятків книг. Особливої уваги серед них заслуговує перше друковане повне видання Святого Письма на землях східних слов'ян – Острозька Біблія, видана 1581 р. церковно - слов'янською мовою.

Острозька Біблія з'явилася саме тоді, коли вона була найбільш потрібна, вона стала тією духовною зброєю, яку отримали в руки оборонці православної Церкви. Текст Біблії шанували католики й протестанти, і це є доказом того, що вона була редагована за всіма тодішніми вимогами богословської науки.

Для остаточного осмислення значення Острозької Біблії на теренах Європи, необхідно звернутися до тих змін, які відбувалися тут, починаючи з середини XV ст., а саме винайдення книгодрукування та друк Йоганном Гутенбергом у Майнці Біблії. Книгодрукування мало значний вплив на розвиток освіти, культури й науки, на формування громадської думки і, фактично воно започаткувало сучасну європейську демократію [6, С. 52].

Реформаційні процеси, які охопили усю Європу починаючи з I пол. XVI ст., відіграли чималу роль для того, щоб Біблія була перекладена на розмовні європейські мови, а Святе Письмо було надруковане.

Друга половина XVI ст. в історії українського духовного життя на Волині стала переломним часом. Реформація на Заході мала свій неабиякий вплив на наші землі в духовній культурі і освіті. Вона принесла багато нових ідей, здійснення яких спричинило піднесення духовної культури. Її впливи доправили до певних змін в церковно – релігійних традиціях. Жива мова народу здобувала собі більші права в церкві, з'являється ціла низка перекладів Святого Письма на тогочасну українську мову, в церкві вперше з'являються проповіді нашою мовою і нею ж видаються окремі книжки. Вплив Реформації на живу мову в церкві нашої приніс, відоме на весь світ, Пересопницьке Євангеліє написане староукраїнською мовою, написане 1561 р. в Пересопницькому монастирі на Волині. Його оформлення, стиль письма, графічна сторона свідчать про дуже високий розвиток тогочасного перекладу і мистецького оформлення.

Незважаючи на те, що зазначені зміни на територію України прийшли дещо пізніше вони зіграли тут вагомий роль. Острозьку Біблію почали готувати до друку з 70 – х років XVI ст. проте Острозька друкарня значно відрізнялася від тогочасних кирилических друкарень, тим, що якщо інші, зокрема Віленська та Львівська були зорієнтовані на видання прибуткових богослужбових книг та шкільних підручників, то острозькі друки значною мірою мали освітньо- релігійний і полемічний характер.

І ця полемічність простежується в передмовах. Водночас дане видання в певному сенсі є відповіддю на деякі закиди, що зробив православним русинам польський єзуїт Петро Скарга у

своєму відомому трактаті «Про єдність церкви божої під єдиним пастирем...». У ньому він вказував, що старослов'янська мова не придатна для теологічних студій, що «не було ще в світі і не буде ні одної академії, чи колегії, де би теологія, філософія та інші вільні науки» викладалися цією мовою, і зі слов'янської мови жодний не може бути вченим [1, с. 60].

І справді на виклик, що був кинутий Скаргою руське шкільництво не могло дати відповіді, бо, як писала київська шляхта 1571 р., «з млодости іншого писмаотцовенаши учити нас не давали, одно свого руского» [13, С. 210]. Тому нагальним завданням Острозького осередку був випуск першої друкованої Біблії церковнослов'янською мовою і тим самим утвердження престижу «словенської мови нарівні з визнаними сакральними мовами – гебрайською, грецькою та латиною». Ще одним наслідком видання Біблії було те, що при появі автентичного тексту друкованої Біблії зникло б перекручування оригіналу Святого Письма перекладами, що сприяло появі ересей.

В час друку Біблії в Острозі «жив і творив» І. Федоров, і саме йому відводять головну роль у її виданні. Проте, на нашу думку, варто врахувати організаторську роль В. К. Острозького, на кошти якого здійснювалось її видавництво, саме він зумів зібрати вчених – редакторів, запросити до себе І. Федоровича, за завданням князя збиралися біблійні тексти з різних країн. Поруч з ним вагома роль належить найближчому сподвижнику князя – ректору щойно заснованої богословської школи – Герасиму Смотрицькому, головному із редакційної комісії по підготовці Острозької Біблії, автора другої передмови до цього видання.

У присвяті, Смотрицький звеличував славний рід Острозький, підносив його відданість православ'ю і, порівнюючи свого володаря з Костянтином Великим, закликав патрона близько 600 православних церков та 12 монастирів берегти чистоту віри від «зловредних полчищ різних супостатів» [12, С. 3].

Присвята була написана у віршованій формі, головний зміст якої склала апологія вчення православної Церкви, а після цього було дві передмови. Перша передмова подається від імені князя Василя – Костянтина Острозького, хоча аналіз мовно - стилістичних засобів дозволяє стверджувати, що її автором міг бути Герасим Смотрицький.

У передмові до Біблії князь К. Острозький просить прийняти Біблію всіх слов'ян, прийняти «не яко річ земну, але як дар небесний» [7, С. 94].

У цій передмові можна прослідкувати два вектора: щирі радість і високе усвідомлення мети здійснюваного видання книг Святого Письма. Йдеться і про лукавство через які Церква Христова усіма ворогами зневажається та «нешадними вовками, що прийшли в світ, без милосердя поглинається» [9, С. 201]. Це пояснюється тим, що після того як по таких країнах, як: Італія, Греція, Сербія, Болгарія роз'їхалися представники князя В. – К. Острозького, він побачив, що між ними існує неузгодженість і перед князем постало завдання видати Біблію, яка є узгодженням між оригіналом та старослов'янськими перекладами.

Варта й уваги друга передмова, автором якої виступає Герасим Смотрицький, вона звернена до «благовірного і православного всякого чину, віку та сану читача». Її епіграф складають три євангельські вислови: «Дослідіть – но Писання, бо ви думаєте, що в них маєте вічне життя – вони ж свідчать про Мене» (Ів. 5:39); «Хто може вмістити, - нехай вмістить» (Мт. 9:12); «Не кожен, хто каже до Мене «Господи, Господи!», увійде в Царство Небесне, але той, хто виконує волю Мого Отця, що на небі» (Мт. 7:21) [12, С. 4].

Як вже зазначалося, особлива роль відводилась Івану Федорову в укладенні Острозької Біблії. Він є автором післямови до неї, де говорить, що надрукував книги Старого й Нового Завіту. Про те, що має певне відношення до редагування даного видання бачимо із слів післямови: «А зі щирої душі, ревно прошу, що коли є якась помилка, прощайте, а ви самі удостоївшись від Того, Хто щедро дає, ще більше духовних дарів, її виправляйте, знаючи [11, С. 79].

Про точний рік розпочатої роботи щодо видання Біблії немає достовірних фактів. Однак більшість учених схиляється до тієї думки, що все - така робота була розпочата 1580 р. Але цьому суперечить один факт. Я. Ісаєвичем було знайдено й опубліковано заяву гравера Блазіуса Ебіша із Шенберга, що датована 3 червня 1578 р., в якій була згода останнього виконати замовлення книгодрукаря І. Федоровича на виготовлення 150 гравірованих на міді кліше для ілюстрації Острозької Біблії.

Так само й немає одностайної думки щодо року виходу в світ цього видання, тому що збереглося два типи примірників цієї книги з різними колофонами (вихідними даними на останній сторінці), де на одному стоїть дата 12 липня 1580 р., на інших – 12 серпня 1581 р. Однак і відомими є видання з обома колофонами [6, С. 83].

Причиною цьому може слугувати те, що книга була надрукована, проте не була готова до виходу в світ, тому редактори були змушені редагувати її зміст (частково) та передруковувати деякі листи.

Острозька Біблія була написана старослов'янською мовою, і цьому передувало ряд факторів, серед яких варто виділити такі: видавці хотіли захистити старослов'янську мову як релігійно - культурну цінність, від зазіхань супротивників, в лиці католиків та протестантів. Також із досвіду Заходу можна було прослідкувати, що перша друкована література виходила латинською мовою, а простір православно - слов'янський не був насичений біблійною літературою. І ще одним фактором був той що І. Федорович, який надрукував перші біблійні видання в Острозі належав до православно – слов'янських «інтернаціоналістів». Це пояснюється тим, що він працював у Росії, Білорусії й Україні. Саме тому для своїх друків він використовував старослов'янську мову.

Досить довгий час в історіографії панувала думка про те, що основою для написання Острозької Біблії стала Геннадієва Біблія, яку В. Острозький отримав від Великого царя Івана Васильовича (Грозного), а саме повний текст Старого Завіту Біблії. Однак, якщо проаналізувати передмову до Біблії, то можна прослідкувати, що жоден із слов'янських текстів Біблії не задовольняв князя, а особлива увага до Геннадієвої Біблії була зумовлена тим, що її переклад був найдавніший.

Так розповідалося про це в першій передмові до Біблії, написаній від імені князя В. Острозького: «Бо і книг, що називаються Біблія, на виконання цього діла на початку ми не мали, які, за нашою думкою, щоб почати це діло в усьому були задовільні. Але і в усіх країнах нашого роду і слов'янські мови не знайдено ні однієї, що містила б усі книги Старого Завіту, хіба що у шляхетного і у видатного світоча православ'я, пана і Великого Князя Івана Васильовича московського... Ревним проханням випрошенубоговибраним чоловіком Михайлом Гарабурдою, писарем Великого Литовського Князівства, повну Біблію ми удостоїлися одержати, що з грецької мови сімдесять і двома перекладачами, більше ніж п'ятсот літ тому перекладена на слов'янську мову ще за великого Володимира, який охрестив Руську землю. Ми також знайшли і багато інших Біблій, різні письма і різними мовами, і ми приказали дослідити їх зміст, чи всі відповідають в усьому божественному писанні. І знайдемо багато відмінностей, не лише відмінності, але і зіпсутий текст, через що ми були дуже розстроєні» [11, С. 12 - 13].

Отже, про те, що основою для написання Острозької Біблії була Геннадієва Біблія немає достовірних фактів. А із зазначеної передмови можна дізнатися, що князь В. Острозький збирав різноманітні біблійні тексти старослов'янською мовою. Серед них і опинилася й Геннадієва Біблія, яка користувалася авторитетом як давня збірка біблійних книг, що ніби була створена ще за часів Володимира Великого. Спеціально підкреслювалося, що представники князя, що були розіслані по усьому світу дійшли до константинопольського патріарха Єремії, тому це можна сприймати як натяк на те, що редактори Біблії використовували грецький переклад Старого Завіту, здійсненого Лукіяном, бо саме він мав поширення у Візантії й, відповідно, в Константинопольській церкві. І нарешті, за основу для перекладу старозавітних книг був взятий переклад Сімдесяти двох толковників (Септуагінта) – друкований текст цього перекладу роздобув у Римі Діонісій Палеолог і К. – В. Острозький стверджував, що видання Острозької Біблії є «неначе дочкою» видання, привезеного Палеологом [4, С. 124]. Як пише П. Толочко у рецензії на енциклопедичне видання «Острозька академія XVI – XVII ст.» у статті П. Кралюка, о. Р. Торконяка та І. Пасічника, автори притримуються думки, що при виданні Святого Письма І. Федоров та його помічники використали широке коло джерел, у тому числі й грецькі переклади. Котрі найбільше відповідали традиціям східних церков [10, С. 199].

Тому основою для Острозької Біблії стали грекомовні тексти, передусім Септуагінта. Однак ці тексти звірялися з латиномовною Вульгатою, а також з текстами старослов'янськими, чеськими, польськими. Підтвердженням цьому можуть слугувати слова із примітки до третьої

книги Маккавеїв: «Ця Третя Книга Маккавеїв не знаходиться в інших Бібліях, ані в самій слов'янській, ані латинській, ані в польській, тільки грецькій та чеській» [11, С. 1532]. Можливо, також використовувалися єврейські й навіть арабські джерела.

Єврейський текст Старого Завіту вперше з'явився друком у Бомбергу в 1518 р., а в 1571 р. його було передруковано в Антверпені. Ці друковані тексти, як і тексти рукописні, могли бути і в Острозі. Саме в цей час тут знаходилась єврейська синагога, а також школа при ній.

Отож, редактори Острозької Біблії зробили велетенський обсяг роботи, при здійсненні порівняльного аналізу різноманітних біблійних текстів.

Острозька Біблія була об'ємним, як на той час, виданням. Тираж був на той час небувалий – 1500 примірників. Окрім 5 частин з окремою пагінацією, вона мала ще 8 листів передмов. При її видруку не було допущено жодної друкарської помилки, хоч вона має 1256 сторінок, на яких розміщено 3 мільйони 240 тисяч друкованих знаків. В Біблії використано 6 шрифтів – 2 грецьких та 4 слов'янських [8, С. 10].

Біблія була видана форматом *in folio*, а текст розміщувався переважно у два стовпці. Шрифт був особливий – дрібний, як на той час – 24, 8 мм. Заголовні букви Острозької Біблії трохи нагадували великі букви Скориненських видань. Існують і скромні гравюри, якими прикрашена Біблія. Це – герб князя В. Острозького, витончена архітектонічна рамка на титульному аркуші, кіноварна в'язь, що прикрашає назви розділів, а також заставки, кінцівки, дереворитні ініціали (їх 1339) і виливні, суто декоративні прикраси (хрестики, листочки) [6, С. 84 - 85].

Дослідники стверджують, що Іван Федоров хотів навіть прикрасити її сюжетними гравюрами на міді, однак цей задум не був втілений у життя. І все – таки, загальна концепція художнього конструювання книги, свідомо відмежовує її від рукописів і утворює тип оформлення, властивий українській і білоруській стародрукованій книзі.

До редакторів та укладачів даного видання можна віднести Тимофія Михайловича, який, ймовірно, працював над редагуванням Нового Завіту до Острозької Біблії та у 1580 р., видав твір під назвою «Книжка, собраніевещейнужнійшихвкратці скорого обрїтенія в Книзеновагозавїта»(тобто – скорочене зібрання найпотрібніших речей, що допомагають швидко відшукати в Новому Завіті потрібні місця), причетним міг і бути Михайло Гарабурда, який під час дипломатичної місії до Москви отримав примірник Біблії від царя Івана Грозного та привіз її до князя В. – К. Острозького. Неможливо й оминати Діонісія Раллі, який за даними документів, привіз князю В. Острозькому із Риму примірник Біблії, переданий папою Григорієм XIII; варто згадати імена Андрія Римши автора «Хронології», який познайомив острозьких книжників із польськомовною Радзивілівською Біблією, яка мала й певний вплив на Острозьку Біблію [6].

Незважаючи на те, що творців Острозької Біблії було багато, ключова роль, на нашу думку, відводилася самому князю, який не просто був меценатом, а свідомо людиною, яка розуміла сумні реалії того часу, а саме міжконфесійну боротьбу і основним завданням було створення і видання Острозької Біблії, як форпосту для православ'я.

Те, що православні слов'яни отримали свою Біблію сприяло зміцненню їх самосвідомості та підвищенню престижу старослов'янської мови. Острозька Біблія з невеликими поправками перевидавалася в Росії й фактично була визнана як канонічний текст для Російської православної церкви. Також її шанували й перевидавали українські греко – католики.

Острозька Біблія – унікальна пам'ятка культури не лише українського, а й загальноєвропейського значення. Виникла вона як результат синтезу православно - слов'янської, грецької та західноєвропейської (передусім ренесансної) культури.

Велика честь випала українському народові, а саме, дати усьому православному слов'янству першу Біблію, яка розійшлася по усьому світі та стала основою для тієї Біблії, якою сьогодні користується увесь православний світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гудзяк Б. Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії / Б. Гудзяк / Марія Габлевич (пер. з англ.). – Львів: Ін - т історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000. – С. 60

2. Енциклопедія історії України в 7 – т / Під. ред. В. А. Смолія. – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 7: Мл – О. – 685 с.
3. Исаевич Я. Д. Острожская Библия как памятник межславянских культурных связей / Я. Д. Исаевич // Федоровские чтения. 1981. – М., 1985. – С. 13
4. Исаевич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Исаевич. – Львів : Ін – т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 520 с.
5. Кемпа Т. Костянтин Василь Острозький: Воєвода Київський і маршалок землі Волинської / Т. Кемпа. – Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2009. – 342 с.
6. Кралюк П. М. Острозька Біблія в контексті української та європейських культур / Кралюк П. М., Турконяк Р. (отець Рафаїл), Пасічник І. Д. – Острог: НаУОА, 2006. – С. 52
7. Марискевич Г. Ф. Остріг – провідний осередок освіти на Україні в II пол. XVI століття / Г. Ф. Марискевич, Т. Г. Марискевич // Матеріали IV науково – краєзнавчої конференції «Остріг на порозі 900 – річчя». – Острог, 1994. – С. 94
8. Омелянчук С. «Світло з Острога, що сяє крізь століття» / С. Омелянчук // Урядовий кур'єр. – 2006. – 2 вересня. – С. 10
9. Смотрицький Г. Д. (Перша передмова до Острозької Біблії 1581 р.) / Г. Д. Смотрицький // Українська література XIV – XVI ст. – К., 1988. – 480 с.
10. Толочко П. П. Рецензія на енциклопедичне видання «Острозька академія XVI – XVII ст.» / П. П. Толочко // Укр. іст. журнал. – К., 2012. - № 2. – 240 с.
11. Торконяк Р. Острозька Біблія: Вступи, гравюри, дослідження / Опрацюв та підгот. до друку ієрономах архимандрит др. Рафаїл (Роман Торконяк). – Львів. – 1500 с.
12. Шевченко В. Острозька Академія: її чоловічі представники та початкова діяльність / В. Шевченко // Людина і світ, липень, 2003. – С. 2 – 3
13. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – Вид. 4 - е – К.: Критика, 2009. – 584 с.

Чорній Г.

Науковий керівник – проф. Буяк Б. Б.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК В КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГЕТЬМАНЩИНИ (1722-1723 РР.)

Українська державність, яка виникла в роки визвольної війни, поступово почала втрачати свої визначальні риси та ознаки. Найбільше, що могли зробити його наступники – це відстоювати від зазіхань російського уряду права та вольності української козацької держави. Одним із противників російського царського наступу на автономію України був Павло Полуботок – наказний гетьман Лівобережної України (1722–1723 рр.).

Висвітлення досвіду Павла Полуботка, його значення та вплив на суспільно-політичні процеси в Гетьманщині, відстоювання інтересів українського народу, боротьби з російським царизмом протягом періоду його гетьманування, втілення в життя революційних ідей щодо впровадження автономії держави є актуальним передусім тому, що практика тієї доби українського державотворення підтверджує життєвість програмних положень та політичного протистояння наказного гетьмана.

Гетьманування Полуботка залишило помітний слід в українській історії. Ґрунтовному вивченню діяльності наказного гетьмана присвятили свої праці М. Костомаров, М. Маркевич, Д. Бантиш-Каменський, В. Модзалевський, О. Єфименко, О. Лазаревський, М. Василенко та інші. У час незалежної України дослідженню багатьох аспектів діяльності Павла Полуботка приділили свою увагу О. Коваленко, В. Горобець, В. Шевчук, А. Бовгиря. Дискусію про місце Полуботка в українській історії досі не завершено, головну ж увагу варто зосередити на вивченні його державно-політичної діяльності у ранзі наказного гетьмана України впродовж 1722-1723 рр.

Павлу Полуботку, фактично, першому довелося мати справу із цілеспрямованою спробою центрального уряду ліквідувати українську автономію. Впродовж початкового етапу боротьби Полуботка з російською владою наказному гетьману вдалося досягти позитивних результатів, які стали опорою для формування козацької держави в період його гетьманування.

Після смерті І. Скоропадського він опинився у доволі скрутній ситуації. На той час у Гетьманщині склалося двовладдя: з одного боку, гетьман і генеральна старшина, з іншого – новоутворена Малоросійська колегія, що діяла згідно із централізаторськими задумами

імператора [1, с. 106]. Колегія зачіпала своїм існуванням самі основи автономного устрою України, бо вона стояла поруч з вищою владою, – гетьманом [3, с. 534].

Малоросійська колегія, як паралельний владний орган Гетьманату, мала розглядати скарги й апеляції на рішеннях вищих установ козацької держави, контролювати збір податків. Фактично Вельямінов одержав негласне право втручатися в усі сфери життя Гетьманщини [13, с. 360], а з Полуботком «спілкувався» указами, як з підлеглим. Вельямінов закликав населення подавати в колегію скарги на місцевих панів та урядників. На цьому ґрунті виникли суперечки між Полуботком та президентом колегії [16, с. 5].

Павло Полуботок робив усе можливе, аби не дати царському уряду повноправно діяти на території козацької держави. Одразу після призначення його наказним гетьманом у 1722 р., він вживає енергійних заходів, щоб стати на заваді Малоросійській колегії, повторюючи прохання про вибори нового гетьмана [8, с. 36]. Роздратований його наполегливістю Петро I дав таку відповідь: «Усім відомо, що з Богдана Хмельницького до Скоропадського всі гетьмани виявилися зрадниками, від чого багато потерпіла держава Російська, особливо Малоросія, і тому потрібно шукати на гетьмана вірну і надійну людину, а поки така знайдеться, призначено уряд, котрому належить підкорятися і не докучати щодо гетьманського обрання» [12, с. 280]. Але Полуботок не відступався. Він добився того, що імперський Сенат віддав колегії розпорядження, аби та ознайомила гетьмана зі своїми планами й узгоджувала свої дії з українською адміністрацією.

Найважливішою метою реформування Гетьманщини для царя і його оточення були податки, величиною яких визначався ступінь «добре впорядкованості держави». Оскільки Україна в очах російського монарха фактично нічого не приносила для «загального блага» імперії, тому їй потрібно було реформувати [10, с. 52]. Це і стало головним завданням президента Малоросійської колегії С. Вельямінова, який, покладаючись на «Статті» Б. Хмельницького, намагався запровадити якомога більше податей та скасувати податковий імунітет урядової та неурядової старшини [2, с. 17-19]. Тому, опір Полуботка почав проявлятися вже тоді, коли Малоросійська колегія почала насаджувати питання про збір податків різноманітного типу на ім'я царя [15, с. 5].

Павло Полуботок вважав залучення українських фінансів до імперської скарбниці протиправним, на що неодноразово вказував Вельямінову [5, с. 392]. Останній, збільшуючи надходження коштів до Малоросійської колегії, користувався старими, традиційними статтями – від зборів на гетьмана до поширення на всю територію Гетьманщини локальних тютюнової та медової десятин [10, с. 52].

У справі податків П. Полуботок та його оточення найбільш виявили свою традиційність – користувалися старими методами «захисту прав та вольностей», але намагалися при цьому виконувати тодішні юридичні норми як Гетьманщини, так і імперського законодавства [10, с. 52]. Генеральна старшина вирішила діяти офіційно, 12 серпня 1722 р. в полки було відправлені універсали щодо з'ясування, які податки збиралися на гетьмана за часів Б. Хмельницького, з чого поки що не впливало, що вони повинні були збиратися на царя, крім того запит загалом припускав відповідь, що якщо раніше такі податки не збиралися, то й тепер запроваджуватись не повинні. Також було відправлено листи до полковників з тими ж питаннями, чи збиралися в них коли, і на кого, хлібні, грошові та інші податки [16, с. 23]. Полуботок здійснював спроби взагалі відмовитися від впровадження нових поборів на території Гетьманщини, але це викликало лише бурхливу негативну реакцію з боку царського уряду.

20 і 25 серпня 1722 р. старшина знову обговорювала питання податків у Малоросійській колегії, де нібито погоджувалася на обкладення медовою та тютюновою десятиною не лише посполитих, але й козаків. Згадано було лише про один податок, тому Гетьманський уряд розпорядився відновити збирання медової десятини на гетьманську булаву за Дніпром (універсал від 21 серпня в Миргородський полк). З 27 серпня старшини навіть почали видавати універсали про стягнення медової та тютюнової десятини, та розсилали накази, що передбачали стягнення медової десятини там, де вона збиралася раніше [16, с. 24]. Цей тютюн і мед Гетьманському уряду були не потрібні, імовірно, не потрібні були вони і Вельямінову, але йшлося про впровадження принципу, виконання Гетьманським урядом вимоги Малоросійської

колегії про збирання в Україні податків в царську казну. Звісно, Гетьманський уряд був не в захваті від цієї ідеї.

17 вересня Полуботок і генеральні старшини при зустрічі з Вельяминовим зажадали від нього відправити до царя чолобитну від української старшини, якою пропонувалося взагалі відмовитися від впровадження «ново тепер укореваючыхся» поборів. Зрозуміло, що це викликало бурхливу негативну реакцію з боку бригадира, який з рештою дав урядовцям Гетьманщини змогу апелювати з цього приводу до царя і в сенат [16, с. 24]. Така порада насправді суперечила інтересам Вельяминова, але він не став би її давати, якби не був впевнений, що цар і сенат його повністю підтримають. Але сенатський указ відміняв встановлені бригадиром нові статті оподаткування, зокрема ті, які були накладені на старшину, монастирі і церкви. Президенту колегії заборонялося надсилати до Генеральної військової канцелярії свої накази, а рекомендувалося зноситися з нею як з рівнозначною в ієрархії влади установою [10, с. 49].

10 листопада 1722 року Петром I була видана чолобитна, яка зазначала, що Сенат зобов'язував наказного гетьмана надсилати з Генеральної військової канцелярії до Малоросійської колегії перед відправленням в полки копії лише тих універсалів, які стосуються всього Гетьманату. Позитивною ланкою для козацької держави було вирішене й питання спільних засідань генеральної старшини та членів колегії. Старшина зобов'язувалася запрошувати лише президента, і до того ж винятково на ті засідання, на яких мали вирішуватися найважливіші справи. Російській владі заборонялося надсилати власні накази місцевим органам влади без узгодження з гетьманським урядом [6, с. 39]. Безперечно, що такий хід подій сприяв посиленню козацької адміністрації та розгорнув повноваження козацької старшини щодо вирішення найважливіших справ, які стосувалися Гетьманщини.

Із початком діяльності Малоросійської колегії розпочалося руйнування традиційної судової системи. С. Вельяминов оголосив прийом на розгляд судових позовів проти державців і старшини без апробації їх у судових інстанціях нижчого рівня, що скасовувало ієрархію судових інституцій. Малоросійська колегія особливу увагу звертала на організацію судочинства, ліквідацію вже усталених «накладів», тобто обов'язкових хабарів при кожному зверненні до суду [10, с. 50]. Підпорядкування Генерального суду і взагалі судової системи як такої Вельяминовим колегії порушувало усі договори, що підписувалися з часів Б. Хмельницького між Гетьманщиною і Москвою [16, с. 25]. Природно, що Полуботок та інші старшини мали намір протидіяти цьому.

Павло Полуботок та його оточення почали реалізовувати свій проект «поправлення» судочинства паралельно діяльності колегії. Модернізаційні зміни було представлено в універсалах Генеральної військової канцелярії від 19 серпня та 3 грудня 1722 р. Перший документ був своєрідною відповіддю на публікацію указу Малоросійської колегії від 17 серпня про заборону стягувати у суді «наклади». Тут повторювалася декларована заборона та додатково закріплювався принцип колегіальності судового процесу, оскільки полковникові чи полковому судді суворо заборонялося одноосібно розв'язувати справи [5, с. 354]. Крім того, універсал передбачав формалізацію судового процесу. Відтепер справи мали розглядатися у спеціальній «судовій ізбі», судочинство мало проходити у «пристойних місцях» і з «тверезим розумом», а справи належало розглядати не одному судді, «але у присутності іншої старшини та безурядних» [11, с. 8].

У реформуванні судочинства Полуботок звернув увагу на структурні та якісні зміни української Феміди у такому ракурсі, щоби вони відповідали уявленням російського керівництва про ефективне державне управління. Було здійснено формалізацію судового процесу, запроваджено інститут асесорів Генерального військового суду [10, с. 51].

Інституцію суддів-асесорів Генерального військового суду було створено 20 серпня 1722 р. Вони за відсутності І. Чарниша мали здійснювати правосуддя та оперативно розв'язувати справи, що надходили до найвищої судової інстанції Гетьманщини. На період судової сесії на посаду асесорів почергово призначали підготовлених урядовців із бунчукових товаришів, рідше – сотників [9, с. 19].

Автономістично налаштована старшина, зважаючи на бездіяльність Генерального військового суду, передала судові справи до Генеральної військової канцелярії, що досі не

належало до сфери її компетенції. Уже в вересні 1722 р. військова канцелярія вирішила декілька справ [10, с. 51].

1 грудня 1722 р. цією інституцією «запропоновано також, щоб у в'їтів люди посполиті, а козаки спершу в отаманів судилися, і щоб суджено їх було без усяких витівок, без узятків та безпроволочно, винних карано і письмом правду щоб закріпили; а звітлія, уже щоб чолобитники удавалися до сотенних, а від сотенних до полкових, а від полкових до Генеральних суддів, а від Генерального до колегії; за неподання свідчень із полкових судів та сотенних брати буде повелено до військового скарбу штраф» [2, с. 25].

Генеральна військова канцелярія 14 грудня 1722 р. видала універсал, що звертав увагу на порядок подання апеляції. У політичному сенсі проблема апеляцій визначала місце Малоросійської колегії у структурі судової системи Гетьманщини [5, с. 357]. Спираючись на сенатський указ, Генеральна військова канцелярія декларувала поетапний розгляд справ – до колегії мали подавати тільки ті позови, які було вже апробовано у всіх нижчих судових інстанціях [16, с. 26].

На початку грудня 1722 р. до Полуботка надійшов указ Сенату про запровадження в полкових містах інституту російських комендантів. І це було для гетьмана тривожним сигналом – реформу державного устрою Гетьманату не згортали, а навпаки поширювали полковий рівень. Реагуючи на чергове нововведення, він відправив до Москви чергову скаргу, цього разу з приводу зробленої Вельяміновим приписки до сенатського указу «виконання полковниками без усілякої зупинки вказівок новопризначених комендантів», яку Петро I прийняв до уваги [6, с. 39].

Посилаючись на сенатську грамоту, 3 грудня 1722 р. Полуботок і старшина видали у всі полки відомий резонансний універсал, що зберігався в багатьох копіях, про скасування медової та тютюнової десятини та інших податків, які запровадив Вельямінов. За колегією визнавалося право на оподаткування лише окремих хлібних та грошових зборів, що існували раніше і йшли на гетьмана. Натомість Вельямінову відмовлялося у праві проводити ревізію прибутків з млинів та маєтностей та розсилати від себе в полки універсали із запрошенням подавати скарги на старшину, дії колегії оцінювалися як такі, що перевищують надані їй права і порушують виданий царський указ.

Відправили копію універсалу також і Вельямінову, повідомивши йому, що згідно розпорядження Сенату будуть радитися з ним при виданні універсалів про важливі справи [16, с. 26]. Проте навряд чи Полуботок радився з Вельяміновим щодо видання останнього універсалу, яким фактично перекреслювалася уся робота Вельямінова з налагодження обліку внутрішніх прибутків, що стягувалися в Гетьманщині, та введення нових податків на користь царя.

Виконуючи сенатський наказ, 22 грудня Гетьманський уряд видав універсал щодо надання державцями для Малоросійської колегії довідкової інформації про прибутки, які вони отримують за гетьманськими універсалами та царськими грамотами, проте реально контролювати його виконання Гетьманський уряд не став.

Наказний гетьман також зробив усе можливе для забезпечення громадського спокою у Гетьманщині. Це було не тільки наслідком соціального станового інтересу молодого українського нобілітету, а й його провідника – Павла Полуботка. Гетьман не залишав поза увагою жодної скарги державців на «непослушенство» підданих [16, с. 27], адже розумів, що нестабільність у Гетьманщині розглядатиметься центральним урядом як доказ неефективності козацької адміністрації, ставши, відповідно, аргументом для її ліквідації. Тому Полуботок своїми універсалами намагався представити дієвість місцевого управління, якому він прагнув надати певних «поправлень» у модернізаційній оболонці, довівши його рівнозначність з імперським [10, с. 52].

Це до певної міри вибивало з рук владу Малоросійської колегії. Він знову і знову нагадував царю про статті Богдана Хмельницького, підтвержені іншими царями і самим Петром, за якими ніякі російські чиновники не мали права втручатися в справи українських судів. Однак це тільки більше розлютило Петра I, який вирішив справу ліквідації українського самоврядування довести до кінця. Малоросійська колегія, яка давно вже вела нагляд за наказним гетьманом, шле на нього донос за доносом [4, с. 132].

Вже на початку січня 1723 року переможне протистояння Полуботка починає помітно згасати. Це зумовлене тим, що на противагу наказному гетьману, який працював над укладенням чолобитних до Петра I, яким планував остаточно добити опонента, Вельямінов завершував підготовку власних пропозицій імператорові, принципово іншого змісту – розробку реформ державного устрою Гетьманату, повну ліквідацію автономії.

Полуботок ще не раз відправляв до царя делегацію, яка мала на меті добитися для Гетьманщини автономії, відродити попередні права та вольності козацької держави. Так, 30 квітня 1723 р. до царя в черговий раз була відправлена делегація, яка мала доручення: пред'явити підписану членами Гетьманського уряду чолобитну стосовно обрання гетьмана і просити призначити вибори; просити про призначення полковників на вакантні уряди в Стародубі, Переяславі, Полтаві; просити про скасування посад російських комендантів у Стародубі і Полтаві; просити не вводити податки з державницьких та інших маєтностей, які намагалася в цей час знову запровадити Малоросійська колегія. Не раз було організовано по всіх полках збір підписів для підкріплення домагань щодо гетьманства, повернення усіх прав Війську Запорозькому [16, с. 28-29].

Та цар Петро I після зустрічі з Вельяміновим остаточно утвердився в думці не допустити відновлення гетьманства й взагалі принципу виборності на старшинські «уряди» в Україні. Вже у квітні того ж таки 1723 р. вийшов указ, яким і Полуботку, і генеральній старшині заборонялося розсилати універсали й укази без узгодження з Малоросійською колегією [13, с. 360].

Виклик Павла Полуботка та генеральних старшин до царського Сенату завершився арештом усієї української делегації [9, с. 51]. «Справа» Полуботка кваліфікувалася як надзвичайно тяжкий державний злочин. Реальною ж причиною арешту полуботківців був спонтанний гнів царя та наміри реформувати устрій Гетьманщини [10, с. 53]. З перших днів слідства почалася посилена фабрикація звинувачень, тому протестна політика наказного гетьмана починає втрачати свої перспективи та сходить нанівець.

Таким чином, від самого початку свого гетьманування Павло Полуботок приймає рішучих заходів щодо послаблення тиску російської влади на автономію Гетьманату. Наказний гетьман разом із старшиною починає свідомо чинити опір усім намаганням царизму та Малоросійської колегії зосередити у своїх руках правління Гетьманщиною. Видаючи універсали, Павло Полуботок свідомо захищав інтереси козацької держави. Своїми діями наказний гетьман намагався зміцнити українські державні інституції, зокрема він реорганізовує суди на засадах колегіальності, встановлює порядок судової апеляції, суворо забороняє хабарництво, намагається відстояти право не збирати податків з території Гетьманщини.

Вклад Полуботка у повернення козацькій державі її прав та вольностей є однозначним, хоча і не було одержано бажаного результату, проте була відчутна боротьба наказного гетьмана та генеральної старшини проти російського царату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бовгира А. Слідство над Павлом Полуботком 1723 р. / А. Бовгира // Україна в Центрально-Східній Європі. – 2008. – № 8. – С. 105-115.
2. Борзаківський П., Ладинський П. Журнал, тобто насущна записка справ, що траплялися у військовій канцелярії від смерті ясновельможного його милості пана Іоана Скоропадського / Пер. та прим. В. Шевчука // Київська старовина. – 1994. – № 3. – С. 544.
3. Василенко М. П. Павло Полуботок: 3 приводу двісталітньої річниці його смерті / М. П. Василенко // Вибрані твори в трьох томах. – К.: Юридична думка, 2006. – Т. 1. – 605 с.
4. Вітко Д. Павло Полуботок – один з відважніших оборонців вольності України / Д. Вітко // Українська еліта: минуле, сучасне, майбутнє. – Тернопіль, 1996. – С. 130-134.
5. Горобець В. «Волимо царя східного». Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава / В. Горобець. – К., 2007. – 464 с.
6. Горобець В. Павло Полуботок / В. Горобець. – К., 2009. – 64 с.
7. Жикоп А. «Не боюся ні кайданів, ні тюрми»: [Павло Полуботок] / А. Жикоп // К., 1999. – № 11 – 12. – С. 176 – 177.
8. Зілгатов В. Скарб і прокляття Павла Полуботка. До 280-річчя з дня обрання його гетьманом України / В. Зілгатов // ПІК. – 2002. – № 35. – С. 36.

9. Коваленко О. Б. Павло Полуботок – політик і людина / О. Б. Коваленко. – Чернігів: Деснянська правда / Сіверянський літопис, 1996. – 93 с.
10. Кононенко В. П. Інтелектуальна біографія Павла Полуботка: обстоювання традиції «модернізаційною» риторикою (до 350-річчя Павла Полуботка) / В. П. Кононенко // Український історичний журнал. – 2010. – № 4. – С. 39-59.
11. Кононенко В. П. Реформи як вибір життя і смерті: Як український гетьман Павло Полуботок модернізатором став / В. П. Кононенко // День. – 2010. 30-31 грудня. – С. 8.
12. Костомаров М. Павло Полуботок / М. Костомаров // Історичні постаті України. – Д.: Січ, 2008. – 618 с.
13. Мельник Л. Г. Мріяв відновити гетьманство [Павло Полуботок] / Л. Г. Мельник // Історичний календар, 99. – К., 1998. – С. 360-361.
14. Павленко С. «На что мне жизнь, когда я не могу быть полезным отчизне»: Минає 350 років з дня народження Павла Полуботка / С. Павленко // Голос України. – 2010. – 11 березня. – С. 22.
15. Ульяновський В. Павло Полуботок: [Роки гетьманування: 1722 – 1724] / В. Ульяновський // Українська газета. – 1998. – 26 лютого. – С. 5.
16. Універсали Павла Полуботка (1722-1723) / НАН України [упорядкув. В. Риневич; редкол.: П. Сохань (голова) та ін.]. – К.: ВПОЛ, 2008. – 720 с.
17. Ясфредов О. «Ваші вольності ліквідувати»: [Павло Полуботок] / О. Ясфредов // День. – 2004. – 24 грудня. – С. 8.

Козак І.

Науковий керівник – проф. Зуляк І. С.

БОРОТЬБА УЧИТЕЛЬСЬКИХ ТОВАРИСТВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ЗА ПОКРАЩЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО СТАНОВИЩА ПЕДАГОГІВ (КІНЕЦЬ ХІХ – ХХ СТ.)

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю дослідження ролі учительських товариств Східної Галичини у боротьбі педагогів за покращення їх матеріального становища в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Виходячи з актуальності теми, враховуючи недостатню розробку окресленої проблематики, ставимо мету: дослідити боротьбу українських учительських товариств Східної Галичини за покращення матеріального становища педагогів у досліджуваній період.

Об'єктом дослідження є українські вчительські товариства кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Предмет дослідження – особливості боротьби українських вчительських товариств Східної Галичини за покращення матеріального становища педагогів досліджуваного періоду.

Окресленій проблематиці присвятили свої праці В. Бачинський [1], Л. Ясінчук [9], І. Юшишин [7-8], Б. Савчук [4] та інші.

Починаючи з кінця ХІХ століття в усій Австро-Угорській імперії прокотилася хвиля невдоволення з боку освітян. У цих подіях не залишилися осторонь і українські учителі, які були незадоволені своїм фінансовим становищем, оскільки § 55 державного шкільного закону, який гарантував учителям та їх сім'ям гідний життєвий рівень на практиці не виконувався. Педагоги одержували невисоку платню, незначними були соціальні виплати, передбачені шкільним законодавством. Усе це не могло задовільнити потреби учителів і тому вони, враховуючи важливість власної праці та норми державного шкільного закону від 14 травня 1869 р., досить рішуче повели боротьбу за поліпшення свого матеріального становища [7, с. 12].

Українські педагоги активно включилися у діяльність, скеровану на підвищення життєвого рівня освітян. 1896 року вони вступили до багатонаціональної учительської організації «Товариство народних вчителів Галичини» (ТНВГ), у якій спільно з педагогами інших національностей краю виступали за те, щоб заробітну платню учителя зрівняти із зарплатою державного службовця нижчого рангу, зменшити термін обов'язкової праці педагогів з 40 до 35 років. Учителі-українці не залишалися байдужими і до інших заходів ТНВГ, які робилися для того, щоб покращити матеріальне становище освітян. Зокрема, надсилали звернення до представників влади, у якому просили державні структури зробити все можливе аби виправити стан справ на краще. Проте педагогам, зазвичай, відповідали, що

фінансове становище краю складне і, тому суттєво збільшити заробітню платню вчителям неможливо [8, с. 37].

Виходячи з цього, освітяни зробили спроби за допомогою власних заходів покращити матеріальний стан. При Українському педагогічному товаристві у 1897 р. створено «допомоговий фонд», що складався із внесків членів товариства та надавав позики тим, хто цього потребував [9, с. 9]. У 1905 р. «допомоговий фонд» передано товариству «Взаємна поміч українських вчителів» (ВПУВ), яке намагалося допомогти учителям кредитами, безвідсотковими позиками, матеріальними виплатами на випадок нещастя. Були й інші заходи покращення фінансового становища педагогів. Проте, слід сказати, що суми, якими розпоряджалося товариство були незначними. Наприклад, у 1913 р. ВПУВ надала матеріальну допомогу 8 членам на суму 430 крон та безвідсоткових позик в розмірі 1885 крон [8, с. 94].

Серед українських педагогічних об'єднань найактивнішу боротьбу за поліпшення матеріального становища вчителів у Галичині вело товариство ВПУВ. Воно співпрацювало у цьому напрямку з польськими, німецькими та іншими учительськими інституціями. Зокрема, із «Товариством народних вчителів в Галичині», «Союзом слов'янського вчителства в Австрії» та «Німецько-австрійською спілкою вчителів». Наглядова Рада товариства, скеровуючи своїх представників до керівних органів цих структур та на загальні зібрання, давала їм чіткі вказівки як діяти аби не зашкодити інтересам українських вчителів [8, с. 96].

Позитивним для діяльності педагогів, скерованої на захист матеріального становища було й те, що усі фахові організації зуміли висунути спільні вимоги економічного характеру. Найголовніша серед них – зрівняти зарплату вчителів із оплатою праці державних службовців чотирьох найнижчих рангів (XI – VIII класів) і підвищувати її пропорційно тому, як буде зростати платня у державних службовців. Таким чином, педагоги початкових шкіл вимагали, щоб їх зарплата була такою ж як у податкових ад'юнктів (11 клас), офіціалів (10 клас), судових ад'юнктів (9 клас), судових секретарів або повітових суддів (8 клас), адже вважали, що їх загальноосвітній і професійний рівень цілком заслуговують на це [8, с. 100].

Оскільки державна влада не могла погодитися на таке підвищення заробітної платні, то педагогічним організаціям потрібно було привернути увагу громадськості та політиків до цієї проблеми. Це вдалося зробити завдяки організації мітингів, зустрічей провідних діячів учительського руху із представниками державної влади, депутатами сейму та парламенту.

У жовтні – листопаді 1906 р. у Львові відбулися дві наради делегатів від ВПУВ та «Товариства народних вчителів Галичини», на яких обговорювалися питання, пов'язані із проведенням крайового учительського віча. Представники усіх осередків згаданих товариств та Центральний вічевий комітет (до нього входили члени ВПУВ і ТНВГ) прийняли рішення звернутися до учителів з вимогою скликання повітових учительських віч і прийняття на них такої ухвали: «Ціле вчителство народних шкіл у краю вимагає зрівняння своєї платні із зарплатою державних урядовців найнижчих рангів разом з усіма подальшими підвищеннями, які торкаються державних урядовців» [8, с. 94]. Ухвалені на повітових вічах рішення, із підписами усіх присутніх пропонувалося надсилати на адресу вічевого комітету у Львові. Також учителів закликали підтримати крайове вчительське віче у Львові як привітальними телеграмами на його адресу, так і своєю присутністю. Слід наголосити, що у Східній Галичині у кожному повіті відбувалися учительські віча [5, с.50].

Під час підготовки до крайового учительського зібрання у січні 1907 р. ВПУВ і ТНВГ створили «Крайовий виконавчий комітет народного вчителства в Галичині» (КВКНВГ), у якому товариство українських педагогів представляли І. Савків, І. Стронський, І. Вертиполох, О. Гайдукович, І. Бурбель. Заслуга КВКНВГ полягала у тому, що вдалося зібрати багаточисельне учительське віче. Згідно з різними даними, 7 – 9 тис. учасників, а також ефективно координувати і надалі діяльність професійного руху педагогів, скерованого на покращення їх матеріального становища [5, с. 52–53].

На віче, що відбулося 17 лютого 1907 р. у Львові виступаючи, крім вимоги зрівняти платню учителів із зарплатою державних службовців найнижчих рангів, висловилися за те, щоб оплата праці педагога залежала від стажу роботи, а не від кількості жителів населеного пункту, в якому він працював, та від того, чи мав учитель сім'ю. Педагоги усвідомлювали, що до їх

пропозицій влада може не прислухатися, тому заявили, що в такому випадку будуть і надалі усіма законними засобами боротися за свої економічні права [8, с. 49].

Питання матеріального забезпечення учителів обговорювалося також 2 листопада 1907 р. на конгресі народних учителів, що проходив у Відні і на який з'їхалися педагоги зі всієї Австрії. Взяли участь в ньому також представники ВПУВ. На конгресі зазначалося, що Східна Галичина входить до переліку тих країв держави, у якій найнижча заробітна платня в учителів. Освітяни підтвердили свої вимоги щодо врегулювання учительської платні, зробивши особливий наголос на покращенні матеріального забезпечення вдів і сиріт, а також висловилися за проведення фінансової реформи, щоб усі коронні краї могли самостійно покривати витрати на початкове шкільництво [7, с. 29].

Оскільки пропозиції учителів не були реалізовані, то на початку 1912 р. педагогічна громадськість Східної Галичини вирішила виступити на захист своїх прав. До порядку дня учительського віча, що проходило 14 січня 1912 р. у Львові в «Спортивній палаті», внесено такі питання: про підвищення заробітної плати та про прийняття службового законодавства, яке б чітко визначило права та обов'язки педагогів початкових шкіл. Виступаючи на зібранні виголошували промови польською та українською мовами, залежно від того, яку учительську організацію вони представляли. Взагалі, те, що на вічі зібралось 12 тис. учителів продемонструвало, що матеріальні проблеми були дуже болючими для освітян і не говорити про них педагоги не могли. Проте, мабуть, найяскравішою ілюстрацією, що свідчила про рівень життя учительства та захист його прав була зачитана на педагогічному зібранні телеграма однієї вчительки: «Не можу прибути на віче, бо призначена в серпні, зайняла посаду у вересні, і до сьогоднішнього дня не одержала платні» [8, с. 75].

19 березня 1913 р. у Львові відбулося ще одне зібрання 80 народних учителів, яких делегували повітові віча, скликане за ініціативою КВКНВГ. Причиною до проведення зборів послужило те, що проект закону про врегулювання учительської платні, підготовлений крайовим відділом, який незабаром мав розглядатися у сеймі, не влаштував педагогів початкових шкіл. Українські та польські учителі, що виступали на зібранні, висловили суттєві зауваження щодо згаданого законопроекту [8, с. 88].

Однією із останніх та найбільш вдалих акцій масового характеру, що ставила собі за мету зацікавити широкі кола громадськості та політиків матеріальними проблемами учителів і переконати в необхідності вирішення існуючих проблем, стало зібрання, що представляло народних учителів у Львові 22 лютого 1914 р. і було скликане КВКНВГ. Участь у зборах взяло 1500 осіб, в тому числі депутати сейму та представники преси. Це продемонструвало, що проблемами учителів вдалося зацікавити широкі верстви загалу. Збори відкрили голова ТНВГ С. Новак та голова ВПУВ М. Якимовський [3, с. 5]. Отже, проведення акції КВКНВГ сприяло тому, що учителі на основі ухвалених законів, суттєво покращували свій матеріальний стан.

Крім організації учительських зібрань, педагогічні товариства немалу увагу приділяли зустрічам із представниками влади, намагаючись переконати їх в тому, що матеріальне становище учителів скрутне і потребує кардинальних змін. 18 грудня 1907 р. відбулася зустріч крайового маршалка Галичини С. Бадені з педагогами, якому вони вручили резолюції крайового учительського віча, що відбулося 17 лютого поточного року. Маршалок у своїй розмові з учителями висловив розуміння освітянських проблем і заявив, що прохання педагогів є цілком виправданими. При цьому він зазначив, що законопроект крайового відділу про учительську платню готовий і розглядається шкільною радою [4, с. 50].

У вересні 1908 р. делегація мала зустріч із крайовим маршалком та депутатами сейму. Товариство ВПУВ представляли М. Якимовський, О. Власійчук, І. Стронський, О. Гайдукевич, К. Малицький. Крайовий маршалок С. Бадені хоча й не висловився негативно про учительські домагання, все ж таки зазначив, що дефіцит крайового бюджету становить 13 млн і тому підвищення платні учителям було неможливим. Серед польських депутатів були й такі, що під час зустрічі заявили, що платня в учителів висока (адже її підвищили у 1907 р.) і їх домагання не є справедливими [7, с. 14].

На конференцію учительських делегатів зі всіх повітів Галичини 3 жовтня 1910 р. були запрошені депутати сейму. Конференцію організовано КВКНВГ і на ній педагоги повторили свої вимоги. Освітяни домагалися, щоб потреби учителів задовольнили у зв'язку із прийняттям

рішення про створення «пропінаційного фонду» (формувався за рахунок введення податку на виготовлення та продаж горілчаних виробів) [8, с. 64].

Результатом проведеної конференції та енергійних дій КВКНВГ стало те, що сейм прийняв таке рішення: підвищити платню педагогам початкових шкіл у деяких місцевостях, а також дав завдання крайовій шкільній раді, аби вона підрахувала скільки коштів необхідно для того, щоб зрівняти зарплату учителів із платнею державних службовців найнижчих рангів, на скасування четвертого – найнижчого ступеня учительської зарплати, підвищення «п'ятилітніх додатків» (додаткових виплат педагогам після п'яти років праці), а також на підвищення платні учителям відлілових шкіл та пенсійних виплат (як педагогам, так вдовам і сиротам народних учителів). Такий розвиток подій повністю задовольняв освітян, адже депутати сейму прийняли до уваги вимоги учителів [8, с. 68].

Оскільки державна влада, незважаючи на постійні звертання педагогів, не зробила реальних кроків, щоб задовольнити вимоги освітян, учительське віче 14 січня 1912 р. вибрало делегацію із 12 членів, яка після мітингу прибула до крайового маршалка С. Бадені та вручила йому рішення учительського зібрання. До делегації приєдналося 15 депутатів сейму, які були представниками усіх фракцій. Від імені польського учительства промовляв польською мовою С. Новак, член ВПУВ О. Власійчук виголосив вимоги українською [9, с. 102].

4 грудня 1913 р. члени КВКНВГ з'явилися у сеймі, щоб заявити про учительські вимоги. Вони вели переговори із намісником Галичини, крайовим маршалком та представниками усіх сеймових клубів і вимагали негайно задовольнити вчительські вимоги. КВКНВГ звернувся із письмовим проханням до сейму, щоб він перейнявся матеріальним становищем педагогів. У цьому випадку депутати досить серйозно віднеслися до учительського питання, про що свідчило його обговорення і пропозиції депутатів з приводу вирішення проблем педагогів [8, с. 89].

12 – 13 лютого 1914 р. ще одна делегація від КВКНВГ з'явилася у сеймі, намагаючись вплинути на те, щоб були прийняті такі закони, які суттєво покращать рівень життя педагогів. Члени делегації знову звернулися із своїми проханнями до намісника Галичини, який заявляв, що учительські вимоги мали знайти своє відображення у законодавстві і, що сейм зробить усе можливе аби виправити ситуацію на краще [4, с. 32].

Отже, керівні органи учительських організацій, а також депутати парламенту та сейму немало зробили для того, щоб донести позицію педагогів щодо підвищення учительської платні, а також інші вимоги матеріального характеру до посадових осіб найвищого рангу та депутатської більшості у крайових сеймах та парламенті. Такі заходи справили чималий вплив на процес прийняття законів, що в основному задовольняли матеріальні вимоги педагогів.

Під час весняної сесії Галицької сейму в 1907 р. декілька депутатів запропонували поставити на голосування вимоги педагогів, які прозвучали на учительському вічі цього ж року. За них голосував тільки український парламентський клуб та незначна частина польських депутатів. Натомість закон про врегулювання учительської платні від 14 березня 1907 р., викликав обурення в учителів. ВПУВ спільно з УПТ вислала протест у письмовій формі до Відня. Ця сесія Галицького сейму ввійшла в історію ще й тим, що на ній прийнято рішення про запровадження учительських семінарій двох типів, яке протиставляло міських та сільських учителів, впливало на зниження загальноосвітнього рівня останніх. Хоча це рішення не мало безпосереднього відношення до матеріальних проблем педагогів, це був свого роду виклик учителям, які заявили про свої вимоги, з боку консервативного Галицького сейму. Проте такий стан справ не злякав педагогів і вони продовжували вести боротьбу за свої права [8, с. 97].

Це змусило 25 січня 1912 р. шкільну комісію Галицького сейму на засіданні розглянути пропозицію одного із депутатів про врегулювання учительської платні з 1913 р. та виплату дотацій на проїзд. Їх планувалося надати всім учителям Галичини, за винятком тих, які проживали у місті Львові, у розмірі 10 – 20 % від основної платні педагога та виплачувати двічі на рік: 1 липня та 1 жовтня. Щоб збільшити пенсійні виплати народним учителям за віком, а також їх вдовам і сиротам комісія пропонувала закласти у бюджет з цією метою 10 тис крон [8, с. 101].

Сейм на засіданні від 14 лютого 1912 р. схвалив пропозиції шкільної комісії, а також доручив крайовому відділу, щоб у порозумінні з крайовою шкільною радою запропонував проект остаточного врегулювання платні учителям. При цьому зазначалося, що це можливо

зробити лише за тієї обставини, якщо Галичина частину коштів на розвиток шкільництва одержить із державного бюджету [8, с. 79].

Розвиток подій у сеймі призвів до того, що 3 березня 1912 р. КВКНВГ зібрався на своє засідання аби висловити думку з цього приводу. Вислухавши звіт намісника Галичини, заступника голови КШР та депутатів сейму, комітет прийняв такі рішення: виступити проти запланованого сеймом проекту щодо підвищення учительської платні; скликати учительські віча, які б у свою чергу висловити незгоду із такими планами; об'єднати зусилля з іншими учительськими організаціями Австро-Угорщини і спільно вимагати від центрального уряду, щоб він вжив заходи, які б допомогли покращити стан крайового бюджету. Внаслідок цього 23 квітня 1912 р. у Відні зібралися представники учительських організацій. На нараді її учасники підтвердили, що вимагають зміни § 55 державного шкільного закону та підвищення платні учителям частково за рахунок державного бюджету [4, с. 44].

Спільні дії учителів різних національностей, об'єднали зусилля у боротьбі за права принесли деякі результати. Шкільна парламентська комісія ухвалила на засіданні від 30 травня 1912 р. зрівняти платню народних вчителів із зарплатою державних службовців найнижчих рангів [5, с. 13].

На засіданні сейму 13 березня 1913 р. запропонував крайовий відділ «Проект зміни деяких постанов крайового закону про правові відносини народного вчителства». Згідно з цим законом, учительство початкових шкіл ділилося на дві категорії. До першої належали ті, що мешкали у містах Львові та Кракові. До другої – учителі всіх інших місцевостей. Платня підвищувалася тільки останнім і складала від 1200 до 2100 крон. Тимчасовим учителям проект закону, звичайно встановлював нижчу платню. Пропонувалося також підвищення пенсійних та інших виплат [9, с. 132].

Проте, цей проект закону не задовольняв учителів. Зібрання освітян, які скликав КВКНВГ змусили депутатів сейму все ж таки врахувати більшість пропозицій учителів. Не останню роль у цій справі відіграло й те, що Галицький сейм 1914 р., вибраний на основі демократичного виборчого законодавства, що дозволило вибрати більше депутатів, яким були близькі проблеми незаможних громадян.

Шкільна комісія передала на розгляд депутатів сейму два законопроекти, які стосувалися виплат дотацій на проїзд та встановлювали нові принципи оплати праці учителів. Їх прийняття депутати сейму, народні учителі сприйняли з радістю, адже була скасована четверта – найнижча категорія учительської платні і прирівняно її до третьої. Найменшу зарплату встановлено на рівні 1300 крон, а не 1000 як було раніше. Крім того, учителі третьої категорії могли одержувати ще й платню 1500 та 1700 крон (на кожному ступінь платні припадала 1/3 частина усіх педагогів цієї категорії). Половина учителів другого класу (категорії) мали одержувати 1800 крон, а інша – 2100. У першій категорії виплати залишалися незмінними (відповідно до переднього закону). Певна частина учителів одержувала 2100 крон, а інша – 2300 крон. Педагогам, що працювали у виділових школах встановлено платню на 200 крон більшу, ніж була раніше і вона становила від 2300 крон до 2700 крон. Усім вчителям закон передбачав виплату шести «п'ятилітніх додатків» (додаткових виплат у розмірі 200 крон після кожних п'яти років праці). Дотації на житло збільшилися у середньому на 160 крон. До здобутків регулювання учительської платні варто також віднести скасування так званого «материнського податку» (зменшення платні під час декретної відпустки) [4, с. 128].

При нарахуванні пенсій враховувалася не тільки основна зарплата учителя, стаж роботи, але й дотації на помешкання, які одержували педагоги. У середньому пенсія підвищувалася на 100 крон і найменший її розмір для народного вчителя становив 600 крон, а для вдів та сиріт – 500 крон. Пенсійні виплати почали збільшувати для пенсіонерів, які пішли на заслужений відпочинок у 1907 р. Загалом, нове законодавство про оплату праці та пенсійне забезпечення передбачало 6628400 крон. Воно набрало чинності з 1 липня 1914 р. [8, с. 89].

Хоча новий закон формально не зрівняв, у матеріальному забезпеченні, педагогів із державними службовцями чотирьох найнижчих рангів (для цього потрібно було 18 млн крон), але все ж таки слід сказати, що у частини учителів платня була такою ж самою як і в державних службовців. Незаперечним було й те, що нові закони значно покращували матеріальний стан педагогів. Фактично народне учительство після багатьох років наполегливої і добре

спланованої боротьби вийшло переможцем і добилося реального підвищення рівня свого життя.

Отже, боротьба педагогічних організацій за поліпшення матеріального становища учителів принесла конкретні результати: було прийнято такі законодавчі акти, які суттєво покращували економічне становище освітян. Ця боротьба характеризувалася: передусім тим, що найнаполегливіше виступали за свої економічні права учителі початкових шкіл, зарплата яких була вкрай низькою. Крім того, педагоги, які представляли різні національності та різні учительські організації зуміли висунути єдині вимоги економічного характеру, об'єднати свої зусилля заради спільної мети та проявити наполегливість у боротьбі за свої права. Не менш важливим було й те, що відстоювали свої інтереси учителі за допомогою політичних засобів: мітингів, маніфестацій, звернень до представників державної влади.

Освітняни також проявили неабияку суспільну активність, постійно тримаючи в полі зору розгляд законодавчими органами законопроектів, які мали безпосереднє відношення до їх долі. І нарешті, варто звернути увагу й на те, що заходи керівних органів учительських організацій, скеровані на реальне покращення фінансового становища педагогів, носили рішучий характер, які давали зрозуміти політикам високого рангу, що учителі не відступлять від своїх домагань, навіть, якщо це інколи шкодило інтересам інших верств населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачинський В. Наша школа в ярмі / В. Бачинський. – Львів, 1908. – 53 с.
2. Гнатюк В. Національне відродження Австро-Угорських українців (1772 – 1880 рр.) / В. Гнатюк. – Відень, 1916. – 65 с.
3. З'їзд відпоручників українського народного учительства // Діло. – 11 квітня 1914. – С. 8.
4. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 1999. – 138 с.
5. Федорович К. Українські школи в Галичині в світлі законів практики / К. Федорович – Львів, 1924. – 94 с.
6. Черпінський М. Основні віхи діяльності товариства «Взаємна поміч українського учительства (1905 – 1935 рр.)» // М. Черпінський // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Діяльність товариства «Взаємна поміч українського вчительства». – Івано-Франківськ, 1996. – С. 4–7.
7. Ющишин І. Проект на зміну державного шкільного закону з дня 14 мая 1869 року / І. Ющишин. – Львів, 1913. – 56 с.
8. Ющишин І. Товариство Взаємна поміч українського вчительства 1905 – 1930 рр. / І. Ющишин. – Львів, 1932. – 339 с.
9. Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і в житті / Л. Ясінчук. – Львів, 1934. – 208 с.

Недзельська Ю.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

ПОЛЬСЬКИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ У 60–70-ТІ РР. ХХ СТ.: ОСНОВНІ ЕТАПИ, ПРОБЛЕМИ, ЗДОБУТКИ (ЕСЕЙ)

Днями, блукаючи всесвітньою павутиною, натрапила на статтю одного із сайтів, яка вже за назвою, ніби блискавкою пронизала до глибини душі, змусила не просто поспіхом переглянути текст, а вдуматися, вчитатися, знайти відповіді на безліч запитань, які роїлись у голові. Та запитань не поменшало, натомість вони ставали все глибшими, все складнішими, закликаючи перегорнути давні сторінки минулого...

А назва статті – “Чому Польщі вдалося? Старі помилки, нові ідеї та бунт покоління” (автор О. Зінченко) [1].

Історія Польщі, а особливо ХХ століття, цілком може розглядатися як історія руху за національне визволення. Кожен раз, коли здавалося, що його нещадно знищено, він, як Фенікс, повставав з попелу і набирался нової сили.

На початку 1990-х років Польща (втім, як і Україна) у зв'язку з розпадом соціалістичної системи отримала шанс на здобуття справжньої незалежності й обрання демократичного шляху розвитку. Проте, кожна із цих держав скористалася цим шансом по-своєму. Саме тому

сьогодні, після ось уже двадцять з лишком років здобуття такої жаданої свободи та незалежності, кожна із цих слов'янських країн-сусідів живуть так по-різному.

Чому? Виникає закономірне питання. Відповім словами автора, з якими погоджуюсь: “Польські реформи почалися із усвідомлення помилок минулого. Це тривало довго. І усвідомлення помилок почалося значно раніше, ніж впровадження реформ” [1].

Уся польська повоєнна історія перетворилася на тривалий процес роботи над помилками міжвоєнної Польщі, які призвели до катастрофи.

Перше повоєнне десятиліття пройшло у тривозі, в облаштуванні нових домів і “нового ладу”. Нарешті в СРСР помер Й. Сталін. Минуло ще декілька років. І у Польщі вибухнуло.

Влітку 1956 року повстала Познань. На вулиці із єдиною вимогою “Жадаємо хліба!” вийшло усе місто. Повстанці розгромили Воеводський Комітет правлячої Польської об'єднаної робітничої партії. Того ж дня бунт розчавили танками.

Утім, криза спричинила відставку уряду, на чолі якого тепер став Владислав Гомулка. Крига тріснула. Почалася відлига [1].

Майбутні зміни ознаменувалися поширенням правди про минуле, з партизанського опору неправді, з “домашньої контрпропаганди”.

Період початку 1960-х рр., на нашу думку, і є тим зародковим етапом, з якого розпочала діяльність розгорнута польська демократична опозиція. Адже саме у цей період, незважаючи на суперечливість процесів, які відбувались у польському суспільстві на липневому пленумі (1963 р.) було прийняте рішення про посилення боротьби із буржуазними поглядами галузі науки, культури, мистецтва та необхідність поліпшення політико-правової роботи серед молоді та інтелігенції. Така політика, звісно вела до поглиблення конфлікту між владою та інтелігенцією.

Польща у 1968 році: “Свобода, якої ми так потребували, для інших була зрозумілим фактом” (Тереза Богуцька) [2].

На 1968 р. розбіжності між керівництвом ПОРП досягло апогею. Вагомим фактором, який виступив своєрідним каталізатором подальшого розвитку подій стали процеси демократизації в Чехословаччині, де до влади прийшли партійні ліберали, очолювані В. Дубчеком. Демократичні процеси в сусідній Чехословаччині збігалися з поглядами польських інтелектуалів на еволюцію соціалізму.

“За великим рахунком, ми сильно відрізнялися від наших західних товаришів. Свобода, якої ми так потребували, для них була зрозумілим фактом. ... Все, чого ми хотіли, щоб Радянський Союз змінив свою політику і виявляв більше поваги до тих норм і прав, які були настільки природні на Заході” [2].

Заворушення 1968 р. почалися із незначного протистояння влади та суспільства, а саме – з цензурної заборони вистави спектаклю “Dziady” за Адамом Міцкевичем. Відділ культури ЦК ПОРП виступив з критикою вистави, яка нібито мала “антиросійські настрої”. Це викликало патріотичну маніфестацію молоді на чолі з Модзелевським, яка протестувала проти її заборони. Повсюди лунали гасла “незалежність без цензури!”, “Міцкевич без цензури!”, “Вільне мистецтво! Вільний театр!” [3].

Березневі події обговорювалися на V з'їзді ПОРП (листопад 1968 р.), який розцінив їх як підступи ревізійності та реакції. В резолюції закликалося про посилення ідейно-виховної роботи серед молоді. Необґрунтована та короткозора політика польського керівництва знову заганяла хворобу всередину.

Розмірковуючи про значення подій цього року, німецький філософ Ханна Арендт писала 26 червня 1968 р. з Нью-Йорка своєму колезі Карлу Ясперсу, що жив у Базелі: “Мені здається, діти наступного століття будуть вивчати 1968 р. так само, як ми вивчали 1848 р. У цьому сенсі події “1968” можуть розглядатися не тільки як поворотний пункт в історії ХХ сторіччя, але і як явище, що займає важливе місце в європейських освітніх проектах” [4].

“Замість того, щоб палити урядові будівлі, створюйте свій уряд!” (Яцек Куронь) [5].

Ця фраза польського дисидента стала крилатою в 70-х рр., а її сенс – чіткий і недвозначний: для того, щоб перемогти систему, потрібно створити їй альтернативу. Йшлося про створення громадянських структур, паралельних до структур владної партії, а фактично про створення організованої, структурованої опозиції.

Саме Яцек Куронь, один із інтелектуальних лідерів опозиції у написаній в середині 70-х років стратегії запропонував соціальні рухи як найкращий спосіб для країни отримати свободу.

Він був переконаний, що збираючись разом у малих групах, населення поступово переможе тоталітарну монополію, спочатку на соціальному та культурному рівні, а лише потім – на політичному.

Яцек Куронь наполягав, що діяти необхідно відкрито, крок за кроком захоплюючи доступні позиції: створювати незалежні профспілки, захоплювати контроль над різноманітними творчими, технічними та іншими товариствами і союзами.

Для того, щоб перемогти – необхідно “знизу-доверху” створити систему паралельних (альтернативних) структур влади, що поступово мають змінити інститути тоталітарної держави [5].

Початок незалежному профспілковому руху у Польщі поклав утворений 17 липня 1976 р. “Комітет захисту робітників” (КОР), який пізніше трансформувався у Комітет громадського самозахисту (КГС) [3, с. 455].

Народження КОР було нерозривно пов’язано з робітничими виступами 1970, 1971 та 1976 рр., що стали каталізатором підвищення опозиційної активності в другій половині 1970-х років.

Члени КОР оголосили відозву до суспільства і влади ПНР, в якій опублікували основні причини створення організації, метою якої оголосили боротьбу з політичними репресіями, будь-якими видами громадянської дискримінації, а також захист прав громадян.

Фактично, КОР став першою опозиційною політичною організацією, що відкрито протистояла владі. Головною метою було стимулювати автономну активність у громадянському суспільстві. КОР проголосив і намагався весь час дотримуватися принципів чесності, відкритості й ненасильства [5]. Саме КОР зіграв визначну роль в організації страйків і протестів, які призвели до створення незалежної профспілки, а потім і соціального руху під назвою “Солідарність”.

З виникненням КОР широко розгортається й студентський рух, створюючи Студентські Комітети Солідарності (СКС), створюються Комітети Селянської Самооборони (КСС), тобто опозиція активно співпрацює між собою, проводячи політичну, правозахисну та культурну діяльність у суспільстві.

Досвід альтернативних інститутів самоуправління дозволив зламати (після перемоги “Солідарності” на вільних виборах у 1989 р.) партійно-бюрократичний апарат, реформувати інститути влади, що залишилися після совка, провести люстрацію і почати ринкові реформи, що в Україні так і не було зроблено.

“Польща змінюється кожні 50 років” – стверджував примас Вишинський.

Так, полякам знадобилося 50 років, щоб усвідомити помилки II Речі Посполитої, виростити покоління незалежних інтелектуалів та робітників, що зробили цінності ім’ям свого руху.

Врешті-решт, знадобилося 50 років протестів, стихійних бунтів та справжніх повстань, щоб повалити радянську владу. Знадобилося 50 років інтелектуальної роботи багатьох людей, щоб напрацювати бачення майбутньої Польщі. Цікаво, скільки для цього років знадобиться для України?

Кожний отримує те, чого прагне. Українці прагнуть стабільності. Поляки прагнули змін. Можливо, саме тому Польщі вдалося змінитися [1].

Тож висновки напрошуються самі собою. Справді, можливо досить наступати на одні й ті ж граблі? Можливо час уже працювати над усвідомленням власних помилок і нарешті зробити крок уперед?

А досвід Польщі як міцної демократичної держави в сучасному європейському просторі, допоможе стати каталізатором, який інтенсифікує процес інтеграції нашої країни як гідного представника в європейське та світове співтовариство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чому Польщі вдалося? Старі помилки, нові ідеї та бунт поколінь (Ч.1) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/43544/Chomu_Polshhi_vdalosa_Stari_pomylky_novi_ideji?a_offset=

2. Польша в 1968 году: “Свобода, в которой мы так нуждались, для других была само собой разумеющимся фактом” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/nz/2008/4/bo7-pr.html>
1. 3. Зашкільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л. Зашкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
2. 4. 1968 in Europe: A history of protest and activism, 1956–1977. – New York, London: Palgrave Macmillan, 2008. – 347 s.
3. 5. Замість того, щоб палити урядові будівлі, створюйте свій уряд! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/30/4997011/>

Гуменна І.

Науковий керівник – проф. Зуляк І. С.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТСЬКИХ ТОВАРИСТВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ СТ. – 1939 Р.

Студенти, як найбільш активна частина суспільства, упродовж другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., на території Східної Галичини, ставали організаторами національних та культурницьких рухів. На зібраннях, а також під час промов, чи то у періодичних виданнях, можна було ознайомитися із провідними ідеями студентської молоді, деякі з них склали основу національних концепцій українських політичних рухів, а згодом і партійних структур. Намагаючись брати участь в усіх сферах життя Східної Галичини, українські студентські товариства сприяли формуванню національної інтелігенції з державницьким мисленням, обґрунтуванню ненасильницьких підвалин національного культуротворення.

Мета дослідження полягає у тому, щоб дослідити суспільно-політичну діяльність українських студентських товариств Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р.

Об’єктом дослідження виступають суспільно-політичні процеси, що відбувалися у Східній Галичині в кінці ХІХ ст. – 1939 р.

Предмет дослідження – українські студентські товариства в суспільно-політичному житті Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р. як важливий чинник консолідації українства.

Побічно, задекларовану проблематику вивчали такі дослідники, як: В. Леник [6], І. Андрухів [1], Б. Савчук [9], І. Шумський [13], Р. Ковалюк [4], В. Виздрік [2], Т. Плазова [8] та Н. Мисак [7].

Проте, найбільшу за обсягом інформацію можна одержати, аналізуючи архівні джерела. Окремим питанням студентського руху та ролі членів студентських товариств відведено місце в описах у таких фондах ЦДАЛ України, як: ф. 146 «Галицьке намісництво, м. Львів», ф. 309 «Наукове товариство Т. Г. Шевченка у м. Львові», ф. 360 «В. Старосольський», ф. 399 «Українська крайова студентська рада західних земель України», ф. 400 «Український студентський союз».

На основі аналізу історіографії та архівних джерел узагальнюємо відомості про внесок українських студентських товариств у суспільно-політичні процеси Східної Галичини кінця ХІХ ст. – 1939 р.

У кінці ХІХ ст. українська студентська молодь становила реальну суспільно-політичну силу і переважно гуртувалася в академічних товариствах «Січ», «Союз», «Основа», «Академічна громада» при Львівському, Чернівецькому, Віденському університетах та Львівській політехніці. Охоплювали ці академічні товариства до 70 % студентів-українців, які навчалися у вузах Австрії [5, с. 2].

Українські студенти, зокрема, члени товариства «Академічна громада» активно брали участь у політичному житті Східної Галичини. Як свідчать архівні дані, на зібраннях товариства, починаючи з осені 1904 р. організовувалися доповіді на актуальні політичні теми. Наприклад, 26 листопада 1904 р. «Кружок для соціальних наук» організував дискусію на тему «Українсько-польські відносини» (керівник – М. Лозинський), а 1 лютого 1905 р. відбулися збори українських студентів щодо останніх революційних подій у Росії [4, с. 136].

Студентські товариства цікавилися не лише проблемами зовнішньополітичного характеру. Одним з основних було питання проведення виборчої реформи. Боротьба за

загальне, рівне, пряме і тасмне виборче право набирала особливої інтенсивності, тому студентська молодь не могла стояти осторонь цієї нагальної проблеми, оскільки через нього можна було реалізувати своє право на вирішення тих чи інших питань українства [4, с. 136].

Я. Грицак стверджував, що основним осередком формування революційних кадрів були університети. На його думку, перші студентські організації націоналістичного спрямування ведуть свій початок з 1920-х років. Виникали вони переважно у тих містах, у яких навчалася українська молодь – Львові, Празі, Подєбрадах. Націоналістичний напрям початку 1930-х років теж в основному складався зі студентства. На теренах Східної Галичини центр українського студентства знаходився у м. Львові, в гуртожитку, так званому «академічному домі», що утримувався на кошти легальних українських громадських організацій [3, с.198].

Співпрацювали студентські товариства і з політичними партіями, проте, в своїх статутах наголошували на позапартійності та виключно культурницькій діяльності [10, с. 3]. Згадане товариство «Академічна громада» співпрацювало з Русько-українською радикальною партією (РУРП). У його приміщенні, згідно з рішенням управи, відбулися 3 – 4 грудня 1905 р. збори членів партії, а також партійне віче 22 – 26 грудня 1906 р. Товариство позитивно ставилося до агітації РУРП, що проводилася у Східній Галичині [4, с. 136].

Не оминула українські студентські товариства і підготовка до Першої світової війни, мілітаристські процеси змусили розколотися студентський табір. Суперечки виникли через те, яку із воюючих сторін підтримувати, або іти своїм власним самостійним шляхом. У зв'язку із цим, 7 грудня 1912 р. у Львові відбулася нарада представників усіх українських політичних партій та організацій, на якій прийнято одностайну ухвалу, що «на випадок війни між Австрією і Росією все українське громадянство одноголосно й рішуче стане на боці Австрії і проти Російської імперії, як найбільшого ворога України» [1, с. 47].

На зборах також прийнята ухвала про необхідність організації військових секцій при «Соколі» й «Січі», у яких б українська молодь навчалась військової справи. На початку 1913 р. цю роботу розпочали «Сокіл» і «Січ», а також студентські товариства «Академічна громада» та «Основа». Студенти створили організаційний комітет, очолюваний І. Чмолюю [1, с. 47].

Однак студенти вимагали, щоб комітет діяв незалежно від Українського Січового Союзу (УСС) і не підпорядковувався його керівництву. К. Трильовський погодився і у травні 1913 р. відбулися спільні збори студентів та УСС на яких прийнято рішення про входження студентських військових секцій до товариства «Український січовий стрілець». Головою товариства обрано В. Старосольського, а його заступником – І. Чмолу [1, с. 47–48].

Ідеологічне обґрунтування створення окремих студентських корпусів відбулося на II всестудентському з'їзді 1913 р. Основним промовцем на ньому був Д. Донцов, з доповіддю «Політика мілітарного виховання молоді та самостійницька політика українського народу» [6, с. 65]

3 серпня 1914 р. УСС прийняли військову присягу і розпочали свій бойовий шлях, який тривав до 1920 р. [1, с. 49].

Студентству, як прогресивній частині суспільства, випала особлива роль у суспільно-політичному житті новітньої історії України, на ньому лежала відповідальність перед українством щодо реалізації національних прагнень. Задля досягнення мети студентські активісти намагалися контролювати освітні процеси, а захоплений польською владою Львівський університет, спонукав молодь до боротьби за національне шкільництво та український університет [2, с. 117].

На початку 1920 р. відновив свою діяльність довоєнний УСС. Головна рада УСС розробила план дій, у якому говорилося про «політичну підготовку студентства для остаточного довершення нашого політичного визволення». У зв'язку із цим, 1 травня 1921 р. Головна рада УСС оголосила відозву до українських студентів, що навчалися у польських вищих навчальних закладах, у якій йшлося про бойкот навчання та пропозиції вступати до Українського університету у м. Львові [2, с. 118].

Архівні матеріали свідчать про те, що такі акції непокори студентські товариства планували як у 20-х рр., так ще і у довоєнний період, зокрема, вони пропонували спочатку збиратися на мітинги, видавати пресу, критикувати польську владу у виступах. Згодом, коли

мирні методи не допомогли досягнути бажаного результату, студенти радикалізували акції бойкоту [12, с. 17–21].

Потрібно зауважити, що студентські організації не завжди у своїй діяльності дотримувалися приписів закону, часто не повідомляли поліцейні органи про проведення зібрань або здійснювали останні поза межами університету, що ще більше викликало незадоволення польської влади [7, с. 42].

Одночасно із акціями політичного характеру, товариства, такі, як «Українська академічна поміч» не полишали діяльності і в соціально-економічній сфері. Зокрема, подавали численні звернення до населення Східної Галичини із закликами збирати кошти у фонд допомоги українській студентській молоді [11, с. 1].

Брали участь українські студентські товариства і в міжнародних політичних заходах. На міжнародному конгресі в Празі (22. 03 – 4. 04. 1921 р.), який об'єднав студентів із 13 країн світу, українське студентство представляла делегація від «Академічної громади» у складі: І. Федова, С. Лопатинського, К. Паньківського, Ю. Рубіна, Є. Віханського, Є. Слабченка. Конгрес прийняв Український студентський союз до Міжнародної студентської організації [13, с. 109].

На початку липня 1921 р. українські студентські товариства міста скликали у Львові крайовий студентський з'їзд, на ньому прийнято рішення політичного характеру – відродження Самостійної Соборної Української Держави на основі об'єднання усіх етнічних українських територій. Для подальшої боротьби за український університет з'їзд створив Комітет Української Молоді (КУМ). Прийнято рішення про припинення еміграції і навчання у німецьких чи чеських університетів тих студентів, які можуть здобувати освіту в Українському університеті у Львові [8, с. 118].

Необхідно підкреслити, що студентська молодь відіграла роль і в процесі зміцнення громадських структур. Упродовж 1909 – 1913 рр. у Львові були проведені Всеукраїнський студентський конгрес та загальний з'їзд українського студентства, на якому створили Український студентський союз (УСС). Основним завданням союзу було об'єднання студентських організацій університетів не лише Західної України, але й Наддніпрянської України, що перебувала у складі спершу Російської імперії, а згодом – радянської України, а також українських студентів за кордоном [8, с. 45].

Студентський рух у Східній Галичині був розмаїтим у структурному відношенні, що проявлялося в існуванні локальних академічних станово-професійних товариств, а також загальнокрайових об'єднань. Одночасно в ньому присутніми були впливи політичних партій та генерування власних державницьких ідей. Б. Савчук стверджував, що такі процеси сприяли формування студентства як рушійної сили націоналістичного підпілля [9, с. 54].

В українських студентських товариствах культивувався дух служіння національним ідеалам, готовність навіть до збройної боротьби задля досягнення поставленої мети. Свідченням цього стала масова участь українського студентства у національних збройних формуваннях під час Першої та Другої світових війн.

Оцінюючи стан суспільно-політичної діяльності українських студентських товариств на теренах Східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р., необхідно підкреслити, що студентство було однією з найбільш соціально активних груп населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини 1861 – 1939 рр. / І. Андрухів. – Івано – Франківськ, 1995. – 72 с.
2. Виздрик В. С. До питання становлення Українського тасного університету у Львові / В. С. Виздрик / [Електронний ресурс]. – Львів, 2009. – С. 116 – 121. – Режим доступу до статті: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/armia/2009_652/20.pdf.
3. Грицак Я. Й. Нариси історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: [Навчальний посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів історичних факультетів вузів, вчителів] / Я. Й. Грицак. – К.: Генеза, 2000. – 360 с.:іл.
4. Ковалюк Р. Український студентський рух на західноукраїнських землях XIX – XX ст. / Р. Ковалюк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.
5. Кондратюк В. О. Галицький молодіжний та студентський рух за розвиток національної освіти / В. О. Кондратюк, Н. В. Гапонюк / [Електронний ресурс]. – Львів, 2007. – Режим доступу до статті: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znm/2007_13/R1/Kondratyuk%20Haponyuk.pdf.

6. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.) / В. Леник. – Мюнхен – Львів, 1994. – 181 с.
7. Мисак Н. Ф. Українські студентські товариства у Східній Галичині кінця XIX ст.: до питання взаємодії з провінційними органами влади / Н. Ф. Мисак // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / [Гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН, 2012. – Випуск 57 (№ 2). – С. 37 – 45.
8. Плазова Т. Суспільно-політична діяльність молодіжних об'єднань у 1894 – 1939 рр. у Західній Україні / Т. Плазова // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць] / НАН України, Інституту народознавства, Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, Національний університет «Львівська політехніка»; [редколегія: Я. Ісаєвич (голова) та інші]. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – Випуск 23. – С.42 – 47.
9. Савчук Б. Студентський рух в Західній Україні у 1920 – 30-ті роки: хроніка організаційно – ідейного становлення / Б. Савчук // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / [За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль. – 1999. – Випуск IX. – С. 54 – 58.
10. ЦДАЛ України, ф. 146, оп. 58, спр. 465, 26 арк.
11. ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. зб. 295, 11 арк.
12. ЦДАЛ України, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2758, 34 арк.
13. Шумський І. Західноукраїнський студентський рух національно-демократичного спрямування на початку 20-х років XX ст. / І. Шумський // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / [За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця]. – Тернопіль. – 2003. – Вип. 1. – С. 107 – 111.

Васірук І.

Науковий керівник – проф. Алексієвць Л. М.

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНІ. УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Останнім часом державна еліта, уряди посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи все більшу увагу звертають на проблеми політики пам'яті та колективної пам'яті, що пов'язано, безумовно, в першу чергу з політичними трансформаціями останнього часу, специфікою історичного розвитку країн регіону за останні роки, їх спробами розібратися зі своїм минулим, відкриттям архівів та публічним обговоренням своєї нещодавньої історії. Пам'ять формується як самим суспільством, без помітного втручання держави, так і за допомогою самої держави через її структури. Головною інституцією, що контролює “пам'ять”, є держава, яка створює власні інструменти та механізми контролю. Характерною рисою нового століття стала поступова відмова держав від політики “історичної амнезії”, замовчування конфліктних історичних питань. Більшість політиків однозначна в своїх оцінках, вони підкреслюють, що, по-перше, пам'ять про минуле має бути відновлена народом повністю, без пропусків, по-друге, в історичній пам'яті народів Європи залишилося багато трагічних подій, без принципової морально-політичної оцінки яких неможливо будувати національні держави, національну історію. У посткомуністичних країнах проблеми проведення історичної політики залишаються предметом гострої полеміки серед різних політичних сил, полярність поглядів на історичну спадщину тільки сприяє політичному протистоянню, яке, як правило, особливо відчувається напередодні передвиборчих перегонів. Дослідники підкреслюють, що конфліктна тематика та дії політиків тільки сприяють розколу національної пам'яті.

Доцільно звернути увагу на певні особливості політики національної пам'яті у зарубіжних країнах. З'явилися, а згодом набули певної тенденції до поширення спроби тлумачити головну функцію і завдання політики національної пам'яті в контексті новітніх демократичних трансформацій країн Східної Європи і Німеччини як “зведення поррахунків з минулим”. Витоки даного підходу були пов'язані з дискусіями в Німеччині щодо оцінки націонал-соціалізму, що з часом трансформувалися в дослідження і переслідування злочинів тоталітарних режимів, спонукали до визнання провини і каяття.

Незважаючи на уявну спонтанність та еволюційність процесів формування історичних наративів, у сучасних умовах держава, використовуючи засоби відповідної політики та управління, виступає впливовим суб'єктом формування національної пам'яті. Дана сфера діяльності органів влади у політичному та науковому дискурсі отримала усталену назву

“державна політика пам’яті”, яка, за визначенням І. Симоненка, є сукупністю офіційних репрезентацій історичного минулого, комеморативних стратегій та практик, орієнтованих на формування історичної пам’яті національної спільноти [1]. При цьому, з огляду на незавершеність процесу націотворення в Україні та динамічні соціальні зміни, актуальним є питання визначення концептуальних засад державної політики пам’яті, а саме – цілей, пріоритетів, засобів і методів її впровадження на кожному етапі її становлення та розвитку.

Депутат Європейського парламенту від Німеччини Елмар Брок відзначає, що концепція “політики пам’яті” виглядає спірною через використання самого слова “політика”, яке, як відомо, не найкращий друг історії. Він виділяє два принципово важливих моменти в проведенні політики пам’яті: по-перше, її реалізація дає можливість співпраці різних країн і груп населення на основі загальних переживань найважливіших подій історії, по-друге, політика пам’яті означає, що існує усвідомлювана суспільством необхідність познайомити своє молоде покоління, в якого немає досвіду переживання найгостріших моментів національного минулого, з історією [2].

Запит на вироблення новопосталою Українською державою політики пам’яті сформувався ще до проголошення незалежності. Для багатомільйонного населення країни усвідомлення окремішності вітчизняної історії було підставою для виявлення політичної волі до державного суверенітету. У добу незалежності українське суспільство увійшло з важким тягарем тривалої культурної асиміляції періоду бездержавності. Імперська, а потім і радянська політика пам’яті спричинила глибокі деформації суспільної свідомості громадян України, зокрема, колективних уявлень про минуле. Тоталітарна влада продемонструвала крайні приклади маніпулювання минулим, керуючись принципом “хто контролює минуле – контролює майбутнє; хто контролює сучасність – контролює минуле”. Однак, історична пам’ять українців попри примус та утиски, передавалася із покоління в покоління, еволюціонувала в межах становлення українського національного проекту. Демократичні перетворення в СРСР другої половини 80–х років активізували процеси формування національних історичних наративів. В Україні спостерігається вибухове “пробудження” національної пам’яті, розгортається рух за відновлення історичної правди. Україна зробила велетенське зусилля і досягла успіхів у процесі відбудови власної інтелігенції після катастроф 30–х років і русифікаторського тиску в повоєнний період. 1990 рік відзначився прискоренням усвідомлення українцями власної історії, активізацією суспільної дискусії навколо “болючих” тем минулого. Історична пам’ять українців невпинно мобілізується, перетворюючись на джерело легітимації держави, проте, більш ніж дієздатною залишається її радянська модель, що ставить перед українським політичним керівництвом й науковцями необхідність пошуку нових способів офіційної репрезентації минулого, яка б відповідала завданням державного будівництва незалежної України. Для вітчизняних істориків чи не найважливішою метою є редефініція, творення нової української ідентичності. Потрібно постійно пам’ятати, що історію пишуть люди зі своїми симпатіями та уподобаннями і читач має справу здебільшого не з фактами, а з інтерпретаціями. Ні довільні тлумачення, ні елементи міфологізації тут не виключені. Та й узагалі в історії марно шукати універсальну істину. Виходячи з вище сказаного, можна стверджувати, що надзвичайно важливим є виховання культури історичного мислення без політичної битви з минулим і за минуле.

Юрій Шаповал пише: “Багатовікова залежність України спричинилася до того, що її героями ставали не видатні мислителі, не вчені зі світовим ім’ям, не творці архітектурних шедеврів, а “незламні борці” [3, с. 8–9]. Те, що різні частини України упродовж століть перебували по різні боки державних кордонів, наклало такий виразний відбиток на типи регіональної самосвідомості, що оцінки майже всіх доленосних для України історичних подій і визначних історичних постатей у регіональному колективному баченні виявляються відмінними. У масовій свідомості склався стійкий набір стереотипів, пов’язаних із наявністю – реальною або удаваною, всередині самої України свого власного Заходу або Європи – Західної України і Сходу або “внутрішньої Росії” – Східної України. Ці частини відрізняються не лише географічно, а й культурно, світоглядно, що перешкоджає здійсненню послідовної політики пам’яті та творенню принципово нової української історії, як нерозривної складової європейської. У кожного, як відомо, своя правда, а при такій драматичній історії, яку мали різні

регіони нашої держави, просто не можна проігнорувати або викреслити ту чи іншу її частину, між якими майже немає “точок дотику”, як немає і загальноєвропейської схеми історичної еволюції. Те, що в поле суспільної уваги потрапляють переважно події і факти, які мають роз’єднувальний потенціал, становить певну небезпеку, оскільки є яскравим підтвердженням наявних проблем із самоідентифікацією українського народу та міфотворчістю його історії.

Історична пам’ять не просто створюється в певний момент – вона весь час відтворюється в культурному просторі спільноти і має розглядатися в контексті українського сьогодення: політичного, духовного, соціально-психологічного тощо. Олена Охрімчук – головний консультант відділу забезпечення діяльності Національної ради з питань культури і духовності та Ради етнічної політики Головної служби гуманітарної політики та з питань збереження національного культурного надбання Секретаріату Президента України – виділяє дві помітні сьогодні групи творців публічної історичної пам’яті – так званих “міфотворців” і “негативістів”. “Міфотворці” доводять, що терени України – це майже колыска світової цивілізації. “Негативісти” стверджують, що нині погано від того, що в українській історії ніколи нічого гарного не було і не буде, адже Русь–Україна всі століття йшла від жаху до кошмару, від однієї поразки до іншої [4, с. 64].

Очевидно, що представники і першої, і другої груп, вбачаючи в історичній пам’яті потужний ресурс впливу, створюють або інтерпретують її з цілком визначеними політичними і особистими цілями. Інакше кажучи, намагаються ввести винайдене і обґрунтоване ними минуле в сьогодення. Цього вже допустити ніяк не можна. Тому формування історичної пам’яті – це пріоритетне завдання кваліфікованих фахівців, які можуть неупереджено оцінити ті чи інші події й персоналії, спираючись на систему певних доказів: документів, артефактів культури тощо. Прикро, але, як слушно зазначає Лариса Івшина (Заслужений журналіст України, головний редактор газети “День”): “Сьогодні Українська держава майже не має інструментів, чи то від слабкості, чи то від неефективності, для того, щоб працювати з масовою свідомістю, зароджуючи, пробуджуючи, зміцнюючи те, що називають теоретичним масивом історичної пам’яті” [4, с. 15].

Інституціональна база для здійснення державної політики пам’яті почала інтенсивно розвиватися за ініціативи Віктора Ющенка. У 2006 році створюється Український інститут національної пам’яті.

Відзначення роковин Голодомору в Україні демонструє прагнення використати пам’ять про трагічні події для побудови національної спільноти й окреслення її ідентичності. Меморіальні заходи покликані відродити пам’ять і зміцнити у свідомості українців значення трагічних подій, порушуючи багато важливих політичних питань. Віктор Ющенко, надаючи відзначенню роковин Голодомору великого розмаху, очевидно, розраховував конструювати сучасну ідентичність України, спираючись на цей трагічний досвід [6, с. 85]. Юлія Зерній зазначає: “Сьогодні зусилля нашої держави спрямовуються на утвердження в національній пам’яті історії та заслуг закордонного українства” [7, с. 49]. Додамо також про наявність тенденції “вписування” багатьох українських сюжетів у контекст європейської історії та апеляції до історії з метою утвердження в суспільній свідомості європейськості української нації.

У стосунках між народами, якщо вони не перебувають один з одним у стані відкритого конфлікту, позиції держав великою мірою визначає їхня здатність впливати на інші держави за допомогою збутого авторитету, привабливості власних інституцій, багатства культури й наукових досягнень, набутих минулого. Героїчна (наприклад, боротьба з тоталітаризмом) або трагічна минувшини здатні викликати в інших відповідно захват або докори сумніння, а отже, можуть бути твердим капіталом у міжнародній політиці. Популярний приклад – роль трагічної долі єврейства під час Другої світової війни в заснуванні держави Ізраїль і розбудові її регіональної потуги [6, с. 84].

Зауважимо, що акцентування уваги на певному образі минулого та репрезентація його світовій громадськості можливі тільки у випадку здійснення послідовної політики пам’яті, що на сьогодні в Україні так і не реалізовано. “Ющенківські герої” – Роман Шухевич та Степан Бандера виявляються не такими вже і героями, а визнаний Європою Голодомор 1932 – 1933 рр. завдяки політиці В. Януковича, М. Азарова та Д. Табачника стає мало не табуованою темою.

Показовими у даному контексті є заяви нинішнього очільника Інституту національної пам'яті В. Солдатенка, який частиною українського населення сприймається як українофоб, теж спростовує визнання Голодомору 1932–1933 рр. – геноцидом українського народу.

У контексті дослідження політики пам'яті в Україні неможливо обійтися без аналізу основних напрямків діяльності Українського інституту національної пам'яті.

Ще у 1994 р. Джеймс Мейс висловив думку про необхідність створення інституції на теренах нашої держави, яку він назвав “могутньою історичною і суспільствознавчою школою, яка могла б завоювати авторитет у світі й стати інтелектуальною зброєю в обороні Україною своїх власних інтересів” [8, с. 420]. Основним завданням такого інституту вчений визначав: “повернення українському народові історичної пам'яті щодо тих сторінок минулого, які колишнім тоталітарним режимом прирікалися на забуття. В центрі уваги – дослідження ленінсько-сталінського терору, Голодомору 1932–1933 рр., репресій проти так званих покараних народів: греків, німців, кримських татар – усіх народів, яких єднає земля України” [8, с. 420].

Ідея створення Інституту національної пам'яті обговорювалася в Україні з 2002 року. Однак, лише у 2005 році члени робочої групи з підготовки указу Президента “Про додаткові заходи щодо увічнення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів” – Юрій Шаповал, Роман Круцик, Володимир Сергійчук і Євген Сверстюк – розробили статут, структуру і основні напрями діяльності інституту з повноваженнями державного департаменту. Планувалося, що інститут розміститься у так званому “Жовтневому палаці”, неподалік Хрещатика, де з 1934 року розміщувалося НКВС і знищувалися сотні тисяч людей.

За взірцем фактично був взятий Польський Інститут національної пам'яті, створений у 1998 р., який і через масштаби своєї діяльності, і завдяки політичним скандалам став відомим за межами Польщі.

Проте, від самого початку в задум українського Інституту не було закладено засадничих принципів польського взірця: передачі архівів КДБ, створення слідчого відділення, відкриття регіональних філій, широкого фінансування просвітницьких та наукових програм. Сама процедура призначення керівництва Інституту не передбачала, як у Польщі, запеклих парламентських дискусій і фактично відбулася поза будь-яким публічним обговоренням.

У травні 2006 року на Дні пам'яті жертв Биківні Президент Віктор Ющенко повідомив про створення УІНП. Невдовзі на зміну уряду Єханурова прийшов уряд Януковича і становлення щойно заснованої інституції вповільнилося. Установу розмістили в кількох кабінетах у будівлі на Липській, 16 [9]. Ініціативу президента Віктора Ющенко оформили як Постанову Кабінету Міністрів “Про утворення Українського інституту національної пам'яті” (№ 764 від 31 травня 2006 р.). Згідно з документом Український інститут національної пам'яті визначався як “центральної орган виконавчої влади” у сфері “відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу” [5]. Даній інституції надавався статус центрального органу виконавчої влади зі спеціальними повноваженнями, а головним завданням визначається посилення уваги суспільства до власної історії, поширення об'єктивної інформації про неї в Україні та світі; реалізація державної політики та координація діяльності у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу; забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за державний суверенітет; здійснення комплексу заходів з увічнення пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, учасників національно-визвольної боротьби [5]. Головою Інституту (а точніше, виконувачем його обов'язків за віком) став академік-фізик, ветеран Великої Вітчизняної війни та голова одного із об'єднань ветеранів Червоної армії, що підтримали заклик Ющенко до “примирення”, Ігор Юхновський.

Помітна діяльність УІНП зосереджувалася довкола участі у створенні меморіалу Голодомору в Києві та підготовки багатотомної “Національної книги жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні”. Ця книга була фактично видана за допомогою обласних державних адміністрацій і зусиллями місцевих істориків. А чи не найцікавішою ініціативою Інституту стала розробка концепції історичної освіти в Україні. У 2007 році при Інституті було створено Робочу групу істориків з різних регіонів для моніторингу наявних шкільних підручників та розробки пропозицій до концепції історичної освіти. Цю групу очолила Наталя Яковенко. Саме завдяки такому виборі голови Робоча група запропонувала нестандартну і дискусійну

концепцію, що виходила за межі звичної для підручників національно-політичної історії. Пропозиції групи Яковенко викликали певне обговорення у фахових колах, але не встигли (і, мабуть, не мали шансів) вплинути на державну політику.

У 2009 році був створений веб-портал Інституту, який відображає його наукові досягнення у реалізації поставлених завдань. На головній сторінці офіційного інтернет-представництва УІНП розміщено рубрику новин та представлено досить широкий спектр тематичних розділів: “Про УІНП” (керівництво, контакти, звернення громадян, нормативно-правова база, державні закупівлі, вакансії, аспірантура); “Концепція національної пам’яті” (робочі наради з моніторингу шкільних підручників з історії України та “історія України нового часу в сучасній шкільній освіті” І. Гирича); “Українське державотворення” (козацька доба, Україна в революційну добу, Карпатська Україна, ОУН і УПА, національно-демократичний рух другої половини ХХ ст.); “Забезпечення вивчення історії проживання на території України інших корінних народів і національних меншин”; “Друга світова війна” (заходи, статті, бібліографія, інтернет-ресурси); “Увічнення пам’яті жертв голодоморів та політичних репресій” (голодомор 1932-1933 років в Україні, політичні репресії радянської доби в Україні); “Фотогалерея” та “Відеогалерея” [10].

За президентства В. Ющенка Українській інститут національної пам’яті залишався, значною мірою, декоративною установою. Свідченням цього можуть бути і його мінімальний вплив на державну політику (вистачить згадати, що Інститут не спромігся підготувати жодного законопроекту, який пройшов би парламент), і його непомітність в академічному житті (нетривале видання під його егідою легендарного журналу “Сучасність” цієї ситуації не змінило), і навіть неспроможність тодішнього керівництва заповнити усі 105 передбачених постановою Кабміну штатні одиниці (Інститут спромігся набрати тільки 43 працівники, коли у тій же Польщі їх кількість сягала 2400 чол.).

З приходом до влади В. Януковича у наукових колах одразу ж почали дискутувати про подальшу долю Інституту. Спочатку йшла мова про його ліквідацію або підпорядкування Державному комітету архівів на чолі з комуністкою Ольгою Гінзбург, але потім під тиском громадськості інститут “залишили у спокої”.

В цей час київська міська організація Всеукраїнського товариства “Меморіал” імені Василя Стуса вирішила створити “Громадський інститут історичної пам’яті”. Дану ініціативу підтримали понад 30 відомих в Україні й світі громадських об’єднань, крім того, понад 20 народних депутатів. Цей інститут має намір стати альтернативою УІНП або ж, в разі ліквідації останнього, замінити його [11].

Парадоксально, але вижити в адміністративній реформі Віктора Януковича Українському Інституту національної пам’яті, вочевидь, допомогла саме його декоративність. Коли на чутки про можливе розформування Інституту окремі політики з опозиційних сил почали реагувати заявами протесту, президент Янукович “відновив” Інститут і призначив його директором історика української революції 1917–1921 років та члена ЦК Компартії України Валерія Солдатенка, який не втомлювався публічно спростовувати Голодомор-геноцид, не говорячи вже про інші наболілі теми української історії.

Якщо проаналізувати нормативно-правову процедуру переоформлення Інституту, побачимо, що, згідно з указом Президента України від 9 грудня 2010 року “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади”, УІНП був ліквідований як “центральный орган виконавчої влади” [12]. А того таки 9 грудня іншим указом Інститут був знову створений, але уже як “науково-дослідна бюджетна установа при Кабінеті Міністрів України”. Пам’ятаючи про описане вище функціонування Інституту упродовж 2006–2010 років, нове формулювання видається значно скромнішим. Передбачена кількість штатних одиниць співробітників також скоротилася: зі 105 до 70.

За рік існування у нових умовах в Інституті з’явилося періодичне видання – збірник наукових праць “Національна та історична пам’ять” (наклад першого збірника – 350 примірників, а вже п’ятого – лише 100), відкрилася аспірантура. Тобто, за багатьма ознаками, Інститут стає дедалі більше подібним до інших державних академічних установ. З тією різницею, що його працівники (як, приміром, і працівники Національного інституту стратегічних досліджень) є державними службовцями, які працюють у таких наукових

підрозділах: відділ дослідження теоретичних та прикладних проблем національної пам'яті; відділ дослідження впливів державотворчих та цивілізаційних процесів на формування національної пам'яті; відділ дослідження міжнародних, етнопонаціональних та регіональних чинників національної пам'яті; відділ дослідження впливу на національну пам'ять соціальних і духовно-культурних чинників; відділ досліджень історичних трагедій народів України.

У першому випуску збірника “Національна та історична пам'ять” голова Інституту Валерій Солдатенко так визначив зміст політики національної пам'яті України: “Цілеспрямовані, унормовані з конституційно-правового погляду, науково обґрунтовані зусилля держави, спрямовані на виявлення, збереження, утвердження у суспільній свідомості пам'яті про найбільш значущі для відтворення й життєдіяльності політичної нації події та процеси минулого в інтересах суверенного державотворення й цивілізаційного поступу” [13, с. 10–12].

Це формулювання, на думку А. Портнова, відбиває достатньо очевидні труднощі із визначенням хоча б якогось ідеологічного змісту теперішньої державної політики. Фактично, Українському інституту національної пам'яті доводиться існувати в ситуації послідовного вибудовування дедалі авторитарнішої моделі управління без будь-якого чіткого й зрозумілого ідеологічного наповнення [14].

Загалом, на сьогодні складається цікава ситуація: різні наукові й освітні установи України, дотичні до національної пам'яті, активніше співпрацюють один з одним чи з закордонними інституціями, аніж з Українським інститутом національної пам'яті. Скажімо, Український католицький університет, який зібрав величезний архів усної історії про репресії на Західній Україні, спільно з Польським інститутом національної пам'яті випрацьовує концепцію подальшої політики в дослідженні польсько-українських взаємин. Уже впорядковано п'ять томів документів репресій на території довоєнного Львівського воєводства.

Володимир В'ятрович зазначає: “Думаю, що однією зі слабких сторін УІНП є не налагоджена співпраця з громадськими науковими установами, працівники яких можуть стати основою для подальшого розвитку інституту” [9]. Серед них інституції Національної академії наук – Інститути історії України, політичних та етнопонаціональних досліджень, соціології, психології а також Центр дослідження історії Голокосту, Асоціація кримськотатарських істориків, Музей історії Києва, історичні кафедри університетів і СБУ сьогодні є досвідченими колегами Інституту національної пам'яті. “Думаю, що у великих наукових проектах інституту треба на рівноправних засадах співробітничати з Національною академією наук, – каже заступник директора Інституту історії України НАНУ Станіслав Кульчицький. – Ми в цьому пересвідчилися під час роботи над Національною книгою пам'яті жертв Голодомору, що поспіхом готувалася на рівні Інституту національної пам'яті. Її успіх, очевидно, забезпечать попередні напрацювання науковців” [9]. УІНП, на думку вчених, мав би стати координатором досліджень: міжнародних (україно-польських, ізраїльських, російських), міжетнічних всередині країни, міжрегіональних (Крим-Галичина-Закарпаття-Південь-Схід), міждисциплінарних (історики, юристи, психологи, соціологи, філософи, медики-судексперти).

Важливо, аби УІНП провокував громадську дискусію, як робить це подібний інститут у Польщі. Так, наприклад, працівники польського інституту, на головних площах міст виставляють великі фото, величезного розміру плакати, різного роду тексти. Інститут дозволяє собі публікувати контраверсійні статті, які потім науковці широко обговорюють на телепрограмах. Разом із медіа провокує людей до міркування і вирішення ряду проблем. В апарат УІНП практично не закладено механізму взаємодії із суспільством. Станіслав Кульчицький це пояснює тим, що: “УІНП ще не сформувався як державний комітет з особливими повноваженнями навіть за структурою своїх співробітників, які не мають досвіду державного службовця. Вони за освітою здебільшого історики, часом політологи чи філософи, тому намагаються продовжувати те, що робили в академічних структурах” [9]. На думку Олександра Лисенка, завідуючого відділом Інституту історії НАНУ, в УІНП має бути численний колектив фахівців із презентації історичного знання — художників, дизайнерів, фотографів, музейних працівників [9]. “Звичайне розширення штату інституту мало що дасть, – переконаний Олександр Майборода. – Інститут і зараз може виступати ініціатором різних

комплексних проектів, які гуртуватимуть науковців із різних галузей знань, просити в уряді грошей на них, як це роблять академічні інститути, і створювати тимчасові робочі групи” [9].

Таким чином, впровадження політики пам'яті на всіх рівнях державного управління та на всій території України потребує суттєвого коригування і вдосконалення через недостатнє нормативно-правове забезпечення та науково-експертне супроводження політики пам'яті. Колективна пам'ять українців потребує вивільнення від величезного масиву імперсько-радянських стереотипів у сприйнятті історичного минулого, які стримують процес національного самоусвідомлення громадян України. Визнання цього факту є концептуальною основою державної політики пам'яті, яка має спрямовуватися на досягнення цілісності історичної пам'яті нації, подолання полярності та контраверсійності в оцінках історичного минулого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Симоненко І. Концептуальні засади державної політики пам'яті [Електронний ресурс] / Ігор Симоненко // Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/269>
2. Брок Е. Європа та Росія: пошук спільної ідентичності / Елмар Брок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://russ.ru/Mirovaya-povestka/Evropa-i-Rossiya-poisk-obschej-identichnosti>
3. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні / Юрій Шаповал // Громадянська освіта. – 2008. – № 36. – С. 7–11.
4. Історична пам'ять як поле змагань за ідентичність: матеріали “круглого столу”, 22 квіт. 2008 р. [Електронний ресурс] / за заг. ред. Ю. Зерній. – К.: НІСД, 2008. – 68 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>
5. Постанова Кабінету Міністрів України “Про утворення Українського інституту національної пам'яті” [Електронний ресурс]. – 31 травня 2006 р. – № 764. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/ua/339.htm>
6. Смоляр О. Пам'ять та політика // Олександр Смоляр // Україна Модерна. – Вип. 4 (15): Пам'ять як поле змагань / Гол. ред. Я. Грицак. – К.: Критика, 2009. – С. 78–94.
7. Зерній Ю. Державна політика пам'яті в Україні: Становлення та сучасний стан / Юлія Зерній // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 3. – С. 41–51.
8. Мейс Дж. “Ваші мертві вибрали мене...” / Джеймс Мейс / За заг. ред. Л. Івшиної. – К.: ЗАТ “Українська прес-група”, 2008. – 672 с.
9. Музиченко Я. Менеджери пам'яті. Український інститут національної пам'яті потребує “піару”, освітянських проектів і здорової провокації [Електронний ресурс] / Ярослава Музиченко // Україна Молода. – 2008. – 7 жовтня. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/1261/188/44651/>
10. Сайт УІНП. – Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/ua/254.htm>
11. Капсамун І. Загроза пам'яті / Іван Капсамун [Електронний ресурс] // День. – 3 грудня. – 2010. – № 226. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/ru/comment/5780>
12. Указ президента України “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” [Електронний ресурс]. – 9 грудня 2010 р. – № 1085. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>
13. Солдатенко В. Проблеми політики національної пам'яті та завдання її наукового забезпечення / Валерій Солдатенко // Національна та історична пам'ять. – Вип.1. – С. 7–25.
14. Портнов А. Інститут національної пам'яті в Польщі та Україні. Спроби порівняння [Електронний ресурс] / Андрій Портнов. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?institut_natsionalnoyi_pamyati_v_polshhi_ta_ukrayini_sproba_porivnyannya&objectId=1246616

ГЕОГРАФІЯ

Кислиця Ю.

Науковий керівник – асист. Дітчук І. Л.

МІРА ЦЕНТРАЛЬНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕОГРАФІЧНОГО ПОЛОЖЕННЯ СТОЛИЦЬ (ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КРАЇН ЄВРОПИ)

Актуальність дослідження. Столиця є найголовнішим політичним і, здебільшого, економічним центром держави. На сучасному етапі суспільного розвитку людства змінюються і трансформуються кількісні та якісні характеристики, а також функції столичних міст. Це зумовлює необхідність систематизації столичних центрів з погляду різних аспектів і критеріїв. Не менш важливе місце посідає розгляд питання центральності (ексцентриситету) столиці у державі, як найбільш її оптимального розміщення з погляду виконуваних функцій у просторовому відношенні до території країни. **Метою дослідження** є розробка методичного підходу до визначення центральності положення столиці відносно географічного центру країни і систематизація столичних міст (на прикладі європейських держав) за даним показником.

Дослідження столичних центрів, на думку фахівців, розпочалася з середини XIX століття [7, 10]. Першим їх у своїй роботі «Географічне положення столиць Європи» (1874 р.) вивчив німецький географ І. Коль [4]. Він дав оцінку географічного положення всіх європейських столиць, аналізуючи рівень концентрації міст і поселень уздовж різних радіальних транспортних магістралей, що розходяться із столиць [7].

М. Янішевський у 80-х роках XX ст. запропонував типологію столиць за різними географічними ознаками: розділенням або зосередженням столичних функцій, розміром і ієрархічним рангом міста, співвідношенням між людністю країни і столиці, ступенем стійкості і мобільності, а також за географічним (фізико-географічним) положенням [10].

У вітчизняній практиці визначенню зон впливу крупних міст, накопиченню досвіду дослідження столиць і феномена столичності сприяли багаторічні дослідження Г.А. Гольця і Г.М. Лаппо [2, 5], М.М. Баранського [1]. Пізніше з'явилися приклади регіональних досліджень столичного чинника [7]. На сучасному етапі дослідженням столиць, їх ролі і функцій в житті країн, проведенням їх систематизації займається С.А. Тархов [10].

На сьогоднішній день не існує єдиної загальноприйнятої думки щодо різноманітності рис і функцій, яких набувають столичні міста сучасності. Однак прослідковується спільність поглядів представників різних наук (географії, політології, країнознавства, геополітика, політичної регіоналістики) на те, яку роль має відігравати столиця у житті країни [3, 6, 8, 9].

В найбільш концентрованому вигляді поняття «столиця» визначається так: «столиця – головний політичний центр держави».

Отже, виходячи з поняття «столиця», найважливішою її функцією в державі є *політична*. Проте у світі відомі приклади як монофункціональних столиць, які виконують лише головну відведену їй функцію, так і поліфункціональних столиць, в яких набір функцій виходить далеко за рамки лише політичного управління. Так, С.А. Тархов наголошує на столичних і нестоличних функціях столичних міст. До столичних функцій він відносить політичні, а до нестоличних – економічні, культурні, адміністративні [10]. Проте у світі суто «політичних» столиць небагато, і переважно вони виконують найбільший набір функцій (економічних, культурних, соціальних тощо), порівняно з іншими містами у державі.

Які б функції столиця не виконувала у державі, важливу роль відіграє її географічне положення. Найбільш оптимальним з погляду доступності є центральне положення столиці, що збігається з географічним центром країни. Однак на практиці такі випадки не зустрічаються. Здебільшого, вибір столиці визначався історичними, ситуаційними чинниками, і такий фактор,

як теоретичне обґрунтування розташування столиці у центрі країни, просто не враховувався. Проте, проблеми, які згодом виникають при периферійному (окраїнному) положенні столиці (наприклад, диспропорції у розвитку території, поганий зв'язок з внутрішніми регіонами держави), заставляють переносити столиці у більш вигідне місце щодо конфігурації країни. У ХХ ст. зміна столиць з економічних, політичних та інших причин стала поширеним явищем. Зокрема, Бразилія замість Ріо-де-Жанейро побудувала модерне столичне місто Бразилія. Уряд Нігерії переніс столицю з Лагосу до Абуджи, Пакистану — із Карачі до Ісламабада, Туреччини — із Стамбула до Анкари, Танзанії — з Дар-ес-Салами до Додоми, Казахстану – з Алмати в Астану. Існували проекти перенесення столиці в Аргентині і Перу [11].

У зв'язку з тим, що обґрунтоване переміщення європейських столиць із врахуванням всіх різноманітних чинників у кожній державі зробити дуже складно, ми визначили відхилення розташування столиці від географічного центру в країні. Географічний центр країни розрахований нами як точка перетину середніх для країни паралелі і меридіану. Для обчислення «зміщення» місцезнаходження столиці відносно географічного центру за основу взято так званий *середній радіус* території країни, який визначається як радіус круга, до якого прирівнюється конфігурація країни.

Отже, *середній радіус* території країни визначається за формулою:

$$R = \sqrt{\frac{S}{\pi}} \quad (1)$$

де S – площа країни, км².

Зрозуміло, що більш центральним положенням володітимуть столиці, відстань до яких від географічного центру (L) наближається до 0, а найбільш окраїнним (периферійним) – ті, відстань до яких наближається до значення *середнього радіуса* (R), або ж є більшою від нього (враховуючи різну конфігурацію країн середній радіус їх території може бути як меншим, так і більшим від *максимального радіуса* – відстані від географічного центра до найбільш віддаленої точки кордону). Показник міри центральності (A) пропонуємо визначати як відношення двох величин: відстані від географічного центру до столиці (L) і середнього радіуса території країни (R):

$$A = L/R \quad (2)$$

За значенням обчисленого показника (2) визначаємо 6 видів географічного положення столиці:

- центральне (A становить від 0 до 0,25, тобто столиця знаходиться на відстані меншій як $1/4 R$ від географічного центру країни);
- близьке до центрального ($1/4 R < L < 1/3 R$);
- середнє, наближене до центрального ($1/3 R < L < 1/2 R$);
- середнє, наближене до окраїнного ($1/2 R < L < 2/3 R$);
- близьке до окраїнного ($2/3 R < L < 3/4 R$);
- окраїнне (відстань від столиці до географічного центру більше від $3/4$ середнього радіуса).

Конкретні показники міри центральності столиць країн Європи та проведена на основі їх значень систематизація подані у таблиці 1.

Таблиця 1.

**Систематизація столиць країн Європи за мірою центральності
(розташуванням щодо географічного центру)**

Вид географічного положення столиці	Теоретичний показник міри центральності, $A=L/R$	Кількість країн	У т. ч. у % від загальної кількості країн	Країни і фактичний показник міри центральності їх столиці
Центральне	0 – 0,25	5	13	Італія (0,002); Латвія (0,17); Іспанія (0,20); Молдова (0,20); Білорусь (0,21)

ГЕОГРАФІЯ

Близьке до центрального	0,25 – 0,33	3	8	Угорщина (0,26); Греція (0,27); Нідерланди (0,33)
Середнє наближене до центрального	0,33 – 0,5	5	13	Албанія (0,36); Польща (0,40); Бельгія (0,41); Косово (0,42); Чорногорія (0,47)
Середнє наближене до окраїнного	0,5 – 0,66	8	21	Словенія (0,51); Чехія (0,52); Україна (0,53); Швейцарія (0,54); Сербія (0,56); Росія (європ. част. – 0,57); Македонія (0,58); Франція (0,62)
Близьке до окраїнного	0,66 – 0,75	4	11	Румунія (0,69); Литва (0,71); Німеччина (0,73); Португалія (0,74)
Окраїнне	понад 0,75	13	34	Люксембург (0,78); Естонія (0,80); Швеція (0,87); Ірландія (0,88); Ісландія (0,92); Болгарія (0,92); Данія (1,18); Хорватія (1,28); Росія (заг. площа (1,35); Австрія (1,42); Велика Британія (1,57); Словаччина (1,58); Фінляндія (1,62); Норвегія (1,9)

Висновки. Суспільна географія дає можливість вивчення просторових аспектів розміщення столичних міст. Зокрема, цікавим у цьому плані є показник міри центральності, що характеризує віддаленість столиці від географічного центру держави. Дослідження на прикладі європейських країн показали, що більшість з їх столиць (66%) займають наближене, близьке до окраїнного або окраїнне положення. Найбільший відсоток припадає на столиці з окраїнним місцерозташуванням. Решта столиць (33%) характеризуються наближеним, близьким до центрального або центральним положенням. Найменший відсоток припадає на столиці з близьким до центрального положенням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баранский Н. Н. Об экономико-географическом изучении городов / Н. Н. Баранский / Избранные труды. Становление советской экономической географии. М.: Мысль, 1980. – 233 с.
2. Гольц Г. А. Феномен столичности и формирование столичных регионов / Г. А. Гольц, Г. М. Лаппо, А. И. Трейвиш // Экономико-географические проблемы развития столичных регионов. – Новосибирск, 1985.
3. Дубович І. А. Країнознавчий словник-довідник. – 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 839 с.
4. Коль И. Г. Географическое положение столиц Европы / И. Г. Коль. – М., 2005.
5. Московский столичный регион: территориальная структура и природная среда / Г. М. Лаппо, Р. А. Гольц // М. Ин-т геогр. АНН СССР 1988. – 321 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. — 736 с.
7. Родченко В. Б. Роль крупних міст і столичного центру в соціально-економічному розвитку незалежної держави / В. Б. Родченко, Д. О. Серьогіна // Вісник Національного технічного університету «ХПІ»: зб. наук. праць. Темат. вип. «Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства». – Х.: НТУ «ХПІ», 2011. – № 61. – С. 130-135
8. Скиннер М., Редферн Д., Фармер Дж. География. А – Я: Словарь-справочник / Пер. с англ. К. С. Ткаченко. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 528 с.

9. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб./ За ред. проф. О.І. Шаблія. — Л.: Світ, 1994.-608 с.
10. Тархов С.А. Столицы [Текст] // География. - 2007. - №3. - С. 27-35
11. Трохимчук С. В., Федунь О. В. Політична географія світу: Навч. посібник. — К.: Знання, 2007. — 422 с.

Паславського Р.

Науковий керівник – доц. Варакута О.М.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИВЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ СВІТУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Проблемам застосування ігрових інтерактивних технологій у навчальному процесі, як показує аналіз останніх досліджень і публікацій, було присвячено багато праць науковців, які вивчали теоретичні та практичні (педагогічні, психологічні, соціально-психологічні, методологічні) аспекти цих інновацій. Особливе місце займають *ігрові технології в навчанні*, де їх розглядають у світлі освітянських інновацій (Т.Калашнікова), у системі підготовки конкурентоздатного фахівця (М.Воровка), як інтенсивні педагогічні технології (В. Трайнев) тощо. Науковці і педагоги-практики спрямовують свої дослідження у конкретних напрямках вивчення методології та практики проведення ігор як засобів: соціалізації, переходу від теорії до практики, навчання евристичній діяльності, формування логічного мислення та професійних навичок студентів, активізації їх навчальної діяльності і підвищення рівня професійної підготовки тощо.

Поняття “гра” розуміється як заняття, яке підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка розвиває, виховує, соціалізує та концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, уміннями, досвідом (що є сутністю поняття “навчання”) та є процесом опанування знань, досвіду з урахуванням досягнень і недоліків минулого, набуття навичок, умінь виконувати певні дії, виховувати та виробляти в собі певні якості, риси, уміння (що відображає сенс поняття “навчатися”) [2, С. 706].

Застосування ігор як засобу навчання бере початок із давнини – із змагальних навчально-виховних занять у Афінах (VI–IV ст. до н. е.). В епоху Відродження і реформації Т. Кампанелла та Ф. Рабле пропагували принцип ігрового навчання для опанування учнями основ наук. За Я.Коменським, навчання може стати універсальною грою для кожної вікової групи людей. Прагнучи пробудити інтерес до занять, Я.Коменський широко використовував метод драматизації навчального матеріалу.

Студент входить у світ навчальної гри, як у життя: починає діяти, пізнаючи невидиму межу між реальністю та умовністю, засвоює оптимальні зразки професійних дій, продукує більш ефективні варіанти професійної діяльності, що допомагає йому в пошуку її сенсу і формуванні професійної компетентності. Зазвичай абсолютне наближення дій студента в навчальній аудиторії до реальної професійної діяльності має характер певної умовності, що є характерною ознакою ігрових дій. Таке моделювання професійно-орієнтованої поведінки в умовах навчання відбувається завдяки розробці комплексу різноманітних ігрових ситуацій, вибір яких детермінується реальними професійними потребами майбутніх фахівців та симулюються реальними професійними умовами. Роль викладача полягає в тому, щоб запропонувати такі навчальні ситуації, які є професійно цінними для студента, оскільки мають професійне спрямування, задовольняють пізнавальний інтерес студента й водночас надають йому змогу розкрити і реалізувати їхню професійну компетентність. Гра є універсальною формою, в якій відбуваються потужні процеси самовизначення, самовиявлення, самоствердження та самоперевірки. Ігри розвивають кмітливість, логіку, просторову уяву, тобто навчають творчості.

Тому серед найбільш уживаних засобів інтерактивних технологій, які використовуються у вищій школі, є ігрові технології навчання. Розглядаючи застосування ігрових технологій у навчальному процесі, дослідники називають їх “іграми дорослих” та розглядають як інтерактивні методи навчання. [3]

Водночас усі ігрові технології передбачають інтерактивну взаємодію її учасників і потребують застосування ігрового проектування як ще однієї “інтерактивної дидактичної технології підготовки фахівців” [4]. Тому вчені вважають за доцільно використовувати термін “ігрові інтерактивні технології”. Важлива особливість інтерактивних ігор – їх здатність мотивувати навчання студентів, сприяти їх соціалізації та професійному розвитку, надання можливості перевірити на практиці, розвинути й інтегрувати сформовані переконання, навички та здібності. Навчання за допомогою інтерактивних ігор супроводжується процесом “присвоєння знань”. Тому навчальний вплив інтерактивних ігор надає можливість студенту самому задавати стандарти, якими він вимірює ступінь задоволення власною поведінкою.

Усі ігрові технології для підготовки фахівців у вищій школі слід об’єднують загальним поняттям “*дидактично-ділові ігри*”. Вони є одночасно формою організації освітнього середовища, засобом підготовки майбутніх фахівців, методом їхнього професійного навчання, що реалізується викладачем на основі цілеспрямованої, структурованої, організованої та методично забезпеченої діяльності суб’єктів навчального процесу за спеціально розробленим ігровим сценарієм. [1]

Ігрове середовище спонукає студента до вияву “надситуативної активності” (за В. Петровським), коли він виходить за межі того, що об’єктивно вимагає від нього певна роль, і на основі ініціативно-творчого підходу продукує нові ідеї, способи вирішення професійних завдань тощо.

Наприклад, під час вивчення країн Європи, їх столиць і атрибутів доцільно використати *комп’ютерну гру*, сутність якої полягає в тому, що на контурній карті, яка повторюється на кожному слайді презентації, на території контуру країни з’являється знак запитання, який вимагає від студента назвати країну, після чого крапкою позначається її столиця, яку теж необхідно назвати, і на кінець – атрибути країни.

Для перевірки засвоєних знань можна використати гру оберненого характеру.

♦ **Гра «Впізнай країну»** За контуром впізнають країну певного регіону і показують її на карті, називають столицю і розробити візитну картку.

♦ **Гра «Хто більше знає?»** Змагаються дві команди по три-п’ять студентів у кожній. Викладач оголошує тему, наприклад «Країни Азії». Треба записати якомога більше ознак фізико-географічної характеристики та господарства країни, характерних тільки їй. На виконання завдання відводиться 3—5 хв.

♦ **Гра «Асоціація»** На картках записати слова - асоціації, в яких відображається якась істотна риса, особливість тієї чи іншої держави. Необхідно назвати країну, показати її на карті. Наприклад: чай – Індія, кімоно - Японія.

♦ **Гра «Попади в ціль».** Викладач описує країну за її істотними ознаками, студенти повинні впізнати і показати її на карті. Наприклад «за промисловим потенціалом поступається тільки США та Японії, у результаті об’єднання країни в кінці ХХ ст. збільшилася її територія, поновлено місцезнаходження столиці» чи «ця держава об’єдналась у 1989 р., займає провідне місце в світі за виробництвом автомобілів» (Німеччина).

♦ **Рольові ігри.** Вони розраховані не стільки на поліпшення предметних знань, скільки на придбання здібностей самовираження, розуміння студентом самого себе і позицій одногрупників. Тут навчання відбувається через можливість «зіграти» роль, взяту з реального життя.

Найбільш відомі такі види ролей:

- Подання в особах (інсценізація) ідеї будь-якої історії, описаної в літературі, у пресі. Наприклад, засідання парламенту Швеції з проблеми старіння нації.

- Перенесення у сучасну ситуацію. Наприклад, прес-конференція з питань глобальних проблем людства.

Імітаційна гра, або розігрування дії за певним сценарієм, який може бути пов’язаний із перипетіями вирішення питання, скажімо, про використання території для будівництва підприємства, житлового комплексу або для збереження у населеному пункті певної країни парку, лісопаркової зони і т. ін.

• Телеміст між двома країнами з метою встановлення договору про встановлення міжнародних зв'язків тощо.

◆ Гра «Блеф-клуб». Визначте, які з наведених тверджень є правильними, а які – неправильними.

Давні цивілізації виникли в районах, що багаті на природні ресурси.

Сучасне освоєння ресурсів планети можна назвати «освіченим варварством».

Світові розвідані запаси вугілля значно більші, ніж запаси нафти.

У структурі світового земельного фонду переважає рілля.

Запаси прісної води становлять 10 % усіх водних ресурсів Землі.

Найбільш заліснений материк Землі — Південна Америка.

Найбільш продуктивний океан світу — Атлантичний.

Найбільш популярний регіон міжнародного туризму — Західна Європа.

Застосування дидактичних ігор сприяє перетворенню студента з об'єкта навчання в суб'єкта професійно спрямованої праці, що викликає його цілеспрямовану діяльність та творчу участь у самостійному формуванні професійної компетентності. Отже, аналіз сутності інтерактивних ігрових технологій надає змогу визначити основні особливості їх застосування у навчальному процесі ВНЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варакута О.М. Методична підготовка майбутніх вчителів географії засобами ділової гри /Географія та екологія: наука і освіта: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. м.Умань. 26-27 квітня 2012 р. /відп. ред.. О.В. Тімець. – Умань: Видавництво «Сочінський», 2012. – С.30-33.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
3. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / [упоряд. Л. Галіцина]. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
4. Кічук, Н. В. Ігрове проектування як інтерактивна дидактична технологія підготовки фахівців / Н. В. Кічук // Наука і освіта. – 2005. – №3–4. – С. 61–65.
5. Мельничук І. М. Особливості застосування інтерактивних ігор у вищому навчальному закладі Електронний ресурс: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Vnadsps/2010_4/10mimvzn.pdf.

Бобер А.

Науковий керівник – доц. Грицак Л.Р.

ОЦІНКА ЯКОСТІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Життя сучасної людини характеризується помітним впливом техногенно-антропогенних факторів, що призводить до забруднення продуктів харчування, води й повітря. Сміливо можна стверджувати, що кожний з нас із їжею, водою і повітрям отримує кілька грамів речовин, які не належать до харчових. Не останню роль в процесі інтоксикації організму відіграють й харчові добавки.

Значна кількість харчових добавок, особливо синтетичного походження, це речовини, з якими організм людини не зустрічався у процесі свого еволюційного розвитку. Тому він не в змозі їх повноцінно засвоювати та переробляти. Всі ці шкідливі речовини осідають в наших нирках, печінці, підшлунковій залозі, накопичуються з роками та провокують появу того чи іншого захворювання. Саме в цьому полягає проблема використання харчових добавок, що проявляє себе у важливості обмеження потрапляння сторонніх речовин у продукти харчування [1].

Об'єктом нашого наукового дослідження є харчові продукти.

Предметом наукового дослідження є вміст харчових добавок у продуктах харчування, визначення впливу цих продуктів на організм людини, а також порівняння якості молочних виробів різних виробників.

Метою наукового дослідження є всебічне, науково-обґрунтоване вивчення харчових добавок і з'ясування їх впливу на організм людини на основі аналізу складу продуктів та напоїв, а також дослідження якості молочної продукції міста Тернополя.

Матеріали і методи. Для виявлення на предмет застосування виробниками шкідливих для організму людини та заборонених харчових домішок було обрано наступні

продовольчі товари: жуйка Orbit, майонез "Львівський преміум", вермішель та приправа "Мівіна" (компанія Техноком, Харків), Coca-Cola, плавлений сир «Дружба», Ковбаса варено-копчена «Сервелат» (Волинська область), картопляні чіпси «Люкс» із смаком паприки.

З метою виявлення не зазначених на етикетках речовин у складі молочних нами було обрано молочну продукцію наступних фірм виробників:

- кефір (Кременецькі молочні виробни, Молокія, Повна чаша);
- молоко (Кременецькі молочні виробни, Молокія, домашній продукт, куплений на ринку);
- сметана (Кременецькі молочні виробни, Молокія, продукт куплений на ринку);
- масло (Молокія, Тернопільське) і спред (підприємство «Альма-Віта»)

Дослідження здійснювали у домашніх умовах з використанням методу аналізу та синтезу якісного складу цих продуктів з використанням наступних підходів та методик.

Аналізували вміст жиру, склад продукту, термін та умови зберігання, зазначені на упаковці.

Наявність крохмалю у продуктах визначили шляхом додавання йоду.

Наявність домішок у сметані визначали розчинюючи 1 столову ложку в окропі. За умови, що сметана містить рослинні жири (пальмову олію), у розчині з'являється осад. Перевірити натуральність сметани ще можна, нанісши її тонким шаром на скло. Якщо після висихання шару сметани залишилися легко помітні на просвіті сліди – ви купили неякісний товар.

Натуральність масла визначали за кольором, запахом, відділенням від упаковки, розрізанням після заморожування, а також поведінкою продукту на сковорідці (якщо воно справжнє, то кипітиме, але не буде пінитися, на відміну від масла з домішками чи маргарином).

Якість молока визначали з використанням наступних методик:

- якщо жирне молоко крапнути у склянку з водою, то крапля повільно буде опускатися на дно склянки. А крапля розбавленого молока буде повільно розпливатися у воді;
- крапля жирного молока на нігті випукла, а знежиреного або розведеного молока розтікається;
- треба змішати молоко і спирт 1:2, суміш вилити на блюдце. Якщо молоко розбавлене, то через 5-7 секунд у ньому з'являться згустки денатурованого білка [3].

Результати дослідження.

Згідно з літературними даними, харчові добавки, які входять до складу досліджених нами продуктів харчування, можуть викликати різноманітні порушення у роботі організму або навіть патологічні стани. Результати здійсненого нами якісного аналізу складу харчових продуктів наведено у табл 1.

Таблиця 1.

Продукти харчування та добавки у них

Продукти	добавки	дія на організм
Жуйка	Сорбіт Е 420	шлунок, органи зору, нервова система
	Е 414 камедь	вплив не вивчений
	Е 422 гліцерин	вплив не виявлений
	Е 421	виведення вологи з організму
	Е 171	печінка та нирки
	Е 951	головний біль, запаморочення, нудота
	Е 500	вплив не виявлений
	Е 320	канцерогенний вплив
Майонез	Е1442- згущувач.	панкреатит
	Е 1450	вплив не виявлений
	Е 270	вплив не виявлений
	Е 202	алергічність
	Е 415	шлунково-кишковий тракт

ГЕОГРАФІЯ

	E 385	вплив не виявлений
	E 160a	канцерогенна ,алергенна дія
Мівіна	глутамат натрію	звикання
	E 500 сода	не шкідлива
	E 501 поташ	вплив на організм недосліджений
	E 339	травна система, канцерогенна дія
	E 450	можуть спричинити ракові захворювання
	E451	
	E 452	
	E 320, 321	канцерогенна дія
Coca-Cola	E 952	канцерогенна дія
	E150d (барвник)	вплив на організм недосліджений
	E 950	нервова система
	E 951	токсичний ефект, зір, нервова система
	E 338	алергічність, порушення обміну речовин
	E 330	лимонна кислота
	E 211	цироз печінки, хвороба Паркінсона
Плавлений сир	E 471	не шкідлива
	E 320, 321	канцерогенна дія
	E 451	канцерогенна дія, холестерин
	E 410	не розкладається у шлунку
	E 415	нешкідлива
	E 412	вплив на травну систему
	глутамат натрію	звикання
	E 202	можливі алергічні реакції
	E 330	канцерогенна дія
Ковбасні вироби	E 407	вплив на організм недосліджений
	E 450, 451, 452	канцерогенна дія
	E 316	не шкідлива
	E 410	не розкладається у шлунку
	глутамат натрію	звикання
	E 250	токсична, канцерогенна дія
Чіпси	E 160 c	вплив на організм недосліджений
	глутамат натрію	звикання
	E 1450	вплив не виявлений
	E 100	не достатньо досліджений
	E 551	не засвоюється організмом

Як видно з табл. 1 до найбільш шкідливих продуктів серед досліджених нами належить газована вода Coca-Cola. Результати більш детального аналізу складників цього напою подано у табл. 2.

Таблиця 2.

Склад Coca-Cola

Харчові добавки	Вплив на організм людини
<i>Aqua carbonated</i>	Газована вода. Присутність у воді вуглекислого газу збуджує шлункову секрецію, підвищує кислотність

ГЕОГРАФІЯ

	шлункового соку.
<i>E952</i>	Замінник цукру. Був заборонений до використання в продуктах харчування людини, оскільки є канцерогеном, що викликає ракову хворобу.
<i>E150d</i> (барвник)	Палений цукор, отримують шляхом переробки цукру при певних температурах, з додаванням хімічних реагентів або без них. В даному випадку додають сульфат амонію.
<i>E950</i> (ацесульфам калію).	Містить метиловий ефір, який погіршує роботу серцево-судинної системи, і аспарогонову кислоту, яка надає збудливу дію на нервову систему і може, з часом, викликати звикання. Ацесульфам погано розчиняється.
<i>E951</i> (Aspartame)	Цукрозамінник для хворих на діабет. Хімічно не стійкий: при підвищенні температури розпадається на метанол і фенілаланін. У теплій газованій воді і аспартам трансформується у формальдегід, який є найсильнішим канцерогеном.
<i>E338</i>	Пожежо- і вибухонебезпечна. Викликає роздратування очей і шкірних покривів. Інші побічні ефекти: спрага, висип на шкірі.
<i>E330</i> (Citric Acid, лимонна кислота)	Заборонена для людей, що мають підвищену кислотність шлунку.
<i>Aromas</i>	Невідомо- які ароматичні добавки
<i>E211</i> (бензоат натрію).	Відхаркувальний засіб, консервант харчових продуктів. Бензойну кислоту (E210), бензоат натрію (E211) і бензоат калію (E212) вводять в деякі харчові продукти, як бактерицидний і протигрибковий засіб. До таких продуктів відносяться джеми, фруктові соки, маринади і фруктові йогурти. Не рекомендується вживати астматикам і людям, чутливим до аспірину.

За нашими дослідженнями найякіснішою продукцією є молочні вироби тернопільського підприємства «Молокія». У продуктах даного виробника дотримані усі норми і вимоги щодо якості молочних продуктів. Зокрема:

Масло: термін його зберігання відповідає терміну зберігання продуктів без вмісту консервантів; воно легко відділяється від упаковки; після заморожування відколюється шматочками; має приємний молочний запах; на сковорідці кипить; у гарячій воді розчиняється рівномірно, не розпадаючись на окремі шматочки.

Молоко: термін зберігання не перевищує 3-х діб, що відповідає вимогам натуральної продукції; після того, як продукт було витримано добу при кімнатній температурі, на ньому з'явилась плівка, воно стало тягучим, що є ознакою його пастеризації; крапля молока повільно опускалась на дно склянки, на нігті вона була випуклою, що свідчить про нерозбавленість та жирність продукту; реакція на йод була негативною, що свідчить про відсутність крохмалю.

Кефір: на упаковці зазначено вміст молочно кислих бактерій, що відповідає нормі; термін зберігання відповідає вимогам до натуральної продукції, вміст білка – 3%, що також є умовою якісного кефіру.

Сметана: термін зберігання продукту становить 6 діб, що відповідає нормам зберігання натуральної сметани(не більше 14 діб); при додаванні йоду у сметані не з'явилось синього відтінку, що свідчить про відсутність крохмалю; проте при розчиненні у 100 мл окропу 1 чайної ложки продукту на поверхні з'явилась невелика кількість пластівців білого кольору, що може свідчити про наявність у продукті невеликої кількості рослинних жирів (наприклад пальмової олії).

Висновки. Отже, при тривалому вживанні напою *Coca-Cola*, може виникнути гастрит, виразка шлунку, рак легень, печінки, щитовидної залози, лейкемія, дегенеративні захворювання, висип на шкірі, ослаблення кісткової тканини, пухлину мозку, множинний склероз, епілепсію, базедову хворобу, хронічну втому, хвороби Паркінсона та Альцгеймера, діабет, розумову відсталість і туберкульоз.

За результатами дослідження визначення якості молочних продуктів у домашніх умовах встановлено, що продукція виробників нашого регіону є якісною, і відповідає усім вимогам. Порівнюючи якість молочних виробів з магазину і молочних виробів, куплених на ринку (молоко, сметана), ймовірно, слід віддати перевагу магазинним виробам. Це пов'язано із відповідністю якості таких молочних продуктів певним санітарно-гігієнічним нормам. Тому для жителів міста найбільш оптимальним варіантом є закупівля молочної продукції у магазинах, надаючи перевагу підприємствам нашого регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Возіанов О.Ф. Харчування та здоров'я населення України // Журнал Академії медичних наук України. 2002. – Т. 8., № 4. – С. 645–657.
2. Кудлюк О. В. Харчові добавки: за і проти // Хімія. 2008. – Т. 7, № 11-12. – С. 58–60.
3. Донченко Л. В., Надыкта В.Д. Безопасность пищевой продукции: Учебник – М.: Пищепромиздат, 2001. – 528 с.

Марціяш К. П.П.

Науковий керівник – проф. Заставецька О. В.

ОЦІНКА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЗАЛОЗЕЦЬКИХ ТОВТР

Залозецькі Товтри – чарівний куточок Галицького краю, розташований на одній з ділянок Подільської височини серед мальовничих горбів гірського пасма Товтрів. Своєрідна геологічна і геоморфологічна будова, рослинний світ роблять неповторні ландшафти краю привабливими для дослідників і мандрівників.

До складу Залозецьких Товар входять такі населені пункти: села Бліх, Гаї Розтоцькі, Мильне, Ренів, та селище міського типу Залізці. Вони є давніми поселеннями з багатою культурою, традиціями їх населення, творять разом з матеріальною культурою історико-культурні ресурси для туризму.

Історико-культурні туристичні ресурси (ІКТР) – це сукупність пам'яток матеріальної та духовної культури, які створені в процесі історичного розвитку суспільства на певній території, мають пізнавальну цінність і можуть бути використані для туристичної діяльності. Такі об'єкти приваблюють туристів незалежно від сезону, пори року, що активно впливає на стан розвитку туризму [2].

Переважно під ІКТР розуміють окремі споруди, предмети, пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, витвори матеріальної та духовної культури, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність.

Історико-культурні пам'ятки, котрі входять або можуть увійти до складу туристичних ресурсів, необхідно розглядати не як окремі об'єкти з певною історичною культурною цінністю, а як поєднання відповідних видів ІКТР, що мають високу привабливість, можуть відігравати вагомую роль у формуванні світогляду народу й формувати історико-культурний туристичний потенціал поселення місцевості, регіону.

Табл. 1. Бальна оцінка історико-культурних туристичних ресурсів Залозецьких Товтр

	Населений пункт	Музеї	Пам'ятки архітектури		Пам'ятки історичних та культурних подій	Бали
			Оборонні споруди	Сакральні споруди		
1.	Бліх				1. Пам'ятник односельчанам, які загинули під час Другої Вітчизняної війни, 1966 2. пам-ик Т. Шевченку, 1997 3. симв. Могила борцям за волю України, 1991	3 3 1
						7

ГЕОГРАФІЯ

2.	Гаї Розтоцькі			1. Вознесенська церква, 1990 (мур.) 2. Каплиця Божої Матері 3. 8 „фігур”	1. Пам’ятник односельчанам, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, 1974 2. симв. могила воїнів УПА	2 2 3 3
						10
3.	Мильне	Меморіальний комплекс полеглих у німецько-радянській війні		Церква Св. Марії, 1906 (кам.)	1. Пам’ятник 17-тьом воякам УПА 2. „фігури” на честь скасування панщини	5 2 1 4
						12
4.	Ренів			1. Церква Преображення Господнього, 1899 2. Костел, 1938	Пам’ятник односельчанам, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, 1975 стела „Ренів-1452”, 2002 5 „фігур” Могила Борцям за волю України, 1991	2 2 3 1 4 1
						13
5.	сmt. Заліці	Руїни фортеці, 1516 (мур.)		Костел Св. Антонія (руїни), XVI-XVII ст. (мур.) Покровська церква, 1740(мур.) Дзвіниця Покровської церкви, 1740 (мур.)	1. Регіональний фестиваль „На хвилях серету” 2. нар. живописець Я. Музика 3. Пам’ятник тим, хто загинув під час Великої Вітчизняної війни, 1984 4. Пам’ятник Т. Шевченку, 1995 5. Пам’ятник командиру УПА Володимиру Якубовському, 1997 6. Пам’ятник воїнам РА, 1958 7. Меморіальний комплекс радянським воїнам і односельчанам, які загинули під час Великої Вітчизняної війни, 1984	7 7 7 7 3 4 3 1 1 3 5
						48
Загальна сума балів						90

На даній території поширені такі види історико-культурних туристичних ресурсів: музеї, оборонні та сакральні споруди, пам’ятки історичних та культурних подій (див. Табл.1).

Оцінку історико-культурним туристичним ресурсам ми здійснювали на основі бального підходу за методикою О. Бейдик [2]. Шкала оцінювання була уточнена для об’єктів загальнонаціонального значення (+5 балів).

Для оцінки атрактивності поселень важливо ввести поняття «коефіцієнт пізнавальної цінності» (K_p):

$$K_p = \frac{A}{A_{\max}}$$

де A — сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку); A_{\max} — максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Цей коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості не лише комплексу історико-культурних ресурсів, а й окремих блоків. Для цього достатньо поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремих блоків ІКТР.

Зауважуючи значення K_p , можна здійснити таке ранжування рівнів пізнавальної цінності ІКТР:

0,86—1,00 — унікальні;
 0,65—0,85 — високоатраактивні;
 0,45—0,64 — середньоатраактивні;
 0,25—0,44 — малоатраактивні;
 менше 0,25 — неатраактивні.

За цією методикою всі поселення Залозецьких Товтр можна віднести до середньоатраактивних ($K_p = 0,45$).

Отже, поселення Залозецьких Товтр багаті на історико-культурні туристичні ресурси. На основі їх використання можна розвивати культурно-пізнавальний, релігійний, замковий та інші види туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аніпко Н.П. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання
2. середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України // Наукові записи Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Рекреаційна географія і туризм. – 2010. – №2.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України : методологія та
4. методика аналізу, термінологія, районування : [монографія] / О. О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – С. 115-116.
5. Заставецька О. В., Заставецький Б. І., Ткач Д. В. Географія Тернопільської
6. області. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. -128 с.
7. Дударчук К. Д. Історико-культурні туристичні ресурси Тернопільської
8. області: стан збереження та використання: Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 200 с.
9. Чайківський М. П. Пам'ятники природи Тернопільщини. – Л.: Каменяр, 1977.

Концевич О.

Науковий керівник – доц. Стецько Н. П.

ЖИВОПЛОТИ – ПОЄДНАННЯ КОРИСНОГО І КРАСИВОГО

Живоплоти - неширокі лінійні, можливо високі, насадження дерев та чагарників. Їх використовують для виділення полотна дороги та розмежування смуг руху, для захисту від шуму та пилу, для обрамлення та поділу ділянок території, для естетичного озеленення території.

Актуальність даної теми пов'язана з тим, що екологічний стан живоплотів у містах є неоднозначним. Багато перспективних потрібних ділянок не озеленені, а уже існуючі живоплоти не усі відповідають своїм вимогам. Для того, щоб вирішити цю ситуацію потрібно провести дослідження уже існуючих живоплотів, та для покращення їх стану запропонувати заходи оптимізації даної ситуації.

Зеленим насадженням належить одне з перших місць у благоустрої населених міст та промислових територій. Вони збагачують їх архітектурно-художній стан, сприяють збереженню природного ландшафту. У зв'язку з цим в широких масштабах проводиться озеленення міст, фабрично-заводських районів, сільських населених пунктів, промислових підприємств, шкіл, лікарень, культурно-побутових центрів, адміністративних та житлових забудов. Навколо міст та індустріальних центрів створюються лісопаркові зони для відпочинку населення [4].

Екологічна функція зелених насаджень має значення :

1. Формування фітоклімату.

Пошук комфорту, людини, у літню спеку під наметом дерева чи групи дерев зумовлений потребою людського організму у регулюванні теплообміну, а крона дерев (намет) не лише затримує сонячну енергію, але й створює перепони для випромінювання з поверхні ґрунту. Під деревним наметом пряма сонячна радіація навіть у найбільшу спеку практично не відчувається, оскільки вона нижча порогу відчуття людини. Як відомо, мікроклімат середовища це клімат живого організму в тому місці, де він знаходиться. В нашому випадку йде мова про фітоклімат, тобто той клімат, який створює рослинний намет (чагарниковий або деревний), а точніше, конкретна рослинна асоціація. Кліматична неоднорідність України вимагає індивідуального підходу до формування зелених насаджень. Наприклад, у південних районах рекомендують

висаджувати високі дерева із щільними кронами, здатними затінити газони, паркові дороги, майданчики для відпочинку людей, спортмайданчики та інші. Зелені насадження значно послаблюють теплове випромінювання пішохідних алей, тобто п'ятиметрові зелені смуги між тротуаром і проїжджою частиною знижують його силу в 2,5 рази [2].

Киснезбагачення і регулювання складу вуглекислого газу.

Киснезбагачувальна функція зелених насаджень полягає насамперед у наповненні атмосфери киснем, споживання якого постійно зростає, особливо у місцях концентрації промислових об'єктів та транспорту. Створення міських насаджень – фітомеліорантів слід здійснювати з урахуванням можливості потенціалу дерева, куща поповнювати киснем довкілля, який інтенсивно споживається сусідніми промисловими територіями, транспортними магістралями або ж житловими масивами. Підраховано, що 1 га міських зелених насаджень поглинає протягом 1 год. 8 кг вуглекислого газу, тобто таку кількість, яку виділяє за цей час 200 осіб. Для того щоб людина мала в місті здорове навколишнє середовище, стверджують прихильники цього досить примітивного розрахунку – необхідно на одного міського жителя мати 50 м² зелених насаджень [3].

Фільтрувальна здатність зелених насаджень.

Міське повітря забруднюється твердими частинками, пилом, сажою, золою, аерозолями, газами, парами, димом, пилом, спорами рослин тощо. Активними забруднювачами атмосфери слід передусім вважати промислові підприємства, теплові електростанції, транспорт. Встановлено, що із загальної кількості забруднень 27% надходить від електростанцій, 24,3% - від підприємств чорної металургії, 10,5% - від кольорової металургії, 15,5% - від нафтовидобутку і нафтохімії, 13,1% - від транспорту, 8,5% - від промисловості будівельних матеріалів і 1,5% - з інших джерел.

Численні дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених доводять, що зелені насадження значно знижують вплив пилу і шкідливих газів на людину. Встановлено, що під деревами запиленість повітря менша, ніж на відкритій території: в травні – на 20%, в червні – на 21,8%, в липні – на 34,1%, в серпні – на 27,7% і у вересні – на 38,7%. За весь вегетаційний період середня концентрація пилу на відкритому майданчику становила 0,9 мг/ м³ повітря, а під деревами на 42,2% менше. За даними А. Бордулаєва і С. Мальцева деревні і чагарникові рослини уловлюють з повітря в середньому до 50% пилу влітку і до 37% пилу взимку [1].

Газозахисна властивість зелених насаджень.

Планомірні дослідження газостійкості рослин почалися у 30-х роках минулого століття. Як виявилось, величина і ефективність відфільтрування повітря від шкідливих домішок окремими рослинами та фітоценозами визначається площею листового апарату і об'ємом нешкідливого накопичення в них токсичних елементів. Отже, затримуючи потоки повітря і знижуючи тим самим силу вітру, зелені насадження затримують і гази, що містяться в ньому .

Іонізація повітря зеленими насадженнями.

У здоров'ї людей та їх нормальній психофізіологічній діяльності велику роль відіграє іонізація кисню, яка надає йому високої біологічної активності. За даними С. Белова високим ступенем іонізації відзначається кисень лісів і гірських місцевостей, який є у 2-3 рази більшим, ніж кисень морський, і в 5-10 разів вищим, ніж кисень атмосферних міст. Поряд з легким у повітрі присутні важкі іони, які є шкідливими для людей.

Підвищена концентрація важких іонів погіршує видимість, негативно впливає на дихальний процес людини, спричиняє втому. Легкі від'ємні іони сприяють покращенню серцево-судинної діяльності.

Знаючи ступінь і характер зміни іонізації повітря під впливом деревно-чагарникової рослинності, можна ефективніше вести озеленення, особливо в місцях масового відпочинку. Тому подальше вивчення ролі зелених насаджень у зміні іонного режиму повітря, а також впровадження в практику зеленого будівництва окремих рослин – іонізаторів – заслуговує більшої уваги дослідників [3].

Фітонцидні властивості рослин.

У повітрі населених пунктів, переважно міст міститься велика кількість хвороботворних бактерій. Спостереженнями встановлено, що повітря парку містить бактерій у 200 разів менше,

ніж повітря вулиць, міст, що пояснюється бактерицидною а точніше фітонцидною дією рослинності.

Фітонцидність проявляється в тому, що рослини виділяють леткі речовини, здатні вбирати або зменшувати розвиток хвороботворних бактерій і, таким чином, сприяти оздоровленню довкілля.

Фітонцидні властивості рослин і їх виявлення у різних метеорологічних умовах необхідно брати до уваги при озелененні міських територій і, особливо, місць масового відпочинку, дитячих навчальних закладів, лікарень [5].

Шумопоглинальна властивість зелених насаджень.

Шум являє собою хвильове коливання пружного повітряного середовища, яке зумовлює підвищення та пониження його тиску. Різницю між тиском звукової хвилі та атмосферним тиском називають звуковим тиском, який визначають у логарифмічних одиницях – децибелах (дБ). Діапазон сприйняття людиною шуму перебуває в межах 10-140 дБ. Наприклад, розмова двох людей, що спілкуються, оцінюється 50 дБ, шум на вулиці – 60-80, шум всередині метрополітену – 90, шум реактивного літака під час зльоту – 130дБ.

Зниження шуму рослинами залежить від конструкції, віку, щільності посадок, крони, асортименту дерев і чагарників, спектрального складу шуму, погодних умов. При неправильному розташуванні зелених насаджень відносно джерел звуку, зокрема, коли не береться до уваги відбивальна здатність листя, одержують протилежний ефект, тобто посилюють рівень шуму. Це трапляється, наприклад, тоді, коли створюють бульвар із щільними рядами дерев уздовж осі проспекту чи вулиці. В цьому випадку зелені насадження відіграють роль екрана, який відбиває звукові хвилі в бік житлової забудови.

Рядові посадки дерев з відкритими підкрановими просторами шум не поглинають, оскільки між поверхнею землі і низом крон створюється своєрідний звуковий коридор, в якому багаторазово відбиваються і складаються звукові хвилі. Слід пам'ятати, що відбиття звуку залежить від прямого контакту із поверхнею шумозахисної смуги і від заданої конструкції смуги та лісистості фронтальної зони, яка сприймає звуковий удар [6].

Живоплоти виконують не лише функції користі, а й естетичні функції. Живоплоти це не лише захист від забруднення, сонячної радіації, катаклізмів, а й чудові ландшафтні рішення, пейзажі і цікаві картинки. Живоплоти це чудовий варіант для того аби замінити звичні і буденні рішення у дизайному мистецтві, це також хороші і витривалі замітники для звичайних матеріалів. Живопліт може замінити будь-який інший вид огорожі і крім того створити гарну картину із квітучих або вічно зелених живоплотів. Живоплоти – це наші легені, тому що вони відіграють велику роль у житті кожної людини, і незалежно від площі кожного із міст вони були, є і будуть актуальними для озеленення певної території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боговая И. О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство: Учебн. для вузов. – М., 1988. – 223с
2. Горбачев В.Н. рхитектурно-художественные компоненты озеленения городов. – М.: Высшая школа, 1983. – 205 с.
3. Кучерявий В.П. Озеленення населених місць: Підручник – Львів: Світ, 2005. – 456с.
4. Липа. О.Л. Дендрологія з основами акліматизації. – К.: Вища шк., 1977. – 223с.
5. Лунц Л.Б. Городское зеленое строительство. М., 1974.
6. Рубцов Л.И. Лаптев А.А. Справочник по зеленому строительству. – К.: Будівельник, 1971. – 309 с.

Грищенко Н.

Науковий керівник – проф. Царик Л.П.

СТАН ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ ПАРКУ ШЕВЧЕНКА

Серед забруднень міського середовища, особливо небезпечними є забруднення повітряного середовища. Зокрема, позитивний фітомеліоративний ефект повною мірою здатні забезпечувати високопродуктивні зелені насадження. Проте для цього потрібно докорінно поліпшити їх якість, удосконалити методи озеленення і парковідновлення в зелених зонах міст, для ослаблення шкідливого впливу забруднювачів атмосфери і створення сприятливих умов для життєдіяльності людини.

Об'єктом дослідження є зелені насадження парку імені Шевченка.

Предметом дослідження – стан і видовий склад насаджень, життєвість рослин, реакція рослин на забруднення атмосферного повітря.

Метою дослідження є науково-обґрунтоване вивчення складу і стану зелених насаджень парку в умовах урбанізованого забруднення.

Для розв'язання поставленої мети в рамках дослідження було визначено наступні завдання:

- ознайомитися з методикою інвентаризації зелених насаджень та з основними напрямками фітомеліорації;
- дослідити склад і сучасний стан зелених насаджень парку та умови місцезростання деревних рослин в урбанізованому середовищі;
- дослідити особливості реакції зелених насаджень на дію факторів урбанізованого середовища;
- розробка картографічних зображень за результатами біоіндикаційних та ліхеноіндикаційних досліджень;
- обґрунтування шляхів оптимізації парку щодо деревних рослин та його місця у структурі екомереж.

Методи дослідження. Для виконання цих завдань були використані такі методи: спостереження, порівняння, узагальнення, індукції, дедукції, формалізації, історичний та логічний, геоботанічний – для характеристики трав'яного покриву, фізіолого-біохімічний – для вивчення основних фізіологічних процесів та реакції рослин на дію забруднювачів атмосфери, статистичний метод.

Виклад основного матеріалу. Зелені насадження – невід'ємна складова навколишнього природного середовища та, зокрема, міських екосистем. Головні функції зелених насаджень сучасного міста - санітарно-гігієнічна, рекреаційна, структурно-планувальна, декоративно-художня. Обов'язкові вимоги до системи озеленення - рівномірність і безперервність.

У комплексі заходів щодо очищення атмосфери сучасного міста від забруднень і зниження рівня шуму особливе значення надається міським зеленим насадженням - зеленим фільтрам (паркам, садам, бульварам, прибудинковим зеленим насадженням). В деяких випадках зелені насадження захищають міські об'єкти від шкідливих викидів, що проникають з суміжних районів, в інших випадках - локалізують і поглинають викиди промислових підприємств і автотранспорту.

Зелені насадження сприяють утворенню постійних повітряних течій, котрі перемішують і розбавляють повітря, виносячи шкідливі гази у верхні шари атмосфери. Міські озеленені площі являють собою посадки чотирьох типів: газони, що складають близько 70% площі, відведеної під насадження; дерева, які займають біля 9% площі; кущі - приблизно 6%; квіти - 1%. На озелених площах розташовані садові форми і майданчики, які займають 14% озелененої площі.

Парк ім. Т. Шевченка знаходиться в межах вулиць Білецької та Над ставом. Його площа становить 22 га. Закладено парк ім. Т. Шевченка у 1953 році.

Кожного року у вегетаційний період на території парків проводиться висадження нових, більш цінних та декоративних видів зелених насаджень. Зокрема, у парку ім. Т. Шевченка висаджено оцтові дерева, алею туї, дерево породи ведмежий горіх, планується посадка катальп.

Особливо слід відзначити унікальність та цінність рослинності об'єктів природно-заповідного фонду міста. Ці об'єкти охороняються, вважаються національним надбанням і мають особливий режим використання та відтворення.

Переважаючими породами дерев, які зростають на території міста, є тополя, клен гостролистий, клен ясенелистий, граб, ясен звичайний, ялина звичайна, туя західна, часто зустрічаються плодіві дерева. Справжньою окрасою парку є такі екзотичні дерева, як горіх маньчжурський, яблуня Недзвецького.

Роботи з озеленення в місті проводилися відповідно до «Програми формування регіональної екологічної мережі Тернопільської області», міської «Програми збереження довкілля та повноцінного життєвого середовища в місті Тернополі», а також «Програми

озеленення м. Тернополя», метою яких є охорона, збереження та відтворення існуючих елементів озеленення та створення нових декоративних зелених насаджень.

Проведене дослідження видового різноманіття та кількості особин певних видів деревних рослин та їх стану показало, що загальна кількість висаджених у парку Шевченка дерев становить – 1108. Загальна кількість кущів складає 219. Тут зосереджені представники 24 видів дерев. Найбільше на території парку є особин липи серцелистої – 179, тополі колоновидної – 170, тополі чорної – 130, берези звичайної – 111, туї західної – 90. Інформація про розподіл закладених ділянок на території парку зображена на рис.1.

Переважаючими *породами дерев* є: тополя чорна, клен гостролистий, клен ясенелистий, граб звичайний, ясен звичайний, акація чорнодеревна, ялина звичайна, різні види туї, часто зустрічаються плодови дерева. Справжньою окрасою парку є такі екзотичні дерева, як горіх маньчжурський, тюльпанове дерево, яблуня Недзвецького, клени сріблястий та кулястий, тис ягідний, ясен плакучий.

Серед *кущів* поширені: самшит звичайний, ялівець козачий.

Ліхеноіндикація - один з найважливіших і дієвих методів екологічного моніторингу.

Результати ліхеноіндикаційних досліджень показали, що повітряне середовище парку Шевченка є доволі чистим, окрім присутнього невеликого забруднення сірчистим газом, яке у середньому не перевищує $0,05 \text{ мг/м}^3$.

Проте відслідковуються певні відмінності у наявності і приуроченості лишайників на різних ділянках парку. Зокрема, найчистішими з ділянок можна вважати ті, які знаходяться у центральній та північній його частинах. Про це свідчить наявність листуватих лишайників на 61-72% площі стовбурів дерев цих ділянок. Таку ситуацію можна пояснити тим, що дерева, які знаходяться у середині парку є захищеними периферійними рослинами, що знаходяться ближче до проголої і проїжджої частин. І це сприяє меншому потраплянню газових викидів саме на центральні ділянки парку.

Менш чистими є ділянки у південній частині парку, де кількість лишайників на стовбурах дерев зменшується від 33 до 48%. Це зумовлено їх наближеним розташуванням до автомагістралі, яка є потужним джерелом газового і аерозольного забруднень.

Біоіндикація – оцінка якості середовища існування або її окремих характеристик за станом біоти у природних умовах. Зокрема, у парку визначено загальний стан навколишнього середовища за комплексом ознак у хвойних порід. Характерними особливостями дерев, що зростали в умовах інтенсивного транспортного навантаження є спотворення крони за рахунок опадання хвої у її нижній та середній частинах.

За даними дослідження встановлено, що в більш забруднених частинах парку, а саме в південній частині, пучки хвоїнок більш зближені і на 3 см пагона їх більше, ніж в умовно чистій центральній частині парку. Причиною цього є те, що дана частина парку знаходиться ближче до автомагістралі.

Рис 1. Розподіл ділянок на території парку Шевченка м. Тернополя.

Хотілось би звернути увагу на обрізку дерев у парку, яка була проведена наприкінці березня (рис.2).

Рис.2. Обрізані дерева парку

За результатами такої «обрізки» п'ять дерев повністю були видалені, декілька десятків залишилися без крони і невідомо, чи зможуть відновитися. Один з найпопулярніших парків міста на сьогодні має вкрай непрезентабельний вигляд і порушений екологічний стан. Представник відділу благоустрою і екології міської ради в одному із телевізійних інтерв'ю заявив, що відбувається реконструкція парку і на місці аборигенних видів цією весною будуть висаджені екзотичні катальпи. З кожним зрубаним деревом тернополяни втрачають сотні кубічних метрів свіжого повітря.

Висновки. Отже, зелені насадження є обов'язковою, невід'ємною і багатофункціональною компонентою урбанізованого техногенного середовища. Зелені насадження мають здатність засвоювати без шкоди для себе різноманітні газові викиди, вони сприяють утворенню постійних повітряних течій, котрі перемішують і розбавляють повітря, виносячи шкідливі гази у верхні шари атмосфери.

Проведені біоіндикаційні і ліхеноіндикаційні дослідження показали, що екологічний стан парку є сприятливим відвідувачів. Незначні відмінності якісного стану у центральній його частині та північній пов'язані із наближеністю окраїнних частин парку до автомагістралей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волошин І., Собечко О. Екологічний стан парково-вуличних насаджень міста Львова// Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Географія/ редкол.: Б.І. Данилишин, Я.І. Жупанський, О.П. Заставецька та ін. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – Вип. 2(24) - с. 146-149.
2. Гардушак Т.В. Міські парки та сади як складова ландшафтного різноманіття України// Екологічний вісник: Науково-популярний щомісячний екологічний журнал Всеукраїнської екологічної ліги. – К., 2009. - №3. – С. 6–7.
4. Клименко Ю.О. Деревні насадження старовинних парків Тернопільської області// Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія Біологія./ Редкол.: М.М. Барна, В.В. Грубінко, В.З. Курант та ін. – Тернопіль: ТНПУ, 2006.- Вип. 3-4 (30). – с. 3-10.

Боднар А.

Науковий керівник –доц. Чеболда І. Ю.

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В сучасних реаліях кожна регіональна соціально-економічна система в Україні має певний набір як загальних так і специфічних проблем просторового розвитку в першу чергу відтворювальної системи, яку складає природний потенціал. Актуальною проблемою є розробка механізмів забезпечення ефективного і динамічного просторового розвитку природного потенціалу, що лежать в основі сталого розвитку регіону.

Сталий розвиток, як відомо, це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього природного середовища. В контексті реалізації такого розвитку важливе значення припадає на ліси, як важливої складової природно-ресурсного потенціалу та стабілізації природного середовища. Ця ідея спрямована на максимальне використання потенційних лісоресурсних можливостей поряд із збереженням природи. Мається на увазі розвиток економіки, соціальної сфери без завдання збитків природі. Отже, проблема сталого розвитку країни без врахування лісоресурсного фактору не зможе реалізуватися. Це аксіома, що не потребує доказу[1].

Зростаючі масштаби економічного і соціально-культурного розвитку, високі вимоги до охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів, зумовлюють необхідність перегляду існуючої структури лісів, поліпшення їх територіального розміщення, доведення лісистості території, яка на даний час становить 15,9 % до науково обґрунтованих нормативів — 20-22 % [4].

Не зважаючи на високий рівень теоретичних розробок, велику кількість прикладних методів оцінки природних ресурсів, концепція раціонального природокористування не знайшла належного застосування в господарській політиці держави через відсутність єдиного підходу до механізму його оцінки та аналізу.

Об'єктом нашого дослідження є лісові ресурси Тернопільської області.

Предметом дослідження є територіальна диференційованість та економічна оцінка потенціалу лісових ресурсів Тернопільської області.

Основні завдання, що ставляться у даній статті - економічна оцінка лісових ресурсів території області; дослідження компонентної, функціональної та територіальної структури потенціалу лісових ресурсів (ПЛР) Тернопільської області, а також визначення основних напрямків оптимізації їх використання.

В Тернопільській області найбільші площі лісів спостерігаються в північних, північно-західних і західних адміністративних районах. Серед держлісгоспів найбільші площі земель за переважаючими породами відповідно в Чортківському, Бережанському і Кременецькому. В загальних запасах деревини хвойні породи займають – 22,4%; твердолистяні – 72,4%; м'яколистяні – 4,9%.

Згідно матеріалів лісовпорядкування державний лісовий фонд області становить 207,8 тис. га, з них вкриті лісовою рослинністю землі 192,4 тис. га. Лісистість області складає 13,3 %, що нижче екологічного оптимуму та середнього показника по Україні.

Запаси деревини в Тернопільській області становлять 27725,59 тис.м³ в тому числі спілої – 1656,01 тис.м³, що становить - 5,97% від всього запасу деревини. Середній вік лісів Тернопільської області становить 38 років.

Згідно обраної методики, оцінка потенціалу лісових ресурсів є добутком річного середнього запасу основних лісоутворюючих порід на їх площу і кадастрову ціну 1 м³ з знеособленої деревини і в Тернопільській області становить 307,708 млн. грн.

Аналіз потенціалу лісових ресурсів території дає можливість нам перейти до вивчення компонентної, функціональної і територіальної структур ПЛР. Кінцевий результат дослідження – оптимізація ПЛР досліджуваного регіону.

Компонентна структура ПЛР - різноманітна. В ній виділяється внутрішньовидове і міжвидове співвідношення природних ресурсів, що мають якісну і кількісну характеристики співвідношень видів лісових ресурсів у окремих лісових господарствах [3]. Найбільш поширеною породою деревини в лісових господарствах Тернопільської області є дуб. Найменш поширеною є осика.

Функціональна структура ПЛР базується на економічній оцінці лісових ресурсів в Тернопільській обл. Це ми здійснили за дещо зміненою методикою М.Г. Ігнатенка та В.П. Руденка, що полягає у кількісному діленні однотипного явища, в нашому випадку, на міжобласне, внутріобласне (міжрайонне), внутрішньо господарське, локальне значення [2]. Досить високе функціональне значення лісових порід, які мають міжобласне і внутрігосподарське значення. Породи, які відіграють локальне значення, залучаються до розвитку місцевого виробництва. Лісові ресурси області у Тернопільському ДЛГ (95,17%), Бучацькому (95,5%), Чортківському (89,5%), Бережанському (53,97%) мають міжобласне значення. А лише у Медоборах лісові ресурси мають високий відсоток (74,09%) локального значення.

В цілому по області всі породи деревини мають найвищі показники у міжобласному значенні, а найнижчі – лісові породи займають у локальному ранзі.

За функціональною структурою лісових ресурсів міжобласного значення ми виділили дві зони:

Північно-західна зона (4 лісових господарства: Бережанське ДЛМГ, Бучацьке ДЛГ, Кременецьке ДЛГ, Тернопільське ДЛГ) з функціональною перевагою порід деревини міжобласного значення;

Південно-східна зона (2 лісових господарства: Чортківське ДЛГ, Медобори) з перевагою порід деревини, які не мають міжобласного значення.

Аналізуючи територіальну структуру, ми провели зонування території за густотою ПЛР і виділили п'ять зон – зону дуже високої, високої, середньої, низької і дуже низької густоти ПЛР.

В основі використання потенціалу лісових ресурсів лежить ступінь залісненості території, середньорічний запас деревини м³/га та вік деревини. На основі математичних розрахунків ми виділили чотири групи районів:

- група з малосприятливими умовами використання лісових ресурсів (Підволочиський, Заліщицький, Чортківський адміністративні райони);
- група з обмежено сприятливими умовами (Лановецький, Збаразький, Тернопільський, Зборівський, Козівський);
- група з сприятливими умовами (Борщівський, Гусятинський, Тербовлянський, Бучацький);
- група з найбільш сприятливими умовами використання лісових ресурсів (Бережанський, Підгаєцький, Монастирський, Кременецький, Шумський) (Рис. 1).

Характеризуючи першу групу, слід зазначити, що у Підволочиському районі найменша ступінь залісненості території (4,5%), а також не високі показники середньорічного запасу та віку деревини. Що стосується Заліщицького та Чортківського районів, то при досить великій залісненості (відповідно 13,7 та 11,7 %) в них один з найнижчих показників віку деревини (22 і 25 років) та середньорічного запасу (155 та 153 м³/га). Всі ці показники та сума балів дали нам підставу об'єднати їх в одну групу. Але, враховуючи досить низькі розміри лісокористування (Підволочиський – 0,07; Чортківський – 1,01; Заліщицький – 0 тис.м³) та високий потенціал цього ресурсу у Заліщицькому та Чортківському районах можна спрогнозувати на майбутнє покращення умов використання потенціалу лісових ресурсів в цих адміністративних районах.

Рис.1. Ступінь сприятливості використання лісових ресурсів.

Що стосується наступної групи районів, то ступінь залісненості території в них коливається від 4,8 % у Козівському до 10,2 % в Зборівському районі. Вік деревини вищий ніж у попередніх районах і максимум становить 33 роки у Тернопільському. Середньорічний запас деревини у Лановецькому та Козівському районах найвищий в області і становить 173 м³/га. Отже, для цієї групи районів слід збільшити ступінь лісистості території до екологічного оптимуму за рахунок більш інтенсивного процесу лісовідновлення, а також сталого розміру лісокористування, що в свою чергу приведе до збільшення потенціалу лісових ресурсів.

Для третьої групи районів характерна високий ступінь залісненості території та віку деревини, але, разом з тим, у Бучацькому та Борщівському районах найнижчі в області показники середнього запасу деревини (відповідно 149 та 150 м³/га), що суттєво впливає на величину потенціалу лісових ресурсів. Тому, саме для цієї групи треба інтенсифікувати процес лісонасадження.

Щоб зберегти високий потенціал лісових ресурсів та сприятливості умови використання його, для четвертої групи районів слід, в першу чергу, зменшити розміри лісокористування, що в свою чергу приведе до зростання віку деревини у Шумському та Бережанському районах, та до збільшення середньорічного запасу деревини у Монастириському, Кременецькому та Бережанському адміністративних районах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І. і ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України.- Київ, РВПС України.- 716с. 1
2. Игнатенко Н. Г., Руденко В. П. Природно-ресурсный потенциал территории. Географический анализ и синтез.- Львов.: «Выща школа», 1986.- 164 с. 4
3. Паламарчук М. М., Горленко И. А., Яснюк Т. Е. Минеральные ресурсы и формирование промышленных территориальных комплексов.- Киев: «Наукова думка», 1978.- 220 с. 3
4. Державне агентство лісових ресурсів України (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest>.

Березовська Д.

Науковий керівник – проф. Царик Л.П.

ПРИРОДНІ ПЕРЕДУМОВИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛАНДШАФТНОГО ПАРКУ «ЗАГРЕБЕЛЛЯ»

Складна екологічна ситуація в Україні вимагає від суспільства вдосконалення та інтенсифікації існуючих і застосування нових форм охорони та раціонального використання довкілля. Однією з таких форм охорони є створення регіональних ландшафтних парків (далі - РЛП). Створення РЛП сприятиме ландшафтно-екологічній оптимізації території регіону.

Регіональні ландшафтні парки в Україні є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також збереження умов для організованого відпочинку населення, РЛП організуються, як правило, без вилучення земельних ділянок, водних та інших природних об'єктів у їх власників або користувачів.

Перспективам розвитку РЛП Поділля присвячені наукові праці В.П.Брусака, Р.М.Гнатюка, Ю.В.Зінька, Я.С.Кравчука (1998), Л.П.Царика, П.Л.Царика (1999, 2002, 2004, 2009), Й.М.Свинка, В.М.Черняка, П.М.Дем'янчука (1999), Л.В.Гудзевича, В.Є.Любченка, (2001, 2004), Е.Кульчицької, (2008), Г.І. Денисика, В.М.Воловика (2009); важливість створення регіональних ландшафтних парків в національній екомережі з метою запобігання фрагментації екосистем підкреслюють в свої працях О.Мудрак, Л.Кирилюк; еколого-економічне обґрунтування розвитку рекреації на основі регіональних ландшафтних парків подає у свої працях Л.М.Савчин, (2004); про роль РЛП у збереженні біотичного різноманіття і культурно-історичної спадщини наголошує С.І.Кукурудза та інші.

На РЛП покладаються виконання таких завдань: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму

охорони заповідних природних комплексів і об'єктів; сприяння екологічній освітньо-виховній роботі.

Ландшафтний регіональний парк «Загребелля» був створений згідно з рішенням Тернопільської обласної ради Народних депутатів від 18 березня 1994 р. та Тернопільської міської ради Народних депутатів №204 від 14 березня 1994 р. на площі 630 га. На території РЛП розташований дендропарк, лісове урочище „Пронятин”, створені лісові насадження „Наука”, працює розсадник „Зелене господарство”, Тернопільський став та лісопарк „Кутківці” на його березі.

Розташований він у геоморфологічному районі Тернопільського плато, що належить до підобласті Подільської височини геоморфологічної області Волино-Поділля. Цей район розміщений поміж Товтровим пасмом і Опіллям. Поверхня його переважно злегка хвиляста, абсолютні висоти коливаються у межах 320-400 м н.р.м. У меридіональному напрямку плато почленоване лівими притоками Дністра, серед яких власне у долині Серету в його середній частині бігу розташований досліджуваний РЛП. Територія плато вкрита переважно три- і двоярусною лесовою серією. Ґрунти переважно сірі і темно-сірі опідзолені лісові, які місцями змінюються дерново-підзолистими, а також зустрічаються фрагменти різних варіантів опідзолених чорноземів [1.4-5].

В результаті камеральних і польових досліджень встановлено природні ландшафтні комплекси рангу місцевостей та рангу урочищ (простих і складних) (табл. 1). Урочища і фації знаходяться під постійним антропогенним впливом. Відбувається порушення компонентів, особливо ґрунтового і рослинного покриву, в зв'язку з чим утворюються антропогенні модифікації ПТК і антропогенні фації. Морфоструктура складається з типів місцевостей і ПТК (природно-територіальних комплексів рангу складних та простих урочищ). Вся територія включає дендропарк, лісопарк Загребелля, смугу лісів вздовж західного берега водосховища і лісові масиви між Кутківцями і Пронятином. До парку входять водні об'єкти – водосховище та гребний канал.(більш 200 га).

Табл.1.

Основні типи ландшафтних місцевостей РЛП «Загребелля»

Тип	Характеристика ландшафтних місцевостей
Хвилясті межиріччя	складені потужними товщами лесовидних суглинків і лесів, зайняті переважно дубово-грабовими лісами на опідзолених чорноземах. У минулому цю частину території займали лучні степи з дібровами. Площа біля 190 га.
Придолинні схили	Знаходяться на лесовидних суглинках, частково або повністю вкриті дубово-грабовими лісами на еродованих чорноземах і сірих лісових ґрунтах (з великими і малими балками та долинами приток головної річки). Площа біля 140 га
Заплави та низькі тераси	складені алювіальними суглинками та супісками з різнотравними луками на лучних і дерново-лучних ґрунтах; з лісонасадженнями на території парку, частково під населеними пунктами, дорогами. Площа біля 12 га.
Балка “Галичина	розташована в центрі парку, від південно-західного кутка водосховища (готель “Галичина”) на північній захід. Простягається широким плоским дном, тимчасовим водотоком з виходами криниць, і відносно великою правою балкою-притокою. В межах РЛП вся балка заліснена. Її можна виділити як IV тип місцевостей, який складається з 9 типів урочищ: а) урочища (ПТК) вододільних рівнин; б) ПТК пологих схилів; в) ПТК спадистих схилів; г) ПТК обривистих схилів; д) ПТК крутих схилів; е) ПТК днища балки з лісовою рослинністю; ж) ПТК днища балки з лучною рослинністю; з) ПТК днища малих балок; і) ПТК водойм. Площа цієї місцевості більш 10 га.

Ландшафтні дослідження парку «Загребелля» дозволили виявити морфологічну структуру ландшафтів, яка складається з 4 типів місцевостей та 9 типів природних комплексів

рангу урочищ. За результатами досліджень можна ввести поняття про природно-антропогенні екотони та їх модифікації на рівні фацій і урочищ [3.6-8].

Майже половину наземної території парку займають штучні лісопаркові насадження та псевдо натуральні угруповання, в яких переважають інтродуковані на Поділлі породи та екзоти (ялина сибірська, ялина європейська, сосна звичайна, сосна Веймутова, біла акація, тополя бальзамічна, горіх Зібольда, горіх грецький, кінський каштан звичайний, модрина європейська, дугласія та ін.). Решта площі розподіляється приблизно порівну між водними екосистемами Тернопільського ставу та вторинно-похідними дубово-грабовими і грабовими насадженнями Тернопільського лісництва Тернопільського ЛГЗ, розташованими між сс. Кутківці і Пронятин.

Флора парку нараховує близько 550-600 видів вищих судинних рослин, 15-20 видів мохоподібних і біля 10 видів обрідників.

Незважаючи на значну трансформованість і синантропізованість флороценотичних комплексів парку, в їх складі зберігся ряд рідкісних видів, зокрема 6 видів, занесених до другого видання Червоної книги України: підсніжник звичайний, астранція велика, арум Бессера, пальчатокорінник м'ясочервоний, плавун щитолістий, лілія лісова, а також низка регіонально рідкісних видів: латаття сніжно-біле, хвоц рябий, щитник гребенястий, апозерис смердючий, купина широколиста, пухирник звичайний, рівноплідник рутвицелистий, та ін.

Таким чином, незважаючи на значну трансформованість рослинного покриву парку внаслідок інтенсивного господарського використання, його флора зберегла ряд елементів, що становлять певну регіональну природоохоронну цінність [4.167].

Моніторинг, який проводився на території РЛП показав, що більш-менш стабільно зустрічається 64 види птахів, з яких 42 види (65,6%) є гніздовими, 14 видів (21,9%) є осілими, 3 види (4,7%) - зимуючими, 15 видів (23,4%) - кочовими і 3 види (4,7%) - пролітними.

На досліджуваній території зустрічається лелека білий, чапля сіра, гуска сіра, крижень, яструб малий, мартин звичайний, припутень, горлиця садова, зозуля, сова вухата, сич хатній, серпокрилець чорний, крутиголівка, дятел звичайний, дятел малий, дятел сірійський, жовна зелена, ластівка міська, жайворонок малий, жайворонок польовий, плиска біла, вивільга, сойка, сорока, галка, грак, крук, кропив'янка прудка, кропив'янка сіра, кропив'янка чорноголова, вівчарик-ковалик, вівчарик жовтобровий, та ін.. [2.10-11].

У басейні річки Серет, зокрема в Тернопільському ставку риби представлені 29 видами, що належать до восьми родин. До них належать: в'юн, щитівка звичайна, голянь звичайний, густера звичайна, карась золотистий, карась сріблястий, білий амур, сазан, товстолоб, краснопірка, рибець, лящ, пічкур, ялець звичайний, в'язь, головень, плітка, лин, горчак, йорж звичайний, та ін.

Основним чинником, що впливає на видовий склад і популяцію різних видів тварин і рослин є негативні зміни у навколишньому середовищі, особливо через непередбачувану й безвідповідальну господарську діяльність людини, виникли умови, внаслідок яких у житті фауни і флори настають незворотні зміни. Для покращення стану територія парку повинна відповідати цілісному природно-територіальному комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Звіт Відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат Національної АН України за 1994 рік.
2. Звіти Управління екології і природних ресурсів Тернопільської області за 2004 рік./Чернюк Г.В. Ландшафтні парки Тернопільської області. – Тернопіль, 2005.
3. Чернюк Г.В. «Природні комплекси ландшафтного парку «Загребелля»» /Наукові записки. Серія: географія, №2, 2004.- Тернопіль: ТДПУ, 2004.-с.152-157.
4. Природа Тернопільської області. /За ред. К.І. Геренчука. - Львів: Вища школа, 1979.- 167с.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Тернова І.

Науковий керівник – доц. Вакуленко Л.О.

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ АЕРОБІКОЮ НА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ДІВЧАТ ВІКОМ 15-16 РОКІВ

На сьогоднішній день більша половина людства веде малорухомий спосіб життя, страждає від гіпокінезії, серед числа цих людей значне місце займають діти та підлітки.

Підростаюче покоління знаходиться у небезпеці, адже сьогоднішні діти тривалий час перебувають біля комп'ютера та телевізора, цим самим погіршують стан свого здоров'я. Статистика показує, що лише 10% дітей закінчують школу абсолютно здоровими, решта страждають на найрізноманітніші захворювання [3].

Малорухомий спосіб життя є причиною захворювань серцево-судинної, дихальної, травної, нервової систем, що призводить до смертельних випадків, тому завдання влади розробити і втілити в життя певні зміни для покращення умов розвитку саме підростаючого покоління [2; 3].

Найефективніший спосіб боротьби з гіпокінезією - є фізичні вправи, які будуть сприяти не лише фізичному розвитку, а і психоемоційному розвантаженню [2; 3].

Найефективніший спосіб боротьби з гіпокінезією - є фізичні вправи, які будуть сприяти не лише фізичному розвитку, а і психоемоційному розвантаженню [2].

В теперішній час суспільна свідомість повинна бути направлена на фізичну активність і спорт, особливо для дітей і молоді є необхідною і важливою умовою розвитку розуму і тіла, що фізична активність і заняття спортом « для себе» покращують якість життя, знімають стресовий стан, підвищують працездатність. [4].

Сьогодні широко розповсюджене поняття „фітнес - аеробіка”, яке не тільки охоплює широке коло питань, пов'язаних з фізичною активністю, але й відображає набагато ширше поняття – „здоровий спосіб життя”.

Здоров'я – категорія не тільки медико-біологічна, але і соціальна. А його біологічний початок – реалізатор всього соціального в людині.

Отже, виконання індивідуумом своїх біологічних і соціальних функцій можна трактувати як прояв його міцного здоров'я [3].

Аналіз літературних джерел (Г.Л. Апанасенко, 1985; Т.Ю.Круцевич, 1999; О.С.Куц, 1997; І.В.Мурахов, 1989), практика викладання системи фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл України свідчить про те, що в сучасній теорії та методиці фізичного виховання недостатньо розроблені наукові засади оптимізації використання сучасних привабливих, високоефективних спортивних та фізкультурно-оздоровчих технолог (шейпінг, степ-аеробіка, фітбол-аеробіка, аква-аеробіка та ін.). Безсумнівно, що розробка та наукове обґрунтування фінансово маловитратної моделі фізичного виховання учнів з широким використанням фізичних вправ аеробного спрямування, процедур загартування тіла, методики формування в учнів валеологічної свідомості, позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою, спортом, профілактики шкідливих звичок є досить актуальною загальнонауковою, соціальною, педагогічною й психологічною проблемою. У зв'язку з цим нами було обрано зазначену тему курсової роботи.

Мета: Дослідити функціональні можливості дівчат віком 15-16 років, що займаються базовою аеробікою протягом 1-2 років.

Завдання:

1. Вивчити і дати аналіз літературних джерел щодо функціональних можливостей дівчат 15-16 років та методів їх визначення, аеробіки, її видів, вплив на функціональні можливості указанного контингенту осіб.

2. Розробити план навчального процесу і методики проведення занять аеробікою.
3. Підібрати план і програму обстеження дівчат 15-16 років в процесі занять аеробікою.
4. Провести обстеження на початку занять та через три місяці тренувань з метою визначення впливу занять аеробікою на функціональні можливості дівчат 15-16 років, удосконалення їх фізичних якостей (гнучкості, координації рухів, відчуття ритму і темпів музики).
5. Зробити висновки щодо ефективності запропонованої методики занять аеробікою.

Методи дослідження:

1. Аналітично – пошуковий: аналіз літературних джерел щодо вивчення функціональних можливостей дівчат 15-16 років, вивчення поняття «аеробіка», її видів, впливу на функціональні можливості указанного контингенту.
2. Спостереження за проведенням занять базової аеробіки в ТНПУ.
3. Антропометричні обстеження.
4. Функціональні проби та рухові тести.
5. Статистичний аналіз.

Матеріал дослідження

Нами обстежено дівчат, віком від 15 до 16 років, які займаються аеробікою на базі ЗОШ №7. Термін занять 1-2 роки.

Заняття проводилось за розробленою автором програмою, яка базувалась на аналізі літературних джерел, на теоретичній підготовці та на практичних навичках, отриманих в університеті, та під час проходження навчання в Київському фітнес – клубі та на власному досвіді 10-річних занять аеробікою автора роботи.

Обстеження проводилось на початку навчального року і через три місяці занять. Вивченню підлягали: ЧСС(проба Руф'є), час затримки дихання на вдиху і видиху (проба Штанге і Генчі), утримання рівноваги (поза Ромберга) та рівень розвитку гнучкості у плечовому, кульшовому, таранно - гомілковому суглобах та хребті.

При проведенні наукових досліджень нами отримані наступні результати:

Показники функціональних проб до занять

Середні показники ЧСС в стані спокою були **88 уд/хв.** (22 уд/хв за 15сек). При цьому індивідуальний показник коливається в межах від **19 – 24 уд/хв** за 15 сек. Після 30 присідань за 45 сек ЧСС збільшилось до **32 уд/ хв**, що становить **45,5%**. Індивідуальні коливання були в межах **27- 35уд/хв** за 15 сек. На першій хвилині після навантаження середні показники ЧСС становлять **24уд/хв.** за 15 сек. Індивідуальні показники коливаються в межах від **20 – 28 уд/хв** за 15 сек.

Середнє значення Індексу Руф'є – **11**, що свідчить про середній ступінь функціональних резервів серця. Показники коливаються в межах **6-15**.

У пробі Штанге середній показник – **39сек**, індивідуальні коливання в межах **30 – 55сек**. Ці показники у 4-ох дівчат свідчать про тренованість зовнішнього апарату дихання, а у 6 – ох про його задовільний стан.

У пробі Генчі середній показник – **31сек**, індивідуальні коливання в межах **25 – 42сек**. Ці показники аналогічно у 4-ох дівчат свідчать про тренованість зовнішнього апарату дихання, а у 6–ох про його задовільний стан.

Поза Ромберга. Ця поза важлива для занять аеробікою, де вимагається високий рівень координації рухів, здатності утримувати рівновагу. Середній показник становить **18 сек**. Індивідуальні коливання в діапазоні **15-24 сек**.

Норми стійкості в позі Ромберга для обстеженої вікової категорії ми не знайшли в доступній нам літературі.

Показники функціональних проб після занять

Середні показники ЧСС в стані спокою були **84 уд/хв.** (**21 уд/хв** за 15сек), що свідчить про **зменшення ЧСС на 4 уд/хв**. При цьому індивідуальний показник коливається в межах від **18 – 24 уд/хв** за 15 сек. Після 30 присідань за 45 сек ЧСС збільшилось до **30 уд/ хв**, що становить **43%**. Індивідуальні коливання були в межах **27- 33уд/хв** за 15 сек. На першій

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

хвилині після навантаження середні показники ЧСС становлять 24 уд/хв. за 15 сек. Індивідуальні показники коливаються в межах від 19 – 28 уд/хв за 15 сек.

Середнє значення Індексу Руф'є – 10,3 що свідчить про середній ступінь функціональних резервів серця, але через три місяці тренувань є позитивні зміни у функціональних резервах серця. Показники коливаються в межах 6-14.

У пробі Штанге середній показник – 43сек, що свідчить про підвищеність тренуваності апарату зовнішнього дихання. Індивідуальні коливання в межах 34–59сек. Ці показники у 5-ох дівчат свідчать про тренуваність зовнішнього апарату дихання, а у 5 – ох, у яких був його задовільний стан, присутні позитивні зрушення.

У пробі Генчі середній показник – 34сек, індивідуальні коливання в межах 25 – 44сек. Ці показники у 4- ох дівчат свідчать про підвищення тренуваності зовнішнього апарату дихання, а у 6 – ох про його його позитивні зрушення, але які ще не входять у рамки тренуваності.

Поза Ромберга. Середній показник становить 21 сек, що свідчить про покращення рівноваги після трьох місяців занять на 3 сек. Індивідуальні коливання в діапазоні 15-32сек.

Аналізуючи результати дослідження можемо прийти до висновку, що заняття аеробікою протягом трьох місяців сприяли наступній динаміці:

- зменшилась ЧСС в стані спокою на **4.7%**;
- збудливість пульсу після навантаження зменшилась на **6.6 %**;
- показники індексу Руф'є зменшились на **6%**. Це свідчить про позитивний вплив занять аеробікою на функціональну здатність ССС.
- час затримки дихання збільшився на **9.3%** (проба Штанге) і на **8.8%** у пробі Генчі;
- стійкість в позі Ромберга збільшилась на **14.2 %**.

При цьому слід відмітити, що показники могли б бути і кращими, якби в них не ввійшли дані щодо дівчат, які не відвідували регулярно занять. Їх досліджувані показники після трьох місяців занять мали нижні межі позитивної динаміки, а у однієї дівчини (Брегін Олександра) окремі показники залишились без змін.

Висновки

Аналіз літературних джерел, щодо практики проведення фізичного виховання для учнів загальноосвітніх шкіл України свідчить про те, що в сучасній теорії та методиці фізичного виховання недостатньо розроблені наукові засади оптимізації використання сучасних привабливих, високоефективних спортивних та фізкультурно-оздоровчих технологій. Важливу роль у вирішенні цієї проблеми можуть відіграти заняття аеробікою.

Регулярні заняття базовою аеробікою за запропонованою нами навчальною програмою сприяють:

- емоційному розвантаженню;
- удосконаленню у естетичному вихованні;
- збільшенню рухової активності протягом дня;
- удосконаленню фізичного розвитку;
- покращенню функціональних можливостей серцево - судинної, дихальної систем, вестибулярного апарату;
- удосконаленню рухових якостей - гнучкості, рівноваги, координації рухів.

Вивчення впливу занять динамічними та статистичними вправами для розвитку гнучкості показав, що більш ефективними є статичні, а не динамічні вправи.

Вивчення впливу занять динамічними та статистичними вправами для розвитку гнучкості показав, що більш ефективними є статичні, а не динамічні вправи.

Втілення занять аеробікою в навчальний процес, може підвищити ефективність занять фізичними вправами дівчат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апанасенко Г.Л. Проблемы управления здоровьем человека. – Наука в олимпийском спорте. Спец. выпуск. – 1999. – С. 56-60. 2. Основы валеологии. / Под ред В.П. Петленко. – Кн. 1-3. – К.:
2. Василенко К. Сюжетні танці . К., "Мистецтво". 1966. 90с.
3. Класики хореографії. Л.,-М., «Искусство», 1937. 356стр
4. Милукова, И.В. Большая энциклопедия оздоровительной гимнастики/ И.В. Милукова, Т.А. Евдокимова; под.общ. ред. проф. д-ра наук Т.А.Евдокимовой.- М.: АСТ; СПб.: Сова, 2007,991с.

РОЗВИТОК ФІЗИЧНИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ 10-11-РІЧНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР

Зростаючий обсяг інформації, навчальних планів ЗОШ та широке використання благ цивілізації несприятливо позначаються на руховій діяльності учнів. Сучасні діти мало рухаються, менше грають у рухливі ігри через прив'язаність до телевізора, комп'ютера. Тому рівень розвитку їх рухових якостей знаходиться на низькому рівні та не відповідає сучасним вимогам, що висуваються до системи фізичного виховання в школі.

Одним із шляхів поліпшення фізичного стану школярів є пошук ефективних засобів і методів фізичного виховання, які сприятимуть розвитку рухових якостей дітей, прищеплюватимуть стійкий інтерес до фізичних вправ та, відповідно, збільшуватимуть рівень здоров'я дітей. З огляду на це на уроках фізичної культури все ширше застосовують рухливі ігри та ігрові вправи, які посідають значне місце в навчальній програмі з фізичної культури.

Мета – розробити методику розвитку фізичних якостей 10-11-річних школярів засобами рухливих ігор.

Результати дослідження. Дослідження проводилось протягом 2012 – 2013 років на базі ЗОШ №27 м. Тернополя. У дослідженні взяли участь 62 дітей 10-11 років, з них 30 – хлопчиків, 32- дівчаток.

Формувальний експеримент передбачав реалізацію у навчальному процесі учнів 5-тих класів протягом 5-ти місяців (листопада-березня 2013 року) програму трьох варіативних модулів. Протягом жовтня - листопада учнями вивчався програмний матеріал варіативного модуля «Легка атлетика», з грудня по січень – «Гімнастики» і з лютого по березень – «Баскетболу».

В процесі реалізації експериментальної методики підбір рухливих ігор здійснювався з урахуванням випереджаючого розвитку фізичних якостей. Наприклад, реалізуючи програму модуля «Легка атлетика» звертали увагу на розвиток сили та гнучкості, оскільки модуль «Гімнастика» був наступний для вивчення, а реалізуючи програму модуля «Гімнастика» розвивали пружність та координаційні здібності для ефективної реалізації змісту наступного модуля «Баскетбол».

При проведенні рухливих ігор було реалізовано принцип «від простого до складного». Тож починали процес фізичного виховання з простих - не командних ігор («Квач», «Гопак», «Вудочка», «Заборонений рух»), далі – перехідних («Мисливці і качки», «Білі ведмеді», «Третій зайвий»), а відтак складних - командних («Львівський трамвай», «Поезд», «Дракон», естафети «Кенгуру», «Пінгвін з м'ячем»).

При проведенні ігор було враховано рівень підготовленості учнів. Добирали ігри та ролі в них відповідно до можливостей учасників. До більш складних ігор переходили тоді, коли учні ще не втратили інтерес до раніше вивчених. Нові ігри ґрунтувались на добре засвоєних, що допомагало закріпити набуті навички, уміння, а також створювали додаткове навантаження для розвитку фізичних якостей. З цією метою у раніше вивчені ігри вводилися нові правила, умови, послідовно підвищувалися вимоги до рівня оволодіння руховими навичками і уміннями.

У нових іграх повторювались елементи старих, але в складнішій формі. Так, дітям, що знали гру «Рухома ціль», легко переключитися на гру «Мисливці і качки», в якій удосконалюється та ж навичка метання в рухому ціль, але в змінених умовах та в умовах боротьби двох колективів (команд). Далі цю навичку удосконалювали в процесі використання ще складнішої гри - «Перестрілка», де метання в рухому ціль і ухилення від м'яча виконують обидві команди одночасно.

В основу визначення переліку рухливих ігор експериментальної методики підвищення рівня фізичної підготовленості учнів 5-тих класів на уроках фізичної культури лягли наступні чинники:

- переважаючий прояв фізичних якостей;
- ланки тіла задіяні у грі;
- загальне фізіологічне навантаження;
- переважаючий вид рухової діяльності;

- місце гри на уроці фізичної культури;
- організація участі в грі;

Першим чинником, що визначав зміст рухливих ігор для їх використання на уроках фізичної культури був *переважаючий прояв фізичних якостей*. На кожному уроці фізичної культури одне із завдань було спрямовано на розвиток фізичних якостей школярів. Використовуючи ту чи іншу гру, ми, перш за все, виходили з провідної якості, яку вона розвиває: одна - потребує прояву витривалості, інша - спритності тощо. Наприклад, для розвитку витривалості використовувалась гра «Квач», силової витривалості – «Квач парами», координаційних здібностей – «Пінгвін з м'ячем», «Естафета з обручами», силових здібностей – «Силачі», «Естафета-тачка», «Гопак».

До того ж, підбираючи рухливі ігри для уроку ми орієнтувались не лише на розвиток фізичних якостей загалом, а й на *певну ланку тіла*, що визначала вплив засобу фізичного виховання на конкретні м'язові групи. Наприклад, розвивали вибухову силу м'язів ніг використовуючи гру «Кенгуру»; абсолютну силу верхнього плечового поясу - «Естафета-тачка»; швидкість поодиноких рухів – «М'яч капітану», загальну витривалість тіл – «Квач».

Розвиток різних фізичних якостей потребує застосування рухливих ігор різної інтенсивності. Тому, при підборі рухливих ігор нами враховувався, такий чинник, як *фізіологічне навантаження*. Так, для розвитку загальної витривалості потрібно досягти показника ЧСС 120-150 уд/хв. (гра «Стань лідером»), а при розвитку прудкості цей показник набагато вищий і сягає 170 – 200 уд/хв. («Естафета звичайна»).

Для регулювання фізичного навантаження в грі запроваджували різноманітні методичні прийоми: зменшення або збільшення часу, відведеного на гру («Стань лідером»), кількості повторень гри («Швидко по місцях»), розмірів майданчика і довжини дистанції, яку пробігають гравці («Мисливці та качки», «Виклик номерів»), ваги предметів, які метають чи переносять («Естафета з обручами», «Передай сусіду»), кількості і складності правил гри і перешкод («Бузьки»), введення короткочасних пауз для відпочинку або уточнення і аналізу помилок.

На уроках фізичної культури реалізуються різні варіативні модулі. І тому *переважаючий вид рухової діяльності* є дуже важливим чинником підбору рухливої гри. Його врахування допомагало нам підбирати такі ігри, які сприяли розвитку не лише фізичної якості, але й засвоєнню певного технічного елементу. Наприклад, вивчаючи передачу м'яча двома руками від грудей у баскетболі використовувати гру «М'яч середньому», «Естафету в зустрічних колонах», а застосування медициболу сприяло розвитку сили верхнього плечового поясу. При удосконаленні техніки бігу на короткі дистанції пропонували ігри «Швидко по місцях», «День і ніч», «Зустрічна естафета», які водночас сприяли розвитку прудкості. Для закріплення техніки стрибка з місця використовували гру «Пінгвін з м'ячем».

Місце гри на уроці фізичної культури було важливим чинником підбору ігор для експериментальної методики. У підготовчій частині уроку використовували ігри спрямовані на розвиток швидкості простої і складної реакції, координаційних можливостей. Вони не були тривалими, для усунення можливого їх негативного впливу на засвоєння змісту навчального матеріалу. Для основної частини уроку добиралися ігри, які забезпечували, по-перше, закріплення і вдосконалення техніко-тактичних елементів, а по-друге, сприяли розвитку сили, витривалості, гнучкості (активної). Використання ігор наприкінці основної та протягом заключної частин допомагали поступово знизити навантаження, зосередити увагу учнів. Тому тут реалізовували ігри низької інтенсивності, що сприяли розвитку пасивної гнучкості.

У іграх без поділу на команди яскраво виявлялася індивідуальність дітей, кожен учень діяв в міру своїх можливостей на протигагу командним, де кожен учасник створював додаткове навантаження по відношенню до іншого гравця. В іншому випадку гравець допомагає партнеру проявити максимальний рівень своїх можливостей для розвитку фізичних якостей («Дракон», «Гопак», «Потяг», «Квач парами», «Білі ведмеді», «Бездомний заєць»).

Для підвищення ефективності розвитку фізичних якостей школярів у процесі реалізації експериментальної програми нами було запропоновано особливості методики проведення рухливих ігор. Перша з них стосувалася підготовки місця для гри. Перед початком кожного уроку провітрювали зал, чергові учні робили вологе прибирання. Спортивні прилади розміщували так, щоб під час гри вони не заважали учням та не відволікали їх, що сприяло

максимальному прояв фізичних можливостей Для відпочинку гравців, що виходили з гри, ставили кілька гімнастичних лав.

Ігри та естафети проводили на свіжому повітрі та обирали майданчик з рівною поверхнею. Для підготовки місця гри залучали учнів, привчаючи їх до самообслуговування. Межі майданчика були чітко визначені для впливу педагога на регулювання навантаження і розвиток фізичних якостей..

Для проведення ігор, естафет використовували такий інвентар та обладнання, який викликав інтерес школярів та, водночас, сприяв ефективнішому розвитку фізичних якостей: малі м'ячі, великі, набивні, кубики, обручі, скакалки, стійки, кеглі, різнокольорові прапорці, лави, палиці. Добираючи інвентар враховували відповідність його ваги та розмірів віку гравців. Використовували лише такий інвентар, який при можливому падінні дітей, необережній передачі не міг зашкодити їхньому здоров'ю.

При визначенні ведучих у грі намагалися, щоб цю роль виконувало якомога більше дітей («Вудочка», «Мисливці та качки», «Море хвилюється раз»). Не менш важливе значення у підготовці до командної гри мав вибір капітанів команд. Капітанів обирали самі гравці, або ж призначав вчитель у тому випадку, коли команди були не рівноцінними і перемога у грі великою мірою залежала саме від капітана («М'яч капітану», «М'яч середньому»).

Для одночасного залучення найбільшої кількості учнів до гри утворювали оптимальну кількість команд, що сприяло ефективнішому розвитку фізичних якостей. Наприклад, для проведення естафет утворювали 4-5 команд, для ігор «М'яч середньому» і «М'яч капітану» - 3-4 команди, для гри «Гопак» - 2-3 команди із поділом за статтю, для гри «День і ніч» і «Силачі» - 2 команди.

Після пояснення правил починали гру умовним сигналом (свисток, сплеск у долоні, змах прапорцем, рукою та ін.), командою або розпорядженням. В іграх з розподілом гравців на підгрупи, а, особливо, в естафетах користувалися командою, яка складається з трьох частин: „На старт!”, „Увага!”, „Руш!”. Останню команду іноді заміняли сигналом. Використання даних сигналів сприяло розвитку прудкості, а саме розвитку швидкості простої реакції та координаційних здібностей - здатності оцінювати і регулювати динамічні і просторово-часові параметри рухів («Швидко по місцях», «Стань лідером», «Поїзд»).

Тривалість гри залежала від педагогічних завдань, що ставились перед нею, умов занять, кількості учасників та їх віку. Ігри для розвитку швидкісних і координаційних можливостей повторювались 1-3 рази («День і ніч»), ігри для розвитку витривалості тривали 4-7 хв. («Квач»), в іграх для розвитку силових здібностей головним критерієм закінчення гри були ознаки втоми у дітей («Поїзд», «Карака тиця»).

Закінчення гри не було несподіваним для учасників, тому що раптова зупинка викликає їх негативну реакцію, невдоволення та негативно позначається на розвитку фізичних якостей.

Після закінчення гри підводили її підсумки. Насамперед, відзначали переможців, а також тих дітей, які брали активну участь у грі, дотримувались її правил, проявляли творчу ініціативу, спритність, рішучість, кмітливість, виручали товаришів по команді. Обов'язковим елементом підсумку гри була перевірка усвідомлення учнями значення гри.

Після впровадження експериментальної методики можна констатувати, що показники рівня розвитку фізичних якостей зросли як у експериментальній, так і у контрольній групах. Але в учнів експериментальної групи спостерігався значно більший приріст у конкретних вправах: нахилі тулуба вперед з в.п. сидячи (31,1%), підтягуванні у висі на перекладині (29,7%), згинанні та розгинанні рук в упорі лежачи (19,5%), підніманні тулуба в сід з в.п. лежачи (18,3%) та в бігові на 1000м. (17,8%). Нижчі показники приросту були у бігові на 30м. (11,7), човниковому бігу (8,9) та у стрибку з місця (8,8).

В учнів контрольної групи значно зросли показники у бігу 1000м. (14,5%), підніманні тулуба в сід за 30с. (12,8%), згинанні та розгинанні рук в упорі лежачи (11,3%), нахилі тулуба вперед з положення сидячи (10,1%). Менше зростання відбулось у бігу на 30м. (7,8%), стрибку у довжину з місця (7,4%), човниковому бігу 4*9м. (6,0%) та у підтягуванні (5,1%).

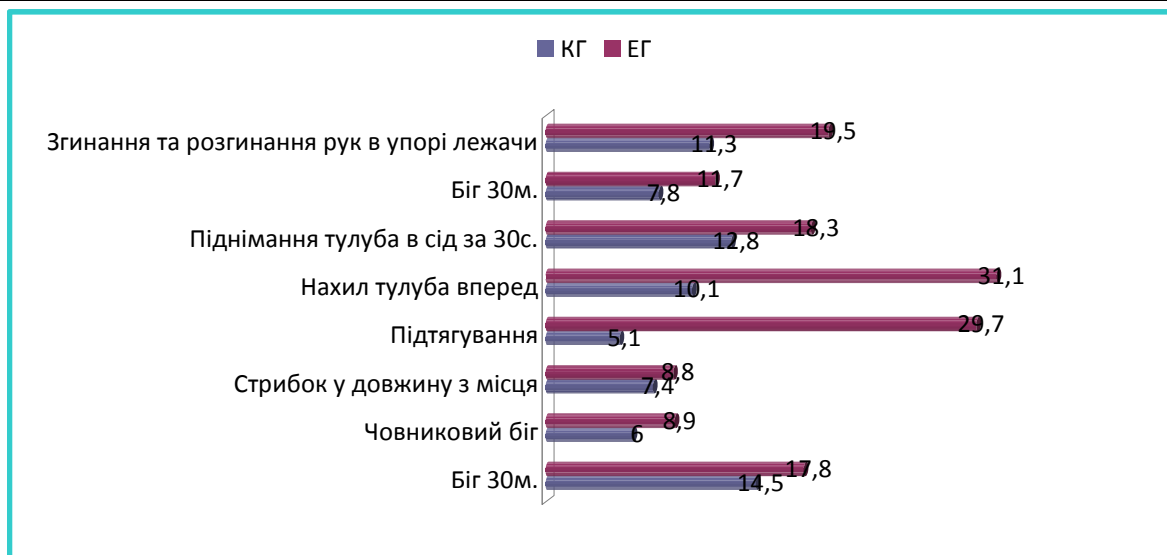

Рис. 1. Динаміка результатів фізичної підготовленості школярів 10-11-річного віку

Висновки

Рухливі ігри різної спрямованості є ефективним засобом комплексного вдосконалення рухових якостей. При підборі рухливих ігор необхідно враховувати такі чинники: переважаючий прояв фізичних якостей; ланки тіла задіяні у грі; загальне фізіологічне навантаження; переважаючий вид рухової діяльності; місце гри на уроці фізичної культури; організація участі в грі. Разом з цим ефективність уроку фізичної культури підвищується, якщо поруч з ними зважати на вікові особливості дітей, їх фізичну підготовленість, кількість дітей, стать, місце для гри, кількість інвентарю, пору року.

Ференц Ю.

Науковий керівник – доц. Іваськів С.М.

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОГО ТА ЗМАГАЛЬНОГО МЕТОДУ НА ЗАНЯТТЯХ ПЛАВАННЯ З ПОЧАТКІВЦЯМИ

Плавання є важливою складовою фізичного виховання і відноситься до масових видів спорту. Вміння плавати необхідне кожній людині. Древні греки вважали, що вміння плавати так само необхідно як і вміння читати. „Він не вмів плавати, ні читати” - так говорили про неосвічену людину.

Вміння плавати - життєво важливий прикладний навик. Багато нещасних випадків трапляється на воді саме через те, що люди не вміють плавати. По даним ЮНЕСКО щорічно із кожного мільйона населення нашої планети, тоне близько 120 людей. Немалий відсоток цих нещастя припадає на дітей шкільного віку. Тому важливим завданням фізичного виховання є позбавити кожного учня страху до води, навчити його триматися на ній, та хоча б, пропливати невелику відстань. Той, хто вміє плавати завжди може прийти на допомогу товаришу та навчити плавати інших. Діти, які вміють плавати набагато легше адаптуються до несприятливих умов середовища та краще знаходять спільну мову з природою.

При початковому навчанні плаванню фахівці рекомендують максимально використовувати можливості рухливих ігор та естафет. Особливе місце мають ігри і розваги у воді при роботі з дітьми і підлітками. Ігри у воді роблять заняття плаванням більш емоційними та цікавими, а також допомагають залучити дітей до систематичних занять плаванням. Ігри і розваги у воді застосовуються на всіх етапах багаторічної підготовки плавців різного віку та різної кваліфікації.

Аналізуючи літературні джерела з піднятої теми, звернула увагу на те, що ігри на воді згадуються, в основному, як засіб розваги не враховуючи того що ігри та ігровий метод в цілому також можна використовувати і як засіб навчання (Булгакова Н.Ж., Онопрієнко Б.І., Булатова Б.Н. та інші).

Однак через труднощі, які виникають під час проведення занять (невідповідність умов, брак часу, прагнення до інтенсифікації тренувального процесу) навіть при навчанні плаванню дітей дошкільного віку, тренери застосовують лише основні вправи для оволодіння технікою або ставлять метуздійснити відбір обдарованих до плавання дітей і укомплектувати спортивні групи. Але форсування подій на початку відбору у зростанні спортивних результатів буде сумнівним, якщо дії дітей пов'язувати з обов'язковістю, без елементів гри. У примусових вправах залишається мало місця для творчості. Проте, частіше всього вчителі і тренери ДЮСШ на ігри та ігровий метод не відводять часу взагалі, вважаючи, що вони служать лише засобом емоційного впливу на дітей.

Тільки різнобічна підготовка, якою насичені ігри, створює руховий запас найрізноманітніших плавальних рухів. Тому ігровий метод у роботі з дітьми повинен зайняти провідне місце і при початковому навчанні плавання, і в спортивному вдосконаленні.

Організація і методи дослідження. Дослідження проводилось протягом 3 місяців в 2011 та 2012 році. У нашому дослідженні взяли участь учні Тернопільської КДЮСШ №2. Кількість обстежуваних – 80 дітей молодшого шкільного віку (40 учнів приймали участь у експерименті у 2011 році та 40 учнів у 2012 році). Заняття проводились 2 рази в тиждень. Учні були поділені по 20 чоловік у контрольні та експериментальні групи. Контрольна група, яка складалась із 20 чоловік у 2011 році та із 20 учнів у 2012 році займались по навчальній програмі ДЮСШ. Експериментальна група, яка складалась із 20 учнів у 2011 році та із 20 учнів у 2012 році, займалась за розробленою нами методикою.

Методика навчання включала 32 уроки. Кожне заняття складалось із двох частин: 45 хвилин у залі сухого плавання та 45 хвилин у воді, де через кожні 5 хвилин заняття проводилось тестування по освоєнні пройденого матеріалу.

Для дітей контрольної групи використовувалась традиційна методика навчання: загальноприйняті засоби, методи і методики. У програмі для експериментальної групи ми зберегли кількісний підхід: кількість годин на вивчення навчального матеріалу, кількість занять на тиждень і їх тривалість, але змінили засоби і методи навчання. У зміст експериментальної програми включені рухливі ігри у воді, які включають в себе елементи, що використовуються при освоєнні із водним середовищем, зануренням у воду з головою та видиху у воду, спливання і ковзання, роботі ногами та руками за допомогою яких досягається бажаний результат.

Педагогічний експеримент полягав у застосуванні розробленої методики навчання плавання із застосуванням ігрового та змагального методів та визначенні її ефективності. Рівень розвитку навичок плавання визначався методами педагогічного тестування і експертної оцінки.

Експериментальна методика формувалась на основі навчального посібника «Азбука плавання» Скалія О.В. Згідно поставлених завдань ми розробили та застосували методику ігрового і змагального методу при навчанні плаванню.

У методику тестування нами було включено шість тестів, які дозволяють визначити рівень формування навичок плавання:

ТЕСТ 1. «Знайомимось з водою»;

ТЕСТ 2. «Зануримось?»;

ТЕСТ 3. «Спливи і ковзай»;

ТЕСТ 4. «Працюй ногами»;

ТЕСТ 5. «Працюй руками»;

ТЕСТ 6. «Працюй як треба».

На кожному п'ятому занятті методики ми пропонуємо проводити тестування рівня оволодіння навичками плавання. Кожне тестування містить 5 практичних завдань. Переходити до вивчення наступного розділу рекомендуємо лише після успішного оволодіння попереднього, тобто при отриманні на тестуванні не менше 6 балів.

Результати дослідження. Після проведення 36 занять плавання, а також спеціальних тестувань на кожному 5-му занятті та в результаті обробки даних було виявлено, щопоказники експериментальної групи дітей перевищують показники контрольної групи. Якщо середнє арифметичне контрольної групи становить 24,6 балів, то середнє арифметичне експериментальної групи – 27,7 балів (2011 рік). Відповідно 26,2 бали у контрольної групи та 29,3 бали у експериментальної групи у 2012 році. Це свідчить про те, що методика навчання

дітей плаванню у 2012 році суттєво не відрізнялась від методики навчання дітей плаванню у 2011 році. Найменшу кількість балів було набрано у 2011 році контрольною групою у тесті «Зануримось?» - 109 балів, а експериментальною групою – у тому ж тесті і сума балів становить 130. Найменший показник у 2012 році був встановлений контрольною групою у тесті «Зануримось?» - 121 бал, а експериментально група – у тесті «Працюй руками» - 141 бал.

При визначенні достовірності по t-критерію Ст'юдента було взято показники суми балів шести тестів за 2011 – 2012 роки. Обчисливши ці дані, тобто знайшовши середнє арифметичне двох років, стандартне відхилення, стандартну помилку середнього арифметичного значення, а також визначивши середню помилку, ми знайшли t-критерій Ст'юдента для 2011 року який дорівнює 5,2, що є більшим за граничне значення 4.03 ($P < 0.01$) і свідчить про достовірність отриманих результатів, а у 2012 році t-критерій Ст'юдента становить 8,5, що також свідчить про отримання достовірних результатів.

Педагогічні спостереження показали, що учні експериментальної групи швидше звикали до води, відволікались від власних страхів, швидше адаптовувались у новому середовищі, швидше долали страх перед зануренням тіла у воду, страх перед невідомими відчуттями невагомості, страху перед зануренням під воду з головою. Звикши до того, що тіло перебуває у водному середовищі, діти досить швидко навчились занурюватись у воду повністю. В учнів контрольної групи адаптація до водного середовища проходила довше, а страх перед зануренням у воду з головою долався складніше.

Спостереження за розділом плавання «Знайомимось з водою» показало, що дітям особливо сподобалось виконання вправи «Поплавок», «Зірочка» (на животі і на спині) та «Торпеда». Велика активність учнів проявилась в іграх «Карасі і коропа», «Морський бій», «Дзеркало», «Міна». Загальний інтерес і радість як в експериментальній, так і в контрольній групах навчання виявився, коли діти самостійно проплили на животі з дощечкою та на спині без дощечки, проплили свої перші дистанції, а навіть дехто і басейн (25 м) у розділі «Працюй ногами». У деяких учнів з'явилось відчуття страху перед глибиною, коли вони не відчули під ногами дна басейну. У розділі «Працюй руками» вправи виконувались із незначними труднощами, хоча усі учні експериментальної групи під час ігор не відчували через велику емоційну активність. В ігровій ситуації діти намагались проявити себе якнайкраще, не порушуючи правил гри та сумлінно виконуючи той чи інший елемент гри. Останній розділ навчання учнів плаванню – «Працюй як треба» - виявився для учнів найважчим.

На кожному п'ятому занятті проводилось тестування оволодіння навичками плавання дітей за завданнями тестів даних розділів. Тестування проходили без відома дітей, щоб результати були достовірними.

Висновки.

Ігри та ігрові вправи з імітацією елементів техніки плавання на суші та у воді дають змогу дітям, по-перше, набути певних рухових навичок і підготувати до роботи у воді ті групи м'язів, що беруть участь у плаванні; по - друге, опанувати необхідні технічні дії в оптимальних умовах, по-третє, долати дискомфорт та боязнь до незвичного горизонтального положення тіла.

Найцікавішими іграми для дітей були: „Карасі і коропа”, „Морський бій”, „Дзеркало”, „Міна”, „Пізнання тунелю”, „Фонтан”, „Гвинт”, „Моторні човни”, „Алфавіт Нептуна”, „Хто швидший”.

У результаті апробації експериментальної методики відбулось зміни в результатах навчання плаванню дітей. Різниця в балах 2011 – 2012 років у експериментальної групи «Знайомимось з водою» становить – 2 бали; „Зануримось?” – 13 балів; „Спливи і ковзай” сума - 6 балів; „Працюй ногами” - 3 бали; „Працюй руками” – 8 балів; «Працюй як треба» - 16 балів. Найбільша різниця в балах відбулася: в експериментальної „Освоєння з водним середовищем” та „Занурення у воду з головок”. Найменший показники приросту в тестових завданнях: «Знайомимось з водою» та «Працюй руками». З значно зросли результати тестувань експериментальної групи 2012 року.

Дані результати свідчать про те, що застосування ігрового та змагального методів позитивно впливають на процес навчання плавання початківців, покращують його якість. Учні швидше пристосовуються до нових незвичних умов водного середовища, менш боляче долають вроджені та набуті страхи до води, занурення тіла, затримки дихання у воді, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булгакова Н.Ж. Учите детей плавать. – М.: ФиС, 1997. – 105с.
2. Вильне Курт. Плавание для начинающих: Пер. с нем. – М.: Знание, 1991. – №4. – с. 86-190.
3. Глазирін І.Д. Плавання: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2006. – 520с.
4. М.С. Дубовис, Ю.О. Корот Ігри та ігрові вправи для початкового навчання плавання: Посібник для вчителя. – К.: Рад. Шк., 1991 – 144с.
5. Іваськів С.М. Теорія і методика викладання плавання. Навчально-методичний посібник для студентів факультетів фізичного виховання та вчителів фізичної культури. – Тернопіль, 2011. – 108с.
6. Корот Ю.О. плавцям-початківцям ігри та ігрові вправи на воді. Дошкільне виховання. – 1989. – №5. – с.59.
7. Кистяковський І.Ю. Рекомендації по методиці навчання дітей плавання. – М., «Физкультура и спорт». – 1976, вып.1 – с.46-52
8. Кистяковський І.Ю. Рекомендації по методиці навчання дітей плавання. – М., «Физкультура и спорт». – 1976, вып. 2 – с.47-55
9. Скалій О.В. Азбука плавання для дітей та батьків: Навчальний посібник. – Тернопіль.: Астон. – 2003. – 102с.
10. Шиян Б.М. теорія і методика фізичного виховання школярів, частина 1. Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2001. – 272с.

Сорока О.

Науковий керівник – Боднар Я. Б.

**ВИХОВАННЯ ІНТЕРЕСУ ШКОЛЯРІВ ДО ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ
ВПРАВАМИ**

Виховання інтересу школярів до занять з фізичного виховання – одна з найскладніших проблем педагогіки та педагогічної психології. Досвід практичної діяльності вчителів свідчить, що системи управління пізнавальною діяльністю учнів є важливим. Потреба у наукових розробках цієї проблеми визначається також відсутністю досліджень, самостійним предметом яких є проблема управління діяльністю учнів у процесі навчання, а також потребами педагогічної практики, у якій не знаходять реалізації як загальна теорія управління, так і теорія пізнавальної діяльності та пізнавальних процесів, що позначається на продуктивності роботи як учнів, так і вчителів.

Пізнавальний інтерес як важливе особистісне утворення та характеристика навчального процесу завжди у центрі уваги педагогів. Сьогодні він розглядається як рушійна сила активізації навчання, розвитку пізнавальної активності учнів, важливий напрям підвищення ефективності навчальної діяльності. На даний час змінилися соціальні чинники, так і особливості сучасного стану системи освіти, педагогічної науки в Україні. За таких обставин підвищується значення теоретичних аспектів розвитку пізнавального інтересу з урахуванням потреб сьогодення [4].

Аналіз літератури з проблеми виховання у школярів позитивного ставлення до занять фізичною культурою показав, що спеціальних досліджень у такому її формулюванні не було. Ставлення школярів до занять фізичною культурою вивчалось в основному в комплексі з іншими проблемами. Це призвело до того, що й до цього часу залишається не визначеним місце позитивного ставлення до занять фізичною культурою в мотиваційній сфері школярів. Не були вивчені умови підвищення ефективності роботи шкіл з формування в учнів компонентів позитивного ставлення до занять фізичною культурою. Залишається не до кінця вивченою й вікова динаміка позитивного ставлення учнів до занять фізичною культурою та його вплив на фізичну підготовленість підлітків [5].

На сучасному етапі розвитку шкільної освіти проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів набуває важливого значення. Виконання такого роду завдань стає можливим тільки в умовах активного навчання, яке стимулює розумову діяльність учнів. Активне навчання, яке здійснюється за допомогою відповідних традиційних методів, прийомів і засобів та організаційних форм навчання, сприяє формуванню пізнавального інтересу до здобуття знань та до навчальної діяльності.

За цих обставин інтерес є одним з найважливіших стимулів до вчення та пізнання нового, оскільки під його впливом розвивається інтелектуальна активність, удосконалюється пам'ять,

загострюється увага, сприйняття, підвищується увага, зосередженість. Дія інтересу виявляється й у вихованні морально-вольових якостей, у розвитку особистості в цілому [3].

Мета дослідження – визначити фактори, які обумовлюють формування інтересу до занять фізичною культурою у школярів.

Для досягнення визначеної мети передбачалося виконання таких теоретичних та практичних завдань:

1. З'ясувати привабливі сторони та мотиви формування інтересу учнів шкіл до занять фізичною культурою та спортом.

2. Проаналізувати фактори, які впливають на формування інтересу до занять фізичною культурою та спортом у школярів в процесі навчання.

Інтерес — це усвідомлене позитивне відношення до чого-небудь, що спонукує людину проявляти активність для пізнання об'єкту, що цікавить. У психології інтерес характеризують рядом певних якостей: широта (коло інтересів людини), глибина (ступінь інтересу до будь-якого об'єкту), стійкість (тривалість збереження інтересу до будь-якого об'єкта), умотивованість (ступінь свідомості або випадковості інтересу), дієвість (прояв активності для задоволення інтересу) [1].

Пізнавальний інтерес— це найвищий позитивний мотив учіння школярів. Разом з цим необхідно враховувати таку психологічно-особистісну рису як активність як властивість змінювати навколишню дійсність відповідно до власних потреб, поглядів та цілей [2].

Пізнавальний інтерес визначає позитивне відношення учня до навчання в цілому і до вивчення окремих предметів. Проблема формування пізнавальних інтересів школярів у процесі навчання була предметом ґрунтовних педагогічних досліджень, зокрема у працях фахівців з методики навчання фізичного виховання. Пізнавальний інтерес постає як вибіркова спрямованість особистості на здобуття знань у певній предметній галузі; як дієвий мотив навчання і навчальної діяльності та стійка риса характеру учня.

Проблема пізнавального інтересу як певної спрямованості особистості людини взагалі не може розглядатися без аналізу її індивідуальних і вікових особливостей. Психологами встановлено, що стійкі пізнавальні інтереси починають формуватися саме в середньому підлітковому віці і найбільшою мірою проявляється у період навчання дитини в школі. Переконавання та інтереси, зливаючись в одне ціле, створюють у підлітків безпосередній інтерес до навчання, підвищений емоційний тонус і визначають ставлення до навчальної діяльності. За цих обставин педагогічний ефект виявляється позитивним тоді, коли навчання задовольнятиме пізнавальні інтереси учнів, коли процес навчання пов'язане з планами та потребами учня. За цих обставин знання набувають для школярів й особливо для старшокласників певного сенсу як необхідна й важлива умова підготовки до самостійного майбутнього життя.

Механізм пізнавального інтересу значно складніший, ніж просто відповідь на зовнішній подразник. Зазвичай, не все нове, що зустрічається людині у навколишньому житті, стає предметом його інтересу, бо пізнавальна спрямованість учня носить вибіркового характеру. Коли ті або інші поняття, предмети або явища уявляються важливими і такими, що мають життєву значущість, тоді учень із захопленням ними займається і відповідно старається все це ґрунтовно вивчити. Інакше інтерес учня буде випадковий, поверхневий [3].

Інтереси учнів до уроків фізичної культури відрізняються достатньою різноманітністю: прагненням зміцнити здоров'я, сформувати тіло, розвинути фізичні й психічні якості (волю і т.д.). Важливо відзначити, що інтереси дівчат і хлопчиків також відрізняються. Дівчата частіше бажають формувати гарну фігуру, розвивати гнучкість, удосконалювати добірність рухів, ходу й т.п. Хлопчики, як правило, прагнуть бути сильними, витривалими, прудкими і спритними [1].

Також розвивати інтерес в учнів до занять фізичними вправами можна застосовуючи нестандартні уроки – заняття, структурування змісту й форми яких викликає інтерес в учнів, сприяє їх оптимальному розвитку та вихованню. З одного боку, вони активізують пізнавальну діяльність школярів, вимагають від них суб'єктивної відповідальності за результат заняття, змушують до самостійності, а з іншого, – сприяють створенню емоційного тону на занятті, утворенню позитивного психологічного мікроклімату при стосунках з учителями та однокласниками.

Застосування ігор та змагань має важливе практичне значення. Ефективність їх полягає не тільки в удосконаленні та розвитку необхідних рухових навичок, але й наданні заняттю

більш емоційного характеру, що сприяє підвищенню результативності та щільності уроку. Враховуючи вікові особливості школярів, необхідно так організовувати заняття фізичною культурою, щоб вони проходили на високому емоційному фоні та приносили задоволення від самого процесу навчання.

Заняття з елементами спортивних ігор викликають потужне емоційне збудження, яке досить повільно зникає. Навпаки, на заняттях гімнастикою учень має зосередитися при виконанні вправи, тому емоційний потенціал уроку є низьким, що мало сприяє інтересу до нього. Тому для ліквідації дефіциту рухової активності протягом уроку необхідно додавати спортивні ігри, естафети та елементи рухливих ігор.

Проведення нестандартних уроків як ефективної форми організації навчально-виховної діяльності сприяє зацікавленому ставленню учнів до занять фізичною культурою. Суттєвим при побудові структури цього уроку є нетрадиційна форма організації учнів, індивідуальний підхід до школярів при проведенні розминки, нестандартна тематика проведення заняття. Нестандартні уроки збуджують інтерес до навчання, спираючись переважно на образне мислення, фантазію, уяву учнів. Головна мета цих занять – зруйнувати застигли штампи знань, умінь, навичок і привнести у педагогічний процес новітнє та емоційно зацікавлене ставлення до занять фізичною культурою, що недостатньо підвищує інтерес учнів до фізичної культури.[2].

Інтерес до фізичної культури є одним із проявів складної мотиваційної сфери. Мотивацію доцільно розрізняти як зовнішню (діяльність вчителя), так і внутрішню (власна усвідомлена діяльність учня), які в умовах педагогічного процесу є взаємопов'язаними. Інтерес до занять фізичною культурою формується за наявності внутрішньої мотиваційної діяльності учня, що є усвідомленим переживанням власної потреби у постійному вдосконаленні. Вона виникає лише в тому випадку, коли зовнішні мотиви (задоволення від самого процесу й умов занять фізичною культурою, від характеру взаємин під час занять з учителем тощо) і цілі, які ставить учитель, відповідають можливостям учня і є для нього оптимальними, а також коли учень під керівництвом учителя починає усвідомлювати власну відповідальність за їхню реалізацію [2].

Привабливість фізичної культури має й характерні вікові риси. Молодшими школярами, насамперед, керує інтерес до рухової активності взагалі (на основі первинних мотивів). Вони й без уроків фізичної культури люблять бігати, стрибати й гратися.

Підлітки займаються фізичними вправами, використовуючи мотиви, пов'язані з розвитком особистості (вторинні мотиви). Наприклад, ними рухає бажання бути схожим на якого-небудь «героя», який є їхнім кумиром, еталоном для наслідування, або розбудовувати обсяг м'язової маси для того, щоб мати авторитет серед певного кола людей [1].

Старшокласники на перше місце ставлять мотиви, пов'язані з їхніми життєвими планами. Їхнє заняття фізичними вправами в першу чергу викликане метою підготувати себе до конкретної майбутньої професійної діяльності.

Формування мотивації інтересу до занять фізичною культурою відбувається за умов:

Організація процесу навчання має, насамперед, спонукати школярів до самостійної, пізнавальної діяльності, щоб вони побачили, усвідомили і зрозуміли причинно-наслідкові зв'язки, могли оцінити ті чи інші факти і явища дійсності.

Спираючись на фізіологічні та психологічні властивості дітей, учитель будує заняття, органічно поєднуючи загально-педагогічні методи навчання та новітні освітні технології.

Самостійність школярів пов'язана із визначенням об'єкту пізнання, засобів діяльності, її здійснення без участі дорослих та за допомогою зовні, що вимагає активності. Тому пізнавальна активність і самостійність є невід'ємними складовими цілісної особистості. Джерелом пізнавальної діяльності і самостійності є потреби школярів у набутті знань, оволодінні засобами навчально-пізнавальної діяльності, в самоутвердженні та самовираженні. Задоволення одних потреб веде до виникнення інших. При цьому головне завдання вчителя - стимулювати формування цих потреб, що вимагає створення в навчанні умов, які спонукають учнів до активної самостійної діяльності.

Активність пізнавальної діяльності учнів потребує використання різних методів, способів, форм навчання, які стимулюють школярів до виявлення активності і самостійності. Для цього необхідно, щоб об'єкт пізнання був залученим до сфери діяльності школяра, і діалектична взаємодія між ними створювала б умови прояву активності і самостійності особистості [2].

Висновки

- пізнавальна активність учнів включає, крім навчання та виховання, також їхній різнобічний розвиток;
- активізація навчально-пізнавальної діяльності веде до суттєвих змін у житті особистості, в її свідомості, до новоутворень в інтелектуальному і моральному розвитку, тобто сприяє становленню учня як індивідуальності;
- кожен урок повинен сприяти розвитку пізнавальних інтересів учнів, формування навичок самостійного поповнення знань.
- необхідно враховувати вікові та статеві особливості учнів при вихованні у них інтересу до занять фізичними вправами, тому що мотиви до занять фізичними вправами в різні вікові періоди та в хлопчиків і дівчаток різні.
- широкі можливості для підвищення в дітей інтересу до занять фізичними вправами полягають у внесенні чогось нового при заняття фізичними вправами, що не абияк піднесе інтерес учнів;
- організація пізнавальної діяльності учнів також формується шляхом надання їм більшої самостійності, творчої ініціативи, через ускладнення (у межах доступного) пізнавальних задач, що вимагають застосування набутих знань і навичок в різних змінних умовах навчальної діяльності.
- необхідною умовою формування інтересу до уроків фізичної культури є надання учням можливості показати свої можливості та здібності. Чим активніші методи навчання, тим легше зацікавити учнів. Цікавою для них є та робота, котра вимагає постійного напруження. Легкі завдання не викликають інтересу. Подолання труднощів навчальної діяльності — важлива умова виникнення інтересу до неї. Проте трудність навчального матеріалу приводить до підвищення інтересу лише тоді, коли ця трудність посилює і її можна подолати. У протилежному випадку інтерес швидко падає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гогунів Е.Н., Мартянов Б.И. Психология физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. -288с.
2. Ковалевська О. Л. Формування інтересу учнів загальноосвітньої школи до занять фізичною культурою. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 3. – С. 54–57.
3. Кузьменко О.С., С. П. Величко. Формування пізнавального інтересу старшокласників з фізики за допомогою інформаційних технологій // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. – Вип. 15. С. 74–76
4. Педагогіка: учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В .А. Слостенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. – М., 1998. – 493с.
5. Кузьменко О.С., С. П. Величко. Формування пізнавального інтересу старшокласників за допомогою інформаційних технологій // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. – вип.. 15. С. 74–76

Кулина С.

Науковий керівник – доц. Омеляненко В. Г.

РОЗВИТОК РУХОВИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РУХЛИВИХ ІГОР

Актуальність. Зміцнення та збереження здоров'я учнів, підвищення рівня їх рухової підготовленості є одним із завдань, які гостро стоять перед українським суспільством. Наявність негативних тенденцій погіршення стану здоров'я школярів вимагає пошуку нових шляхів підвищення рівня їх рухової активності з метою зміцнення та збереження здоров'я, підвищення працездатності, підвищення опірності організму до несприятливих умов навколишнього середовища та підтримання на високому рівні фізичних і психічних можливостей.

У науково-методичній літературі підкреслюється, що проблема розвитку рухових здібностей і контролю за їх рівнем є однією з центральних у системі фізичного виховання [2, 3, 5, 6, 8].. Науковці М.М.Борейко, С.В.Сембрат та інші вказують, що удосконалення процесу

розвитку рухових здібностей залежить від цілеспрямованого використання засобів, зокрема рухливих ігор [1, 9].

Особливості використання рухливих ігор у навчальному процесі з фізичного виховання школярів вивчали Е.С.Вільчковський, Є.Н.Пристапа, А.В.Цьось, М.П.Козленко, С.Ф.Цвек, І.М.Коротков, С.Б. Мудрик та інші. Вони відмічають, що рухливі ігри мають велике значення для розвитку рухових здібностей, всебічного фізичного розвитку й зміцнення здоров'я дітей [4, 5, 6, 7, 10]. Проте, аналіз науково-методичної літератури дозволив встановити, що потребує подальшого наукового обґрунтування питання впливу кількості ігор, кількості повторів, інтервалів відпочинку і їх взаємодії на динаміку розвитку рухових здібностей учнів молодшого шкільного віку. Вирішення цієї проблеми дозволить не лише удосконалити процес фізичного виховання учнів, але й покращить їх рухову підготовленість. Все це зумовило вибір обраної теми дослідження.

Мета дослідження – обґрунтувати умови оптимізації процесу розвитку рухових здібностей учнів 2-4 класів загальноосвітньої школи засобами рухливих ігор.

Об'єкт дослідження – процес розвитку рухових здібностей учнів 2-4 класів загальноосвітньої школи засобами рухливих ігор.

Предмет дослідження – використання рухливих ігор в процесі розвитку рухових здібностей учнів 2-4 класів.

Відповідно до мети дослідження було поставлено такі **завдання**:

1. Узагальнити теоретико-методичні підходи до розвитку рухових здібностей засобами рухливих ігор.
2. Вивчити рівень розвитку рухових здібностей та морфофункціональні особливості учнів 2-4 класів.
3. Розробити практичні рекомендації для вчителів фізичної культури щодо впровадження у процес фізичного виховання молодших школярів ефективних режимів використання рухливих ігор.

Для вирішення поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел; фізіометричні методи; педагогічне тестування; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент; математична статистика.

Аналіз наукової літератури та практики навчально-виховного процесу дав можливість констатувати, що одним з шляхів підвищення ефективності фізичного виховання учнів є розвиток у них рухових здібностей засобами рухливих ігор. У фундаментальних працях з педагогіки, психології, фізичного виховання розглянуто різноманітні підходи до вивчення змістовності ігрових засобів, ролі і місця їх в навчальному процесі, їх співвідношення з іншими засобами фізичного виховання для розвитку рухових здібностей учнів молодшого шкільного віку. Водночас спостерігаються протиріччя в обґрунтуванні педагогічних умов і місця рухливих ігор у процесі фізичного виховання, можливостей використання їх для залучення школярів до систематичних занять фізичними вправами та зацікавленості у розвитку рухових здібностей.

Узагальнення результатів аналізу літературних джерел свідчить, що сьогодні ще недостатньо вивчені механізми впливу різних факторів (кількості ігор, кількості повторів і інтервалів відпочинку) та їх взаємодій на зміну показників рухових здібностей учнів 2-4 класів. Тому, для досягнення найкращого ефекту в руховій підготовці учнів необхідне визначення оптимальних співвідношень цих факторів як в одному занятті так і протягом навчального року, що і стало предметом нашого вивчення.

Складність процесу розвитку рухових здібностей у межах уроку фізичної культури в учнів молодшого шкільного віку зумовлює необхідність створення та дотримання певних умов. Ю.К.Бабанський, розглядаючи закономірності педагогічного процесу, наголошував, що «ефективність педагогічного процесу залежить від умов, у яких він протікає». Проблему виявлення та обґрунтування умов, що забезпечують ефективність педагогічного процесу у шкільній практиці розглядали багато дослідників.

Аналіз і узагальнення науково-методичної літератури дозволив сформулювати комплекс педагогічних умов, які підвищують ефективність рухової підготовки молодших школярів:

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

- забезпечення реалізації етапів особистісно-діяльнісного підходу у процесі ускладнення змісту, форм навчальної роботи з дітьми та вибору оптимальних варіантів комплексів ігрових вправ для розвитку рухових здібностей;
- забезпечення цілісної системи фізичної підготовки учнів через єдність і взаємозв'язок двох основних чинників – індивідуального розвитку та засобів, методів і форм педагогічного впливу;
- забезпечення зацікавленості (інтересу, впевненості) учнів у необхідності розвитку рухових здібностей (посилення мотивації);
- здійснення комплексного підходу до розвитку в учнів рухових здібностей;
- відповідність змісту ігрового матеріалу морфофункціональним особливостям та рівню рухової підготовки;
- відповідність змісту ігрових комплексів розвитку рухових здібностей, що прискорено розвиваються (сенситивні) в даний віковий період;
- час включення ігор у структуру навчального заняття;
- відповідність навантаження в іграх рівню функціональної підготовки.

У процесі дослідження, з метою визначення ефективності застосування рухливих ігор для розвитку фізичних якостей молодших школярів, використовувалися інструментальні методи обстеження. Рівень фізичного розвитку і його гармонійність оцінювались за даними антропометрії за уніфікованою методикою В.В.Бунака у модифікації Г.Б.Ставицької (вимірювались довжина тіла (см), маса тіла (кг), периметр грудної клітки (см). Методом спірометрії оцінювали функціональні можливості дихальної системи учнів 2-4 класів. Методом кистьової динамометрії визначали силу м'язів кисті і передпліччя. Для оцінки рівня функціональних і рухових можливостей обстежуваних нами дітей був використаний метод індексів запропонований О.Д.Дубогай [29].

Метод контрольних випробувань дозволив визначити рівень і динаміку рухової підготовленості учнів 2-4 класів. Тести підбиралися таким чином, щоб всебічно охарактеризувати структуру рухової підготовленості учнів: 1) сила – підтягування у змішаному висі на канаті (разів); 2) швидко-силові здібності – стрибок у довжину з місця (см); 3) швидкість – біг 30м (с); 4) координація: вправи на поєднання рухів руками, тулубом і ногами (бали); 5) спритність – човниковий біг 4x9 м (с); 6) динамічна рівновага – ходьба по прямій лінії після 5 обертів (см); 8) статична рівновага – час збереження стійкого положення – стійка на одній нозі з закритими очима (с); 9) гнучкість – нахил тулуба вперед із положення сидячи (см). Результати заносились до загального протоколу і піддавалися подальшій статистичній обробці. Аналізувались такі параметри: середнє арифметичне значення величини (M); помилка обчислення середньої арифметичної величини (m); середнє квадратичне відхилення, яке характеризує мінливість ознаки (σ); вірогідність різниці середніх величин (t). Оцінка вірогідності різниці статистичних показників (t) проводилась за критерієм Стьюдента.

Результати дослідження показників фізичного розвитку дітей молодшої школи показали, що за більшістю антропометричних показників школярі мають середній і вище середнього бал (за п'ятибальною шкалою). З віком як у хлопчиків, так і у дівчаток молодшого шкільного віку відбуваються зміни у фізичному розвитку. Процес росту у дівчаток і хлопчиків до 10 років статистично не відрізняється.

Встановлено, що період 8-9 років у хлопчиків характеризується значною зміною показників спритності, швидкості, сили. У дівчаток у даний період спостерігається значне збільшення показників швидкості. Здібність до координації спостерігається у віковий період 9-10 років. Порівняльний аналіз між показниками хлопчиків і дівчаток виявив певні відмінності між ними. Так, хлопчики показали кращі результати у човниковому бігу 4x9 на 1,18 с. У 7 і 8 років немає різниці між показниками хлопчиків і дівчаток, а у 9 років хлопчики показують кращі результати у тестах: у човниковому бігу – на 0,59 с, у стрибку в довжину з місця – на 15,25 см, у підтягуванні – на 4 рази. У тесті на гнучкість хлопчики показують результат на 5 см нижчий ніж дівчатка. У 10 років хлопчики показують кращі результати у тестах: у стрибку в довжину з місця – на 9,79 см, у підтягуванні – на 2 рази. У тестах на гнучкість і статичної рівноваги хлопчики показують результат нижчий ніж дівчатка на 4 см і 2,27 с відповідно. Загальний рівень розвитку рухових здібностей учнів 2-4 класів має середній і низький рівень.

Показники тестування рухової підготовленості учнів 2-4 класів дозволяють стверджувати, що рівень розвитку рухових здібностей за п'ятибальною шкалою у середньому відповідають оцінці „задовільно” (швидкість – нижче оцінки 3 бали; спритність – нижче оцінки 4 бали; швидкісно-силові здібності – нижче оцінки 2 бали). Результати тесту на гнучкість відповідають оцінці „незадовільно” (нижче оцінки 2 бали). Спостерігається тенденція до зниження розвитку рухових здібностей у школярів. Також незадовільними є результати у тестах на силу (підтягування на перекладині). Встановлено, що більшість учнів 2-4 класів не вміють підтягуватись на перекладині.

Проведене дослідження показало, що систематичне застосування рухливих ігор на уроках фізичної культури забезпечує фізичний розвиток, покращує функціональні можливості і рухову підготовленість учнів початкових класів.

Отримані результати дослідження дозволяють рекомендувати вчителям фізичної культури і початкових класів, замість фізичних вправ спрямованої дії на розвиток фізичних якостей, застосовувати на уроках фізичної культури рухливі ігри для розвитку рухових здібностей учнів 2-4 класів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борейко М.М. Оптимізація фізичного виховання дітей 7-8 років засобами легкої атлетики: Автореф. дис. ... канд. наук із фіз. вих. і спорту: 24.00.02. / Львівський державний інститут фізичної культури. – Львів, 2002. – 22 с
2. Васильков І.І. От игры к спорту. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 135 с.
3. Козетов І.І. Формування оптимальної структури координаційних здібностей у школярів 7 – 9 років: Автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. та спорту: 24.00.02 / Національний університет фізичного виховання спорту України. – Київ, 2001. – 20 с.
4. Козленко М.П., Вільчковський Е.С., Цвек С.Ф. Теорія і методика фізичного виховання у початкових класах. – К.: „Вища школа”, 1984. – 229 с.
5. Коротков І.М. Подвижные игры в занятиях спортом. – М.: Физкультура и спорт, 1971. – 118 с.
6. Мудрик С.Б. Ефективність застосування національних рухливих ігор на уроках фізичної культури у початковій школі: Автореф. дис. ... канд. наук із фізичного виховання і спорту: 24.00.02 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – 18 с.
7. Приступа Є., Слимаковський О., Лук'яненко М. Українські народні рухливі гри, розваги та забави: Методологія, теорія і практика. – Дрогобич: Вимір, 1999. – 449 с.
8. Присяжнюк С.І. Розвиток фізичних якостей учнів початкових класів загальноосвітньої школи (на прикладі сили і витривалості): Автореф. дис. ... канд. наук із фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 / Львівський державний інститут фізичної культури. – Львів, 2001. – 17 с.
9. Сембрат С.В. Ігрове спрямування фізичної підготовленості дітей молодшого шкільного віку: Автореф. дис. ... канд. наук із фізичного виховання і спорту – Львів, 2003. – 21 с.
10. Цюнь А.В. Українські народні ігри та забави. – Луцьк, 1994. – 96 с.

Скалій Д.

Науковий керівник – доц. Храбра С.З.

ВПЛИВ МУЗИКИ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН КАРДІОРЕСПІРАТОРНОЇ ТА ВЕГЕТАТИВНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Протягом багатьох століть мистецтво було для людини джерелом насолоди і засобом самовираження. Воно завжди мало велике значення для розвитку духовної культури особистості. Проте лікування за допомогою мистецтва – феномен відносно новий. З розвитком засобів масової інформації та інших новітніх технологій можливості використання мистецтва значно розширилися. Поступово склалися самостійні розділи медичної терапії, як от: театротерапія, книготерапія, арт-терапія, музикотерапія тощо [3, ст. 926].

Не зважаючи на давнє існування музикотерапії як науки про позитивно-лікувальний вплив музики на людину, вона залишається не до кінця дослідженою. Теоретичні аспекти цієї науки ще не отримали певної системи та не до кінця апробовані [1, ст. 59].

Що ж таке музика, і чому вона має такий вплив на організм людини? Мова музики – звуки. Фізіологічними еквівалентами характеристик звука є висота тону, гучність і тембр. Послідовне поєднання звуків створює мелодію, їх одночасне звучання породжує гармонію.

Один із дослідників доктор Гордон Шоу ось як пояснює вплив музики на здоров'я: «Вібрація звуків створює енергетичні поля, що впливають на кожну клітину нашого організму, – ми «поглинаємо музичну енергію» і вона нормалізує ритм нашого дихання, пульс, артеріальний тиск, температуру, знімає м'язове напруження». Тому правильно підібрана мелодія благотворно впливає на хворих людей і прискорює їхнє одужання [2, ст. 136].

Таким чином, викладене вище зумовлює актуальність дослідження магістерської роботи.

Мета роботи – встановити і обґрунтувати різнобічний вплив музики на функціональний стан школярів 5-го і 8-го класів.

Матеріал дослідження. Уроки музики проводили у 5-му і 8-му класах ЗОШ № 16 м. Тернополя. Було обстежено 10 учнів у 5-му класі (з них 6 дівчат і 4 – хлопців) і 10 учнів у 8-му класі (з них 5 дівчат і 5 – хлопців).

На уроці у 5-му класі при першому обстеженні учні слухали і співали американську колядку «Мелодія Різдвяного дзвоника», музика помірного темпу. При другому обстеженні вчитель використала спів із музично-ритмічним рухом при виконанні української народної пісні «Гей, там на горі січ іде». Музика швидка, ритмічна, у вигляді маршу. На цьому ж уроці учні ще співали рухливу пісню «Ой, есть в лісі калина», темп мелодії швидкий.

На уроці у 8-му класі учні виконували пісню В. Івасюка «Червона рута», музика помірного темпу. При другому обстеженні учні співали польську народну пісню «Зозуля». Музика ритмічна.

Перед та після уроку проводили дослідження стану серцево-судинної, дихальної та нервової систем організму згідно попередньо складеного протоколу, який містив ряд різноманітних проб та індексів. Для обробки результатів досліджень користувались пакетом аналізу даних комп'ютерної програми Microsoft Excel.

Результати і обговорення. Аналізуючи вплив співу і прослуховування певних музичних творів під час уроків музики у 5-му і 8-му класах на стан серцево-судинної системи, можна з впевненістю сказати, що прослідковується певна динаміка, яка насамперед пов'язана із темпом музичних творів. Так, після виконання музичних творів помірного темпу у 5-му класі, ми відмітили як у хлопців, так і у дівчат збільшення ЧСС, підвищення резервних можливостей серцевого м'яза, що показала проба Руф'є, а музичні твори швидкого темпу сприяли зниженню працездатності.

Аналіз показників проби Руф'є у 8-му класі при виконанні творів помірного темпу показав погіршення працездатності у хлопців на 7,3%, а у дівчат – на 43,2%. При виконанні музичних творів швидкого темпу погіршення працездатності у хлопців відмічено на 63,1%, а у дівчат – на 11,1%.

Оцінюючи пробу Штанге після виконання музичних творів помірного темпу у 8-му класі, тобто затримку дихання на вдиху, ми бачимо що функціональні можливості дихальної системи покращилися на 1,5% у хлопців, і у дівчат – на 48,6%. При виконанні творів швидкого темпу у хлопців змінилися показники у сторону покращення на 18,4%, а у дівчат – на 35,7%.

У школярів 5-го класу після виконання музичних творів помірного темпу результати проби Штанге показали, що функціональні можливості дихальної системи покращилися на 42,3% у хлопців, а у дівчат – на 24,0%. Після уроку, на якому школярі співали пісні швидким темпом, результати погіршилися: у хлопців – на 23,4%, а у дівчат – на 8,6%, що буває при стомленні або перетренованості.

При проведенні проби Генчі до уроку і після проведення уроку музики, на якому восьмикласники виконували пісні у повільному темпі, було відмічено, що показники затримки дихання на вдосі покращилися як у хлопців, так і у дівчат на 10,8% і 9,6% відповідно.

Показники життєвої ємкості легень не змінилися після виконання музичних творів у повільному темпі ні у хлопців, ні у дівчат.

Що стосується п'ятикласників, то при виконанні пісень у повільному темпі у хлопців результати проби Генчі покращилися на 62,4%, а у дівчат – на 21,8%.

Показники життєвої ємкості легень також покращилися: у хлопців – на 17,6%, а у дівчат – на 11,7%.

Аналізуючи показники проби Генчі у школярів 8-го класу при виконанні музичних творів із швидким темпом ми побачили покращення результатів у хлопців на 14,8%, а у дівчат на 18,5%.

Показники життєвої ємкості легень змінилися у сторону покращення після виконання музичних творів у повільному темпі у хлопців на 2,6%, а у дівчат на 6,8%.

У учнів 5-го класу після виконання цієї ж проби показники змінилися таким чином: у хлопців погіршилися на 26,5%, а у дівчат покращилися на 34,5%.

Показники життєвої ємкості легень не змінилися після виконання музичних творів у швидкому темпі ні у хлопців, ні у дівчат.

Аналіз показників нервової системи. Для дітей середнього шкільного віку характерне прагнення до швидких рухів, що обумовлено особливостями розвитку нервової системи в різні вікові періоди. Характерною рисою дітей цього віку є його підвищена чутливість і швидка зміна процесів збудження і гальмування, на які впливають різноманітні чинники та фактори, як екзогенного так і ендогенного походження. Виходячи з цього будь-які зміни в організмі не відбуваються без діяльності ЦНС. Це ж стосується і музики. На діяльність нервової системи можна впливати, виконуючи музичні твори у різному темпі.

Проба «хват падаючої палиці Ditricha». Проведення проби «хват падаючої палиці Ditricha» показав, що після виконання музичних творів швидкого темпу тривалість хвату у хлопців 5-го класу збільшилася на 22,2 %, а у дівчат – на 20,4 %. У школярів 8-го класу тривалість хвату збільшилася на 23,3 і 12,1 %% відповідно.

Після виконання музичних творів помірному темпу тривалість хвату у хлопців-п'ятикласників збільшилася на 4,5 %, а у дівчат зменшилася на 1,7 %. У восьмому класі у юнаків збільшилася на 4,2 %, а от у дівчат – на 22 %.

Результати тесту «хват падаючої палиці Ditricha» свідчать про погіршення швидкості рухової реакції як у хлопців, так і у дівчат середнього шкільного віку після виконання музичних творів як швидкого, так і повільного темпу, причому результати, показані дівчатами 8-го класу кращі, ніж результати, показані хлопцями того ж віку. Також, гірші результати проби «хват падаючої палиці Ditricha» були після виконання музичних творів швидкого темпу.

Проба Ромберга. При виконанні проби Ромберга після виконання музичних творів швидкого темпу час утримання рівноваги у хлопців 5-го класу збільшилася на 30 %, а у дівчат – на 19,6 %. Що стосується учнів 8-го класу, то результат проби Ромберга був такий же: у хлопців збільшився на 29,0 %, а у дівчат – на 21,2 %.

Після виконання музичних творів помірному темпу час утримання рівноваги у хлопців 5-го класу збільшилася на 31,2 %, а у дівчат – на 26,2 %. В учнів 8-го класу також збільшився у хлопців – на 25,0 %, а у дівчат – на 11,6 %.

Отже, проба виявила покращення рівноваги в положенні стоячи. Тобто виконання музичних творів у будь-якому темпі сприяє гармонізації спільної діяльності відділів ЦНС, які відповідають за координацію рухів.

Індекс Кердо. Аналіз показника індексу Кердо показує відхилення вегетативних параметрів (ВІ) у учнів різної статі. Так, у хлопців 5-го класу перед уроком музики цей показник становить $16,2 \pm 12,6$, що свідчить про переважання симпатичних впливів в серцево-судинній системі. У хлопців 8-го класу з негативним показником ВІ було виявлено 80 % юнаків, у яких середнє значення індексу становить $-18,4 \pm 3,6$. Це свідчить про підвищений парасимпатичний тонус в серцево-судинній системі. Лише у 20 % юнаків в серцево-судинній системі спостерігалася переважання симпатичних впливів (ВІ=7,9).

У дівчат спостерігається схожа ситуація. У 83 % дівчат 5-го класу переважають симпатотонічні впливи на серцево-судинну систему (ВІ=18,5±10,9). Повна вегетативна рівновага серцево-судинної системи була у одній учениці. У дівчат 8-го класу у 60 % переважають парасимпатичні впливи в серцево-судинній системі. Також в одній учениці спостерігалася вегетативна рівновага серцево-судинної системи і ще у однієї – переважання симпатикотонії (ВІ=7,0).

Тобто, відсоток симпатикотонії в серцево-судинній системі у дівчат і юнаків 5-го класу майже однаковий, а у 8-му класі як у юнаків так і у дівчат переважають негативні показники ВІ. Різниця полягає в тому, що у 10 % дівчат, відносно юнаків спостерігається вегетативна рівновага.

Після проведення уроку музики із виконанням музичних творів швидкого темпу коефіцієнт Кердо зазнав таких змін: у юнаків і дівчат 5-го класу збільшився в сторону

симпатикотонії на 6,7 і 9,4 % відповідно. У учнів 8-го класу також відбулося збільшення показників коефіцієнта на 18,5 % у хлопців і на 27,7 % у дівчат.

Після виконання учнями середнього шкільного віку музичних творів повільного темпу коефіцієнт Кердо у хлопців знизився на 10,8 %, а у дівчат збільшився на 43,2 %. У 8-му класі симпатотонічні впливи на серцево-судинну систему посилилися у юнаків на 24,1 %, а у дівчат – на 65,5 %.

Отже, за вегетативними показниками серцево-судинної системи у переважної кількості школярів середнього шкільного віку після виконання музичних творів як швидкого темпу, так повільного більше виражена симпатикотонія.

Висновки

В результаті проведених досліджень можна сказати, що темп вибраних мелодій для співу в учнів середнього шкільного віку впливає на функціональний стан кардіореспіраторної і нервової систем. Після уроків музики нами було зафіксовано зниження працездатності школярів, що свідчить про недостатність розвитку витривалості в учнів середнього шкільного віку, швидкий темп виконуваних пісень у п'ятикласників сприяє погіршенню стану дихальної системи, що свідчить про швидку стомлюваність. У переважної кількості осіб як в групі юнаків, так і у дівчат середнього шкільного віку після виконання музичних творів більше виражена симпатикотонія.

Застосування музичних творів повільного і швидкого темпу на уроках музики показали, що для їх успішного застосування необхідне проведення подальших досліджень, які були б спрямовані на пошук оптимальних комплексних шкільних програм, що будуть сприяти оздоровленню дитячих організмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаджанян Н. А. Физиология человека / Н. А. Агаджанян, Л. З. Тель. – Алма-Ата, 1992. – 336 с.
2. Антонова-Турченко О. Г. Музична психотерапія. Посібник-Хрестоматія. / О. Г. Антонова-Турченко, Л. С. Дробот. – К., 1997. – 289 с.
3. Захарова Н. Н. Функциональные изменения центральной нервной системы при восприятии музыки / Н. Н. Захарова, В. М. Авдеев // Журн. высш. нерв. деят. – 1982. – Т. 32. – Вып. 5. – С. 915-929.

Синій Т.

Науковий керівник – проф. Єнішин А. В

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБИГУ І РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПОХИЛОГО ВІКУ З ВИРАЗКОВОЮ ХВОРОБОЮ ШЛУНКА І ДВНАДЦЯТИПАЛОЇ КИШКИ

Органи травлення знаходяться у складних взаємозв'язках з вищими відділами ЦНС, підкорковими центрами, зоровим, нюховим, смаковим аналізаторами. Тому будь-яке порушення в діяльності кори і підкірки призводить до змін у секреторній, моторній і всмоктувальній функціях травної системи. І навпаки, від хворого шлунка, кишок та інших органів поступають викривлені імпульси в ЦНС, що негативно відбивається на її функціональному стані, взаємовідношеннях між корою і підкіркою, процесах керування травленням, психічному статусі хворих, утворюючи, таким чином, замкнуте коло.

Виразки дванадцятипалої кишки зустрічаються в 4 рази частіше, ніж виразки шлунка. Серед хворих на виразку дванадцятипалої кишки чоловіків більше, ніж жінок. Епідеміологічні дослідження показують, що ця хвороба займає одне з перших місць серед хвороб органів травлення і є поширеною формою гастроентерологічної патології в лікарській практиці.

Інтерес до зазначеної проблеми пов'язаний також з відсутністю достатньо надійних методів лікування виразкових хвороб, здатних звести до мінімуму можливість рецидиву захворювання.

Реабілітація хворих на виразкову хворобу шлунка і дванадцятипалої кишки - одна з важливих медико-соціальних проблем гастроентерології. Для підвищення якості та ефективності їх відновлювального лікування необхідно диференційоване і індивідуалізоване призначення фізичної реабілітації.

Комплексна фізична реабілітація передбачає масаж, лікувальну гімнастику, фізіотерапію та гідротерапію, лікування мінеральною водою.

Лікувальна гімнастика застосовується в період ремісії при відсутності диспептичних і больових явищ, при нормальних показниках ШОЕ, гемоглобіну і лейкоцитів, а також при відсутності прихованої крові в калі. Вправи виконуються лежачи, в повільному темпі і монотонному ритмі в супроводі музики. **Тривалість** занять - 8-10 хв. Фізичні вправи сприяють оптимальному збалансуванню процесів збудження і гальмування, нормалізації регулюючої функції ЦНС і поліпшенню діяльності вегетативної нервової системи, позитивно впливають на функції органів травлення. Принцип індивідуалізації застосування лікувальної фізкультури при даному захворюванні є обов'язковим.

Фізіотерапевтичні методи сприяють нормалізації функціонального стану ЦНС, діяльності вегетативної нервової системи і травлення; мають протизапальну, знеболюючу, антиспазматичну дію; підвищують неспецифічну резистентність та імунологічні властивості організму.

Вживання мінеральних вод нормалізує функцію слизових оболонок органів травної системи. В залежності від характеру захворювання, стану секреторної, моторно-евакуаторної функції шлунка, часу прийняття їжі вони можуть підвищувати секрецію і кислотність шлункового соку або гальмувати їх.

Лікувальний масаж застосовують на всіх етапах реабілітації хворих. Його лікувальну дію забезпечується трьома основними механізмами, серед яких основним є нервово-рефлекторний. [4]

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку комплексної програми реабілітації хворих на виразкову хворобу шлунка і дванадцятипалої кишки.

Мета дослідження: проаналізувати вплив методів фізичної реабілітації на перебіг виразкової хвороби шлунка і дванадцятипалої кишки у хворих похилого віку.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, реабілітаційні обстеження, методи функціональної діагностики, соціологічні методи, методи математичної статистики.

Матеріал дослідження: Дослідження проведені у хворих похилого віку на виразкову хворобу шлунка і дванадцятипалої кишки у стадії неповної ремісії. Діагноз виразкової хвороби базувався на клінічному, інструментальному і лабораторному методах обстеження.

Всім хворим на початку і наприкінці курсу лікування проводились клініко-лабораторні дослідження. Хворі були поділені на дві групи. Основну (першу групу) склали хворі на виразкову хворобу в стадії неповної ремісії, у яких в комплекс лікування додатково входили засоби фізичної реабілітації, а саме лікувальна гімнастика та лікувальний масаж. Комплекс лікувальної фізкультури хворих першої групи 75% основної частини становили вправи, які спрямовані на покращення моторно-евакуаторної функції, крово- і лімфообігу в органах черевної порожнини, зміцнення м'язів живота і тазового дна з підвищенням внутрішньочеревного тиску в поєднанні з дихальними вправами і вправами на розслаблення. Проводили лікувальний масаж спини, живота, застосовуючи прийоми, які спрямовані на активізацію обмінних процесів і нормалізацію тону м'язів даного сегменту. Тривалість масажу 30 хвилин, на курс 10 - 12 процедур. Другу групу склали хворі у стадії неповної ремісії, у яких для порівняння у комплекс лікувальної гімнастики входили вправи для всіх м'язових груп з предметами, з невеликими обтяженнями, для зміцнення м'язів черевного пресу, тазового дна, повороти тулуба в поєднанні з дихальними вправами. Також застосовували класичний і сегментарно-рефлекторний масаж нижньогрудних і поперекових спинномозкових сегментів. Тривалість масажу 15 - 20 хвилин, на курс 10 - 12 процедур. Комплекс фізичної реабілітації був спрямований на відновлення порушених механізмів адаптивної регуляції і саморегуляції, нормалізацію моторно-евакуаторної функції шлунка і дванадцятипалої кишки. Лікувальну фізичну культуру застосовували у таких формах: ранкова гігієнічна гімнастика, лікувальна фізкультура, лікувальна ходьба. У комплекс лікувальної гімнастики, яка проводилась протягом 35-40хвилин, крім загальнорозвиваючих вправ, використовувались спеціальні вправи, які виконувались з різних вихідних положень. Реабілітаційний масаж призначали для покращення функцій ЦНС і вегетативної нервової системи, нормалізації секреторної і моторної діяльності шлунка, регенеративних процесів. Призначення лікувальної ходьби, теренкуру, кліматотерапії - це адаптація до психологічних і фізичних навантажень, відновлення працездатності пацієнта, а також покращання психоемоційного стану.

Фізичні вправи здатні нормалізувати положення внутрішньочеревних органів у разі їх опущення. Застосовуючи спеціальні вправи що спрямовані на зміцнення м'язів живота, підвищення тону м'язів порожнистих органів, можна досягти місця, що їм анатомічно притаманне.

Фізичні лікувальні чинники позитивно діють на секреторну, моторно- евакуаторну і всмоктувальну функції шлунка, перистальтику шлунково-кишкового тракту. Вони поліпшують дренажну функцію жовчного міхура і жовчних шляхів, зменшують застій жовчі, що запобігає утворенню каменів [2].

В результаті проведених реабілітаційних заходів кращі показники виявлені у хворих першої групи. Помірно виражений гастродуоденіт виявлений у 4,0% хворих першої групи і у 16,0% другої групи. Виражений гастродуоденіт - відповідно у 12,0% і 26,0% обох груп. Більш вагомими результатами отримані у пацієнтів з виразковою хворобою дванадцятипалої кишки, у яких виявлена рубцева деформація цибулини дванадцятипалої кишки та ознаки вираженого гастродуоденіту.

Застосування засобів фізичної реабілітації вплинуло і на функціональний стан шлунка і дванадцятипалої кишки. Рівень рН тіла шлунка підвищився, також відзначалось зниження кислотності шлункового вмісту натще. Покращання функції підшлункової залози. У хворих, які обмежились тільки реабілітацією, також спостерігались позитивні зрушення, але менш виражені.

Висновок

Для нормального функціонування організму кожній людині необхідний певний мінімум рухової активності, особливо це стосується хворих, які знаходяться у лікарні.

Варто обережно виконувати вправи, якщо вони посилюють біль. Скарги часто не відображають об'єктивного стану, і виразка може прогресувати при суб'єктивному благополуччі.

У зв'язку з цим при лікуванні хворих слід обережно діяти на ділянку черева і дуже обережно, поступово підвищувати навантаження на м'язи черевного преса.

При регулярному виконанні фізичних вправ поступово зростають енергетичні запаси, збільшується кількість буферних сполук, відбувається збагачення організму ферментними сполуками, вітамінами, іонами калію і кальцію. Це призводить до активізації окисно-відновних процесів і до підвищення стійкості кислотно-лужного балансу, що в свою чергу сприятливо позначається на рубцюванні виразкового дефекту (вплив на трофічні і регенеративні потенції тканин шлунково-кишкового тракту).

Таким чином, результати нашої роботи можна розглянути у наступному:

По даним сучасних літературних джерел виразкова хвороба шлунка і 12 - палої кишки займає одне з провідних місць серед хвороб органів травлення і є однією з розповсюджених форм патології. Виразкова хвороба шлунка і 12 - палої кишки - це хронічне захворювання, суть якого полягає в періодичній появі виразки шлунка або виразки дванадцятипалої кишки, як правило, на фоні гастриту, викликаного інфекцією хелікобактер пілорі.

Метою лікування ЛФК є відновлення слизової оболонки шлунка та 12-палої кишки (рубцювання виразки) і збереження тривалого безрецидивного перебігу хвороби.

Причиною виникнення виразкової хвороби є порушення рівноваги між агресивними і захисними факторами, що впливають на слизову оболонку шлунка і дванадцятипалої кишки.

Основні завдання ЛФК при виразковій хворобі шлунка і 12 - палої кишки: поліпшення функції кровообігу і травлення, окисно-відновних процесів; протидія різних ускладнень, що супроводжує виразкову хворобу (спаїчні процеси, застійні явища та ін.), нормалізація м'язового тону, вироблення необхідних моторних якостей, навичок та вмій (дихання, розслаблення м'язів, елементів тренувань, координації рухів та ін.), нормалізація нервово-психологічного статусу хворого.

ЛФК приводить до активізації окисно-відновних процесів і до підвищення стійкості кислотно-лужного балансу організму хворого з виразковою хворобою шлунка і 12 - палої кишки, що в свою чергу сприятливо позначається на рубцюванні виразкового дефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лечебная физкультура в системе медицинской реабилитации / Под ред. А.Ф. Каптелина, И. П. Лебедевой. - М.: Медицина, 1995.- 400с.

2. Лечебная физкультура и врачебный контроль / Под ред. проф. В.А. Епифанова и проф. Г.Л. Апанасенко. М., 1990. – 163с.
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України В. І. Вернадського – Режим доступу до сайту: <http://www.nbuv.gov.ua/>
4. Лечебная физкультура. Справочник. / Под ред. проф. Епифанова В. А. М.: Медицина, 2001. С. 592

Підлужна І.

Науковий керівник – доц. Н.М. Грабик

ПОКАЗНИКИ ФІЗИЧНОГО СТАНУ УЧНІВ ЧЕТВЕРТОГО КЛАСУ

Здоров'я дитини – умова її продуктивної навчально-виховної діяльності та якості життя. Рівень фізичного стану школяра є критерієм її стану здоров'я [2]. У наш час проблема здоров'я підростаючого покоління набула особливої актуальності через стійку тенденцію до його погіршення. Згідно статистики 80% дітей молодшого шкільного віку мають проблеми зі здоров'ям, а за останні роки рівень хронічних захворювань зріс у них на 30% [5]. Це свідчить про дезадаптацію дітей до нових умов навчання у школі та неготовності до вимог, які висуває сучасна школа.

Причинами такої тенденції є великий обсяг навчальної інформації, значні розумові і статистичні навантаження, малорухомий спосіб життя, нераціональний режим дня, які негативно позначається не лише на стані здоров'я школярів, але й на перспективах їх подальшого розвитку [1; 3].

Подолати таку ситуацію у стані здоров'я молодших школярів можна завдяки процесу фізичного виховання, шляхом використання різних форм фізичного виховання. Проте у більшості загальноосвітніх навчальних закладах процес фізичного виховання учнів обмежується, лише проведенням уроків фізичної культури. Три уроки фізичної культури в тиждень не здатні сприяти гармонійному фізичному розвитку, забезпечити достатню рухову активність, зміцнити здоров'я учнів [4].

Аналіз педагогічної сутності різних форм організації фізичного виховання школярів показує, що на кожній з них у неоднаковій мірі можуть вирішуватись усі складові навчально-виховного процесу. Так, процес навчання може бути представлений переважно в урочних заняттях, а вдосконалення фізичних якостей – у позаурочних, де вибір навчального матеріалу буде визначатись завданнями підвищення функціональних можливостей учнів. Ця обставина вимагає взаємопогодженості і комплексного використання усіх форм занять під час вирішення завдань фізичного виховання учнівської молоді [7].

У системі фізичного виховання школярів *чільне* місце посідають позакласні заняття фізичними вправами, які сприяють покращенню фізичного стану школярів шляхом збільшення обсягу рухової активності, формування стійких мотивів до самостійного зміцнення здоров'я, підвищення ефективності уроків фізичної культури та розвитку всебічно розвиненої особистості [5; 7].

Проте аналіз фахових періодичних видань, результати анкетування та власні педагогічні спостереження свідчать, що у процесі фізичного виховання молодших школярів недостатньо використовують різні форми занять, в тому числі і позакласні.

Значна роль позакласних форм фізичного виховання у подоланні негативної тенденції у стані здоров'я, фізичному розвитку, фізичній підготовленості молодших школярів та відсутність комплексного та системного підходу до використання даного виду форм занять фізичного виховання обумовлює одне із *завдань нашого дослідження* – визначити фізичний стан четвертокласників на початку формувального педагогічного експерименту, з метою подальшої перевірки ефективності авторської системи комплексного використання позакласних форм фізичного виховання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел; педагогічне тестування; методи соматометрії, фізіометрії та індексів; методи математичної статистики.

Для контролю та оцінки фізичної підготовленості обстежуваних ми використовували загальноприйняті рухові тести та норми оцінок, запропоновані навчальною програмою з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів (1-4 класи).

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

При визначенні фізичного розвитку дітей враховувалися соматометричні показники: зріст, маса тіла та периметр грудної клітини. Оцінка соматометричних показників проводилась за методом антропометричних стандартів фізичного розвитку і центильними шкалами (Ю.Л. Антипчук, Г.Л. Апанасенко, Р.З. Мустаєв).

Для визначення пропорційності фізичного розвитку тіла молодших школярів використовували методи індексів: індекс фізичного розвитку за О.Д. Дубогай, масо-зростовий індекс Кетле, індекс Ерісмана (оцінка типу грудної клітини) та індекс Піньє (показник міцності будови тіла).

Функціональні можливості оцінювали за окремими показниками серцево-судинної та дихальної систем (проба Руф'є, проба Штанге та ЖЄЛ).

Дослідження проводили на базі ЗОШ №18 м.Тернополя. У ньому брали участь учні четвертого «А» та «Б» класів. Загалом було обстежено 59 учнів віком 9-10 років, з них 32 хлопців та 23 дівчини. Впродовж жовтня 2012 року ми визначали фізичну підготовленість, фізичний розвиток та функціональний стан фізіологічних систем.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Результати дослідження фізичної підготовленості учнів четвертого класу наведено в табл.1. Аналіз показників прояву спритності вказує, що на початку дослідження середнє значення результатів з *човникового бігу 4*9 м* у хлопців КГ та ЕГ становили, відповідно: 12,9±0,2 с та 12,7±0,2 с і знаходять в межах середнього рівня. Показники прояву спритності у дівчата КГ (13,7±0,2 с) та ЕГ (13,3±0,1 с) відповідають низькому рівню.

Швидкісно-силові можливості четвертокласників оцінювали за величиною *стрибка у довжину з місця*. Так, у хлопців КГ довжина стрибка (115,3±3,6 см) дещо менша, ніж у ЕГ (120,2±3,5 см), але в обох групах відповідає середньому рівню. Практично однакові показники прояву швидкісно-силових можливостей у дівчат КГ (113,5±2,9 см) та ЕГ (113,8±2,8 см) і знаходяться на достатньому рівні.

Результати оцінки *нахилу вперед із положення сидячи* у хлопців КГ становлять - 4,4±0,7 см, а в ЕГ 3,4±0,6 см, і відповідають середньому рівню. Розвиток гнучкості у дівчат КГ (11,5±1,4 см) та ЕГ (9,9±1,6 см) відповідає високому рівню.

Показники тесту *піднімання тулуба в сід за 30 с* у хлопців КГ (14,8±1,2 разів) дещо нижчі, ніж в ЕГ (16,3±0,8 разів), а у дівчат показники КГ (13,8±1,5 разів) та ЕГ (14,2±1,2 разів) практично не відрізнявся. В усіх групах результати випробування відповідають середньому рівню.

Таблиця 1

Показники фізичної підготовленості четвертокласників до початку формувального експерименту

№ з/п	Стать	Педагогічні тести	Групи		t	p
			КГ♂ (n=18) КГ♀ (n=11)	ЕГ♂ (n=18) ЕГ♀ (n=12)		
			$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$		
1.	♂	Човниковий біг 4*9м, с	12,9±0,2	12,7±0,2	0,71	p < 0,05
	♀		13,7±0,2	13,3±0,1	1,79	
2.	♂	Стрибок у довжину з місця, см	115,3±3,6	120,2±3,5	0,98	
	♀		113,5±2,9	113,8±2,8	0,07	
3.	♂	Нахил вперед із положення сидячи, см	4,4±0,7	3,4±0,6	1,08	
	♀		11,5±1,4	9,9±1,6	0,75	
4.	♂	Піднімання тулуба в сід за 30с	14,8±1,2	16,3±0,8	1,04	
	♀		13,8±1,5	14,2±1,2	0,24	
5.	♂	Біг у чергуванні із ходьбою на витривалість, м	998,3±23,3	1017±26,1	0,56	
	♀		872,7±43,9	886,6±34,3	1,85	
6.	♂	Біг 30м, с	6,7±0,2	6,9±0,2	0,70	
	♀		7,1±0,2	7,3±0,2	0,71	

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

У тесті біг у поєднанні із ходьбою до 1 200м були отримані наступні результати: у хлопці КГ - 998,3±23,3 м та ЕГ - 1017±0,2 м. Стан прояву витривалості у хлопців відповідає – середньому рівню, а у дівчат КГ (872,7±43,9 м) та в ЕГ (866,6±34,3 м) – достатньому рівню.

Оцінка швидкісних можливостей за результатами бігу на 30 м свідчать, що показники хлопців КГ (6,7±0,2 с) та ЕГ (6,9±0,2 с) відповідають достатньому рівню, а у дівчата КГ (7,1±0,2) с та ЕГ (7,3±0,2 с) – середньому.

За всіма визначеними показниками фізичної підготовленості між учнями КГ та ЕГ обох статей відсутня статистично достовірна різниця ($p \geq 0,05$).

Результати оцінки фізичного розвитку четвертокласників на початку формувального експерименту представлені в табл.2. За показниками зросту хлопців КГ (130,4±0,6 см) і ЕГ (130,1±0,6 см), та дівчат КГ(129,0±0,9 см) і ЕГ (129,3±0,8 см) практично однакові ($p \geq 0,05$). Їхній показник оцінюються як середній рівень фізичного розвитку за даними вікових стандартів дітей 10-річного віку.

Таблиця 2

Показники фізичного розвитку четвертокласників на початку формувального експерименту

№ з/п	Показники	Стать/ група	$\bar{X} \pm m$	t	p	Рівень фізичного розвитку
1.	Зріст, см	♂/КГ	130,4±0,6	0,26	$p \geq 0,05$	середній
		♂/ЕГ	130,1±0,6			середній
		♀/КГ	129,0±0,9	0,48		середній
		♀/ЕГ	129,3±0,8			середній
2.	Маса тіла, кг	♂/КГ	28,8±0,8	0,47	$p \geq 0,05$	середній
		♂/ЕГ	29,4±0,8			середній
		♀/КГ	27,3±0,8	0,32		середній
		♀/ЕГ	26,9±0,8			середній
3.	Периметр клітини, см	♂/КГ	61,8±0,6	0,19	$p \geq 0,05$	середній
		♂/ЕГ	62,0±0,6			середній
		♀/КГ	60,1±0,6	0,26		середній
		♀/ЕГ	59,8±0,6			середній
4.	Індекс фізичного розвитку (за О.Д. Дубогай) у.о.	♂/КГ	39,1±0,2	0,18	$p \geq 0,05$	Вище середнього
		♂/ЕГ	39,2±0,2			Вище середнього
		♀/КГ	39,3±0,2	1,43		Вище середнього
		♀/ЕГ	38,8±0,2			Вище середнього
5.	Індекс Кетле, у.о.	♂/КГ	219±0,07	0,18	$p \geq 0,05$	низький
		♂/ЕГ	221±0,09			низький
		♀/КГ	213±0,10	0,12		низький
		♀/ЕГ	215±0,09			низький
6.	Індекс Ерісмана, см	♂/КГ	-3,4±0,73	0,32	$p \geq 0,05$	вузкогрудість
		♂/ЕГ	-3,0±0,63			вузкогрудість
		♀/КГ	-4,5±0,46	0,51		вузкогрудість
		♀/ЕГ	-4,8±0,53			вузкогрудість
7.	Індекс Піньє, у.о.	♂/КГ	36,1±0,5	0,61	$p \geq 0,05$	низький
		♂/ЕГ	36,4±0,4			низький
		♀/КГ	40,6±0,5	1,12		низький
		♀/ЕГ	41,2±0,4			низький

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Показники *маси тіла* у хлопців КГ (28,8±0,8 кг) дещо менші, ніж у ЕГ (29,4±0,8 кг), а у дівчат КГ становили - 27,3±0,8 кг, проти ЕГ - 26,9±0,8 кг (p > 0,05). В усіх обстежуваних групах маса тіла відповідає середньому рівню фізичного розвитку. Результати вимірювань *периметру грудної клітини* школярів КГ та ЕГ також відповідають середнім показникам.

Порівняльний аналіз *індексів фізичного розвитку* за О.Д. Дубогай показав, що між хлопцями КГ (39,1±0,2 у.о.) та ЕГ (39,2±0,2 у.о.), і дівчатами КГ (39,3±0,2 у.о.) та ЕГ (38,8±0,2 у.о.) суттєвих відмінностей немає, і вони відповідають рівню - вище за середній.

Масо-зростові *індекси Кетле* становили у хлопців КГ 219±0,07 у.о. та ЕГ -221±0,09 у.о. у представниць жіночої статті у КГ - 213±0,10 у.о. та ЕГ 215±0,09 у.о. В усіх обстежуваних групах індекс Кетле знаходиться на низькому рівні.

При оцінюванні периметру грудної клітини за *індексом Ерісмана* було виявлено наступні показники: у хлопців КГ -3,4±0,73 см та ЕГ -3,0±0,63 см, а у дівчат КГ -4,5±0,46 см та ЕГ - 4,8±0,53 см. Дані величини свідчать про вузкогрудість у всіх обстежуваних групах.

Практично однакові показники *індексу Пінье* у хлопців КГ (36,1±0,5 у.о.) та ЕГ (36,4±0,4 у.о.), між даними дівчат КГ (40,6±0,5 у.о.) та ЕГ (41,2±0,4 у.о.) суттєвих відмінностей також не виявлено (p > 0,05). Показники міцності будови тіла (індекс Пінье) в усіх обстежуваних групах характеризуються дуже слабкою будовою тіла.

За показниками фізичного розвитку між учнями КГ та ЕГ обох статей відсутня статистично достовірна різниця (p > 0,05).

Показники функціонального стану фізіологічних систем четвертокласників представлені у таблиці 3. Важливим показником функціонального стану серцево-судинної системи молодших школярів є рівень відновних процесів після дозованого фізичного навантаження (*індекс Руф'є (ІР)*). Середні показники функціональних резервів серця (ІР) у четвертокласників суттєво не відрізнялися і становили у хлопців КГ - 11,54±0,55 у.о. та ЕГ - 11,85±0,63 у.о. , а у дівчат КГ - 11,46±0,66 у.о. та ЕГ - 10,97±0,61 у.о. Дані ІР характеризують низьку працездатністю, що свідчить про недосконалість розгортання відновних процесів серцевої діяльності молодших школярів.

Результати *проби Штанге* у хлопців КГ (1,98±0,09 у.о.) та ЕГ (2,01±0,09 у.о.) практично однакові, між дівчатами КГ (2,07±0,16 у.о.) та ЕГ (2,09±0,10 у.о.) також не виявлено достовірної різниці (p > 0,05). Показники проби Штанге в усіх групах відповідають незадовільній оцінці.

Таблиця 3

Показники стану серцево-судинної та дихальної систем четвертокласників на початку формувального експерименту

№ з/п	Показники	Стать	Середні показники	Групи		t	P
				♂/КГ(n=18)	♂/ЕГ(n=18)		
				♀/КГ(n=11)	♀/ЕГ(n=12)		
				$\bar{X} \pm m$	$\bar{X} \pm m$		
1.	Проба Руф'є, у.о.	♂	7 - 9	11,54±0,55	11,85±0,63	0,37	p > 0,05
				11,46±0,66	10,97±0,61		
2.	Проба Штанге, с	♂	30 – 35 с	27,3±1,0	26,1±1,0	0,42	
				26,7±0,9	25,2±0,9	0,71	
3.	ЖЄЛ, мл	♀	1 900 1 700	1877,6±26,1	1867,5±28,8	0,26	
				1687,5±33,5	1666,4±28,5	0,48	

Показники *ЖЄЛ* у молодших школярів КГ та ЕГ суттєво не відрізнялися і відповідали низькому рівню: КГ хлопці – 1877,6±26,1 мл, ЕГ хлопці – 1867,5±28,8 мл; КГ дівчата – 1687,5±33,5 мл, ЕГ дівчата – 1666,4±28,8 мл.

Висновки. Аналіз фізичної підготовленості четвертокласників на початку формувального експерименту показав, що показники швидкості, витривалості та швидкісно-силових якостей у дівчат контрольної та експериментальної груп відповідають середньому рівню. Результати оцінки спритності знаходяться на низькому рівні. Найкращі показники

дівчата продемонстрували у прояві гнучкості (високий рівень). Результати рухових тестів хлопців контрольної та експериментальної груп відповідають середньому рівню, тільки показники тесту піднімання тулуба в сід за 30с знаходяться на низькому рівні.

Показники фізичного розвитку хлопців та дівчат контрольних і експериментальних груп четвертокласників відповідають середньому рівню. Лише за показниками індексів Кетле, Ерісмана та Пінье виявлено відставання від норми.

Середньостатистичні величини функціонального стану серцево-судинної та дихальної систем у всіх обстежуваних групах характеризуються як низькі.

За усіма обстежуваними показниками фізичної підготовленості, фізичного розвитку та функціональних можливостей між учнями КГ та ЕГ обох статей відсутня статистично достовірна різниця ($p \geq 0,05$).

Отримані нами результати оцінки фізичного стану четвертокласників, аналіз науково-методичної літератури та результати анкетування є передумовами для розробки організаційно-методичних основ використання позакласних форм фізичного виховання молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апанасенко Г.Л. Оценка физического развития методология и практика поисков критерия оценки // Гигиена и санитария. - 1983. - № 12. - С.51 – 53.
2. Горобей М.П. Педагогічні умови активізації рухової діяльності молодших школярів в режимі продовженого дня: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. - К., 1994. - 21 с.
3. Дубогай А.Д. Информативность морфофункциональных показателей в оценке физического состояния младших школьников // Теория и практика физической культуры. - 1986. - № 9. - С.29 - 31.
4. Круцевич Т.Ю. Методы исследования индивидуального здоровья детей и подростков в процессе физического воспитания. - К.: Олимпийская литература, 1999. - 232 с.
5. Плахтій П.Д., Страшко С.В., Підгорний В.К. Вікова фізіологія та валеологія. Лабор.практикум: навч.посіб. – Кам.-Под., 2005, - 208 с
6. Шиян Б.М., І.О. Омеляненко -Теорія і методика фізичного виховання школярів. – в 2 ч.Ч.2. - Тернопіль: Богдан, 2012. - 304 с.

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА ФІЛОЛОГІЯ.....	3
<i>Будівська К.</i> Типологія політичної реклами у «Вільному житті плюс» (на матеріалах передвиборчої кампанії 2012 року)	3
<i>Гулькевич К.</i> Регулювання етичних засад діяльності журналіста: досвід Ради німецької преси ...	8
<i>Гесюк Ю.</i> Реклама в сучасному комунікаційному середовищі: аналіз дефініцій	11
<i>Федчишин С.</i> Блогів інформаційному суспільстві: минуле і майбутнє	14
<i>Кацан М.</i> Прізвиська жителів смт. Козови Козівського району Тернопільської області, в основі яких відображені відапелятивні імена чи прізвиська	17
<i>Янкович І.</i> Класифікація інтерактивних технологій	21
<i>Колесник Л.</i> Особливості поетичної мови лірики Степана Сапеляка	25
<i>Пітула О.</i> Публицистичность как форма выражения авторского сознания в поэме А.А. Ахматовой «Реквием»	27
<i>Кармелюк Л.</i> Особливості перекладу власних назв драми-фесрії «Лісова пісня» Лесі Українки німецькою мовою	30
<i>Гурин І.</i> Використання інтерактивних технологій під час вивчення літературного процесу 20-30-х років ХХ століття у курсі історії української літератури на філологічних факультетах вищої школи	33
<i>Варениця А.</i> Семантико-граматична характеристика новотворів у романі «Жовтий князь» В. Барки	37
<i>Вагатович Т.</i> “Языковая картина мира в романе Т.Толстой “Кысь”	40
<i>Несторович Н.</i> Особливості літературознавчої антропонімії роману І. Я. Франка “Перехресні стежки”	45
<i>Мусієнко Н.</i> «Співіснування» мікротексту і макротексту в матеріалах мережевих версій Тернопільських газет	47
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
<i>Шевела В.</i> Перекладач як фігурант перекладацького процесу	51
<i>Цимбалюк Г.</i> Особливості передачі реалій в українських перекладах Стівена Кінга	53
<i>Хімчук О.</i> Метафора як перекладознавча проблема	56
<i>Улична І.</i> Аббревіатури та скорочення у діловому мовленні	58
<i>Татарчук В.</i> Юридичний переклад в контексті кореляції мови, суспільства і культури	60
<i>Струганець Ю.</i> Особливості англо-українського перекладу футбольних термінів	62
<i>Загнійної М.</i> Прагматичний аспект перекладу емоційно-експресивної лексики у дитячій літературі	65
<i>Бодзян Р.</i> Шляхи та специфіка вибору трансформацій при здійсненні перекладу назв кінофільмів	67
<i>Дзьоба А.</i> Особливості перекладу детективної прози на матеріалі роману Дена Брауна «Янголи і демони»	71
<i>Скибінська О.</i> Особливості перекладу расових та етнічних кличок як нового виду соціокультурних табу	73
<i>Люта О.</i> Лексико-граматичні трансформації при перекладі інфінітивних конструкцій у романах Чарльза Дікенса “Пригоди Олівера Твіста” та “Девід Копперфільд”	77

<i>Левинська О.</i> Особливості перекладу екстралінгвістичних і національно-культурних елементів у фільмах українською мовою	79
<i>Лапарашвілі Т.</i> Особливості англо-українського перекладу гумору у фільмах комедійного жанру	82
<i>Круц Н.</i> Особливості передачі власних назв в українських перекладах авторських казок «Чарлі і шоколадна фабрика» Р. Дала та «Чарівник країни Оз» Л.Ф. Баума.....	85
<i>Корінь Г.</i> Семантичний аспект вивчення реалій у перекладознавстві	87
ІСТОРІЯ.....	90
<i>Юрчак М.</i> Концептуалізація поняття «Європейська інтеграція України» у вітчизняній науковій літературі.....	90
<i>Стоколоса Т.</i> Розвиток харчової промисловості в Подільській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст.	93
<i>Цілінська К.</i> Острозька Біблія як феномен європейської культури.....	98
<i>Чорній Г.</i> Павло Полуботок в контексті суспільно-політичної діяльності Гетьманщини (1722-1723 рр.).....	103
<i>Козак І.</i> Боротьба учительських товариств Східної Галичини за покращення матеріального становища педагогів (кінець XIX –XX ст.).....	108
<i>Недзельська Ю.</i> Польський опозиційний рух у 60–70-ті рр. XX ст.: основні етапи, проблеми, здобутки (есей)	113
<i>Гуменна І.</i> Суспільно-політична діяльність українських студентських товариств східної Галичини кінця XIX ст. – 1939 р.....	116
<i>Васірук І.</i> Політика пам'яті в Україні. Український інститут національної пам'яті	119
ГЕОГРАФІЯ.....	126
<i>Кислиця Ю.</i> Міра центральності як показник характеристики географічного положення столиць (дослідження на прикладі країн Європи).....	126
<i>Паславського Р.</i> Ігрові технології у вивченні соціально-економічної географії світу у вищій школі.....	129
<i>Бобер А.</i> Оцінка якості продуктів харчування.....	131
<i>Марціяш К. П.</i> Оцінка історико-культурних туристичних ресурсів Залозецьких товтр.....	135
<i>Концевич О.</i> Живоплоти – поєднання корисного і красивого.....	137
<i>Грищенко Н.</i> Стан зелених насаджень парку Шевченка	139
<i>Боднар А.</i> Економічна оцінка лісових ресурсів Тернопільської області в контексті сталого розвитку регіону	143
<i>Березовська Д.</i> Природні передумови регіонального ландшафтного парку «Загребелля».....	146
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ.....	149
<i>Тернова І.</i> Вплив занять аеробікою на функціональні можливості дівчат віком 15-16 років...	149
<i>Хмелик Н.</i> Розвиток фізичних якостей школярів 10-11-річного віку засобами рухливих ігор...	152
<i>Ференц Ю.</i> Використання ігрового та змагального методу на заняттях плавання з початківцями	155
<i>Сорока О.</i> Виховання інтересу школярів до занять фізичними вправами.....	158
<i>Кулина С.</i> Розвиток рухових здібностей молодших школярів засобами рухливих ігор	161
<i>Скалій Д.</i> Вплив музики на функціональний стан кардіореспіраторної та вегетативної нервової системи дітей середнього шкільного віку	164

ЗМІСТ

<i>Синій Т.</i> Особливості перебігу і реабілітації хворих похилого віку з виразковою хворобою шлунка і дванадцятипалої кишки	167
<i>Підлужна І.</i> Показники фізичного стану учнів четвертого класу	170
ХІМІЯ, БІОЛОГІЯ	126
<i>Чебеняк Ю.</i> Спадкові хвороби Івано-франківської області та їх моніторинг	126
<i>Гецько Н.</i> Закладання, диференціація та типи бруньок у верби білої (<i>Salix Alba</i> L.)	130
<i>Ваврух М.</i> біологія Лелеки Білого (<i>CICONIA CICONIA</i> L.) в зоні холодного Поділля Зборівщини	133
<i>Вайда Н.</i> Моделювання методики особистісно орієнтованого навчання учнів в шкільному курсі біології	186
ЗМІСТ	190

ББК 74.480.278
С.88

Магістр. — Випуск № 18. — 2013. — 192 с.

***Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***

Комп'ютерна верстка: **Процик Н.І.**